

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 38
Частина 2

Одеса
2019

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Коркоц О.М. – кандидат економічних наук

Члени редакційної колегії:

Валуєв Ю.Б. – доктор економічних наук

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миронова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 2 від 25.02.2019 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Цвірко О.О.**ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНУ ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ
ШЛЯХОМ ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ..... 5**Цимбалістова О.А., Турсунов А.Т.**

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВІАКОМПАНІЙ..... 10

Черніхова О.С.

ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ..... 14

**РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА****Безхлібна А.П.**АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ
РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ..... 19**Грінка Т.І., Красножон Н.С.**

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ОЦІНКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ..... 24

Кондратенко О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 30

Павлов К.В.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОН'ЮНКТУРИ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ..... 35

Стренковська А.Ю., Євдокімова О.М.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ..... 41

Ужва А.М.

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ..... 45

Шашина М.В.ПРАКТИКА ЧЕХІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРНОЇ
МОДЕРНІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ РОЗУМНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ..... 49**РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА****Лазарєва О.В.**СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ..... 54**РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА****Андронік О.Л.**

АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РИНКУ ПРАЦІ..... 59

Опалько В.В.СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ І ФОРМУВАННЯ
НОВОЇ ПАРАДИГМИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ..... 63**Смагло О.В.**

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 70

РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ**Аврамчук Л.А., Кіча А.О.**

СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ..... 74

Булюк В.В., Бездітко Ю.М.ІНСТРУМЕНТИ ДЕПОЗИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ УКРАЇНИ:
ОЦІНОЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ..... 78**Бенько І.Д., Сисюк С.В.**

КОРУПЦІЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ФОРМИ ПРОЯВУ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ..... 84

Драгунов Д.М., Забаштанський М.М. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	88
Злобіна К.С. СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	93
Казарян О.Г. ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	98
Калівошко О.М. СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ ЛОМБАРДІВ В УКРАЇНІ.....	103
Кобко Р.В. МОНІТОРИНГ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГНОЗНО-АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ.....	108
Трипольський К.В., Кретов Д.Ю. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО АВТОКРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	114
РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Головчак Г.В., Юрченко О.Б. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ НА РИНКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....	119
Кудирко О.М. УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ.....	127
Михайловина С.О., Підлубна О.Д. ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗАПАСІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	131
Сторожук Т.М., Коротаєва І.Р. КОНСОЛІДАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПРОБЛЕМИ.....	137
Шевченко І.О., Липницька М.В. СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК АУДИТУ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ.....	142
РОЗДІЛ 10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Семенов А.С., Сытник В.Р. ДИНАМИЧЕСКАЯ ЗАДАЧА УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМ ПОРТФЕЛЕМ С ЗАДАННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ.....	148
Коваленко Д. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	155
Бабенко К.Є. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ.....	159
Новий вид наукових послуг.....	166

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНУ ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ ШЛЯХОМ ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE INTERNATIONAL TRANSPORT SYSTEM THROUGH DE-MONOPOLIZATION OF RAILWAY TRANSPORT

У статті розглянуто питання монополізму на залізничному транспорті. Природні монополії займають особливе місце серед монопольних структур, вони функціонують у найбільш суспільно значущих сферах діяльності: передачі електричної й теплової енергії, залізничних перевезеннях, обслуговуванні транспортних терміналів, портів, аеропортів, поштовому зв'язку та ін. Визначено, що залізничний комплекс має всі відмінні риси природної монополії, є монополістом у сфері перевезень вантажів на далекі відстані. Функціонування залізничного транспорту у вигляді державної монополії породжує низку проблем, які повинні вирішуватися із застосуванням методів державного регулювання. Прийнято вважати, що природна монополія – це офіційно визнана і немінуча структура будь-якої економічної системи, зумовлена або природними правами монополіста, або міркуваннями вигоди всієї держави.

Ключові слова: природна монополія, держава, залізничний транспорт, державне регулювання, державне управління, ринкові структури.

В статье рассмотрены вопросы монополизма на железнодорожном транспорте. Естественные монополии занимают особое место среди монопольных структур, они функционируют в наиболее общественно значимых сферах деятельности: передаче электрической и тепловой энергии, железнодорожных перевозках, обслуживании транспортных терминалов, портов, аэропортов, почтовой связи и др. Определено, что железнодорожный комплекс обладает всеми отличительными чертами естественной монополии, является монополи-

стом в сфере перевозок грузов на дальние расстояния. Функционирование железнодорожного транспорта в виде государственной монополии порождает ряд проблем, которые должны решаться с применением методов государственного регулирования. Принято считать, что естественная монополия – это официально признанная и неизбежная структура любой экономической системы, обусловленная либо естественными правами монополиста, либо соображениями выгоды всего государства.

Ключевые слова: естественная монополия, государство, железнодорожный транспорт, государственное регулирование, государственное управление, рыночные структуры.

The article deals with the issues of monopolism in railway transport. Natural monopolies occupy a special place among monopoly structures; they operate in the most socially significant areas of activity: transmission of electric and thermal energy, rail transportation, maintenance of transport terminals, ports, airports, postal services, etc. It is determined that the railway complex has all the distinctive features of a natural monopoly, is a monopolist in the field of transportation of goods over long distances. The functioning of railway transport in the form of a state monopoly gives rise to a number of problems that must be solved using state regulation methods. It is considered that a natural monopoly is an officially recognized and inevitable structure of any economic system, due either to the natural rights of the monopolist, or considerations of the benefits of the entire state.

Key words: natural monopoly, state, railway transport, state regulation, state administration, market structures.

УДК 656.2:658.115.31

Цвірко О.О.

д.е.н., головний науковий співробітник відділу макроекономіки та державного управління Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. Одним із головних напрямів зовнішньої політики України є прагнення стати повноцінним членом Європейського Союзу (ЄС). Це накладає на країну необхідність виконання низки зобов'язань і серед них – розвиток її залізничного транспорту з метою інтеграції в європейську транспортну систему. У цьому плані адаптація українських залізниць до європейських стандартів є пріоритетною.

Нерідко вважається, що залізничний транспорт України не є монополією, а організацією, що має у своїй структурі природно-монопольну компоненту – експлуатацію залізничних колій, оскільки під час виконання перевезень він конкурує з автомобільним, річковим та авіаційним транспортом. Згідно з економічною теорією, монополією називається абсолютне домінування на ринку, коли

один виробник товарів або послуг забезпечує переважну частину попиту. У цьому плані акціонерне товариство «Укрзалізниця», будучи основним перевізником масових вантажів і пасажирів на далекі відстані, по суті, є монополією.

Проте ступінь розробленості даної проблеми можна оцінити як недостатню, оскільки багатоплановість питань, пов'язаних із регулюванням діяльності природно-монопольного сектору, зумовлена специфічними особливостями кожної окремої природної монополії, а також постійно мінливою економічною і політичною ситуацією. До того ж не можна не відзначити існуючий недолік адекватних теоретичних розробок, необхідних для повноцінного опису процесу функціонування природно-монопольного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси реформування природних монополій розгляда-

лися в роботах багатьох західних економістів. Серед таких авторів слід передусім виділити класиків західної економічної думки А. Курно, А. Маршалла, Дж.С. Мілля, Т. Фаррера, які почали розробляти теорію природних монополій ще в XIX ст. Серед видатних дослідників проблематики природних монополій XX ст. необхідно відзначити Дж. Бонбрайта, Г. Демсеца, П. Джоскоу, А. Кана, Дж. Саттона, Ж. Тіроля, Р. Уїллі та ін. Деякі з дослідників (В. Баумоль, Г. Демсец, Р. Познер, Р. Уїлліг, В. Шепард) звертали увагу на проблему можливого розвитку конкурентних відносин в окремих сферах природно-монопольного сектору. Вони вважали, що природні монополії в чистому вигляді можуть функціонувати тільки як інфраструктурні мережі, а такі види діяльності, як виробництво, видобуток, ремонт, обслуговування, можуть здійснюватися в умовах конкуренції.

Серед вітчизняних авторів, що спеціалізуються на дослідженнях проблеми реформування природних монополій, можна виділити Г.Д. Ейтутіса, О.І. Зоріну, М.А. Окландера, І.О. Жарську, Т.А. Мукмінову, М.В. Макаренко та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичний аналіз функціонування АТ «Укрзалізниця» як природної монополії, а також можливих напрямів і перспектив її трансформації в ринкові відносини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично в більшості країн розвиток залізниць йшов шляхом надання прав на їх будівництво багатьом незалежним компаніям. У результаті з'являлися й функціонували безліч ліній, і не було монополії ні на рейки, ні на рухомий склад. Але досить швидко в галузі проявилася тенденція до концентрації, і компанії поглинали одна одну, стаючи монополістами.

Протягом багатьох років традиційно вважалося, що оптимальним для залізничного транспорту є державне управління. Цьому сприяли часта неспроможність конкуренції, регулювання в період Великої депресії, очевидні досягнення радянської індустріалізації, негативні наслідки контролю над фірмами і т. п. Тому до середини XX ст. залізниці були об'єднані й націоналізовані, і до 80-х років минулого століття практично в усіх країнах світу весь залізничний комплекс або основні види його діяльності були природними державними монополіями, а домінуюча роль приватної власності на залізничному транспорті зберіглася тільки у США і Канаді.

Природні монополії займають особливе місце серед монопольних структур, вони функціонують у найбільш суспільно значущих сферах діяльності, таких як передача електричної і теплової енергії, залізничні перевезення, обслуговування транспортних терміналів, портів, аеропортів, поштовий зв'язок та ін. Прийнято вважати, що природна монополія – це офіційно визнана і неминуча структура будь-якої економічної системи, зумовлена або природними правами монополіста, або виго-

дою для всієї держави. Іншими словами, це такий стан ринку, за якого задоволення попиту найефективніше в умовах відсутності конкуренції.

Вперше поняття «природна монополія» було застосовано в 1838 р.

А. Курно, який розглянув установлення контролю над використанням природних ресурсів, звідки й пішла її назва [1]. Через 10 років, у 1848 р.,

Дж.С. Мілля визначив різницю між штучною та природною монополіями [2]. Перша створюється державою, статус закріплюється законодавчими актами, а її можливе скасування сприятиме зростанню національного багатства. На відміну від цього природна монополія існує безвідносно до зусиль держави і закону. Природні монополії відіграють важливу роль у суспільстві і мають велику питому вагу в економіці будь-якої країни, завдяки чому вони вважаються ринковими структурами.

У Росії залізниця як монополія була визначена ще в 1884 р. [3].

Залізничний транспорт України як природна монополія склався ще в колишньому СРСР унаслідок централізації і концентрації виробництва й управління в умовах тотального планування та переважання державної форми власності. Вважається, що АТ «Укрзалізниця» належить до так званих природних монополій – офіційно визнаної і неминучої структури економічної системи країни, зумовленої міркуваннями вигоди всієї держави. Іншими словами, це такий стан ринку, за якого задоволення попиту найефективніше в умовах відсутності конкуренції.

Залізничний комплекс має всі відмінні риси природної монополії, до яких належать [4; 5]:

- мережевий характер організації ринку, тобто наявність цілої системи ліній, за допомогою яких надається послуга, у тому числі наявність цілісного єдиного комплексу, керованого з єдиного центру в реальному масштабі часу;

- високий бар'єр входження на відповідний товарний ринок, а саме обсяг інвестицій, необхідний для створення альтернативного об'єкта;

- кореляція між обсягом попиту й ефективним розміром виробництва, яка проявляється у зростаючому ефекті масштабу;

- специфічність матеріальних активів та їх вузька спеціалізація;

- низький еластичний попит на продукцію, оскільки вона задовольняє першочергові потреби людей і галузей промисловості, а тому не може бути обмеженою для споживання.

Залізничний транспорт є монополією у сфері перевезень вантажів, перш за все сировинних, на далекі відстані. Це означає, що для споживача прийнятних альтернатив не існує і він змушений оплачувати перевезення за тими цінами, які диктує монополіст. Неможливість заміни цих перевезень будь-якими іншими рівноцінними робить попит на їхню продукцію нееластичним за ціною пере-

зень. Саме це і дає змогу залізницям отримувати монопольний прибуток, зумовлений не зростанням ефективності, а довільним завищенням цін і тарифів. І якщо усунути такого роду монополію об'єктивно неможливо, то без прямого державного регулювання тут, мабуть, не обійтися.

Однією з головних відмінних ознак залізничної монополії є наявність високих бар'єрів для входу в галузь нових фірм, і «висота» цих бар'єрів визначається значними обсягами необхідних інвестицій. Найбільш важливими для залізниць є вкладення в розвиток інфраструктурної мережі. Однак саме вони менш привабливі для інвесторів, що зумовлено тривалими термінами окупності, високим рівнем ризиків, тривалим періодом амортизації основних фондів, а також наявністю численних регулюючих органів у цій сфері діяльності.

Організація роботи залізничного транспорту у вигляді монополії має перевагу потенційних можливостей, що виникають унаслідок економії від масштабу витрат на експлуатацію залізничного транспорту, реконструкцію інфраструктури, великі можливості концентрації і перерозподілу фінансових ресурсів для реалізації великих інвестиційних проектів, розподілу ризику і фінансування нововведень і т. п. «Насправді в розпорядженні монополіста можуть перебувати способи виробництва недоступні або важкодоступні для його конкурентів... Монополія може також мати на порядок більш стійке фінансове положення. Вони самі створюють переваги, які експлуатують» [6]. Окрім того, слід зазначити, що послаблення в податках просять не монополії, а малі підприємства, як менш ефективні.

Функціонування залізниць у вигляді вертикально інтегрованої компанії дає змогу найбільш простим способом узгодити економічні інтереси інфраструктурних об'єктів і підрозділів, що надають послуги перевезення кінцевим споживачам, а їх сумісна діяльність у рамках однієї організації забезпечує гнучкість і надійність усієї системи.

Однак при цьому організація перевізного процесу як природної монополії не представляється самоочевидною. У зв'язку із цим слід указати, що в аналізі природних монополій однією з основних проблем є те, що до теперішнього часу не виділено їх чіткі ознаки і через це нерідко можна об'єктивно відокремити природні монополії від штучних. «Природність» природних монополій часто не визначається рідкістю або унікальністю природних умов і ресурсів, але пов'язана з економічними причинами, коли вважається, що існування такої структури зумовлене міркуваннями вигоди всієї держави. У цьому сенсі монополії залізниць, які традиційно відносять до природних, не є такими, оскільки їх існування не пов'язане з неминучістю, а являють собою результат централізованої адміністративної економічної системи. Підтвердженням цьому служить, наприклад, організація залізничного тран-

спорту у США, Канаді, Мексиці, Аргентині і Бразилії, де природних монополій немає зовсім. У кожній із цих країн конкурують кілька успішних вертикально інтегрованих компаній, які володіють (на правах власності або довгострокової оренди) як інфраструктурою, так і рухомим складом. Наприклад, на залізницях США найбільші залізничні компанії (дороги I класу) конкурують між собою на паралельних напрямках власної інфраструктури. Внутрішньогалузевій конкуренції сприяє також розвинена мережа регіональних і локальних залізниць. Тим самим у США склалася оптимальна організаційна структура галузі, що забезпечує досконалу конкуренцію на ринку транспортних послуг.

Залізниця США є рідкісним винятком із загальносвітової практики: майже у всіх країнах залізнична мережа знаходиться у веденні держави. Причина цього полягає у тому, що залізничні перевезення є одним з основних чинників підтримки розвитку національних економік, а єдина система управління рухом потягів дає змогу ефективніше використовувати пропускну здатність існуючих ліній.

Функціонування залізничного транспорту у вигляді державної монополії породжує низку проблем. Головні серед них: недостатній обсяг інвестицій в оновлення основного капіталу, низькі стимули для зниження експлуатаційних витрат і підвищення ефективності інвестиційних проектів, зростання тарифів, що генерує інфляцію витрат, неринкову поведінку, зловживання монопольною владою у взаєминах зі споживачами його послуг. В умовах такої монополії відсутні умови для реалізації більшої частини переваг інституту приватної власності, оскільки існує можливість отримання прибутку завдяки монопольній владі, а не ефективному управлінню.

У більшості країн залізниця у своєму розвитку пройшла через етап націоналізації і/або державного керівництва, проте до початку 80-х років минулого століття на залізницях багатьох країн збитки стали рости, а їх фінансовий стан неухильно погіршувався. Основні причини цих труднощів були дуже схожі: як правило, державні залізниці виявлялися занадто важким тягарем для бюджету країни і, незважаючи на все зростаючу фінансову підтримку з боку держави, їхнє економічне становище тільки погіршувалося. Тим самим практика функціонування залізниць як державних монополій показала свою неефективність, тому знову стала популярною ідея приватизації з метою залучення на залізничний транспорт приватного капіталу.

У залізничному транспорті як галузі економіки практично протягом усієї історії поєднувалися комерційні та соціальні функції. Це не є винятком, оскільки в такому ж становищі перебувають освіта, охорона здоров'я і деякі інші галузі. У них неминуче стикаються або перекриваються сфери діяльності держави зі сферами діяльності приватних і неурядових підприємств. Приклади взаємин

між соціальними і комерційними функціями, між державою і вільним підприємництвом можна знайти в історії багатьох країн. Характер цих відносин дуже різноманітний, і в кращому разі це взаємодія, а в гіршому – конфлікти [7].

Рішення проблем, пов'язаних із монополізмом залізниць, є важливим завданням економічної науки, що не отримала задовільного рішення дотепер [8; 9], і в багатьох країнах діяльність залізниць усе ще жорстко контролюється державою.

Низка економістів рішення проблеми монополізму бачить у його державному регулюванні. Інші ж вважають, що, оскільки державне регулювання не може бути ефективним, держава повинна створювати на таких ринках конкурентне середовище. Нині багато західних учених, що займаються аналізом монопольних ринків, згодні з тим, що всюди, де тільки можливо, необхідно прагнути до конкуренції, нехай навіть далекої від досконалості, а не покладатися на регулювання.

На практиці поєднуються обидва ці підходи, причому, якщо в 60-х роках минулого століття перевага віддавалася прямому державному регулюванню, то починаючи із середини 70-х років усе більше фахівців схилиються до непрямого регулювання монополій, у тому числі шляхом створення інституційного середовища, що заохочує конкуренцію. Теорія регулювання встановлюється, коли державне регулювання залізниць часто виявляється неефективним через відсутність його наукових основ і відповідності завданням процесу їх реформування й розвитку [10; 11]. У зв'язку із цим під час аналізу економічних процесів у сфері залізничного транспорту істотного науково-теоретичного і практичного значення набувають застосування методології інституціональної теорії та розроблення рекомендацій для регулюючих органів на основі досягнень економічної науки.

Для представників інституціонального напрямку в економічній теорії важливий не власне нормативний підхід до сутності поняття природної монополії, а динаміка трансформації відповідного сектору економіки. Для цього в природно-монопольне середовище пропонується впроваджувати елементи контрольованих конкурентних відносин. Однак, як показує досвід низки країн світу, під час реформування природних монополій шляхом утворення нових структур відбувається вертикальна дезінтеграція великих компаній і дроблення монополії на окремі господарюючі суб'єкти. У результаті це призводить до збільшення транзакційних витрат і підвищення вартості послуг, що надаються [12].

В інституційній теорії функціонування природної монополії розглядаються у вигляді чотирьох можливих варіантів, які відрізняються характером контрактів між державним і приватним секторами залежно від розподілу повноважень. Два з них – країні, а саме повністю нерегульовані (приватні)

і повністю державні. Крім них, це природна монополія, яка перебуває у державній власності, але керована представниками приватного сектору (як правило, використовуються концесійні механізми), і природна монополія, жорстко регульована державою (головним чином, через директивне регулювання цін і рентабельність капітальних активів).

Висновки з проведеного дослідження. Зарубіжний досвід регулювання монополій показує, що найбільш ефективним варіантом побудови структур державного управління у цій сфері є створення спеціалізованих органів, незалежних як від регульованих суб'єктів природних монополій, так і, що не менш важливо, від органів державного управління відповідною галуззю. Усе це вимагає створення відповідної чіткої правової бази, оскільки, як відомо, «...регулятори завжди потребують нових регуляторів і самі їх породжують» [13].

Нині у світі практикуються чотири основні методи формування організаційної структури регулюючих органів:

- передача національною залізницею функцій державного регулювання новій структурі (ЕВА в Німеччині);
- створення незалежного відомства (відомства регулювання Великобританії та Австрії);
- розвиток і посилення регулюючих функцій раніше створених державних адміністративних органів (Міністерство земель, інфраструктури і транспорту Японії, Федеральна залізнична адміністрація США);
- створення нового регулюючого органу як реакція на нові вимоги в ході реформи залізниць (SRA у Великобританії, STB у США).

На залізницях можуть застосовуватися такі методи державного регулювання [14]:

- цінове регулювання, здійснюване за допомогою встановлення цін і тарифів або граничного їх рівня. Воно повинно бути спрямоване, перш за все, на припинення або стримування зростання цін на перевезення за одночасного встановлення їх на рівні, достатньому для розширеного відтворення галузі;
- визначення споживачів, які підлягають обов'язковому обслуговуванню, і становлення мінімального рівня їх забезпечення.

Контроль над цінами є одним із головних напрямів державного регулювання монополії. Однак не менш важливо регулювати цінові дискримінації – практику встановлення різних цін на перевезення за умови, що ця відмінність не пов'язана з відповідними витратами. Можливість використання цінових дискримінацій є як у самих перевізників – державних монополістів для збільшення свого доходу, так і у контролюючих їх органів із метою підтримки деяких галузей промисловості.

Державне регулювання монополії залізниць за змістом досить значною мірою має бути зведене до

узгодження економічних інтересів держави та монополії. З погляду інституційної теорії відносини між державою, природною монополією і споживачами її послуг можуть регулюватися «контрактом». Його умови визначаються в процесі узгодження інтересів різних економічних суб'єктів і значною мірою повинні залежати від соціально-економічного становища в країні й економічної стратегії держави.

В організації системи державного регулювання залізничної монополії поряд із державними регулюючими органами та самою регульованою монополією безпосередніми учасниками повинні бути також споживачі її послуг, регіональні органи влади та профспілки. При цьому необхідно вирішити такі завдання: обґрунтувати функціонування в залізничній галузі монопольних сегментів, а також сфер, де конкуренція об'єктивно неможлива; сформувати інституційний механізм державного регулювання монополій; розробити метод визначення тарифів на послуги монопольних структур; виконати оцінку можливих напрямів демонополізації сфери перевезень; оцінити можливість залучення приватних інвестицій у результаті структурних реформ.

Головним інструментом для стримування залізничних монополій є розвиток конкуренції шляхом забезпечення для цього вільного входу на ринок залізничних перевезень. Поряд із цим перешкоджати ціновим та іншим зловживанням монополій покликане антимонопольне регулювання, яке широко використовується в більшості держав. Однак економістами, які є прихильниками вільного ринку, цей захід оцінюється, головним чином, негативно, оскільки, на їхню думку, антимонопольне регулювання призводить до придушення механізмів ринку. «Конкуренція – це процес, а не рівноважний стан, і антимонопольне регулювання часто застосовувалося і застосовується як свого роду економічний кийок, за допомогою якого можна не допустити суперництва і захистити нинішню ринкову структуру від конкуренції» [15].

Створена за допомогою державного втручання в економіку монополія АТ «Укрзалізниця» певною мірою є штучною і суперечить ринку. Її можна віднести до змішаного типу природно-організаційної монополії, тому функціонування АТ «Укрзалізниця» в такому статусі, взагалі кажучи, не представляється безальтернативним, і потенційно вона може ефективно працювати і в умовах конкуренції.

Збереження монопольної структури на залізничному транспорті зумовлює необхідність державного регулювання комерційних відносин між інфраструктурою компанії й операторами. З одного боку, воно повинно мати на меті знизити втрати суспільства, зумовлені монопольною владою, а з іншого – запобігти нанесенню шкоди ефективності та стійкості виробництва самої залізничної галузі. При цьому держава фактично має взяти на себе виконання

тих функцій знаходження економічної рівноваги, які ринок не може реалізувати самостійно.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутыркин А.Я. Естественные монополии: теория и проблемы регулирования. Москва : Новый век, 2003. 152 с.
2. Милль Дж.Ст. Основы политической экономии с некоторыми применениями к общественной философии ; пер. с послед. англ. изд. Е.И. Остроградской ; под ред. О.И. Остроградского ; Южно-Русское книгоизд-во Ф.А. Иогансона. Киев ; Харьков : Тип. И.И. Чоколова, 1896.
3. Токарский Н.Д. Железнодорожная монополия. Санкт-Петербург, 1884.
4. Кравченко Ю. Ринкам природних монополій – ефективне регулювання. *Економіка України*. 2006. № 6. С. 12–19.
5. Студенцов В. США: поиски оптимального режима отраслевого регулирования. *Плановое хозяйство*. 1990. № 12. С. 102–109.
6. Шумпетер Й. Капитализм, Социализм и Демократия ; пер. с англ. ; предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. Москва : Экономика, 1995. 540 с.
7. Реформирование железнодорожного транспорта. Уроки мирового опыта. URL : <http://www.poria.ru/journal/rgd.doc>
8. Galbraith J.K. Economics and the public purpose. Houghton mifflin company. Boston, 1873. P. 367–379.
9. Людвиг фон Мизес. Либерализм (Liberalismus). Москва : Социум, 2007. 344 с.
10. Qingzhong L. On Chinese railways government regulatory system reform. *Chinese Railways. Publisher: Scientific & Technological Information Research Institute*. 2002. № 2. P. 21–24.
11. Реформа государственного регулирования на железных дорогах Китая. *Железные дороги мира*. 2004. № 1. С. 20–22.
12. Кибалов Е.Б., Кин А.А. Реформа железнодорожного транспорта России: теория, практика, перспективы. *Регион: экономика и социология*. 2011. № 2. С. 175–192.
13. Рэнд М. Апология капитализма. Москва, 2003. С. 51.
14. Дюбанов М.А. Проблемы реформирования естественных монополий: железнодорожный транспорт. *Проблемы современной экономики*. 2009. № 3 (31). С. 77–79.
15. Арментано Д. Антитраст против конкуренции. Москва : ИРИСЭН, 2008. С. 18.
16. Базилевич В.Д., Филук Г.М. Природні монополії. Київ : Знання, 2006. 367 с.
17. Шиш В.О. Особливості розробки Генеральної схеми розвитку залізничного транспорту України до 2020 року. *Залізничний транспорт України*. 2009. № 6 (79). С. 38–40.
18. Директива 91/440 Совета ЕС от 29 июля 1991 года, касающаяся развития железных дорог сообщества. *Official*. 1991. № 237. С. 25–28.
19. Петренко Е.А. Реформирование железнодорожного транспорта – теория и мировой опыт : монография ; НАН Украины, Институт экономики промышленности. Донецк : Юго-Восток, 2010. 416 с.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВІАКОМПАНІЙ

INNOVATIVE ACTIVITY OF AIRCRAFT

УДК 621.73.06

Цимбалістова О.А.

к.е.н., викладач, голова циклової комісії менеджменту організацій транспорту
Кременчуцький льотний коледж
Національного авіаційного університету
Турсунов А.Т.
викладач, голова циклової комісії авіаційного транспорту
Кременчуцький льотний коледж
Національного авіаційного університету

У статті розглядаються питання вибору стратегії інноваційної діяльності, формування системи інноваційного планування, організації інноваційної діяльності авіакомпанії, підтримки творчої активності персоналу авіапідприємства. Досліджено тенденції ринку авіаційних перевезень України, його ємність та динаміку. Проаналізовано напрями інноваційної діяльності українських авіакомпаній, які визначають короткострокові та довгострокові конкурентні переваги товарів і послуг підприємства порівняно з іншими суб'єктами господарювання. Особливо це стосується діяльності авіакомпаній, оскільки ринок авіаційних послуг постійно змінюється, зростають вимоги споживачів до якості авіатранспортного сервісу, трансформуються бізнес-моделі та стратегії конкурентної боротьби авіаперевізників. Визначено особливості інноваційної діяльності авіакомпаній, структура інноваційного процесу на експлуатаційному авіапідприємстві.

Ключові слова: авіакомпанія, інноваційна діяльність, стратегія інновацій, планування, організація, інноваційний процес.

В статье рассматриваются вопросы выбора стратегии инновационной дея-

тельности, формирования системы инновационного планирования, организации инновационной деятельности авиакомпании, поддержки творческой активности персонала авиапредприятия. Исследованы тенденции рынка авиационных перевозок Украины, его емкость и динамику. Проанализированы направления инновационной деятельности украинских авиакомпаний, которые определяют краткосрочные и долгосрочные конкурентные преимущества товаров и услуг предприятия по сравнению с другими субъектами хозяйствования. Особенно это касается деятельности авиакомпаний, поскольку рынок авиационных услуг постоянно меняется, растут требования потребителей к качеству авиатранспортного сервиса, трансформируются бизнес-модели и стратегии конкурентной борьбы авиаперевозчиков. Определены особенности инновационной деятельности авиакомпаний, структура инновационного процесса на эксплуатационном авиапредприятии.

Ключевые слова: авиакомпания, инновационная деятельность, стратегия инноваций, планирование, организация, инновационный процесс.

The article is devoted to the research of the current state of innovation activity of airlines in Ukraine and the substantiation of structure of the construction in innovation process. The tendencies of air transportation market of Ukraine are examined. Innovative way of the development stimulates to the complex solution of the problem of the increase of the level of innovative activity of domestic companies and to the realization of innovative projects connected with the modernization of the park of aircrafts, presentation of new kinds of services to the market, their informational guidance etc. It is the logistic approach which allows to effectively administrate the combination of streams which arise in the process of innovative activity of airline companies, lets model the configuration of innovative system in main and attendant streams. The modern feature of the airline's innovation activity is the complex nature the business changes, the presence of poorly predictable, random components the cycle of transport activity, which obliges to organize innovative activities while adhering to the rigid structure of innovation activity. The main directions of development in the air transport production in the airline companies of Ukraine are analyzed. It is determined that at present, the most relevant innovations related to aircrafts, organization and sales of Ukrainian airline companies for Ukrainian airlines. It is established that the peculiarities of the airline's innovation activity are directly or indirectly reflected in the structure of the innovation process on the operating airline. The aspects of support of creative activity of the personnel in the part concerning innovative offers and peculiarities of changes in the organizational structure of the airline during the innovations are analyzed. It came on the conclusion that the renewal of the airline's airline during the innovation activity covers the entire air transportation process and is formed at the stage of development of innovations, which requires state support at all stages of the innovation process on the operating airline.

Key words: airline, innovation, innovation strategy, planning, organization, innovation process.

Постановка проблеми. Напрямом підвищення конкурентоспроможності підприємства є інноваційна діяльність. Експлуатаційне авіапідприємство (ЕАП), таке як авіакомпанія, може використовувати нові технічні досягнення в галузі авіабудування, механізації, автоматизації робіт, засобів навігації, зв'язку, технічного обслуговування і ремонту повітряних суден та ін. При цьому на відміну від промислового підприємства, що випускає матеріальний продукт, інноваційна діяльність авіакомпанії пов'язана з наданням послуг. На ЕАП на відміну від підприємства-розробника зазвичай не проводиться дослідно-конструкторських робіт, тому терміни впровадження інновацій, як правило, коротше, ніж у промисловості.

Специфічна особливість інноваційної діяльності ЕАП пов'язана також зі складним характером кон'юнктурних змін, наявністю погано передбачуваних, випадкових складників циклу перевізної

активності. Висока вартість авіатехніки в поєднанні з нестабільною ринковою кон'юктурою й обмеженістю інвестиційних можливостей багатьох ЕАП зобов'язують організовувати інноваційну діяльність, дотримуючись жорсткої структури інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню інноваційної діяльності в Україні та в світі присвячено наукові роботи І. Висоцької [1], В. Геєця [2], Н. Петровської [3], Л. Федулової [7]. Питаннями економіки та організації займалися В.А. Рахман та К. Кавасмі [4], Сібрука [5], О. Сухопара [6], О. Цимбалістова [9] та інші дослідники. Однак наявні дослідження розкривають окремі аспекти інноваційної діяльності авіапідприємств, що вимагає додаткового аналізу питання сучасного стану інноваційної діяльності вітчизняних авіакомпаній.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану інноваційної діяльності

авіакомпаній України та обґрунтування структури побудови інноваційного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

До основних напрямів розвитку авіатранспортного виробництва в авіакомпаніях належать: освоєння нових перевезень, поліпшення комерційних характеристик і розширення традиційних перевезень, скорочення або відмова від перевезень унаслідок несприятливої кон'юнктури. Прогресивні зміни в перевізному продукті, організації і технології авіаперевезень багато в чому пов'язані з інноваціями (нововведеннями). Згідно з проведеним нами аналізом (рис. 1), нині для українських авіакомпаній найбільш актуальні інновації, пов'язані з повітряними судами, організацією і продажами перевезень.

Інновації розглядаються як засіб підвищення конкурентоспроможності на внутрішніх і міжнародних авіалініях, а також поліпшення іміджу авіакомпанії. Особливостями інноваційної діяльності авіакомпаній є:

- відсутність етапу дослідно-конструкторських робіт, пов'язаних із розробленням нової авіатехніки (авіакомпанія є експлуатаційним підприємством);
- специфічна функціональна спрямованість (перевезення пасажирів, вантажів);
- значні коливання кон'юнктури ринку авіаперевезень у поєднанні з гострою конкуренцією;
- висока вартість авіатехніки, широке поширення лізингу.

Вибір стратегії інновацій проводиться на стадії науково-дослідних робіт і може бути заснований на використанні індикаторів рівня перевізного продукту та зміни його собівартості. Таке стратегічне позиціонування в поєднанні з використанням стандартів сервісу сприяє підвищенню конкурентоспроможності авіакомпанії.

Перераховані вище особливості прямо або побічно відображаються в структурі інноваційного процесу на експлуатаційному авіапідприємстві (ЕАП), що представлено в табл. 1.

Визначення складу (об'єктів) інновацій, пов'язаних із вибраною стратегією, має враховувати особливості перевізного продукту і цільового ринку [4]. Матриця «продукт – ринок» містить ознаки новизни продукту і ринку (існуючий, новий для авіакомпанії, новий для світової практики). Кожна з комірок матриці аналізується на предмет відповідності інноваційній стратегії, ресурсних обмежень, допустимого рівня ризиків.

Пошук найбільш ефективних інновацій з урахуванням вищевикладеного є складним завданням, що вимагає опрацювання значного обсягу інформації. Актуальне розроблення автоматизованих інформаційних систем планування нововведень, що дають змогу в реальному масштабі часу визначати склад заходів, оцінювати новизну, потенційну ефективність і рівень ризиків.

Авіакомпанія вибирає об'єкт інновацій, якому відповідав би, як правило, вже сформований склад підготовчих заходів. Наприклад, упровадження в експлуатацію нового повітряного судна, відкриття нової авіалінії, підключення до нової системи бронювання і продажу авіаперевезень являють собою чітко регламентований склад заходів, визначених фірмами-постачальниками, органами державного регулювання і самими авіакомпаніями.

Інновації завжди пов'язані зі змінами в напрямках функціонування авіапідприємства (маркетинг, організація і продаж перевезень, технічна експлуатація повітряного судна та ін.). Організація автоматизованого пошукового процесу може бути заснована на послідовному переборі й аналізі можливих комбінацій змін у напрямках функціонування підприємства. Алгоритм такої інформацій-

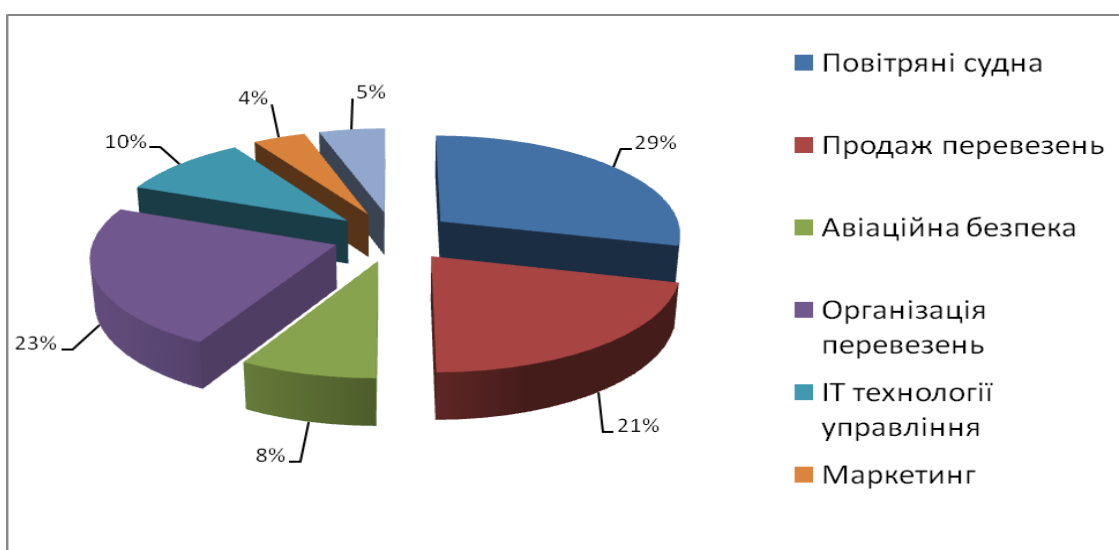

Рис. 1. Напрями інноваційної діяльності українських авіакомпаній (відсоток записів у базі даних інновацій)

Структура інноваційного процесу на експлуатаційному авіапідприємстві

Життєвий цикл Періоди	Інноваційний процес				
	Розроблення послуги (перевізного продукту)		Реалізація послуги (перевізного продукту)		
Стадії	Науково-дослідна робота	Проектування	Впровадження	Збільшення обсягів надання послуги	Спад
Етапи	Збір і аналіз пропозицій	Розробка інноваційного проекту	Підготовка до реалізації	Підтримка конку- рентоспроможності	Скорочення обсягів надання послуги
		Отримання дозвільної документації	Тестування		Пошук нових ринків
	Розроблення комерційної ідеї	Укладення договорів і контрактів	Коригування проекту	Модифікація	Завершення проекту

ної системи заснований на обробці наборів ключових слів змін і баз даних [6].

Підтримка творчої активності персоналу в частині, що стосується інноваційних пропозицій, передбачає створення в компанії обстановки, що сприяє інноваціям, а також використання методів генерації нових ідей. Сприятлива обстановка має місце, якщо:

- керівництво схильне до нових ідей;
- заохочуються робочі контакти між співробітниками;
- під час вирішення проблем і проведення нових розробок створюються робочі групи (проектні команди) зі співробітників різних підрозділів;
- заохочується підвищення кваліфікації співробітниками;
- у всіх аспектах діяльності підкреслюється важливість інновацій.

У такому разі структура інноваційної діяльності виглядає як «інноваційна піраміда». Підстава піраміди (нижній рівень ієрархії) визначає статичну організацію інноваційної діяльності, її базові елементи. Верхній рівень ієрархії визначає динамічну організацію – інноваційний процес.

Організаційна структура авіакомпанії в умовах інноваційної діяльності може змінюватися. Серед напрямів адаптації організаційних структур до інновацій можуть бути: створення штабних підрозділів, що забезпечують координацію робіт із розро-

блення і реалізації інноваційного проекту; додаткові функції структурних підрозділів, пов'язані з новими обов'язками та повноваженнями керівників підрозділів; реструктуризація системи управління, зміна схем комунікацій.

У дуже великих, великих і частково в середніх авіакомпаніях доцільно створювати елементи організаційної структури, що займаються інноваційною діяльністю на постійній основі, у малих – на тимчасовій основі. Керівництво проектом функціонує протягом життя проекту. Характеристики управління проектами в авіакомпаніях наведено в табл. 2.

Розроблення і реалізація інноваційних проектів в авіакомпанії повинні проводитися з урахуванням вимог Повітряного кодексу України, Порядку технічного супроводження експлуатації авіаційної техніки України, Авіаційних правил України «Загальні правила польотів у повітряному просторі України», Положення про ліцензування перевізної діяльності, пов'язаної із здійсненням транспортного процесу на повітряному транспорті в Україні та інших нормативних документів. Даний пакет документів визначає порядок підготовки і проведення робіт з освоєння в авіапідприємстві нової для нього або нової для галузі авіаційної техніки, а також допуску до експлуатації нових типів повітряних суден та повітряних суден іноземного виробництва. Під час підготовки до освоєння нової

Таблиця 2

Характеристики управління проектами в авіакомпаніях

Характеристики управління	Авіакомпанія			
	Мала	Середня	Велика	Дуже велика
1. Переважний тип оргструктури	Функціональна	Функціональна	Матрична	Проектна
2. Органи управління проектом	Керівник а/к. Координатор проекту	Керівник а/к. Комісія	Керівник проекту. Проектна команда	Секретаріат проектів. Керівник проекту з правами керівництва усіма ресурсами. Команда проекту
3. Розробники концепцій та стратегій проекту	Керівники Відділів	Відділ маркетингу, ведучі спеціалісти служб	Відділи економічного планування, маркетингу, нової авіатехніки	Управління корпоративного планування. Відділ наукових досліджень та розвитку. Підрозділ маркетингу

Джерело: складено на основі [1]

для авіапідприємства авіаційної техніки воно розробляє і затверджує комплексний план заходів, в якому визначаються необхідні для виконання завдання терміни виконання робіт для всіх служб забезпечення польотів, посадові особи, відповідальні за їх матеріально-технічне забезпечення і виконання, терміни доповідей про виконання.

До складу заходів плану нововведень включають роботи, що передбачають:

- 1) перепідготовку фахівців;
- 2) необхідні структурні зміни авіапідприємства;
- 3) підготовку виробничої бази (будівель, споруд, технологічного обладнання);
- 4) уточнення особливостей матеріально-технічного забезпечення експлуатації нової авіатехніки;
- 5) виявлення й урахування специфічних чинників діяльності авіапідприємства, істотних для освоєння нової авіатехніки (особливо базування, технічної оснащеності та кліматичних умов).

Під час освоєння нової для галузі авіатехніки передбачається участь авіапідприємств, які першими будуть її отримувати, у проведенні державних випробувань, оцінки якості та відповідності, розробляється експлуатаційна документація, аналіз надійності за підсумками випробувань, у розробленні за результатами випробувань відповідних заходів. В одному з таких авіапідприємств проводять експлуатаційні випробування нової авіатехніки.

Під час освоєння повітряного судна нового типу використовується досвід авіакомпаній, що вже освоїли його експлуатацію. Початку виконання конкретних заходів з освоєння нової авіаційної техніки передують рішення керівництва про проведення проектних досліджень, які обґрунтовують ефективність застосування нововведень.

Реалізація інноваційного проекту може передбачати послідовний, паралельний та інтегральний способи виконання робіт, кожен з яких має свої переваги і недоліки. Згідно зі стандартами ISO 9004:2000, організація, проектуєчи і/або розробляючи нові продукти або процеси, повинна враховувати життєвий цикл, безпеку, надійність, довговічність, ремонтпридатність, ергономіку, зовнішнє середовище та ризики. Організація повинна гарантувати, що запити всіх зацікавлених сторін (клієнтів, партнерів, влади, персоналу і власника) будуть задоволені.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянувши проблематику дослідження, доцільно

підкреслити, що оновлення авіаційних засобів авіакомпанії під час інноваційної діяльності охоплює весь процес авіаперевезення та формується на стадії розроблення інновацій.

Для стимулювання та підтримки інноваційної діяльності вітчизняних авіакомпаній дуже важливою є підтримка держави в реалізації розробленої цільової програми, зменшенні податкового навантаження, здешевленні кредитних ресурсів, наданні субсидій та прямого інвестування, захисті інтересів вітчизняних науково-дослідницьких та дослідницько-конструкторських інститутів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Высокая И.Б. Состояние и проблемы инновационной деятельности в промышленности Украины. *Научный вестник НЛТУ Украины*. 2008. № 18/10. С. 279–285.
2. Гальчинский А.С., Геец В.М. Инновационная стратегия украинских реформ. *Знания Украины*. 2002. 326 с.
3. Петровська Н.В. Оцінка ефективності використання повітряного простору України та методи її забезпечення : дис. ... к.е.н. : 08.06.01. Київ, 2003.
4. Рахман А., Кавасмі К. Підвищення ефективності мобільних телекомунікаційних систем цивільної авіації на основі покращання якості демодуляторів широкопasmових сигналів : автореф. дис. ... канд. техн. наук. Київ, 1999.
5. Сібрук В.Л. Оцінка ефективності інвестиційних проектів в аеронавігаційній системі : дис. ... канд. екон. наук : 08.07.04. Київ, 2006.
6. Сухопара О.М. Розробка та дослідження системи технічного обслуговування обладнання наземних систем зв'язку цивільної авіації : дис. ... канд. техн. наук : 05.22.20. Київ, 2004.
7. Федюлова Л.И. Развитие национальной инновационной системы Украины. *Экономика Украины*. 2005. № 4. С. 35.
8. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік. Аналітична довідка. Український інститут науково-технічної і економічної інформації. URL : <http://mon.gov.ua/content> (дата звернення: 28.10.18).
9. Цимбалістова О.А. Розширення ринку авіаційних послуг з використанням інноваційних технологій. *Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 3–4 квітня 2015 р. Дніпро : Перспектива, 2015. Ч. 2. С. 46–48.

ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ
РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГLOGISTIC APPROACH TO THE FORMATION
OF THE TRANSPORT SERVICES MARKET

У статті розглянуто основні тенденції формування ринку транспортних послуг, концепції логістичного забезпечення процесу переміщення, проаналізовано поняття «транспортна логістика» та «ринок транспортних послуг». Транспортний ринок охоплює різні галузі економіки, які потребують надання неоднорідних за характером і об'ємом послуг. Планування та організація оптимального та ефективного здійснення процесу надання транспортних послуг задовольняється за рахунок логістичного підходу до процесу перевезень. Застосування логістики в транспорті, так само як у виробництві або торгівлі, дозволяє забезпечити співпрацю та взаємодію учасників транспортного процесу. Головною задачею при плануванні та здійсненні перевезення є оптимальний вибір виду транспорту, визначаючи при цьому максимум або мінімум критеріїв вибору у залежності від ряду умов. Значний обсяг логістичних витрат припадають на транспортні витрати, витрати на перевезення закладені у загальні витрати на транспортування продукції та тариф на перевезення.

Ключові слова: логістика, транспортна логістика, ринок транспортних послуг, вибір виду транспорту, продукція транспорту, транспортні витрати.

В статье рассмотрены основные тенденции формирования рынка транспортных

услуг, концепции логистического обеспечения процесса перемещения, проанализированы понятия «транспортная логистика» и «рынок транспортных услуг». Транспортный рынок охватывает различные отрасли экономики, которые требуют предоставления неоднородных по характеру и объему услуг. Планирование и организация оптимального и эффективного осуществления процесса предоставления транспортных услуг удовлетворяется за счет логистического подхода к процессу перевозок. Применение логистики в транспорте, так же как в производстве или торговле, позволяет обеспечить сотрудничество и взаимодействие участников транспортного процесса. Главной задачей при планировании и осуществлении перевозки является оптимальный выбор вида транспорта, определяя при этом максимум или минимум критериев выбора в зависимости от ряда условий. Значительный объем логистических затрат приходится на транспортные расходы, расходы на перевозку заложены в общие расходы на транспортировку продукции и тариф на перевозку.

Ключевые слова: логистика, транспортная логистика, рынок транспортных услуг, выбор вида транспорта, продукция транспорта, транспортные издержки.

УДК 621.73.06

Черніхова О.С.

викладач

Кременчуцький льотний коледж

Національного авіаційного університету

The article deals with the main tendencies of the formation of the market of transport services, the concept of logistic support of the process of moving, analyzed the concept of "transport logistics" and "market of transport services". Transport is a branch of infrastructure whose main task is to ensure timely and high-quality transportation of goods and passengers, that is, the provision of transport services. The transport market covers different sectors of the economy, which require heterogeneous nature and scope of services. The distribution of the transport market by industry is conditioned by the distinction of vehicles in the sphere of their application. Planning and organizing the optimal and efficient implementation of the transport services process is met through the logistic approach to the transportation process. Application of logistics in transport, as well as in production or trade, allows to ensure cooperation and interaction of participants of the transport process. Logistics of the transportation process has a significant role to be played by transport. It is connects consumers, producers, intermediaries, firms, enterprises, and separate economic areas among themselves. Transport transfers material resources and finished products from the sphere of production to the sphere of consumption, personal or industrial, thus taking part in the process of transformation of material flows. The main task when planning and performing transportation is the optimal choice of the mode of transport, while determining the maximum or minimum of selection criteria depending on a number of conditions. The transportation costs for carriers are the total cost of transporting products, for transport services customers, senders and recipients, they are included in the fare for carriage. Transportation is a key element in the logistics chain, which is associated with the movement of vehicles material resources, work in progress, finished products. Thanks to the logistics approach, transport services for customers have improved considerably in recent times, which allows a higher level of production and sales to be improved and the economic situation in the region and the country as a whole improved.

Key words: logistics, transport logistics, transport services market, choice of type of transport, transport products, transport costs.

Постановка проблеми. Швидкі темпи розвитку сучасної економіки потребують глобального вирішення суспільно-економічних питань. Перехід до ринкової економіки призводить до того, що ключову та вирішальну роль має швидке, якісне та ефективно забезпечення потреб споживачів у сформованому попиті. Виробництво, у свою чергу, неможливе без якісного та своєчасного забезпечення матеріальними ресурсами. Одним із методів соціального розвитку є вчасне та швидке надходження товарів або певних послуг до кінцевого споживача. Ця потреба є однією із функцій, яка покладена на транспорт. Транспортування являється ключовим елементом у логістичному ланцюзі,

що пов'язаний з переміщенням транспортними засобами матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва, готової продукції. Завдяки використанню логістичного підходу останнім часом значно покращилось транспортне обслуговування клієнтів, що дозволяє підняти на більший рівень процес виробництва, збуту та поліпшити економічний стан регіону та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до тематики дослідження зацікавленість становлять праці науковців у галузі транспортної логістики а з питань формування ринку транспортних послуг.

Такі дослідники як О. Бойко [9], Н. Войтоловський, А. Калініна, І. Мазурова [4], Н. Якименко [7],

М. Макаренко [8] В. Щелкунов, Ю. Кулаєв, Л. Зайончик, В. Загорулько [11] вивчали в своїх працях умови, проблеми та перспективи формування ринку, на якому здійснюється транспортне забезпечення виробництва.

Загальні аспекти вивчення та вдосконалення логістичних процесів на ринку транспортних послуг досліджували у своїх працях А. Кальченко [2], І. Сокур [12], Ю. Неруш [5], В. Мельников [3] та інші.

Узагальнюючі методи досліджень приводять до єдиної спільної думки, що впровадження логістичних принципів при здійсненні перевезень дозволяють найбільш ефективно використовувати ресурси, знижувати витрати на трансфер матеріального потоку, досягати максимального економічного ефекту.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні доцільності формування ринку транспортних послуг від впровадження логістичних концепцій при здійсненні перевезень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспорт є галуззю інфраструктури, основним завданням якої є забезпечення своєчасних та якісних перевезень вантажів і пасажирів, тобто надання транспортних послуг. Сучасний економічний та технологічний розвиток дозволяє забезпечувати потреби населення в перевезеннях, в тому числі на далекі відстані, як місцевих, так і міжнародних, за мінімальні проміжки часу з мінімальним використанням ресурсів.

З економічної точки зору всі процеси та етапи здійснення перевезення вантажів або пасажирів, від початкової стадії до кінцевої, формують ринок транспортних послуг.

О. Бойко зазначає, що транспортний ринок являє собою інтегроване поєднання ринку транспортних послуг і того сектора транспортного ринку, де відбувається відтворення (виробництво) виробничо-ресурсної складової при сприяючому впливі ринковозабезпечуючої інфраструктури [8].

Н.В. Якименко характеризує транспортний ринок, як і будь-який інший, присутністю покупців, продавців та посередників, а також наявністю чіткого предмета купівлі-продажу послуг та державного регулювання процесів, що особливо актуально в сучасних умовах. Специфікою транспортного ринку є предмет обміну (транспортна послуга) та суб'єкти, до яких належать вантажовласники, пасажирів, власники багажу, перевізники, експедиторські підприємства, логістичні посередники, органи державної влади та місцевого самоврядування тощо [7, с. 170].

Ринок транспортних послуг повинен розвиватися у наступних напрямках:

- покращення якості сервісного обслуговування клієнтури;
- залучення посередницьких підприємств, фірм, організацій для надання експедиторських та інформаційних послуг;

– залучення маркетингових компаній для проведення глибокого аналізу попиту та кон'юнктури транспортного ринку, використання рекламних компаній для залучення нових клієнтів;

– використання сучасних мультимодальних технологій перевезення, у тому числі контейнерних, пакетних та інших безперевантажувальних методів;

– удосконалення комплексу складських та вантажно-розвантажувальних засобів та систем;

– удосконалення якості рівня договірних відносин між учасникам транспортного процесу;

– надання інших сервісних послуг [9, с. 39].

Транспорт має галузево-структурний розподіл, тому ринок надання транспортних послуг поділяється на окремі сегменти. Розподіл транспортного ринку за такою системою зумовлений видовою відмінністю транспортних засобів, сферою застосування (наприклад, наземний транспорт, повітряне сполучення, трубопровід).

Необхідність структурної організації транспорту обумовлена також економічними відмінностями між видами транспортної діяльності, розгалуженістю мережі і неоднорідністю попиту та пропозиції. На останній фактор впливають такі чинники, як вартість транспортування, пропускна та переробна спроможність, швидкість доставки, та, навіть, популярність того чи іншого виду транспорту.

Практичні дослідження показують, що при виборі виду транспорту споживачі все ж таки надають перевагу власній зацікавленості у задоволенні потреб, при цьому визначаючи найбільш економічно доцільний вид транспорту. Переваги надаються найбільш популярному, швидкому та дешевому транспорту, наприклад, автомобільному або залізничному. Але іноді швидкість, надійність та збереженість доставки переважають над вартістю перевезення (табл. 1 [1]).

Аналіз статистичних даних свідчить по певне зростання попиту на перевезення автомобільним транспортом (103,8% у порівнянні з минулим роком). Це пояснюється швидкістю та надійністю доставки, доступністю в будь-яку точку доставки, мобільністю. Збільшення вантажообороту повітряного транспорту (124,8% у порівнянні з минулим роком) відбувається за рахунок збільшення дальності перевезень, надійності доставки, хоча він менше за інші види транспорту в силу значно більшої вартості перевезень. Зменшення вантажообороту водним транспортом (79,2% у порівнянні з минулим роком) зумовлено коротким періодом навігації, повільною швидкістю доставки, хоча даний транспорт є одним з найбільш дешевшим.

Ринок транспортних послуг має у своїй структурі різні елементи, які можуть бути як взаємопов'язаними між собою, так і не мати жодних точок дотику. Формується сфера транспорту з перевізників різних форм власності, в тому числі

Вантажооборот та обсяги перевезень вантажів у січні-листопаді 2018 року

	Вантажооборот		Обсяг перевезених вантажів	
	млн. ткм	у % до січня-листопада 2017р.	млн. т	у % до січня-листопада 2017р.
Транспорт	303747,7	97,0	571,0	98,5
залізничний*	170445,9	97,5	295,7	95,4
автомобільний	38782,9	103,8	171,4	106,9
водний	3155,1	79,2	5,3	97,9
трубопровідний	91056,8	94,2	98,5	94,8
авіаційний	307,0	124,8	0,1	120,1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

некомерційних, що задовольняють потреби у власних перевезеннях, операторів, що забезпечують діяльність інфраструктури, наприклад, оператори терміналів і шляхів сполучення, та посередників, якими можуть виступати експедитори, митні брокери, агенти та інші. При чому може бути повний взаємозв'язок усіх учасників та частковий, коли залучені до діяльності лише певні підрозділи сфери транспортних послуг. Так, перевізники контактують із учасниками термінальних підсистем, користуючись при цьому посередницькими послугами експедиторів. З іншого боку, перевізник може забезпечувати надходження вантажопотоків до терміналу без залучення допоміжних агентів.

Планування та організація оптимального та ефективного здійснення процесу надання транспортних послуг задовольняється за рахунок логістичного підходу до процесу перевезень (рис. 1).

Суть транспортної логістики полягає в забезпеченні «мінімуму-максимуму» процесу перевезень: переміщення максимально можливої кількості об'єктів перевезення за мінімальний проміжок часу, з максимальною швидкістю за найменших витрат на можливу найбільш коротку відстань з вибором найефективнішого виду транспорту.

У логістичному забезпеченні процесу переміщення значна роль покладається на транспорт. Саме він пов'язує між собою споживачів, виробників, посередників, фірми, підприємства, окремі економічні райони. Транспорт переміщує мате-

ріальні ресурси та готову продукцію зі сфери виробництва до сфери споживання, особистого чи виробничого, тим самим беручи участь у процесі перетворення матеріальних потоків [3].

Головною задачею, яка визначається при плануванні та здійсненні перевезень, є оптимальний вибір того чи іншого виду транспорту, в залежності від критеріїв, які забезпечують виконання умов по ряду показників.

До цих критеріїв відносять:

- обсяги вантажу, що перевозиться;
- термін доставки та швидкість руху;
- гарантованість збереженості вантажу та надійності перевезень;
- дальність перевезення;
- пропускна та переробна здатність шляхів сполучення;
- місткість рухомого складу;
- витрати на перевезення;
- необхідні капітальні вкладення;
- механізація навантажувально-розвантажувальних робіт тощо.

При порівнянні вирішується багатокритеріальна задача вибору найефективнішого виду транспорту, максимізуючи або мінімізуючи той чи інший показник або групу показників. Для кожного виду транспорту значення показників можуть відрізнятися у залежності від потужності вантажопотоків, його структури, дальності перевезень, роду та розміру вантажу, типу використовуваного

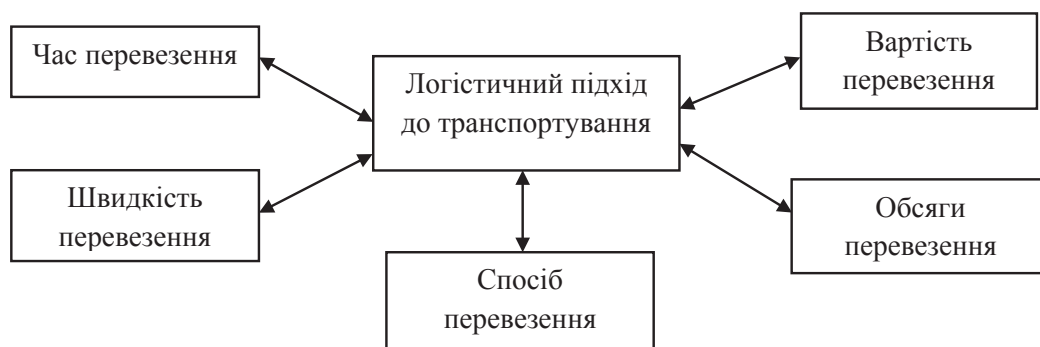

Рис. 1. Логістичний підхід до процесу перевезень

рухомого складу та інші. Основним, та навіть, вирішальним показником, є витрати, що йдуть на транспортування вантажу [4].

У логістичному аспекті транспорт розглядається як складова частина в інших областях логістики, таких як виробничій, заготівельній, закупівельній, збутовій. З іншого боку, транспорт є однією з галузей економіки, тобто він поєднує виробників і споживачів, надаючи їм свої послуги на ринку товарів та послуг, при чому за них він отримує доходи [6, с. 110].

Логістика являє собою сукупність методів та засобів оптимізації та ефективності технічного, технологічного та економічного планування. Це забезпечується завдяки економічній зацікавленості усіх учасників транспортного процесу, а також завдяки застосуванню єдиних систем планування задля задоволення оптимізаційних рішень етапу перевезень.

Так, технічне планування дозволяє обирати, узгоджувати та найбільш ефективно застосовувати технічні характеристики транспортних засобів як серед окремого виду, так і в усій галузі в цілому. Також узгодженість параметрів дозволяє застосовувати інтермодальні перевезення, використовувати контейнерні, пакетні перевезення, та поєднання декількох видів транспорту під час одного переміщення.

Технологічне планування дозволяє використовувати єдину технологію перевезення, безперевантажувальне сполучення, інтермодальні технології та методики переміщення.

Економічне планування ставить на меті проведення дослідження кон'юнктури ринку, маркетингові методи впливу на споживачів, формування тарифної сітки, розробка та впровадження єдиних план-графіків [3].

Транспорт не виробляє готову продукцію, але тісно з нею пов'язаний, переміщуючи її від постачальника до виробника, а далі до споживача. Тому надання транспортних послуг можна віднести до галузі матеріального виробництва. При транспортуванні сировини та матеріалопотоків процес виробництва не переривається в межах процесу переміщення та триває для здійснення процесу обігу. У цьому і полягає відмінність транспорту від інших галузей матеріального виробництва. Тобто обіг продукції не здійснюється без використання транспорту, а транспортування є ключовим моментом обігу. Таким чином, процес виробництва і споживання продукції на транспорті співпадають, вони не розділяються в часі.

У процесі виробництва на транспорті, тобто під час переміщення, його продукція не має матеріальної форми, а сприймається лише через її корисний ефект, що впливає на збут. Під час переміщення продукції не відбувається матеріальна її зміна, тобто речові властивості та якість товару не

змінюються, відбувається лише зміни у просторі відносно до споживача [5].

Значний обсяг логістичних витрат припадають на транспортні витрати. Саме цим пояснюється основна роль транспортування в логістиці. Адже без переміщення не можливе саме існування матеріалопотоку. Транспортування являється ключовим комплексним елементом у логістичному ланцюзі, що пов'язаний з переміщенням транспортними засобами матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва, готової продукції. Окрім власне транспортування до процесу переміщення входять процеси експедування, упакування, страхування, вантажообробка тощо [6, с. 110].

Витрати на перевезення для перевізників становлять загальні витрати на транспортування продукції, для споживачів транспортних послуг, відправників та одержувачів, закладені у тариф на перевезення.

Продукція транспорту виступає у ролі товару, тобто вона продається та купується, таким чином, вона має певну вартість, яку можна розглянути наступним чином (рис. 2).

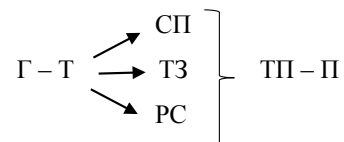

Рис. 2. Схема розподілу вартості транспортних послуг

Грошова форма капіталу (Г) на ринку транспортних послуг перетворюється в товар (Т), тобто в послугу, яка надається споживачам. Даний товар на виробничій стадії складається зі споруд (СП), до яких входять складські приміщення, де зберігаються вантажі, та споруди для ремонту та відстою рухомого складу, із транспортних засобів (ТЗ) для перевезення, навантаження, розвантаження та обслуговування вантажів та з робочої сили (РС), яка задіяна на усіх етапах переміщення товару від виробника до споживача, тобто з водіїв, механіків, вантажників, експедиторів тощо. Сукупність усіх цих чинників на транспортному ринку на стадії обігу формують транспортну послугу. Таким чином, на транспорті продається і купується та споживається не речова форма товару, а той корисний ефект, який виникає при переміщенні матеріального потоку [5].

Висновки з проведеного дослідження. Увесь виробничий та збутовий ринки неможливі без залучення транспорту, адже здійснення перевезень дозволяє забезпечити надходження матеріальних потоків від постачальника до виробника, та вже готової продукції від виробника до постачальника. Залучення, в свою чергу, логістичних методів для організації процесу перевезень дозволяє ефек-

тивно виконувати планування організації переміщень вантажопотоків, забезпечуючи при цьому мінімізацію витрат та максимізацію прибутку. Завдяки використанню логістичного підходу останнім часом значно покращилось транспортне обслуговування клієнтів, що дозволяє підняти на більший рівень процес виробництва, збуту та поліпшити економічний стан регіону та країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 5.02.2019)
2. Кальченко А.Г. Логістика : Підручник. Київ, 2003. 284 с. URL: <http://studentbooks.com.ua/content/view/126/76/> (дата звернення 12.02.2019)
3. Мельников В.П. Логистика: учебник для СПО / В.П. Мельников, А.Г. Схиртладзе, А.К. Антонюк; под общ. ред. В.П. Мельникова. Москва, 2016. 287 с. URL : <https://stud.com.ua/23010/logistika/logistika> (дата звернення: 12.02.2019)
4. Будрина Е.В. Экономика транспорта : учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва, 2016. 366 с.
5. Неруш Ю.М., Саркисов С.В. Транспортная логистика: учебник для академического бакалавриата. Москва, 2016. 351 с. URL: https://stud.com.ua/22438/logistika/transportna_logistika (дата звернення: 14.02.2019)
6. Заборська Н.К., Жуковська Л.Е. Основи логістики: навчальний посібник. Одеса, 2011.
7. Якименко Н.В. Соціально-економічний розвиток глобального та національного транспортних ринків *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9 (171). С. 169–176.
8. Бойко О.В. Структура транспортного ринку: основні та забезпечуючі складові. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 44. 307 с. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_44/9.htm (дата звернення 7.02.2019)
9. Сокур І.М., Сокур Л.М., Герасимчук В.В. Транспортна логістика : навчальний посібник. Київ, 2009. 222 с.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

ANALYSIS OF APPROACHES TO DETERMINATION OF REGIONAL COMPETITIVENESS FACTORS

Стаття присвячена дослідженню підходів закордонних учених до визначення факторів регіональної конкурентоспроможності. Встановлено, що добробут населення є основною метою конкурентоспроможності, яка залежить від низки факторів. Європейськими вченими зазвичай використовується системний підхід до визначення інтегрального показника конкурентоспроможності, що передбачає дослідження груп критеріїв, які відповідають інноваційному, інвестиційному та економічному розвитку загалом. Запропоновано з метою аналізу конкурентоспроможності регіону використовувати такі групи факторів, як: структура промисловості регіону, структура та обсяги інноваційних процесів регіону, освітня та наукова діяльність у регіоні, показники якості управління та бізнес-середовища, показники прямих іноземних інвестицій. Визначення факторів необхідне для чіткого уявлення під час побудови моделей економічного розвитку регіонів із метою підвищення конкурентоспроможності досліджуваних територій.

Ключові слова: фактори, регіональна конкурентоспроможність, інфраструктура, інвестиції, інновації, регіон.

Статья посвящена исследованию подходов зарубежной ученых к определению факторов региональной конкурентоспособности. Установлено, что благосостояние населения является основной целью конкурентоспособности, которая зависит от ряда факторов. Европейскими учеными обычно используется системный подход к определению интегрального показателя конкурентоспособности, что предполагает исследование групп критериев, которые соответствуют инновационному, инвестиционному и экономическому развитию в целом. Предложено с целью анализа конкурентоспособности региона использовать следующие группы факторов: структура промышленности региона, структура и объемы инновационных процессов региона, образовательная и научная деятельность в регионе, показатели качества управления и бизнес-среды, показатели прямых иностранных инвестиций. Определение факторов нужно для четкого представления при построении моделей экономического развития регионов с целью повышения конкурентоспособности исследуемых территорий.

Ключевые слова: факторы, региональная конкурентоспособность, инфраструктура, инвестиции, инновации, регион.

УДК 332.122

Безхлібна А.П.

к.е.н., доцент кафедри міжнародного туризму
Запорізький національний технічний університет

The article is devoted to the study of approaches of foreign scientists to determine the factors of regional competitiveness. It has been established that the welfare of the population is the main objective of competitiveness, which depends on a number of factors. European scientists typically use the systematic approach to defining an integral indicator of competitiveness, which involves the study of groups of criteria that are consistent with innovation, investment and economic development as a whole. There is a certain group of regions that focus on economic management through competition on the basis of cost minimization and determine only economic factors of competitiveness. Another group of regions seeks to increase economies of scale and improve production cycles, improve its own economic performance, that is, the investment approach is used. Regions that focus only on the production of innovative products and services are benefiting from the success of innovation. Using only one group of factors does not allow to obtain a complete objective picture of competitiveness. The following groups of factors are proposed for analyzing the region's competitiveness: the structure of industry in the region, the structure and volumes of regional innovation processes, educational and scientific activities in the region, indicators of management quality and business environment, indicators of foreign direct investment. Factors need to be defined for a clear idea when constructing models of economic development of regions in order to increase the competitiveness of the studied areas. Other factors that are aimed at characterizing the region's production sector are the number of employees and the rate of growth of production (of course, they are dependent on other factors), their description will require the construction of specific econometric models based on actually obtained statistical values describing the economic situation of a particular region. The analysis of the materials of the European Union, the works of foreign scientists allows us to determine the priority approaches to determining the key factors of the competitiveness of the regions.

Key words: factors, regional competitiveness, infrastructure, investment, innovation, region.

Постановка проблеми. Дослідження питань конкурентоспроможності регіонів розглядається в межах системного підходу. Значне внутрішнє єднання окремих суб'єктів регіону, його зв'язок із зовнішнім середовищем для оцінки змін у факторах та їх вплив на конкурентоздатність регіонів (прямий та зворотний зв'язок) вивчаються за використання моделювання. Розроблення методологічного інструментарію передбачає дослідження наявних методик оцінювання регіональ-

ної конкурентоспроможності та факторів, що на неї впливають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз праць вітчизняних та закордонних учених дає змогу зосередити увагу на концептуальних особливостях кожного підходу та адаптувати наявні напрацювання до реалій української економіки. Використання методів економіко-математичного моделювання передбачає виокремлення істотних зв'язків та взаємозалежностей

між факторами, що зумовлюють регіональну конкурентоспроможність.

Дослідженню факторів регіональної конкурентоспроможності присвячено праці закордонних учених, таких як Л. Вртенова, К. Скокан, М. Читеа, О. Мікус, Дж. Сачс.

Постановка завдання. Оскільки встановлені дослідниками основні фактори, що чинять вплив на регіональну конкурентоспроможність, суттєво відрізняються, є актуальним питання дослідження відмінностей між трактуванням цих чинників та обґрунтуванням і системним вибором найважливіших із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Родоначальник досліджень про конкурентоспроможність, американський вчений Портер стверджує, що джерелами конкурентоспроможності є три види конкурентних переваг (стадії конкурентного розвитку), що впливають на класифікацію економічних суб'єктів [1, с. 1404–1414]:

- економічні фактори;
- інвестиційна економіка;
- інноваційна економіка.

Регіони, які орієнтуються на управління економікою за рахунок конкуренції на основі мінімізації витрат, визначають лише економічні фактори конкурентоспроможності. Регіони, які прагнуть за рахунок збільшення економії масштабу та вдосконалення виробничих циклів, підвищують власну ефективність господарської діяльності, використовують інвестиційні фактори конкурентоспроможності. Регіони, що орієнтуються лише на випуск інноваційних продуктів та послуг, отримують ефект від успіху цих інновацій. У кінцевому підсумку переваги цих регіонів будуть відображені в структурі промисловості та ринку зайнятості населення, соціально-культурних характеристиках населення [2].

Проте необхідно зазначити, що в доповіді із соціально-економічної ситуації і регіонального розвитку ЄС [3] конкурентоспроможність регіонів характеризується двома факторами: продуктивністю та зайнятістю. Основними факторами, які сприяють конкурентоспроможності, вважаються: науково-технічний розвиток, розвиток малого та середнього бізнесу (МСБ), прямі іноземні інвестиції, інфраструктура і людський капітал, а також соціальний капітал.

Згідно з дослідженнями Скокана [4], протягом останніх 20 років стає очевидним, що саме продуктивність зумовлює конкурентоспроможність. Продуктивність, яка примножує наявні людські та фінансові ресурси регіону, являє собою вартісний вираз товарів і послуг, вироблених на одиницю праці і капіталу. Водночас у науці відбуваються зміни у визначенні основних принципів продуктивності. Неокласична модель економічного зростання Роберта Солоу передбачає ідентифікацію регіону з виробничою функцією Кобба-Дугласа, яка враховує постійну віддачу від масштабу і включає технічні удосконалення. Ці технологічні поліпшення в

моделі наведені швидкістю зростання виробництва під впливом змін в інфраструктурі. Іншими компонентами цієї моделі є прямі іноземні інвестиції (ПІІ) й інтенсивність інновацій. Обсяг прямих іноземних інвестицій визначається впливами позарегіональної економічної системи. У моделі їхня кількість не залежить від обсягу виробництва в економіці. Інтенсивність інновацій – це частка витрат на інновації та дохід фірми. Такі інноваційні витрати впливають на зростання виробництва, а також мають вплив на рівень інвестицій в економіку. Взаємозв'язок між інноваційним та виробничим складниками виражається багатофакторною продуктивністю.

Регіональний розподіл ПІІ вказує на здатність окремих районів для залучення капіталу. Через ПІІ регіон, як правило, отримує доступ до нових ринків збуту, а продуктивність праці покращується також. Іноземні компанії можуть сприятливо впливати на МСБ, якщо вони використовують їх як постачальників.

Іншим компонентом моделі є людський капітал. Збільшення розміру людського капіталу – це підвищення наявного рівня інвестицій та утворення нових. Частка інвестицій, крім того, збільшується в міру щорічного зростання освіченості населення.

Тобто стан людського капіталу як елемента, що визначає якість одного з виробничих факторів, вивчається через частки населення з вищою освітою у віковій групі від 25 до 64. Останнім, але одним із найважливіших факторів є стан фізичної інфраструктури, яка описується даними щодо довжини автомагістралей.

За результатами дослідження глобального економічного форуму показник 15 патентів на мільйон жителів обраний для поділу країн на дві групи щодо їх інноваційної конкурентоспроможності [12].

Іншими факторами, які спрямовані на характеристики сектора виробництва регіону, є число зайнятих і коефіцієнт темпів зростання виробництва (безумовно, вони є залежними від інших факторів), їх опис зажадає побудови конкретних економетричних моделей на базі реально отриманих статистичних значень, що описують економічну ситуацію конкретного регіону.

Угорський дослідник Акос Дані [5, с. 36–37] зосереджує увагу у своєму дослідженні на аналізі науково-дослідницької діяльності регіонів, тобто їхній здатності до інновацій через витрати на наукові дослідження і розробки, що вимірюється у структурі валового внутрішнього продукту. Нова технологія надає конкурентну перевагу для компаній. Завдяки швидкому впровадженню новітніх технологій вони можуть поліпшити свої позиції, тим самим підвищуючи продуктивність усього регіону. Звичайно, інновації можуть надходити із-за меж регіону, тому рішуче рішення органів місцевої влади щодо розвитку інноваційної діяльності може бути передумовою створення інноваційних транс регіональних кластерів.

Нарешті, стан сектору МСБ, що визначає рівень зайнятості. Цей сектор, здатний вмістити в себе динамічні, що швидко змінюються, економічні

умови, має життєво важливе значення для конкурентоспроможності регіону. Малі та середні підприємства зазвичай входять у глобальну компанію як постачальники, і таким чином вони з'являються на світовому ринку безпосередньо через цю компанію. Регіональні МСБ оцінюються шляхом їх ефективності експорту, продуктивності і рентабельності.

Закордонні автори Читеа та Дона розглядають [6] регіональну конкурентоспроможність як суму індивідуальної конкурентоспроможності фірм, що впливає з макроекономічної економічної конкурентоспроможності. Тобто існування на регіональному рівні фірм, які виробляють товари та надають послуги, що є відповідними до ринкових вимог якості та ціни. Гіпотеза регіональної конкурентоспроможності за рахунок синергетичного ефекту діючих на адміністративній території суб'єктів малого та середнього бізнесу полягає в об'єднанні інтересів місцевих органів влади та СМБ з метою набуття ефекту загальної продуктивності. Тобто «процвітання регіону визначається, по-перше, силою своєї експортної бази всіх тих видів діяльності, які приносять доходи в регіоні через експорт товарів і послуг для зовнішнього світу» [6].

Аналогічний підхід до регіональної конкурентоспроможності також приймається на європейському рівні: «Конкурентоспроможність визначається як здатність виробляти товари і послуги з метою витримки випробування на міжнародному ринку з метою забезпечення високих і стійких рівнів доходу, або в більш загальному плані – здатність регіонів створювати під впливом зовнішньої конкуренції високий рівень доходів і зайнятості. Іншими словами, для регіону, щоб бути конкурентоспроможним, важливо забезпечити як якість, так і кількість робочих місць» [3].

У цьому контексті продуктивність виступає як ключовий елемент конкурентоспроможності [4]: «Конкурентоспроможність залишається не повністю зрозумілою концепцією, незважаючи на широке визнання її важливості. Щоби зрозуміти конкурентоспроможність, відправною точкою має стати джерело процвітання країни. Рівень життя нації визначається продуктивністю економіки, що вимірюється вартістю товарів і послуг, вироблених на одиницю праці, природних і фінансових ресурсів. Продуктивність залежить як від вартості товарів і послуг нації, яка вимірюється за цінами, які можна отримати на вільних ринках, так і від ефективності виробництва цих товарів і послуг.

За результатами дослідження вчених університету Сассарей (Італія) для оцінки муніципалітетів з регіону Сардинії їх було класифіковано на основі взаємин між наявною структурою/урбанізацією на основі концепції [7] конкурентоспроможності для того, щоб оцінити подібності та відмінності. У дослідженні використовується багатовимірний аналіз двох наборів індикаторів, які згруповані в три макрокатегорії: діяльність, люди і практика. Муніципалітети із Сардинії були класифіковані відповідно до їхнього рівня розвитку райо-

нів, використовуючи набір конкретних змінних. На підставі цієї моделі 377 муніципалітетів у регіоні були розділені на 5 районів відповідно до їхньої конкурентоспроможності і добробуту населення: дуже високий, високий, середній, низький і дуже низький. Відповідно до класифікації певні райони з низьким рівнем щільності населення, а також рівнем освіченості, де сільське господарство відіграє важливу роль у місцевій економіці, були відокремлені для подальшого розроблення стратегії розвитку територій відповідно до отриманих результатів.

Як приклад, хорватськими вченими О. Микус, Р. Рамс та І. Гржи [8] була розроблена модель оцінки місцевої конкурентоспроможності з метою оцінювання конкурентоспроможності сільської місцевості із загребського округу, розташованого недалеко від столиці. Згодом результати оцінювання території було зіставлено з національним середнім показником за індексом конкурентоспроможності сільських районів. Показники були згруповані в чотири категорії: людські ресурси, характеристики несільськогосподарського сектору, характеристики аграрного сектору та дохід сільськогосподарських господарств.

Карл Айінгер [9, с. 159–169] підкреслює, що кінцева мета держави і народу полягає в максимізації функції суспільного добробуту, в якому дохід, соціальні внески та збереження навколишнього середовища є пріоритетами стратегічного розвитку.

Це приводить до досить повного визначення конкурентоспроможності з трьома безпосередніми наслідками. По-перше, низька вартість не є метою економічної політики і навіть не показником довгострокової конкурентоспроможності. По-друге, характеристика зовнішнього балансу прямо або побічно впливає на добробут населення, але вплив є незначним щодо споживання. По-третє, конкуренція є динамічним питанням, показники якого змінюється з плином часу, тоді як інвестиції в людський капітал, технології та інформацію є засобом, що дає змогу примножити досягнутий добробут та підвищити рівень конкурентоспроможності. Такий підхід до створення основи для оцінки конкурентоспроможності узгоджується з основною метою національного економічного розвитку, тобто підвищення рівня життя [10, с. 25].

Найбільш широко використовуваним показником для оцінки рівня життя та рівня економічного розвитку на душу тієї чи іншої країни є валовий внутрішній продукт (ВВП). Іноді використовується паритет купівельної спроможності (ПКС). Але під час розрахунку необхідно зазначити, що ВВП не включає в себе багато елементів, які люди зазвичай вважають частиною їхнього рівня життя. Наприклад, це стосується стану навколишнього середовища, особистої безпеки, рівня та можливості здобуття освіти та інших атрибутів рівня життя.

Джеффри Сакс, Кліффорд Ціннес і Яір Ейлат [11] підкреслюють у своєму дослідженні на базі порівняльного аналізу конкурентоспроможності в країнах із перехідною економікою, що країна може мати

високий ВВП через величезні природні ресурси, проте це не означає, що країна буде мати високу конкурентоспроможність. Крім того, країна може мати низький темп зростання, але це не означає, що країна отримує низьку оцінку конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність корелює добре, але не ідеально, зі зростанням ВВП. Це приводить до досить повного визначення конкурентоспроможності з трьома безпосередніми наслідками. Тобто в глобальному плані низька вартість не є метою економічної політики і навіть не є показником довгострокової конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність – це спосіб використовувати єдині критерії для оцінки того, щоб зрозуміти, чи робить досліджувана територія все, що може, для сприяння сталому поліпшенню в добробуті населення, з огляду на зростаючу конкуренцію на світових ринках, де вона представлена [10, с. 2]. Неможливо оцінити рівень конкурентоспроможності, використовуючи тільки один показник, особливо якщо ми намагаємося розробити порівняльні оцінки для країн із різними історичними і політичними фонами і рівнями економічного розвитку (наприклад, постсоціалістичні країни і розвинені країни регіону Балтійського моря).

За словами Джеффри Сакс, Кліффорд Ціннес і Яір Ейлат, є три основних умови, що можуть бути скориговані країнами для посилення власних ресурсів конкурентоспроможності [11]:

1) «Виправлені» умови – це ті, які є інваріантними і не можуть бути змінені (географія, топографія, природні ресурси, культура, історія, клімат тощо).

2) «Жорсткі» умови – це насамперед ті, які можуть бути змінені, але не швидко (якість установ (приватних, громадських і ринкових), структура промисловості, власність, суспільні відносини, комунальні господарства, обсяг виробництва, рівень і якість запасів людського і фізичного капіталу тощо).

3) «М'які» умови насамперед належать до державної політики, наприклад до податкового кодексу, в тому числі до міжнародних відносин і угод. Ці умови можуть бути легко змінені.

Регіони стають конкурентоспроможними у разі впровадження політики вибору та спеціалізації на найбільш новаторських продуктах і послугах. Прямі іноземні інвестиції і спільне підприємство – механізми, що допомагають інтегрувати національну економіку в міжнародну систему виробництва і створюють умови для поліпшення технологій і підвищення вартості людського капіталу. Знання стає критичним фактором підвищення конкурентоспроможності.

Розвиток знань вимагає транскордонного співробітництва країн і поглиблення регіональної інтеграції. Мало того, що країни конкурують із метою поліпшення своїх конкурентних позицій на світовому ринку. Це також підкреслює важливість регіонального розвитку на умовах спеціалізації та новаторського підходу до процесів створення ВВП. Це також відкриває можли-

вості до регіонального співробітництва на основі конкурентних географічних переваг і синергії регіонів, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку і мають різні інноваційні можливості.

Основна ідея розроблення моделі для оцінки національної конкурентоспроможності – використання інтеграційних критеріїв, що дають змогу чітко визначити результативність зусиль урядів, ділового середовища і громадянського суспільства з метою підвищення конкурентоспроможності країн. На основі ретельного аналізу факторів, які обмежують потенціал конкурентоспроможності проаналізованих країн, було відібрано критерії, згруповані в такі групи [13]:

1. Економічна загальна продуктивність (звітного року), поділена на 4 критерії:

- річний темп зростання ВВП, %;
- середньорічний рівень безробіття, %;
- середньорічна інфляція, %;
- частка дефіциту консолідованого бюджету (-) / профіциту (+) в ВВП, %.

2. Використання енергії (аналізуються за одним критерієм: енергоємність, кг нафтового еквівалента / 1 USD від ВВП). Цей критерій вважався істотним під час оцінки енергоємності країни, тобто він відображає здатність генерувати ВВП за умови максимальної енергоефективності. Енергоємність безпосередньо залежить від структури економіки, співвідношення виробництва, транспортування і розподілу енергії.

На жаль, в Україні на регіональному рівні відсутні статистичні дані щодо можливості обчислення такого індикатора, статистичних даних не досить для обчислення й аналізу.

3. Інформаційні технології та комунікації, агреговані з 5 підкритеріїв (кількість комп'ютерів, користувачів Інтернету тощо). Інформаційні технології та комунікації одногосно визнані основними векторами розвитку і підвищення конкурентоспроможності, водночас складниками економіки знань. На цей критерій впливає територія проживання (міська, сільська), а також оновлення та удосконалення освіти і науки, систем державного управління.

4. Структура валової доданої вартості, проаналізована за двома критеріями:

- частка валової доданої вартості в секторах високих технологій (ІТ), виробництві транспортних засобів, машин і устаткування (обробна промисловість), %;
- частка доданої вартості послуг у ВВП, %.

Особливістю вихідної моделі був системний підхід, завдяки якому визначено сфери, в яких здійснюються найбільші економічні внески до стійкого зростання ВВП і, як наслідок, до конкурентоспроможності.

5. Участь у міжнародних ринках за двома критеріями:

- частка експорту високих технологій (ІТ), виробництва транспортних засобів, машин і устаткування (обробна промисловість), %;
- співвідношення імпорту та експорту, %.

Ці підкритерії відображають стан кожної країни щодо впливу торгівлі на зовнішньому ринку. З погляду проведеного авторами дослідження єдиного європейського ринку, критерій чітко показує країни зі значними сальдо або дефіцитом на міжнародному ринку, що впливає на зростання конкурентоспроможності Європейського регіону загалом. Зазначимо, що методологія може бути використана для характеристики українського ринку через дослідження конкурентоспроможності окремих регіонів або їхніх груп. Для цього необхідно мати достовірну статистичну інформацію щодо експортної структури за технологічними групами на регіональному рівні.

На думку авторів, запропонована модель оцінки конкурентоспроможності відповідає всім вимогам та використовує інтеграцію критеріїв і порівнянних даних, доступних щорічно для великого числа регіонів і країн, що в майбутньому дасть змогу проводити глобальні багаторічні зіставлення.

Висновки з проведеного дослідження. Через багатогранний характер концепції рівень конкурентоспроможності регіону може бути виражений набором різних вимірних і безпосередньо невимірних показників. Таким чином, порівняння рейтингу регіонів, отриманого різними методиками, безсумнівно, забезпечить повну картину конкурентоспроможності регіону, а також буде давати достовірну інформацію щодо наступного розроблення стратегічної політики розвитку.

За результатами дослідження запропоновано для аналізу групи факторів, що чинять економічний, інвестиційний та інноваційний вплив на економіку регіону, використовувати статистичні показники, що дадуть змогу надати оцінку ефективності регіональної політики. Цими регіональними показниками є:

1. Структура промисловості (за видами, а також у співвідношенні до сектору надання послуг).
2. Структура, обсяги інновацій (включаючи інновації за сферами діяльності, за обсягом упровадження).
3. Освітня та наукова діяльність регіону (кількість університетів та динаміка кількості випускників, кількість населення з вищою освітою, діяльність аспірантури та докторантури, кількість населення, що займається науковою діяльністю, та показники результатів цієї наукової діяльності, аналіз та характеристика діяльності наявних регіональних кластерів)
4. Якість управління (цей показник повинен характеризуватися за допомогою експертного оцінювання якості регіонального та місцевого самоуправління, оскільки статистичні дані є показниками, які залежать від досліджуваного параметру).
5. Бізнес-середовище (оцінювання характеристик легкості ведення бізнесу, а також параметрів функціонування бізнес-середовища вимагає отримання достовірної інформації від представників бізнес-середовища).
6. Прямі іноземні інвестиції (обсяг, структура та динаміка прямих іноземних інвестицій відображає

характер іноземних зв'язків регіону та дозволяє розробити перспективний пан співробітництва з іноземними країнами з метою розбудови економіки та соціального простору регіону).

Велика різноманітність факторів впливу на регіональну конкурентоспроможність за висновками з дослідження Портера передбачає врахування великої кількості факторів, що ускладнює отримання результатів оцінювання. До того ж описані вище фактори діляться фактори на прямого впливу («жорсткі») та опосередкованого впливу («м'які»). Визначення факторів потрібно для чіткого уявлення під час побудови моделей економічного розвитку регіонів з метою підвищення конкурентоспроможності досліджуваних територій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Vrtenova L. Evaluation of factors of Regional Competitiveness. 3rd central European Conference in Regional Science – CERS. 2009. P. 1404–1414.
2. Porter J.M. The Competitive Advantage of Nations New York. Free Press, 1990.
3. European Commission. Sixth periodic report on the social and economic situation and development of the regions of the European Union. Luxembourg: European Commission, 1999.
4. Skokan, K. Konkurenceschopnost, inovace a klustry v regionálním rozvoji. Ostrava: Repronis. 2004. 159 p.
5. Akos D. Evaluation of the Regional Competitiveness of the Hungarian Regions. Hungarian Statistical Review. Special Number 14. P. 27–45.
6. Chitea M.A. Evaluation of territorial competitiveness. Case study: South-East region and Tulcea country. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2016. Vol. 16, Issue 1.
7. Balestrieri M. Rurality and competitiveness. Some observation on the local area: the case of Sardinian Region. International Journal of Rural Management. 2014. Vol 10 (2). P. 173–197.
8. Mikuš O., Franić R., Grgić I. The evaluation of rural competitiveness in creating a policy of rural development in Croatia. Journal of Food, Agriculture & Environment. 2012. Vol. 10 (2). P. 962–969.
9. Aiginger K.A. Framework for Evaluating the Dynamic Competitiveness of Countries. Structural Change and Economic Dynamics. 1998. No 9. P. 159–188.
10. Paas T. Evaluating the competitiveness of the countries in the Baltic sea region. P. 19–54.
11. Sachs, J. Zinnes C., Eilat Y. Systemic Transformation in Transition Economies. Discussion Papers, Harvard University for International Development. 2000. Volume II. Benchmarking Competitiveness in Transition Economies. Cambridge.
12. The Global Competitiveness Yearbook 2003–2004. World Economic Forum, 2003.
13. Mereuta C. Albu L., Iordan M., Chilian M. A Model to evaluate the regional competitiveness of the EU regions. Romanian Journal of Economic Forecasting. 2007. № 3. P. 81–102.

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ОЦІНКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

FORMATION OF REGIONAL INNOVATION POLICY: EVALUATION AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

У статті розкрито сутність регіональної інноваційної політики, визначено основні проблеми та чинники, які гальмують розвиток інноваційної діяльності. Акцентовано увагу на тому, що саме регіональний рівень управління набуває визначального значення для активізації інноваційних процесів, надання цільової підтримки інноваційним підприємствам і науковим установам. Виокремлено основні пріоритети регіональної інноваційної політики. Наведено інструменти стимулювання регіональними органами влади інноваційної активності підприємств. Визначено основні бар'єри ефективності реалізації регіональної інноваційної політики та запропоновано шляхи їх подолання. З'ясовано, що для прискорення інноваційного розвитку регіону необхідно крокувати шляхом сполучення дій у двох основних напрямках, з одного боку – організації високоефективного ринку праці, у тому числі формування його інноваційного сегменту, з другого – здійснення централізовано керованої структурної трансформації економіки регіону на основі створення сприятливих умов для широкого впровадження прогресивних інноваційних технологій, модернізації старих та створення нових робочих місць.

Ключові слова: інноваційна політика, регіон, інноваційні процеси, інноваційний розвиток, інноваційна активність, регіональні органи влади, децентралізація, конкурентоспроможність регіону.

В статті проаналізована суть регіональної інноваційної політики, знайдені

основные проблемы и факторы, которые сдерживают развитие инновационной деятельности. Акцентировано внимание на том, что именно региональный уровень управления приобретает ведущее значение для активизации инновационных процессов, предоставления целевой поддержки инновационным предприятиям и научным учреждениям. Выделены основные приоритеты региональной инновационной политики. Обозначены инструменты стимулирования региональными органами власти инновационной активности предприятий. Определены основные барьеры эффективности реализации региональной инновационной политики и предложены пути их преодоления. Установлено, что для ускорения инновационного развития региона необходимо двигаться путем координации действий в двух основных направлениях: с одной стороны – организация высокоэффективного рынка труда, в том числе его инновационного сегмента, с другой стороны – осуществление централизованной управленческой структурной трансформации экономики региона на основе создания благоприятных условий для широкого внедрения прогрессивных инновационных технологий, модернизации старых и создания новых рабочих мест.

Ключевые слова: инновационная политика, регион, инновационные процессы, инновационное развитие, инновационная активность, региональные органы власти, децентрализация, конкурентоспособность региона.

УДК 332.1:330.341.1

Грінка Т.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний
технічний університет

Красножон Н.С.

к.е.н., старший викладач
кафедри економіки,
менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний
технічний університет

The article reveals the essence of regional innovation policy, identifies main problems hampering the development of innovative activity: insufficient financing of research and development, the low technical level of the industrial base of industry and agriculture, lack of incentives for entrepreneurial and innovative activity, a chronic shortage of financial resources in production structures. Regional innovation policy formed by local authorities in concepts and regional programs of innovative development is weak and inefficient. Attention is focused on the fact that it is a regional management level that becomes crucial for the activation of innovation processes, providing targeted support to innovative enterprises and research institutions. Key priorities of regional innovation policy are distinguished: effective regulatory environment, quality information support of innovation activity, presence and active functioning of objects of innovation infrastructure, motivational tools for intensifying innovation processes, etc. On the basis of SWOT analysis conducted, it is revealed that even in terms of limited resources by comparing strengths and weaknesses, opportunities and threats, it is possible to find ways to intensify innovation processes in the region that will positively affect the quality of workforce, modernization of workplaces, and review of incentives to manifestation of innovation activity. The tools of stimulation of the innovative activity of enterprises by regional authorities are given. The main barriers to the implementation of regional innovation policy are identified and ways for overcoming them are proposed. It is revealed that for accelerating the regional innovative development, it is necessary to go through the combination of actions in two main directions, on the one hand, the organization of a highly effective labour market, including the formation of its innovative segment, on the other hand, the implementation of a centrally managed structural transformation of the regional economy based on creating favourable conditions for the widespread introduction of advanced innovative technologies, modernizing old jobs and creating new ones. It is substantiated that among the priority directions for the implementation of effective regional innovation policy, it is worth to distinguish: comprehensive assistance to the integration of all actors involved in the innovation process, overcoming the disparity between them; rehabilitation and strengthening of links between research organizations, higher education institutions, innovative enterprises, and production; developing a program and mechanisms for stimulating innovation activity, providing multi-channel financing of scientific and technological and innovation activities in the region; preparation and implementation of projects for the development of regional innovation infrastructure that supports the innovation activity of all actors involved in the innovation process, the high efficiency of the stages of development, transfer, and consumption of technical, technological, and other innovations.

Key words: innovation policy, region, innovation processes, innovative development, innovation activity, regional authorities, decentralization, regional competitiveness.

Постановка проблеми. Посилення залежності країн та регіонів від світового господарства, перехід до інформаційного суспільства і економіки знань, зміни у способі життя людей, а також екологічні проблеми вимагають застосування

нових підходів до управління розвитком регіонів та забезпечення їх конкурентоспроможності. Основним пріоритетним завданням регіональної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності регіонів, повинен стати розвиток

науково-технологічного та інноваційного потенціалу регіонів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років.

Питання інноваційного розвитку регіонів та формування відповідної регіональної політики лише протягом останніх років почали знаходити своє відображення у наукових працях, що зумовлено новими тенденціями регіонального розвитку у світі, поглибленням процесів децентралізації та стрімкими зрушеннями в інноваційній сфері.

Серед досліджень із питань інноваційного розвитку регіонів, становлення регіональних інноваційних систем слід виділити роботи Л. Федулової, В. Гейця, А. Колота, О. Левченка, О. Грішної, В. Онікієнка, М. Семикіної та інших. Але сьогодні ні вітчизняна, ні зарубіжна теорія ще не дає достатніх відповідей щодо конкретних інструментів інноваційного розвитку регіону та відповідної державної і регіональної політики.

Постановка завдання. Метою статті стало дослідження наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених щодо інноваційної діяльності, визначення інструментів інноваційного розвитку регіону, застосування яких у практиці регіональних органів влади дасть змогу підвищити конкурентоспроможність регіону та ефективно використовувати його інноваційний потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економічне зростання українських регіонів можливе лише за умови проведення активної інноваційної політики, націленої на підвищення конкурентоспроможності економіки шляхом використання ефективних інструментів та механізмів підтримки й активізації інноваційних процесів. У межах заданого курсу зростає роль регіонального рівня державної влади, оскільки саме він є найефективнішим з погляду визначення альтернативних стратегій інноваційного розвитку території і можливих «ключових точок зростання», вибору нових методів прийняття рішень, виявлення системних змін в інноваційному розвитку регіону і в управлінні цим розвитком.

Регіональна інноваційна політика є складником державної інноваційної політики. Враховуючи особливості того чи іншого регіону, вона визначає, з одного боку, ставлення держави до його інноваційних і науково-технічних проблем, а з другого – забезпечує участь наукової та інноваційної сфери регіону у вирішенні соціально-економічних і науково-технічних проблем держави [1, с. 578]. Регіональна інноваційна політика формується місцевими органами влади у вигляді концепцій і регіональних програм інноваційного розвитку, які затверджуються обласними радами і реалізуються відповідними місцевими органами влади. На них покладений і контроль за їх виконанням.

Однак здебільшого розроблені і затверджені регіональні програми інноваційного розвитку не

діють. Прикладом того є розроблена і затверджена регіональна програма інноваційного розвитку Кіровоградської області, яка закладена в Стратегію розвитку Кіровоградської області на період до 2020 року. Проекти напряму «1.А. Розвиток інноваційного та конкурентного виробничого сектору області». Реалізація напряму «Розвиток інноваційного та конкурентного виробничого сектору області» має за мету: підвищення ефективності використання мінерально-сировинної бази, конкурентоспроможності продукції машинобудування, екологізацію виробництва за рахунок упровадження енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії. Напрямок «1.А. Розвиток інноваційного та конкурентного виробничого сектору області» включає проекти, що матимуть вплив у таких сферах, як: забезпечення умов для залучення інвесторів, просування новітніх розробок у виробництво, підтримка інноваційних процесів; маркетингово-промоційна підтримка, популяризація секторів та підприємств, що мають експортний потенціал, просування регіональних брендів на зовнішні ринки; створення нових високотехнологічних підприємств і забезпечення робочими місцями мешканців регіону; підвищення рівня енергоефективності через проведення енергоаудитів, налагодження виробництва альтернативних видів палива й обладнання для його використання [2].

Насамперед слід відзначити, що деякі з аспектів, на які акцентується увага в програмі, не є компетенцією регіональної влади, неконкретними і нечіткими є також визначені в програмі пріоритети інноваційного розвитку, що і зумовлює неможливість відстеження результативності управлінських рішень і вироблення нових пропозицій з нарощення інноваційного потенціалу регіону.

Інноваційні процеси у господарську практику регіону запроваджуються неповною мірою. Серед багатьох чинників, які гальмують розвиток інноваційної діяльності, є такі: недостатнє фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, низький технічний рівень виробничої бази промисловості і сільського господарства, брак стимулів до підприємницької активності, хронічна нестача фінансових ресурсів у виробничих структурах. Найвагоміший серед них – людський чинник. Наявність проблем на цьому шляху виникає через відсутність добре сформованої інфраструктури підтримки горизонтальних зв'язків між підприємствами, науковими і фінансовими організаціями, адже інноваційні процеси є результатом колективних зусиль, де успіх залежить не лише від сфери науки і техніки, але й від складу галузей, де здійснюється трудова діяльність людей, та від соціального оточення, в якому здійснюється життєдіяльність кожної людини. Як результат, повільний характер інноваційних зрушень у Кіровоградській

області позначається на характері зайнятості. Це підтверджує виконаний економіко-статистичний аналіз (рис. 1).

Так, аналіз структури зайнятості за видами економічної діяльності засвідчує, що найбільша кількість зайнятих у Кіровоградському регіоні стабільно зосереджена у сфері послуг (а це переважно працівники роздрібної торгівлі): її частка у 2013, 2017 роках становить відповідно 57,7% та 54,7% від загальної чисельності зайнятих. Трансформації зайнятості відбуваються на користь сфери діяльності, яка сьогодні акумулює трудовий потенціал, не орієнтований на інноваційну діяльність. Окреслена тенденція говорить про те, що для економіки регіону характерним є розширення сектору послуг із порівняно малими інвестиціями та продуктивністю праці, але досить високими і швидкими прибутками, в якому робоча сила є основним фактором виробництва і не може бути замінена капіталом. У період з 2013 по 2017 р. кількість зайнятих у сільському господарстві збільшилася на 15,6%, а у промисловості зменшилася – на 10,9%. Протягом періоду 2013–2017 рр. у промисловості було зайнято близько 25–28% працівників, однак за видами промислової діяльності розподіл зайнятих не відповідає інноваційним стандартам [3].

Недосконала структура зайнятості трудового потенціалу не забезпечує перехід економіки Кіровоградського регіону на інноваційну модель розвитку, необхідність її вдосконалення посилюється. Наявність такого чинника, як покращення науково-технічного потенціалу інноваційної діяльності Кіровоградщини, стає особливо актуальною.

Завдання інноваційного розвитку області потребують формування інтелектуальної еліти в регіоні. Так, якщо за період 2010–2015 рр. тривала тенденція скорочення чисельності наукових кадрів, то починаючи з 2016 року ситуація покращується, а саме: з 2010 по 2015 рік кількість працівників наукових, науково-технічних організацій області скоротилася на 91 особу (18%), з 2016 по 2017 рік вищеназвана чисельність зростає на 23 людини (4,8%) [2].

Аналіз динаміки розподілу працівників наукових організацій за категоріями персоналу за останні два роки показує зниження чисельності виконавців, а саме допоміжного персоналу на 4 особи, техніків – на 7 осіб; кількість же дослідників збільшилася на 34 особи. Проте кількість осіб найвищого рівня кваліфікації, які брали участь у виконанні наукових досліджень і розробок, збільшилася: докторів наук – на 1 особу, кандидатів наук – на 41 особу.

Потребує особливої уваги необхідність врахування тієї обставини, що з початком реалізації проголошеного керівними гілок влади курсу на переведення національної економіки на інноваційний шлях розвитку виникли деякі труднощі з фінансуванням цього процесу. Таке реформування потребує значних капіталовкладень, проте ані держава, ані регіональні органи влади не хочуть (не можуть) покращувати ситуацію (табл. 1).

Згідно з таблицею 1, загальна сума витрат на фінансування інноваційної діяльності в Кіровоградщині у 2017 році становила 504 172,2 тис. грн., що на 376 453,2 тис. грн. (в 4 рази) більше проти 2015 року. Серед джерел фінансування 78,5%

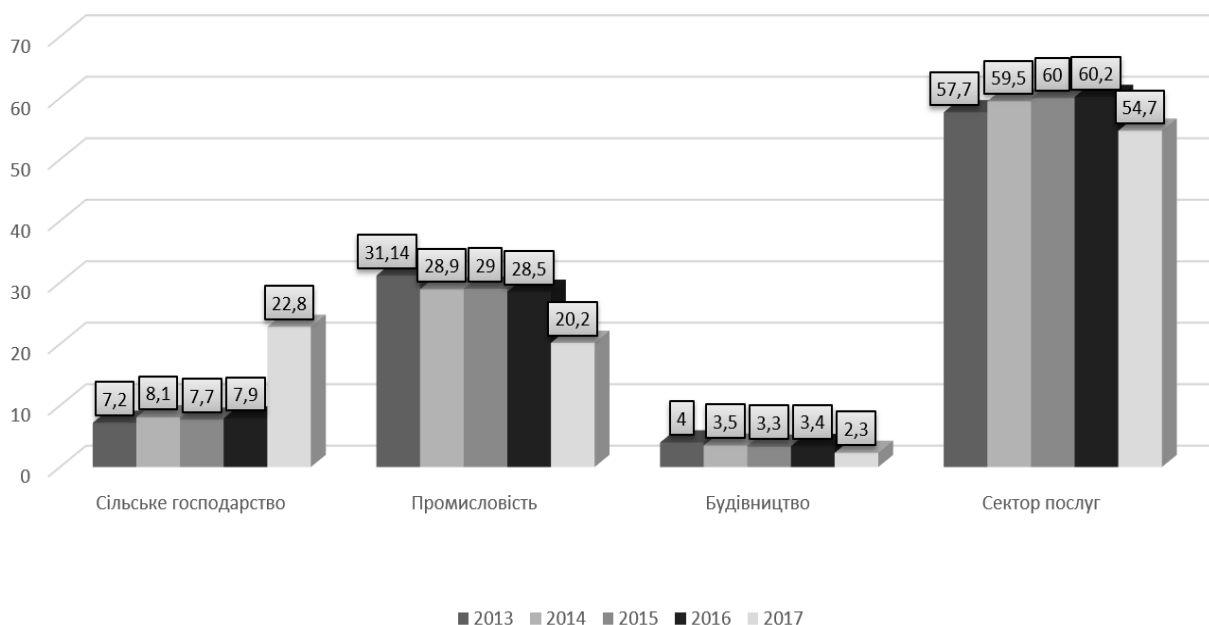

Рис. 1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання Кіровоградщини за видами економічної діяльності у 2013–2017 роках, %

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності Кіровоградської області (тис. грн.)

	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	інші джерела
2007	107286,5	56849,1	464,6	27616,0	21110,7
2008	40647,2	33006,3	600,1	—	2093,3
2009	50661,8	44694,7	—	—	3359,6
2010	107494,9	103249,6	—	—	4245,3
2011	138869,5	137949,3	—	—	200,0
2012	339000,9	193134,3	—	—	145866,6
2013	114749,4	114306,1	—	—	443,3
2014	92973,9	92490,5	—	—	483,4
2015	127719,1	127719,1	—	—	—
2015 ¹	127719,1	127719,1	—	—	—
2017 ^{1,2}	504172,2	395834,8	... ³	—	... ³

¹ Починаючи з 2015 року, безпосереднє порівняння даних з аналогічними даними попередніх років є некоректним у зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства.

² Періодичність проведення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства змінена з «річної» на «один раз на два роки», починаючи з 2015 року.

³ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

від загальної суми витрат становили власні кошти підприємств – 395 834,8 тис. грн., що на 268 115,7 тис. грн. більше проти 2015 року. Як бачимо, у структурі фінансування наукових і науково-технічних робіт спостерігаються суттєві зміни у напрямі скорочення частки інших джерел фінансування, зокрема вітчизняних інвесторів, іноземних інвесторів, інших джерел.

Вражає мізерність фінансування НДДКР за рахунок коштів місцевих бюджетів, у середньому за період 2010–2015 рр. цей показник становив 0,8%. Фактично у Кіровоградській області фінансування наукових та науково-технічних робіт відбувається власними силами підприємств та організацій. Так, питома вага коштів останніх зросла з 9,6% до 78,5% відповідно у 2010–2017 рр., що говорить про зацікавленість та необхідність участі підприємств у розробках. Зазначені структурні зміни обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт зумовлюють згортання низки важливих наукових розробок та посилення фрагментарності інноваційного процесу.

Слід зазначити, що ефективність процесу нововведень залежить як від правильного вибору засад інноваційної політики, так і від розроблення форм та методів організації інноваційної діяльності. Варто наголосити, що саме для Кіровоградського регіону вектором інноваційного розвитку є підвищення інноваційних стандартів у виробничій діяльності. Проте інноваційна активність підприємств області є низькою і демонструє стійку тенденцію подальшого зниження. За період 2015–2017 рр. питома вага підприємств, що впроваджували інновації, скоротилася на 7,6%, кількість наймену-

вань упроваджених інноваційних видів продукції скоротилася на 15 одиниць (29,4%), у тому числі нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів – на 26 одиниць (66,7%) [3]. Щодо напрямів провадження інновацій та наукових розробок безпосередньо у виробництво, то майже половина їх внаслідок відсутності коштів у замовників залишається невитребуваною.

Продовжуючи дослідження стану фінансування інноваційної діяльності, зазначимо, що інноваційні процеси більшою мірою сконцентровані у промисловому комплексі за рахунок фінансування внутрішніх НДР – 55 787,5 тис. грн. у 2017 році, що на 4665,2 тис. грн. (9,1%) більше до 2015 року. Характерною тенденцією є те, що на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення витрачено у звітному році 390 397,2 тис. грн., майже в 5,5 разу більше проти базового року.

У Кіровоградському регіоні найбільш активними у впровадженні нововведень є підприємства міст Кропивницького, Олександрії, Добровеличківського та Олександрійського районів.

Інновації впроваджують підприємства ПАТ «Червона зірка», ПАТ «Гідросила», ПрАТ «Гідросила АМП», ПАТ «НВП» Радій», ПАТ «Кіровоградський завод дозуючих автоматів», ТДВ «Мясокомбінат «Ятрань», ТОВ «Градоля», ТОВ «Рапсодія», ПрАТ «Кіровоградобленерго», ТОВ «Елгран». Проте більшість підприємств не здійснюють новаторську діяльність, а науково-дослідна робота в основному концентрується лише у вузівському секторі економіки. В області елементами інноваційної діяльності є переважно такі галузі, як машинобудування та металообробка, сільськогосподар-

ське та тракторне машинобудування, харчова, борошномельно-круп'яна та поліграфічна промисловість. Розробленням та впровадженням інновацій, пошуком та обробкою новітньої інформації на промислових підприємствах займається не більше 5% персоналу.

Наведені дані дають змогу виокремити головні перешкоди інноваційної активності підприємств Кіровоградського регіону: великі витрати на розроблення і впровадження нових видів продукції та устаткування; відсутність інформації про ринок збуту нової продукції; високі ставки кредитування інноваційних розробок; фізичний знос наявних основних фондів, придбаних понад 6–10 років тому, що використовуються за науковим, виробничим призначенням, а також у навчальному процесі (машини, устаткування, вимірювальні, регулюючі прилади, лабораторне устаткування, оргтехніка); відсутність механізму впровадження дослідно-конструкторських розробок у практичну діяльність значної частки підприємств; відсутність технологічної інформації, яка би супроводжувала розроблення інноваційного типу, що впливає на науково-інтелектуальний потенціал області, який слабо інтегрований у виробничу і невиробничу сфери.

Зазначені тенденції ми пояснюємо тим, що стрімке зниження інноваційної активності підприємств викликане обмеженістю їх платоспроможного попиту на інновації та відсутністю дієвих стимулів до інноваційної діяльності. Попит промислових підприємств регіону на інновації має обмежений обсяг та невисоку якість, з огляду на характер ліценцій, що закуповуються підприємствами. Збереження цих тенденцій може привести до поглиблення проблеми технологічного відставання.

Ефективність процесу нововведень на регіональному ринку залежить як від правильного вибору засад інноваційної політики, так і від розроблення форм і методів організації інноваційних процесів у регіоні (рис. 2.).

На основі здійсненого SWOT-аналізу видно, що навіть в умовах обмежених ресурсів шляхом порівняння сильних і слабких сторін, можливостей і загроз можна віднайти шляхи активізації інноваційних процесів у регіоні, які позитивно вплинуть на якість робочої сили, модернізацію робочих місць, перегляд стимулів до прояву інноваційної активності.

З вищевикладеного можна дійти висновку про суперечливість ситуації: з одного боку, на рівні суспільства та регіональних органів влади сформувалося однозначне розуміння необхідності запровадження моделі інноваційного розвитку, піднесення конкурентоспроможності регіону, з іншого боку, реалії свідчать про обмеженість уваги регіональних органів влади до цих питань і недооцінку цієї проблеми на рівні підприємств. Має місце гостро відчутний дефіцит у фінансуванні науково-технічної сфери, падіння престижу праці науковця, інже-

нера, винахідника. Ускладнює ситуацію нестача керівників, здатних провести технологічні нововведення від зразка до масового виробництва, нерозвиненість фондового ринку, недооцінка інженерних кадрів, що збереглися в регіоні, недосконале стимулювання їхньої праці.

На регіональному рівні конче необхідно сформувати таку систему взаємодії між наукою, промисловістю і суспільством, за якої інновації слугували би базою розвитку людини, економіки, суспільства, а нові досягнення, у свою чергу, відкривали додаткові можливості для залучення працівників до прояву інноваційної активності, науково-технічної творчості.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом проведені дослідження показали, що основою ефективності реалізації інноваційної політики є вибір правильних пріоритетів, які потребують першочергової підтримки. Слід відзначити також і той момент, що інноваційна політика в регіоні повинна мати селективний, тобто суто виборчий характер, не прагнучи охопити всі напрями науково-технічного розвитку, а, вибравши вузькі напрями стратегічного прориву, за якими можливе досягнення найбільшої ефективності, сконцентрувати на цих полях основну частину обмежених централізованих і регіональних ресурсів. Необхідно сформулювати цивілізований ринковий механізм реалізації інноваційної політики. Йдеться передусім про мотиваційний механізм економічної підтримки інноваційної активності в регіоні, який має враховувати основні фактори впливу на процес визначення мотивів населення, які трансформуються в джерело інноваційних ідей. Загалом серед пріоритетних напрямів реалізації ефективної регіональної інноваційної політики слід виділити:

- всебічне сприяння інтеграції всіх суб'єктів-учасників інноваційного процесу, подолання розрізненості між ними;
- відновлення і зміцнення зв'язків між науково-дослідними організаціями, вищими навчальними закладами, інноваційними підприємствами і виробництвом;
- розроблення програми та механізмів стимулювання інноваційної активності, забезпечення багатоканального фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності в регіоні;
- підготовка та реалізація проектів розвитку регіональної інноваційної інфраструктури, що забезпечує підтримку інноваційної діяльності всіх суб'єктів-учасників інноваційного процесу, високу ефективність етапів розроблення, трансферу і споживання техніко-технологічних та інших інновацій.

Перспективними у цьому напрямі дослідженнями є розроблення ефективної системи управління регіональним інноваційним розвитком з акцентом на розвиток і всебічну підтримку внутрішнього науково-технічного та інноваційного

Рис. 2. SWOT-аналіз інноваційних процесів в регіоні.

потенціалу та активізацію інноваційних процесів у регіоні для підвищення конкурентоспроможності території та економічного розвитку загалом.

Таким чином, відповідно до сучасних наукових уявлень завдання прискорення розвитку соціально-економічного розвитку країни і регіону повинно розв'язуватися шляхом сполучення дій у двох основних напрямках, з одного боку – організації високо-ефективного ринку праці, у тому числі формування його інноваційного сегменту, з другого – здійснення централізовано керованої структурної трансформації економіки регіону на основі створення сприятливих умов для широкого впровадження прогресивних інноваційних технологій, згортання застарілих виробництв, модернізації старих робочих місць та створення нових робочих місць, більш привабливих за умовами, оплатою праці, більш інтелектуально ємних за змістом праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку : монографія / за ред. В.М. Геєця. Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2003. 1008 с.
2. Стратегія розвитку Кіровоградської області на період до 2020 року. URL: http://ekonomika.kr-admin.gov.ua/files/strategy_2020.pdf (дата звернення: 15.12.2018).
3. Офіційний сайт головного управління статистики у Кіровоградській області. URL: <http://www.kr-rada.gov.ua/zagalna-informatsiya/golovne-upravlinnya-statistiki-u-kirovogradskiy-oblasti> (дата звернення: 10.02.2019).
4. Дегтярьова І.О. Інструменти інноваційного розвитку регіону: зарубіжний та вітчизняний досвід застосування URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10diovdz.pdf> (дата звернення: 17.12.2018).
5. Красножон Н.С. Інноваційні пріоритети розвитку сегментованого регіонального ринку праці : монографія / за ред. М.В. Семикіної. Кіровоград : Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД», 2013. 220 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДPECULIARITIES OF FORMATION OF THE BUDGETS
OF THE AMALGAMATED TERRITORIAL COMMUNITIES

В Україні розпочався новий етап розвитку шляхом впровадження нових реформ, однією з таких реформ є децентралізація місцевих бюджетів. Вона виявилася тією рушійною силою, яка дала змогу місцевим громадам почати вирішувати проблеми, що є пріоритетними для них. Місцева влада, яка краще знається на проблемах своїх територій, ніж центральна, має змогу ефективніше їх вирішувати. У статті розглянуто, які зміни були внесені до законодавства щодо реформи децентралізації. З'ясовано, чи відбулося покращення організаційно-правового забезпечення територіальної організації влади. Проаналізовано стан та особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) згідно з чинним законодавством України. Досліджено джерела доходів місцевих бюджетів. Визначено роль фінансового забезпечення ОТГ, а також специфіку управління місцевими бюджетами та доходами. Встановлено, що впродовж 2016 – першої половини 2017 р. прийнято низку законодавчих та нормативних актів, що врегулювали проблемні питання процесу формування та розвитку спроможних територіальних громад. Ці кроки надали суттєвої динаміки практичній складовій частині реформи – формуванню об'єднаних територіальних громад. Водночас є низка проблемних питань, як потребують вирішення для успішного продовження реформи. Визначено основні напрями та заходи щодо удосконалення законодавчого забезпечення процесу формування спроможних територіальних громад, посилення надання їм експертно-методичної та ресурсної підтримки. Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності новоутворених територіальних громад та територій, які планують об'єднання, з метою ефективної імплементації реформи, управління фінансовими ресурсами та подальшого розвитку регіону.

Ключові слова: територіальна громада, об'єднана територіальна громада, бюджет, місцеві бюджети, децентралізація.

В Украине начался новый этап развития путем внедрения новых реформ, одной из

таких реформ является децентрализация местных бюджетов. Она оказалась той движущей силой, которая позволила местным общинам начать решать проблемы, которые являются приоритетными для них. Местная власть лучше разбирается в проблемах своих территорий, чем центральная, имеет возможность эффективно их решать. В статье рассмотрено, какие изменения были внесены в законодательство по реформе децентрализации. Выяснено, что произошло улучшение организационно-правового обеспечения территориальной организации власти. Проанализировано состояние и особенности формирования бюджетов объединенных территориальных общин (ОТГ) согласно действующему законодательству Украины. Исследованы источники доходов местных бюджетов. Определена роль финансового обеспечения ОТГ, а также специфика управления местными бюджетами и доходами. Установлено, что в течение 2016 – первой половины 2017 г. принят ряд законодательных и нормативных актов, урегулированы проблемные вопросы процесса формирования и развития территориальных общин. Эти шаги придали существенной динамике практической составляющей реформы – формированию объединенных территориальных общин. Вместе с тем существует ряд проблемных вопросов, которые требуют решения для успешного продолжения реформы. Определены основные направления и мероприятия по совершенствованию законодательного обеспечения процесса формирования территориальных общин, усилению предоставления им экспертно-методической и ресурсной поддержки. Полученные результаты могут быть использованы в практической деятельности новых территориальных общин и территорий, которые планируют объединение, с целью эффективной имплементации реформы, управления финансовыми ресурсами и дальнейшего развития региона.

Ключевые слова: территориальная община, объединенная территориальная община, бюджет, местные бюджеты, децентрализация.

УДК 336.1

Кондратенко О.М.

студент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

A new stage of development began in Ukraine, through the introduction of new reforms. One of such reforms is the decentralization of local budgets. The new reform has become a driving force for local communities to begin to address the challenges that are of paramount importance to them. Local authorities, who are better informed about the problems of their territories than the central one are able to deal with them more effectively. Changes have been made to the legislation concerning the decentralization reform are considered. Whether there were any improvements of organizational and legal support for the process of improving the territorial organization of power are clarified. The state and features of the formation of budgets of the amalgamated territorial communities (ATC) in accordance with the current legislation of Ukraine are analyzed. The main sources of local budget revenues are investigated. The role of financial support for ATC as well as the specifics of local budgets and revenues management is determined. It was established that during 2016 – the first half of 2017 a number of legislative and normative acts were adopted that resolved the problematic issues of the process of formation and development of amalgamated territorial communities. These steps have provided significant dynamics to the practical component of the reform “formation of amalgamated territorial communities”. At the same time, there are a number of problematic issues that require a solution for the successful continuation of the reform. The main directions and measures for improving the legislative provision of the process of formation of capable territorial communities, strengthening of providing them with expert-methodical and resource support are determined. Based on the results of the work, conclusions and recommendations were made. The obtained results can be used in the practical activity of newly formed territorial communities and territories planning association, in order to effectively implement the reform, manage financial resources and further develop the region. This work will be useful for students studying in economics faculties, graduate students and teachers, as well as practical workers: financiers, managers, analytical employees.

Key words: budget, local budgets, territorial community, amalgamated territorial communities, current budget, development budget, decentralization

Постановка проблеми. Фінанси відіграють ключову роль у розвитку будь-якої країни. Саме

вони є головним елементом економічних відносин, а також інструментом реалізації основних

напрямів державної, регіональної та місцевої політики.

Однією з ключових проблем подальшого розвитку країни є система управління державою, яка довгий час потребувала перебудови, особливо це стосувалося органів місцевого управління. У результаті в 2015 р. було прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а також внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України. Таким чином, роль територіальних громад у соціально-економічному розвитку країни та регіонів зросла.

Реформа в управлінні країною спрямована на передачу повноважень на місця, де громади можуть формувати і реалізувати внутрішню політику своєї життєдіяльності і розвитку. Передбачається покращення інфраструктури, конкурентоспроможності та загалом рівня життя населення.

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеві бюджети є фінансовим планом утворення і використання фінансових ресурсів. Це означає, що бюджет цих громад має бути збалансованим. Тому аналіз формування, наповнення і використання фінансової бази місцевих бюджетів є досить актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз особливостей, поточних результатів та перешкод у формуванні бюджетів ОТГ в умовах реформи децентралізації. Для реалізації зазначеної мети необхідно проаналізувати законодавчу базу Бюджетного кодексу України та визначити основні зміни, переваги та недоліки реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування бюджетів об'єднаних територіальних громад досліджували відомі вітчизняні економісти, такі як О.В. Артюх, В.С. Лень, В.Ф. Максимова, В.Я. Плаксієнко, Н.М. Такченко та інші.

Видається доцільним одразу звернути увагу на те, що кожен з авторів розглядає бюджет як основну категорію, що впливає на ефективність управління та функціонування будь-якого органу місцевого самоврядування.

Дослідженням фінансової децентралізації займалися і займаються багато вітчизняних учених. Основні дослідження в цій сфері здійснили Л. Новаковський, А. Гальчинський, А. Ткачук, В. Андрущенко, О. Кириленко, Л. Якобсон, Ю. Глущенко та інші. У працях цих вчених зроблено ретельний аналіз умов впровадження децентралізації, описано проблеми та шляхи вдосконалення та розвитку фінансової децентралізації.

Слід відмітити, що процес децентралізації є важливою складовою частиною розвитку кожної громади України, де пріоритетним завданням є формування та ефективне використання фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес децентралізації є досить комплексним і

складним, його головна мета полягає у зміні всієї системи управління. Відповідно до цієї реформи громади отримують повноваження самостійно визначати соціально-економічні пріоритети, ухвалювати рішення та відповідати за їх виконання.

Після ухвалення закону щодо добровільного об'єднання територіальних громад протягом 2015–2016 рр., одразу 366 ОТГ перейшли на нові міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Для підтримки і стимулювання громад до об'єднань були внесені зміни до Бюджетного кодексу України та визначено особливості формування бюджетів цих громад [2].

Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України, бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів органами державної влади та органами місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства України [1].

Місцевий бюджет – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування. Отже, формування місцевого бюджету є одним із найважливіших питань для новоствореної ОТГ [3].

Слід зазначити, що бюджет територіальних громад є абсолютно самостійним, він не входить у зведений бюджет міста чи району. Бюджет територіальної громади виконує низку дуже важливих функцій, таких як забезпечення формування грошових фондів, розподіл грошових фондів, контроль за фінансово-господарською діяльністю.

Реформа децентралізації також дає можливості для розвитку бізнесу в регіонах, адже через зміну Податкового кодексу України частина податків залишатиметься в регіоні в розпорядженні громад, що дає можливість для майбутнього розвитку.

Однією з головних проблем ОТГ залишаються джерела наповнення місцевого бюджету. По-перше, до основних джерел відносять: кошти, які були отримані від власних засобів муніципального утворення; кошти, які створюються за рахунок діяльності підприємств, організацій, які перебувають у власності територіальних громад. По-друге, податкові надходження, які відповідно до законодавства залишаються в місцевих бюджетах, а також відрахування від загальнодержавних податків [7].

Місцеві бюджети поділяються на поточний бюджет і бюджет розвитку.

Доходи поточного бюджету формуються на основі податків (податки на прибутки підприємств і організацій, ПДВ, акцизний збір, державне мито, прибутковий податок з громадян, плата за землю та ін.). Доходи бюджетів розвитку формуються за рахунок певної частини податкових надходжень, а також коштів, які були залучені від місцевих позик та інвестиційних субсидій.

Бюджет розвитку є фундаментом економічного розвитку для будь-якої громади, більше того, він

сприяє майбутньому покращенню життєвого рівня населення, а тому є ключовим елементом у складі місцевого бюджету. Вплив бюджету розвитку на забезпечення соціально-економічного розвитку території зображено на рис. 1.

Кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, які, в свою чергу, пов'язані зі здійсненням інвестиційної та інноваційної діяльності, а також на фінансування субвенцій та інших видатків, пов'язаних із розширенням відтворенням [4].

Слід зазначити, що не всі села можуть формувати бюджет розвитку. Якщо чисельність громади менша ніж 500 осіб, то бюджет не формується, якщо чисельність становить від 500 до 1000 осіб, то бюджет формується на рівні 2,5%. Якщо селище має населеність від 5000 тисяч, то бюджет формується на рівні 27%. Більшість українських селищ, а саме 66%, мають чисельність від 500 до 1000 осіб. Отже, можна дійти висновку, що процес об'єднання територіальних громад є досить важливим для подальшого розвитку.

Відповідно до статей 64, 69-1 та 71 Бюджетного кодексу України визначено перелік доходів, що формують дохідну частину бюджету територіальних громад. Головною статтею доходів ОТГ є податок на доходи фізичних осіб [6]. Міжбюджетні

трансфери складаються з освітніх субвенцій, базових та реверсних дотацій, медичних субвенцій, що також є джерелом поповнення бюджету.

Відповідно до статистичних даних, наведених у офіційних звітах щодо здійснення реформи децентралізації, доходи бюджетів, що об'єдналися, зросли за 11 місяців 2018 р. більш ніж у три рази, з 0,9 млрд грн до 2,9 млрд грн. Зростання доходів місцевих бюджетів протягом 2014–2017 рр. зображено на рис. 2.

Аналіз даних свідчить, що дохідна частина місцевих бюджетів зросла більш ніж удвічі в період з 2014 по 2017 р. Це свідчить про те, що реформа децентралізації дає свої результати та можливість новоутвореним громадам накопичувати свої бюджети та вкладати їх у розвиток інфраструктури.

Бюджети ОТГ беруть участь у горизонтальному вирівнюванні податкоспроможності. Відповідно до цієї системи, для встановлення базової або реверсної дотації визначається індекс податкоспроможності місцевого бюджету. За умови, що індекс менший від 0,9, бюджетам ОТГ надається базова дотація в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету. З метою досягнення середнього рівня станом на 2016 р. 125 бюджетів отримали базову дотацію, порівняно з 2017 р. кількість скоротилася більш ніж удвічі (293 бюджети в 2017 р.).

Рис. 1. Вплив бюджету розвитку місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток території

Джерело: складено автором на основі [5]

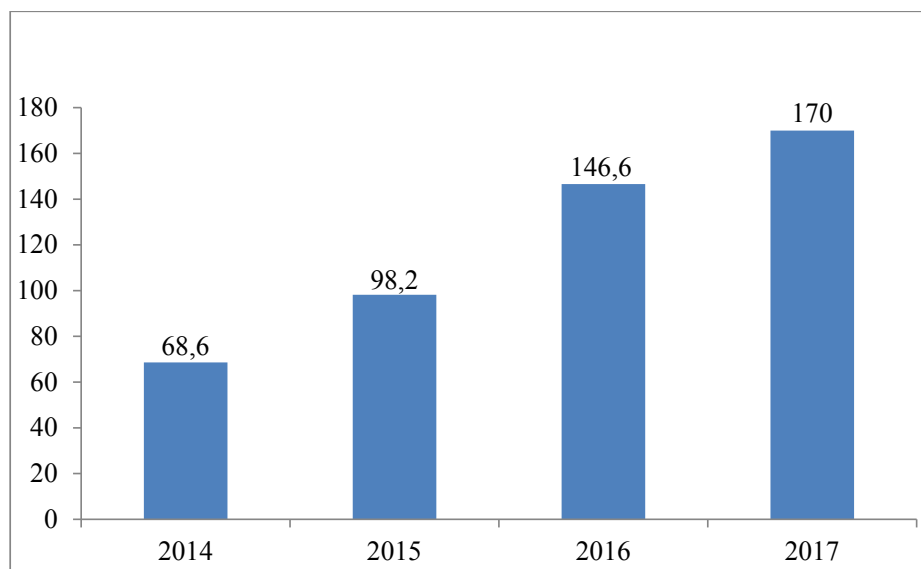

Рис. 2. Доходи місцевих бюджетів, млрд грн

Джерело: складено автором на основі [5]

Якщо значення індексу перебуває в межах від 0,9 до 1,1, то горизонтальне вирівнювання податкоспроможності не застосовується. Бюджети ОТГ, що мають рівень податкоспроможності, що вищий від 1,1, передають частину своїх доходів до державного бюджету, проте кошти передаються не в повному обсязі (як за системи балансування). У цьому разі передається лише 50% суми, що перевищує значення такого індексу 1,1.

Специфіку управління фінансами ОТГ зумовлено низкою чинників. Фінанси ОТГ здебільшого включають в себе декілька населених територій, при цьому необхідний посилений контроль за виконанням усіх функцій. Зокрема, це стосується повноцінного наповнення бюджету та ефективного управління і розподілу ресурсів. В Україні відсутній практичний досвід управління фінансами об'єднаних територіальних громад. Тому процес реформування проходить досить повільними темпами, проте є і переваги, наприклад, подолання корупції у сфері місцевих фінансів.

Ще однією особливістю управління фінансами є те, що запроваджуються прямі міжбюджетні відносини. Тобто це відносини між бюджетом територіальної громади та бюджетом об'єднаної територіальної громади. Насамперед трансфери спрямовані на фінансування соціальної сфери, проте слід зазначити те, що ускладнюється фінансування з інших видів бюджету.

Насамперед кооперація громад утворює потужний економічний ресурс, який впливає на майбутній розвиток життя у регіонах, хоча і виникають певні труднощі в управлінні таким обсягом ресурсів через відсутність досвіду, що може вплинути на ефективне використання ресурсів.

Чинне законодавство України також вносить корективи в роботу ОТГ. Публічні послуги, що надаються, мають бути такими ж доступними, як і до об'єднання територіальних громад. Головною метою цієї норми є достатня забезпеченість державними послугами під час планування та виконання бюджету.

О. Кириленко та Б. Малиняк виділили низку позитивних наслідків для управління місцевими фінансами. По-перше, це залучення до управління фінансовими ресурсами висококваліфікованих робітників. По-друге, зменшується кількість видатків на утримання адміністративного персоналу через зменшення його кількості. По-третє, посилення конкуренції всередині територіальної громади, що може сприяти зменшенню тінізації економіки. По-четверте, зменшення корупції у сфері формування та розподілу бюджетних коштів, розподілу земельних ресурсів, майна тощо.

Останнім та не менш важливим фактором є те, що всі рішення щодо надання суспільних послуг ухвалює територіальна громада. Це забезпечує раціональне встановлення пріоритетів [6, с. 17–18].

Висновки з проведеного дослідження. Реформа децентралізації дала нові можливості для розвитку селищ та міських регіонів України. Економічний розвиток об'єднаних територіальних громад залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами та соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Реформування системи управління в Україні повинно забезпечити стійкість, прозорість та ефективне використання бюджетних коштів. Це забезпечить покращення умов та рівня життя населення в регіонах та загалом в Україні.

Збільшення кількості ОТГ в Україні свідчить про ефективне впровадження реформи децентралізації, а збільшення кількості доходів бюджету вдвічі – про ефективне управління місцевих органів.

У процесі децентралізації місцевих бюджетів центральним органам влади важливо забезпечити самостійність місцевих органів влади щодо виконання своїх повноважень, функцій та завдань, зважаючи на потреби й інтереси ОТГ, ефективно використовуючи бюджетні ресурси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI зі змінами та доповненнями. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 7.02.2019).
2. Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади». Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/3958> (дата звернення: 09.02.2019).
3. Тетяна Овчаренко, Ангела Бочі, Василь Поворозник. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад. Київ, 2017. С. 5.
4. Фінанси: Курс для фінансистів: навчальний посібник. За ред. В.І. Оспіщева. Київ, 2008. С. 567.
5. Громадна реформа: що дала децентралізація. Економічна правда. 2017. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/0804/627740> (дата звернення: 04.02.2019).
6. О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади: навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ, 2015. С. 396.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОН'ЮНКТУРИ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

FACTORS FORMING THE CONJUNCTION OF THE REGIONAL MARKETS OF REAL ESTATE IN UKRAINE

У статті розглянуто сутність та значення поняття «фактор» та «фактор, що формує конкурентоспроможність регіонального ринку нерухомості». Досліджено основні чинники, що здійснюють вплив на процес становлення та функціонування регіональних ринків нерухомості в державі, а також їх кон'юнктуру залежно від масштабів та характеру впливу. Оскільки об'єкти нерухомого майна беруть участь у виробництві, визначено, що йому притаманні певні риси, що й ринкам засобів виробництва, а також перелічено та охарактеризовано їх. Відзначено, що є циклом економічної активності, а саме періодична зміна обсягів виробництва. Проведено ґрунтовне дослідження з подальшим порівнянням ринку нерухомості за допомогою аналогій із ринками цінних паперів. У результаті було припущено, що на ринку нерухомості можна використовувати певні аналітичні інструменти, що їм притаманні і, відповідно, із цього робити висновки про чинники впливу на стан ринкової кон'юнктури.

Ключові слова: ринок нерухомості, регіональний ринок, формування ринку, фактор впливу, чинник формування.

В статье рассмотрены сущность и значение понятия «фактор» и «фактор, формирующий конкурентоспособность регионального рынка недвижимости». Исследованы основные факторы, оказывающие влияние на процесс становления и функционирования региональных рынков недвижимости в государстве, а также их конъюнктуру в зависимости от масштабов и характера влияния. Поскольку объекты недвижимого имущества участвуют в производстве, определено, что ему присущи определенные черты, что и рынкам средств производства, а также они перечислены и охарактеризованы. Отмечено, что имеет место цикл экономической активности, а именно периодическое изменение объемов производства. Проведено детальное исследование с последующим сравнением рынка недвижимости с помощью аналогий с рынками ценных бумаг. В результате предположено, что на рынке недвижимости можно использовать определенные аналитические инструменты, делать выводы о факторах влияния на состояние рыночной конъюнктуры.

Ключевые слова: рынок недвижимости, региональный рынок, формирование рынка, фактор влияния, фактор формирования.

УДК 339.13.012

Павлов К.В.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри аналітичної економіки
та природокористування
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

In this article the essence and significance of the concept "factor" and "factor that forms the competitiveness of the regional real estate market" are considered. The main factors influencing the formation and functioning of regional real estate markets in the state, as well as their situation, depending on the scale and nature of influence, are investigated. It is stated that in the economic sciences, the "factor" refers to conditions, circumstances, driving forces of economic phenomena and processes. The form of manifestation of the factors are economic categories, principles and indicators. It is important to find out the factors influencing the price of real estate, which we propose to divide into factors that affect the price of real estate, depending on their nature and level of flow to the following groups. From this, real estate is a commodity of necessity, therefore its market is characterized by low price elasticity of demand, great value for society, and, consequently, a significant role of the state in this market. It was concluded that the property market has some common features with the market of essential goods, the market of means of production and the securities market, that is, it possesses characteristics such as low-price elasticity of demand, a limited number of producers, a strong dependence on the investment climate and the state of the economy. We believe that in the real estate market, the interaction of the triad "price, demand, supply" determines the behavior of most of the economic actors. That is, whether the property seeks to acquire for economic needs associated with it, for example, for residence or production, for the protection of capital against risks, or for speculative resale. Thus, the regional real estate market is formed not only under the influence of its demand and supply, but it depends heavily on other markets, for example, commodity, financial. It is influenced not only by inwardly regional but also by national and global trends. An important factor influencing it is the behavior and expectations of its participants. Therefore, when forming this market, attention should be paid not only to the internal, but also external, relative to the region, economic circumstances and to anticipate the expectations of its participants. It is worth analyzing the price trends of real estate and applying procedures of clear logic.

Key words: real estate market, regional market, formation of the market, factor of influence, factor of formation.

Постановка проблеми. Нерухомість є важливим інвестиційним активом. Вона найбільш захищена від інфляції, морального і фізичного зносу порівняно з іншим майном. Це визначає її високу інвестиційну привабливість. Під інвестиційною привабливістю нерухомості розуміється бажання інвесторів вкладати капітал в її придбання, спорудження чи розвиток для отримання прибутку.

Нині нерухомість як в Україні, так і в світі є одним із найпривабливіших об'єктів інвестиційного залучення. Курси валют, цінних паперів, ціни на благородні метали за останні роки сильно коливалися, на світових валютних біржах відбулися обвали (дефолти). Нерухоме майно як об'єкт вкладення капіталу менше порівняно з іншими акти-

вами вразливе до коливань кон'юнктури ринку й отримало неабиякої популярності. У зв'язку із цим ціни на нього в усьому світі, у тому числі й в Україні, почали стрімко зростати. Крім вищезазначених чинників, що піднімають інвестиційну привабливість нерухомості, для нашої держави характерні слабкий розвиток фондового ринку, неможливість отримання достовірної інформації про емітентів на ринку цінних паперів, криміналізація економічного життя країни. Це робить інвестиції в українські цінні папери надзвичайно ризиковою справою. Таким чином, в Україні різниця між привабливістю капіталовкладень у нерухомість та цінні папери є значно вищою, ніж у країнах Західної Європи. Збільшення попиту на дані активи та недостатній

обсяг їх пропозиції на ринку призвели до стрімкого зростання цін на них упродовж останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати досліджень щодо особливостей формування ринку нерухомості в нашій країні відображено в наукових роботах А.М. Асаула, А.Г. Грязнової, М.Л. Крушицького, І.В. Кривов'язюка, Т.Г. Молодченка, В.І. Павлова, О.М. Павлової, Р.А. Перельот, С.А. Сівця. Проте дослідженню чинників формування кон'юнктури регіональних ринків житлової нерухомості в Україні було приділено недостатньо уваги і потребує подальшого та більш поглибленого аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження чинників, що впливають на процес формування кон'юнктури регіональних ринків житлової нерухомості в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Слід зазначити, що збільшення вартості нерухомості саме по собі також підвищує її інвестиційну привабливість. Коли люди впевнені в тому, що певне майно через деякий час подорожчає, вони можуть купувати його не для потреб економічної діяльності, а з метою подальшого перепродажу через деякий час. Поступаючи так, економічні суб'єкти збільшують попит на активи і стимулюють подальше зростання їх ціни. Можна сказати, що в сучасних умовах зростання вартості цін на нерухомість відбувається вже не стільки через вплив економічних факторів, скільки завдяки недосконалій законодавчій базі і державній управлінській практиці, що перешкоджає зростанню її пропозиції. Наприклад, незважаючи на значне природне скорочення населення, що відбувається щороку (приблизно на 400 тис. осіб), значні обсяги еміграції, ціни на житло за останній рік зросли на вищий порівняно з доходами населення відсоток. Наприклад, у м. Луцьк вартість 1 кв. м житла зросла на 40%, а реальні доходи населення – лише на 10%. Аналогічно, незважаючи на значну кількість промислових об'єктів, що простоюють або не використовуються на повну потужність, розташованих у межах українських міст, вартість індустріальної та комерційної нерухомості також продовжує зростати набагато швидше, ніж зростає внутрішній національний продукт. Цей процес призводить до багатьох негативних наслідків. Так, населення потребує значно більших коштів для придбання або оренди житла, бізнесу необхідно більше капіталу для того, щоб розпочати економічну діяльність; відбувається перелив капіталів із товарних ринків на ринки нерухомості.

В економічних науках під фактором розуміються умови, обставини, рушійні сили економічних явищ та процесів. Формою прояву факторів виступають економічні категорії, принципи та показники.

Під факторами, що формують конкурентоспроможність, різними вченими розуміються різноманітні підходи. Зокрема, Л.І. Піддубна досліджувала динамічний характер конкурентоутворюючих факторів, розділяючи їх на основні та похідні. Осно-

вні фактори пов'язані безпосередньо з наданням конкурентної переваги, а другорядні піддаються впливу факторних груп технологічного, організаційного, інформаційного, природного, інституційного та інтелектуального характеру [6; 9].

М.Н. Суботін класифікує фактори конкурентоспроможності через систему показників технічного, економічного та організаційно-комерційного характеру, де важливу роль відводить маркетинговому складнику [19].

Ш.Ш. Магомедов виділяє три групи факторів: зростання якісного рівня продукції; зменшення вартісної оцінки продукції що використовується; надання різних видів безкоштовних послуг сервісного обслуговування [3].

С.Л. Гарбацевич, А.О. Трубілін розділяють фактори конкурентоспроможності на зовнішні та внутрішні. Внутрішні фактори конкурентоспроможності формуються під дією підприємства; зовнішні – у результаті діяльності підприємства [1; 2; 6; 21].

Через надання іпотечних кредитів фінансово-кредитна система України допомагає вирішити перші дві проблеми, що водночас призводить до подальшого зростання цін на нерухомість. Слід зазначити, що як й інші ринки, ринок нерухомості поводить себе циклічно і за зростанням вартості нерухомості обов'язково настане її падіння. Причому чим стрімкішим було зростання цін, тим на більшу величину вони впадуть. Через те, що основною заставою під час одержання кредитів є нерухоме майно, зниження цін на нерухомість здатне викликати фінансову кризу, оскільки кредитори (переважно це банки) втратять велику частину своїх активів. Тому важливо з'ясувати чинники впливу на ціну нерухомості, які ми пропонуємо розділити на чинники, що впливають на ціну нерухомості, залежно від їх характеру та рівня протікання.

Залежно від рівня: глобальні фактори – ті, що діють у всьому світі; національні фактори – ті, що діють у межах однієї країни; регіональні фактори – ті, вплив яких відчувається лише в певному регіоні; локальні фактори – ті, які впливають лише на місцевий, селищний та районний ринки нерухомості; мікрофактори – ті, що справляють вплив на окремо взятий об'єкт нерухомого майна, наприклад його технічний стан, розміщення, сусідні споруди та будівлі тощо.

Залежно від характеру:

- ендогенні фактори – чинники, що належать суто до ринку нерухомості. Сюди належить еластичність попиту та пропозиції нерухомості, розвиток територій, їх інфраструктура;

- екзогенні фактори – зовнішні відносно ринку нерухомості чинники, множина всіх факторів, які не відносяться безпосередньо до ринку нерухомості, проте на нього впливають. Їх існує велика кількість: фінансові чинники, такі як процентні ставки банків, демографічні фактори, доходи населення, вартість енергії та матеріалів та ін.;

– біхевіоральні фактори – поведінкові чинники, які справляють вплив на ринок нерухомості завдяки поведінці його учасників. Унаслідок їх певних очікувань щодо економічної ситуації, пережитого досвіду, етнопсихічних особливостей кожен ринок нерухомості поводить себе по-різному за подібної сукупності енд- і екзогенних факторів. Окрім того, поведінка учасників ринку є не стабільною детермінантою, внаслідок чого той самий ринок нерухомості може мати різний характер кон'юнктури в різні періоди за подібних обставин. Біхевіоральні чинники роблять ринок нерухомості важко передбачуваним, оскільки до їх оцінки слід застосовувати процедури нечіткої логіки. Приклади чинників, описаних вище, подано в табл. 1.

Відомо, що на різних ринках характер впливу факторів, що визначають їх кон'юнктуру, може значно відрізнятися. Нині достатньо розроблено механізми даних причинно-наслідкових зв'язків для багатьох із них. Ми вважаємо, що відправною точкою в пошуку факторів, що впливають на формування цін на нерухомість, обсяг її створення тощо, є пошук аналогій з іншими благами [6; 4; 13; 15].

Розпочнемо з того, що без об'єктів нерухомого майна тобто будівель, споруд, земельних ділянок, не може обійтися жодна людина, жодне виробництво. Всім потрібна певна площа для життя чи розміщення виробничих потужностей. Отже, нерухомість є товаром першої необхідності, тому її ринку притаманні низька цінова еластичність попиту, велика цінність для суспільства, а отже, значна роль держави на даному ринку.

Оскільки об'єкти нерухомого майна беруть участь у виробництві, то їх ринку притаманні певні (не всі) риси, що й ринкам засобів виробництва. Серед них слід виділити такі, як незначна кількість виробників чи продавців певного виду засобів виробництва (дійсно, так само, як на ринку нечасто коли спостерігається присутність багатьох видів обладнання з однаковими характеристиками), нечасто

можна зустріти таку ситуацію, коли продається багато об'єктів нежитлової нерухомості в певному одному місці однакового призначення і водночас. Аналогічно із засобами виробництва немає великої кількості забудовників, які працювали би в одному місці і виконували б ті ж самі роботи чи споруджували аналогічні об'єкти. Незважаючи на значну подібність об'єктів нерухомості із засобами виробництва, між ними існують також і значні відмінності: по-перше, кожен з об'єктів нерухомості є унікальним через притаманне саме йому розташування, через це його важко стандартизувати, навіть поруч розташовані однакові споруди можуть відрізнятися в ціні. Іншою характерною відмінністю є те, що на відміну від засобів виробництва нерухомість не втрачає своєї ціни з плином часу. Хоча будівлі можуть руйнуватися через тривалу експлуатацію, але здебільшого вони не втрачають через це свою вартість, оскільки в неї включена земля, яка фактично ніколи не зношується. Відповідно до цього, нерухомість є досить привабливим об'єктом для вкладення капіталу, оскільки її власник може бути переконаний у тому, що вона не знеціниться. Завдяки тому, що нерухомість виступає в ролі об'єкта для вкладення капіталу, вона має певні спільні риси з іншими інвестиційними об'єктами, наприклад такими, як цінні папери. Тому на ціну нерухомості значною мірою впливають спекулятивні ігри, макроекономічні показники, інвестиційний клімат і т. д. Відмінність полягає у тому, що нерухомість порівняно із цінними паперами має набагато нижчу ліквідність, створюється значно повільніше, внаслідок чого ціни на неї коливаються не так часто, як курси цінних паперів. Отже, ми дійшли висновку, що ринок нерухомості має певні спільні риси з ринком товарів першої необхідності, з ринком засобів виробництва та з ринком цінних паперів, тобто він володіє такими характеристиками, як низька цінова еластичність попиту, обмежена кількість виробників, сильна

Таблиця 1

Чинники впливу на ринок нерухомості

Чинники впливу на ринок нерухомості	Ендогенні	Екзогенні	Біхевіоральні
Глобальні	Ринкова кон'юнктура	Світові ціни на ресурси, валютні курси, облікова ставка Національного банку	Стратегія і тактика глобальних будівельних корпорацій, інвестиційних та пенсійних фондів
Національні	Ринкова кон'юнктура	Облікові ставки національних банків, макроекономічна ситуація в окремих країнах, рівень інфляції, безробіття	Очікування відносно розвитку ринку нерухомості
Регіональні	Ринкова кон'юнктура	Плани регіонального розвитку, динаміка обсягів виробництва будівельних матеріалів	Поведінка суб'єктів регіональних ринків нерухомості
Локальні	Ринкова кон'юнктура	Землевідвід, доходи населення	Поведінка суб'єктів регіональних ринків нерухомості
Мікро (технічні)	Розміщення об'єкту, його технічний стан	Діяльність, що ведеться поблизу об'єкта нерухомості	Поведінка власників об'єктів нерухомого майна

Джерело: побудовано та структуровано автором на основі [6]

залежність від інвестиційного клімату та стану економіки [6; 5; 12; 14].

Відповідно до визначених вище рис, притаманних даному ринку, можна побачити екзогенні (ті, що не належать безпосередньо до ринку нерухомості, але впливають на нього) і ендогенні (які відносяться безпосередньо до даного ринку і визначають його кон'юнктуру) фактори та їх характер. Передусім варто розглянути, як взаємодіють попит і пропозиція та встановлюється рівноважна ціна на даному ринку. Як уже було сказано вище, попит на нерухомість має низьку цінову еластичність. Відповідно, це може спричинити значні зростання цін на неї без зменшення обсягів попиту (що й відбувається нині). Звичайно, процес підвищення її вартості не може тривати без кінця, врешті-решт відбувається зменшення. На всіх ринках попит урівноважується пропозицією. Дане явище присутнє й на ринку нерухомості. Змоделюємо його для ринку нерухомості [6; 4; 13; 15].

Звичайно, збільшення ціни на її об'єкти робить вигіднішим їх створення, тому, очевидно, має збільшуватися їх пропозиція, що й має врівноважити ціни. Чи відбувається це насправді? Для спорудження нової нерухомості, крім будівельних матеріалів, необхідна певна територія для будівництва, тобто земля. Тому за зростання цін на будівлі, споруди збільшується попит на неї. Кількість вільної території для будівництва не здатна збільшуватися безмежно, тому ціна на неї зростає. Як відомо, ціна будь-якого об'єкта нерухомості сильно залежить від вартості землі в тому місці, де він розташований, навіть у тому разі коли не включає у себе вартість ділянки, на якій споруджений (наприклад, окремо взята квартира). Це спричиняє знову ж таки подорожчання нерухомості. Звідси можна зробити висновок про те, що ціни на окремі види нерухомості корелюють між собою.

Механізм взаємозв'язку такий: за зміни вартості одного з них починає коливатися ціна на землю, що супроводжує падіння чи зростання вартості інших видів нерухомості. Отже, підвищення ціни одного з них здатне призвести до загального зростання вартості нерухомості, що робить її спорудження ще прибутковішим. Відповідно, зростає й пропозиція. Та все ж вона не здатна за короткий строк урівноважити попит, оскільки спорудження нової нерухомості є досить довготривалою справою [6; 5; 12; 14].

Вторинний ринок також не здатний швидко запропонувати потенційним покупцям нові об'єкти у великій кількості, оскільки нерухомість, як правило, завжди якимось чином використовується і для початку її експозиції потрібний певний час для припинення економічної діяльності, пов'язаної з нею. Таким чином, досить часто спостерігається широко описане в економічній літературі явище, коли ціни на нерухомість зростають значно швидше, ніж темпи зростання її пропозиції.

Тому ринок здатний значно «перегрітись», поки на ньому не з'явиться нова пропозиція в потрібній кількості. Може здатися, що після цього на ньому неодмінно мусить статися спад. Але це не завжди так. Якби дійсно за допомогою пропозиції нерухомості ціна на ринку врівноважувалася, то і цикл її зміни наближено дорівнював би терміну будівництва нових об'єктів, тобто близько трьох-чотирьох років. А у світовій практиці він триває близько двадцяти п'яти років тобто ціле покоління людей може від свого народження до досягнення зрілого віку спостерігати або загальне підвищення цін на нерухомість, або ж їх зниження.

Очевидно, що попит на нерухомість залежить не тільки від економічної потреби в ній, пов'язаний із проживанням чи виробництвом товарів і послуг. Оскільки нерухомість здатна приносити дохід своєму власнику і при цьому її вартість захищена від руйнування часом унаслідок морального чи фізичного зносу, кон'юнктура її ринку має подібність із взаємодією попиту і пропозиції на ринку цінних паперів. На ньому зростання ціни акції чи облигації здебільшого не викликає зменшення попиту, а, навпаки, провокує його збільшення, тому що збільшує капітал їх власників. При цьому додатковий їх випуск лише в окремих випадках непрофесійної роботи фінансових менеджерів емітента призводить до зниження курсу.

Аналогічно здебільшого попит на нерухомість здатний реагувати на підвищення цін на неї. Економічні суб'єкти, очікуючи, що зростання вартості буде ще деякий час тривати, купують її, сподіваючись продати через деякий час дорожче або намагаючись захистити свій капітал від певних ризиків, наприклад інфляції. Таким чином, на даному ринку може спостерігатися така ситуація, коли не співвідношення попиту і пропозиції визначає рівноважну ціну, а ціна стимулює як зростання пропозиції, так і зростання попиту. Зокрема, сьогодні такий стан речей спостерігається у всьому світі. Але все-таки зниження цін на нерухоме майно час від часу відбувається. І причиною цього служить або зниження попиту, або зростання пропозиції чи поєднання цих двох чинників.

Ми вважаємо, що на ринку нерухомості взаємодію тріади «ціна, попит, пропозиція» визначає те, якої поведінки дотримується більшість економічних суб'єктів. Тобто від того, чи майно прагнуть придбати для економічних потреб, із ним пов'язаних, наприклад для проживання або виробництва, чи для захисту капіталу від ризиків, чи спекулятивного перепродажу. Якщо домінує перший тип, то і взаємозалежності між її складниками будуть такими, як у класичних законах попиту і пропозиції тобто ціна обернено пропорційна до попиту і прямо пропорційна пропозиції. Коли ж переважає другий тип, то спостерігатиметься ситуація, за якої зростання ціни стимулюватиме не лише пропози-

цію, а й попит. Очевидно, що на те, якої позиції дотримуватимуться учасники ринку нерухомості, впливають не лише ціни, встановлені на ньому, а й низка зовнішніх чинників. На перший тип впливає зміна потреб, на другий – зміна доходності різних інвестиційних інструментів. Такі чинники, як зростання/зниження доходів, зміна відсотків по іпотечних кредитах, значно впливають на величину попиту на ринку нерухомості, проте вони не визначають тип поведінки його учасників. Розглянемо детальніше, як наведені вище чинники формують поведінку на ринку нерухомості. На нашу думку, слід розглянути цикл економічної активності, щоб змодельовати типову поведінку ринку нерухомості на різних його фазах [6; 4; 13; 15].

Під циклом економічної активності розуміється періодична зміна обсягів виробництва. Фаза зростання (вихід із кризи). Зростання доходів населення, навіть незначне, стимулює попит на нерухомість, оскільки в певних його представників з'являється можливість для придбання житла. (Власне, сама потреба не виникає і не збільшується. Виникають просто нові можливості для її реалізації.) Аналогічно, невелике збільшення прибутків підприємств, розширення їх ринків збуту дає їм змогу збільшити обсяги виробництва, що здебільшого вимагає створення нових основних фондів, у тому числі й нерухомого майна. Слід зазначити, що, як правило, більшість макроекономічних показників корелює між собою. Тобто в ті періоди, коли зростають доходи населення, зростають ВВП, експорт, імпорт, біржові індекси тощо. У ці періоди, коли економіка знаходиться на підйомі, є багато інвестиційних можливостей, набагато кращих, аніж вкладення капіталу в нерухомість (хоча б у цінні папери), тому на ринку спостерігається переважно поведінка першого типу [6; 13].

Протягом цього періоду відбувається незначне зростання цін на нерухомість. Коли економіка переходить до стану піднесення, починають зростати не лише доходи, обсяги виробництва, а й ціни. Це пов'язано з тим, що вже немає вільних ресурсів для зростання і кожна додатково використана їх одиниця коштує дорожче. Звичайно, зростають ціни й на будівельні матеріали, енергоресурси та інші ресурси, що використовуються під час будівництва. Таким чином, збільшення ціни вже стимулюється не тільки попитом, а й пропозицією.

На наступній фазі, коли відбувається спад, ціни на товари і послуги також падають, але з нерухомістю цього не відбувається. Тоді учасники її ринку починають діяти відповідно до другого сценарію. Тобто вже немає потреби в ній як у додатковому засобі виробництва, у населення зменшуються доходи і, відповідно, можливості до поліпшення житлових умов, але водночас зменшуються доходність та курсова вартість цінних паперів, рентабельність підприємств, тобто інвестиційна

привабливість економіки. У цій ситуації може спостерігатися зростання попиту на нерухомість через те, що можливість отримання прибутку за рахунок вкладення капіталу в інші об'єкти знизиться [10]. Таким чином, ціна на нерухоме майно здатна зростати незалежно від стану економіки. Логічно, що вона може і впасти незалежно від фази циклу ділової активності. Дана властивість ринку нерухомості є ще однією його спільною рисою з ринком цінних паперів. Тому ми вважаємо, що можна аналізувати його за допомогою інструментів, апробованих на акціях і облигаціях [13; 15].

Якщо розглядати ринок нерухомості за допомогою аналогій із ринками цінних паперів, то можна припустити, що на ньому можна використовувати певні аналітичні інструменти, що їм притаманні, і, відповідно, із цього робити висновки про чинники впливу на стан ринкової кон'юнктури. Отже, вже протягом двох століть найпоширенішим засобом для прогнозу цін на акції є технічний аналіз. Він ґрунтується на таких постулатах: на основі динаміки цін, що спостерігалася в минулому, можна передбачити майбутнє; ціна включає у себе все. Достатньо аналізувати лише динаміку змін цін на окремі цінні папери. Вони є відображенням впливу всіх чинників; різні ринки можуть аналізуватися за допомогою одних і тих самих інструментів.

Основними інструментами технічного аналізу є екстраполяція трендів, тобто прогноз на майбутнє тенденцій, що мали місце в минулому. Звичайно, можуть існувати певні застереження щодо абсолютної довіри до цього методу, адже, якби за його допомогою можна було б абсолютно точно передбачити всі тенденції, не існувало б таких неочікуваних злетів і криз на фондових ринках різних країн, які спостерігалися в минулому. Але все-таки даний метод має рацію. Ми пропонуємо його дещо вдосконалити. На нашу думку, слід розраховувати залежності між середньою ціною на нерухоме майно в майбутньому від минулих її значень та від швидкості її зміни, при цьому розраховуючи періоди в майбутньому, коли відбуватимуться зміни і тенденції. Звичайно, зрозумілим є вплив ціни в минулих періодах на їх майбутнє значення, але все ж таки постає питання: що ж виступає в ролі поштовху для зміни тенденції?

Як уже було сказано вище, традиційний економічний підхід не дає відповіді на це питання. Ми вважаємо, що його можна пояснити за допомогою нової інвестиційної теорії. Згідно з нею, ціни зростають тоді, коли відбувається велика інтервенція капіталу на ринку, а знижуються тоді, коли спостерігається його евакуація. Даний постулат використовують на вторинних фондових ринках. Так, за допомогою аналізу цінових трендів можна побачити, коли відбувся притік капіталу на ринок і час евакуації, тоді відбувається різке падіння. Отже, логічним після даного висновку буде вирішення

такої проблеми: що саме є поштовхом в інвесторів вкласти значні капітали в нерухомість регіону й які сигнали змушують їх вийти з нього?

Незаперечним є те, що поведінку економічних суб'єктів визначають їх очікування. Як зазначалося вище, є два типи поведінки на ринку – довга і коротка позиції. За довгої позиції мотивом для придбання нерухомості є фізіологічні чи економічні потреби, тобто нерухомість купується для проживання, виробництва, здачі в оренду чи іншої економічної діяльності. За короткої позиції її купують або для збереження капіталу від інфляції, або для отримання прибутку від перепродажу за ціною вищою від придбання, або для інших цілей, пов'язаних зі швидким отриманням доходу. Слід зазначити, що існує проміжний тип поведінки. Так, часто люди можуть придбати якийсь нерухомий актив із метою використання його за прямим призначенням і продажем у разі досягнення ним певної ціни або побудувати свою поведінку якимось інакше, щоб для максимізації прибутку використовувати в одні періоди коротку позицію, а в інші – довгу. Логічним буде те, що під час зростання ціни на нерухомість привабливість короткопозиційної тактики зростатиме, а за протилежного тренду, навпаки, зростатиме бажання до вкладення капіталу в нерухомість для використання її згідно з її основним (виробничим) призначенням. Щодо прогнозного стану економіки регіону, то тоді, коли в ній передбачаються позитивні тенденції, які дадуть змогу збільшити прибутку від виробництва товарів і послуг, переважним типом поведінки на ринку буде перший (довгопозиційний), у протилежній ситуації спостерігатиметься інша (друга) стратегія [6].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, регіональний ринок нерухомості формується не лише під впливом його попиту і пропозиції, він значно залежить від інших ринків, наприклад товарних, фінансових. На нього впливають не лише внутрішньорегіональні, а й національні та глобальні тенденції. Важливим чинником впливу на нього є поведінка та очікування його учасників. Тому під час формування даного ринку слід приділяти увагу не лише внутрішнім, а й зовнішнім, відносно регіону, економічним обставинам та прогнозувати очікування його учасників. При цьому варто аналізувати цінові тренди нерухомого майна та застосовувати процедури чіткої логіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарбацевич С.Л. Организационно-экономический механизм обеспечения конкурентоспособности предприятий Республики Беларусь : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Минск, 2002, 20 с.
2. Литвинова В.О. Проблеми класифікації факторів конкурентоспроможності продукції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 33. Ч. 2. С. 165–171. URL :

<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2017> (дата звернення: 10.02.19).

3. Магомедов Ш.Ш. Конкурентоспособность товаров : учебное пособие. Москва : Дашков и К, 2003. 294 с.
4. Павлов К.В. Змістова характеристика функціонування регіональних ринків нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 1 (9). С. 102–109.
5. Павлов К.В. Інвестиційні зрушення в політиці підвищення конкурентоспроможності на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. № 25. С. 38–41.
6. Павлов К.В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України : монографія. Луцьк, 2018. 482 с.
7. Павлов К.В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія. Рівне, 2013. 250 с.
8. Педько І.А. Фактори впливу на розвиток ринку нерухомості та будівельної галузі в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 6. С. 170–176.
9. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія. Харків, 2007. 368 с.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З.С. Варналя. Київ, 2005. 498 с.
11. Стерник Г.М., Стерник С.Г. Анализ рынка недвижимости для профессионалов. Москва, 2009. 606 с.
12. Стрішенець О.М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник Буковинського державного фінансового університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 1. С. 386–391.
13. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.
14. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3 (11). С. 7–12.
15. Стрішенець О.М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII–кінець XVIII ст.) : монографія. Чернівці, 2009. 304 с.
16. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Формування ринку житлової нерухомості в Україні: цикли та етапи. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 07 грудня 2017 р. Луцьк, 2017. Ч. 1. С. 210–214.
17. Стрішенець О.М. Новосад О.М. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільних підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 07 грудня 2017 р. Луцьк, 2017. Ч. 1. С. 162–163.
18. Субботин М.Н. Управление конкурентоспособностью продукции промышленных предприятий : автореф. дис. ... экон. наук : 08.00.05. Ижевск, 2009. 24 с.
19. Тенденції ринку нерухомості України: реалії та прогнози. 2007–2013 : монографія. Київ, 2012. 240 с.
20. Трубилин А. Конкурентоспособность – главный фактор эффективного производства. *АПК: экономика, управление*. 2002. № 12. С. 39–46.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ PROBLEMS AND PROSPECTS OF GREEN TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розкрито сутність явища сільського зеленого туризму як одного з пріоритетних та перспективних напрямів на сучасному етапі розвитку еколого-економічних процесів у країні. Досліджено загальний стан сучасного сільського зеленого туризму та його роль у розв'язанні актуальних та невідкладних соціально-економічних проблем українського села, передусім тих, що стосуються підвищення рівня життя місцевого населення, економічно зацікавленого у збереженні та примноженні наявних ресурсів. Визначено основні передумови розвитку сільського зеленого туризму в Україні, що, своєю чергою, формують і перспективи на майбутнє. Проаналізовано основні чинники, які впливають на розвиток сільського туризму в країні, проведено SWOT-аналіз, який дав можливість охарактеризувати сучасне становище сільського зеленого туризму, визначити основні можливості його розвитку, а також запобігти виникненню ймовірних перешкод. Проведені дослідження демонструють, що прискорений розвиток сільського зеленого туризму може стати каталізатором структурної реконструкції економіки, забезпечити демографічну стабільність та розв'язання нагальних соціально-економічних проблем у сільській місцевості.

Ключові слова: сільський зелений туризм, розвиток сільських територій, соціально-економічна криза, сталий розвиток.

В статье раскрыта сущность такого явления, как сельский зеленый туризм, как

одного из приоритетных перспективных направлений на современном этапе развития эколого-экономических процессов в стране. Исследованы общее состояние современного сельского зеленого туризма и его роль в решении актуальных социально-экономических проблем украинского села, в первую очередь касающихся повышения уровня жизни местного населения, экономически заинтересованного в сохранении и приумножении существующих ресурсов. Определены основные предпосылки развития сельского зеленого туризма в Украине, что, в свою очередь, формируют и перспективы на будущее. Проанализированы основные факторы, влияющие на развитие сельского туризма в стране, проведен SWOT-анализ, который дал возможность охарактеризовать современное положение сельского зеленого туризма, определить основные возможности его развития, а также предотвратить возникновение возможных препятствий. Проведенные исследования показывают, что ускоренное развитие сельского зеленого туризма может стать катализатором структурной реконструкции экономики, обеспечить демографическую стабильность и решение неотложных социально-экономических проблем в сельской местности.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, развитие сельских территорий, социально-экономический кризис, устойчивое развитие.

УДК 332.15

Стренковська А.Ю.

к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва Одеська державна академія будівництва та архітектури

Євдокімова О.М.

старший викладач кафедри економіки та підприємництва Одеська державна академія будівництва та архітектури

The article reveals the essence of rural green tourism phenomenon as one of the priorities and perspective areas at the modern development stage of ecological and economic processes in Ukraine. The prospect of this phenomenon is confirmed by the experience of leading foreign countries, which due to the rise of rural tourism reduce the unemployment rate among the rural population, attracting it not only to the production sphere but also to the sphere of services. The general condition of modern rural green tourism is studied, as well as its role in solving urgent socio-economic problems of Ukrainian countryside, first of all, those relating to raising the standard of living of the local population, which is economically interested in preserving and increasing the existing resources. The main preconditions for the development of rural green tourism in Ukraine are determined, which in turn also form prospects for the future. Key factors affecting the development of rural tourism in the country are analysed, SWOT analysis is carried out that allowed characterizing the current state of rural green tourism, determining the main possibilities of its development, as well as preventing its potential obstacles. It is stated that the main problem hampering the development of tourist activities in the countryside is the lack of significant state support for local initiatives in this regard. It is possible to achieve the maximum result only subject to close cooperation at the macro and micro level. The author notes that for the efficient movement in the specified direction, there are needed joint action and coordination of efforts of representatives of local authorities, business, establishments of education and culture, public organizations that will direct joint efforts towards the formation and realization of tourist product of rural green tourism and support its development in the locality, region, and the state as a whole. The research conducted demonstrates that accelerated development of rural green tourism can become a catalyst for structural reconstruction of the economy, provide for demographic stability and solution to urgent socio-economic problems in rural areas.

Key words: rural green tourism, rural development, socio-economic crisis, sustainable development.

Постановка проблеми. Актуальність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється першочерговою необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села. На даному етапі розвитку економіки та культури України уряд проголошує туризм одним із пріоритетних та перспективних напрямів. Діючи в державі стандарти туристичної галузі цілком можуть створити сприятливі умови для розвитку та функціонування ефективного, цивілізованого туристичного ринку з надійними та багатоманітними туристичними послугами. Однак дотримання високої якості у наданні туристичних послуг подало гострою проблемою у сфері сільського туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема якісного та стабільного розвитку сільського зеленого туризму сьогодні перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Роль зеленого туризму у розвитку економіки держави, його тенденції та перспективи досліджували такі вчені, як Ю. Алексєєва [3], І. Литвин [5], М. Нек [5], Н. Передрій та ін. Питанням проведення дозвілля в сільській місцевості присвячено праці В. Бирковича [2], В. Кифяка [1], П. Горішевського, Н. Гордецької, М. Рутинського [4]. У них відзначено, що українське село має інвестиційну привабливість та багатий пізнавальний потенціал, який може бути розкрито шляхом роз-

витку сільського зеленого туризму. Серед зарубіжних учених, які займаються вивченням проблем, властивих сільському туризму, необхідно відзначити праці Я. Вербке, А. Кеннона, В. Мідлтона, Н. Ротге, Є. Холовей та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних проблем та перспектив розвитку зеленого туризму в Україні в умовах соціально-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «сільський туризм» у її традиційному трактуванні існує з давніх часів. Ще до Різдва Христового у Римській імперії серед членів патриціанських родин зародилася мода до поїздок із Риму у сільську місцевість для відпочинку. Загальний інтерес до відпочинку на селі у новітню добу відзначається починаючи з XIX ст. А вже з другої половини XX ст. в урбанізованих країнах Європи саме сільський зелений туризм трансформувався в один із чільних засобів «порятунку» європейців від негативного впливу розвинених індустріальних міст. В Україні розвиток сільського туризму розпочався тільки в 1996 р., коли була створена громадська організація «Спілка сприяння розвитку сільського туризму в Україні». Значне поширення сільський туризм одержав у Карпатському регіоні, Закарпатті, Слобожанщині, Поліссі, Поділлі та Буковині.

Поняття «сільський зелений туризм» є багатофункціональним, комплексним та системним явищем, яке активно поширюється у господарському житті аграрних територій та сприяє їхньому економічному та соціальному розвитку в Україні. Провідні вчені-економісти ототожнюють дану категорію з туризмом, що базується в сільських садибах чи фермах, або взагалі у сільській місцевості, однак не включає відпочинок на своєрідних рекреаційних територіях. У широкому сенсі під сільським туризмом розуміють подорожі з метою відпочинку та релаксації населення, що передбачає розміщення в сільській місцевості із залученням приватного сектору.

На нашу думку, найгрунтовнішим є визначення В. Лугового, котрий стверджує, що сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [1, с. 127].

Відпочинок на селі є одним із найперспективніших шляхів відродження та розвитку українського села, а також підвищення економічного рівня регіонів України. Розвиток інфраструктури сільського зеленого туризму не вимагає значних капіталовкладень, як інші види туризму, і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без значних додаткових інвестицій [2]. Зелений туризм підви-

щує рівень життя місцевого населення, економічно зацікавленого у збереженні та примноженні наявних ресурсів.

Новітній досвід та наукові дослідження демонструють, що прискорений розвиток сільського зеленого туризму може стати каталізатором структурної реконструкції економіки, забезпечити демографічну стабільність та розв'язання нагальних соціально-економічних проблем у сільській місцевості.

Сільський туризм найбільшою мірою відповідає сучасним пріоритетам сталого еколого-економічного розвитку України, а саме: збереження природного та культурного середовища, економічна підтримка добробуту місцевої громади, постачання туристам місцевих екологічних продуктів харчування [2, с. 140].

Необхідність розвитку сільського зеленого туризму в Україні визначається такими передумовами, що в подальшому формують і його перспективи:

- зростаючим попитом мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості;
- унікальною історико-етнографічною спадщиною українських сіл;
- багатими рекреаційними ресурсами;
- екологічною чистотою сільської місцевості;
- відносно вільним сільським житловим фондом для прийому туристів;
- наявністю вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- традиційною гостинністю господарів та доступною ціною за відпочинок;
- можливістю надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо [3, с. 183].

Незважаючи на вагомість наявних передумов розвитку сільського зеленого туризму, варто також звернути увагу на проблеми, які обмежують та уповільнюють даний процес в умовах соціально-економічної кризи в Україні, а саме:

- відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму;
- відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;
- низький рівень інфраструктури та комунікацій;
- неефективне державне регулювання сільського зеленого туризму та політико-економічна нестабільність;
- наявність тіньової сфери діяльності;
- неефективне податкове регулювання;
- неналежна освітня та організаційна підготовка сільських господарів;
- відсутність маркетингової та рекламної стратегії;
- невисока привабливість іміджу України в очах іноземців [4, с. 95].

Також слід зазначити, що велику роль у формуванні й упровадженні в соціально-економічне життя населення такого виду діяльності, як зелений туризм, відіграє ставлення до нього пересічних українців. На даному етапі воно досить різне – від абсолютного несприйняття цього виду відпочинку до чималого захоплення його екологічністю та економічністю. Проте необхідно брати до уваги, що велика частина населення лишається зовсім непоінформованою щодо даної форми туризму. У зв'язку із цим на перший план виходить популяризація ідеї сільського зеленого туризму та ознайомлення громадян України з основними його принципами. Тобто головною метою повинно стати пропагування даного виду відпочинку та створення його позитивного образу в засобах масової інформації. Також варто залучити місцеву владу до підтримки розвитку сільського туризму у своїй місцевості.

Для того щоб упорядкувати вищевказану інформацію про явище «сільський зелений туризм», а також зробити певні узагальнення щодо проблем та перспектив розвитку сільського туризму, в Україні був здійснений SWOT-аналіз стану даного виду діяльності, який дав можливість охарактеризувати сучасне становище сільського туризму, визначити перспективи його розвитку в Україні, а також запобігти виникненню ймовірних проблем (табл. 1).

Проведений SWOT-аналіз дає підстави зробити певні висновки. По-перше, для подальшого розвитку зеленого туризму в Україні необхідно сформувати єдину нормативно-правову базу, яка б здійснювала контроль над даною сферою послуг. По-друге, провести класифікацію існуючих баз відпочинку. По-третє, розробити заходи, які б заохочували відпочиваючих збільшити три-

валість свого перебування в сільських садибах. По-четверте, необхідно створити інформаційні центри у містах, які б надавали точну інформацію населенню про господарів агроосель, кон'юнктуру цін та задовольняли всі інформаційні потреби туристів. По-п'яте, обов'язковим є проведення тренінгів та семінарів для власників садиб, які можуть бути задіяні в сільському туризмі, де вони б змогли обмінюватися досвідом та здобувати нові знання. По-шосте, для подальшого розвитку сільського зеленого туризму необхідно провести категоризацію зелених садиб.

Клієнт повинен чітко знати, які саме послуги йому запропонують у той або іншій садибі, мати можливість вибрати комфортність свого відпочинку залежно від своїх матеріальних можливостей.

Таким чином, з урахуванням особливостей надання послуг сільського зеленого туризму в Україні можна згрупувати визначальні проблеми, що вповільнюють розвиток даного виду туризму, у три блоки [5, с. 84]:

1. Інституційний.
2. Фінансовий.
3. Організаційний.

До інституційного блоку проблем розвитку сільського зеленого туризму можна віднести відсутність законодавчої бази, необхідної для чіткого регулювання діяльності. Також є потреба у створенні єдиних інститутів, які б займалися аналізом існуючого стану і прогнозуванням розвитку сільського зеленого туризму.

До організаційного блоку проблем входять: низька інформаційна грамотність щодо можливостей розвитку нового виду туризму між потенційними суб'єктами сільського зеленого туризму; слабкі комунікації; відсутність чіткого поділу і категоризації садиб (агроосель); недостатня поін-

Таблиця 1

SWOT-аналіз сільського зеленого туризму в Україні

Чинники, що впливають	Позитивні	Негативні
Внутрішні	(S) Сильні сторони: - Здебільшого чисте довкілля. - Багата флора та фауна, мальовничі краєвиди. - Велика кількість історико-культурних пам'яток. - Збережені національні традиції. - Гостинність населення. - Велика кількість приватних садиб. - Невелика ціна на проживання та харчування. - Харчування з екологічно чистих продуктів, вирощених самостійно.	(W) Слабкі сторони: - Низька якість умов проживання. - Недостатня обізнаність населення в даному виді відпочинку. - Незнання господарями іноземних мов. - Непривабливий імідж України в очах іноземців. - Погано розвинена Інтернет-мережа. - Недостатньо розвинута інфра-структура.
Зовнішні	(O) Можливості: - Збільшення доходів та зайнятості сільського населення. - Поліпшення умов життя в українських селах. - Формування позитивного іміджу України у світі. - Поліпшення інфраструктури сіл. - Збереження історико-культурних пам'яток.	(T) Перешкоди: - Політична та економічна нестабільність. - Політичний імідж країни не сприяє притоку іноземних інвестицій. - Безробіття в країні підвищує рівень злочинності і тим самим відлякує туристів. - Відсутність нормативно-правової бази перешкоджає організації відпочинку на селі.

формованість населення як споживача нових туристичних послуг. При цьому необхідна спільна діяльність та координування зусиль представників місцевої влади, бізнесу, закладів освіти та культури, громадських організацій, які будуть спрямовувати спільні зусилля на формування та реалізацію туристичного продукту сільського зеленого туризму, підтримку його розвитку в місцевості, регіоні та державі у цілому.

Фінансовий блок проблем розвитку даного виду діяльності включає у себе практичну відсутність фінансової підтримки з боку держави, високі ставки за кредитами, брак пільг чи спрощеного оподаткування для суб'єктів сільського зеленого туризму.

Висновки з проведеного дослідження. Подолання актуальних соціально-економічних проблем сільських територій можливе за рахунок розвитку сільського зеленого туризму шляхом усебічного заохочення громадян України до участі в його розвитку та визнання державою сільського зеленого туризму важливою підсобною ланкою туристичної індустрії України. Позитивний вплив сільського зеленого туризму на вирішення соціально-економічних проблем села передусім полягає у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення (не тільки у виробничій сфері, а й у сфері обслуговування) та надає можливість диверсифікувати його діяльність шляхом пошуку торговельної ніші, яка забезпечить максимізацію прибутку, підвищення стійкості в конкурентній боротьбі,

зменшення можливих виробничо-господарських і фінансових ризиків. Формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу держави. Важливою умовою забезпечення сталого розвитку сфери відпочинку в українському селі з урахуванням сучасного стану економіки є створення врегульованих партнерських стосунків влади, бізнесу та професійних громадських організацій, а також урахування потреб сільського зеленого туризму під час розроблення та затвердження загальнодержавних і місцевих програм соціально-економічного розвитку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. 312 с.
2. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 1 (6). С. 138–143.
3. Алексєєва Ю.В. Державне регулювання соціального туризму в Україні. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2009. № 1. С. 182–191.
4. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 271 с.
5. Литвин І.В., Нек М.А. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіоні. *Регіональна економіка*. 2013. № 2. С. 81–88.

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

AUDITING OF THE TOURISM SPHERE IN CONDITIONS SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

У статті обґрунтовано необхідність відновлення туристичної сфери регіону в умовах сталого розвитку, який висуває нові вимоги до забезпечення ефективної взаємодії туристичної та природоохоронної діяльності, виникнення рівноваги між економічними інтересами, соціальними потребами і розвитком туризму. Проаналізовано основні цілі соціального, економічного та екологічного складників сталого розвитку й їх вплив на туристичну сферу. Запропоновано напрями ревіталізації туристичної сфери регіонів в умовах сталого розвитку, які розкриваються в запровадженні кластерів, що забезпечать максимальний господарсько-соціальний ефект за допомогою мінімізації транзакційних витрат і витрат управління, та активізації інвестиційної політики, від якої залежать стан виробництва екологічно чистої продукції, підвищення якості та конкурентоспроможності послуг, розв'язання соціальних і екологічних проблем на основі фінансування надходжень до місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: туристична сфера, туристичні послуги, сталий розвиток, регіон, ревіталізація.

В статті обоснована необхідність встановлення туристичної сфери регіону

она в умовах устойчивого развития, который выдвигает новые требования к обеспечению эффективного взаимодействия туристической и природоохранной деятельности, возникновения равновесия между экономическими интересами, социальными потребностями и развитием туризма. Проанализированы основные цели социальной, экономической и экологической составляющих устойчивого развития и их влияние на туристическую сферу. Предложены направления ревитализации туристической сферы регионов в условиях устойчивого развития, раскрывающиеся во введении кластеров, которые обеспечат максимальный хозяйственно-социальный эффект за счет минимизации транзакционных издержек и расходов на управление, и активизации инвестиционной политики, от которой зависят состояние производства экологически чистой продукции, повышение качества и конкурентоспособности услуг, решение социальных и экологических проблем на основе финансирования поступлений в местные бюджеты объединенных территориальных общин.

Ключевые слова: туристическая сфера, туристические услуги, устойчивое развитие, регион, ревитализация.

УДК 620.9:338.4

Ужва А.М.

д.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

The article substantiates the necessity of restoring the tourist sphere of the region in conditions of sustainable development, which introduces new requirements for ensuring effective interaction of tourism and nature protection activities, the emergence of a balance between economic interests, social needs and the development of tourism. The main aims of the social, economic and ecological components of sustainable development and their influence on the tourism sphere are analyzed. The directions of revitalization of the tourist sphere of regions in the conditions of sustainable development, which are revealed in the introduction of clusters, which will provide the maximum economic and social effect by minimizing transaction costs and expenses of management, and activating the investment policy, on which the state of production of environmentally friendly products, quality improvement and the competitiveness of services, solving of social and environmental problems on the basis of financing of revenues to local budgets of united territories orialnyh communities. It is established that the development of the tourist sphere in the region is based on the introduction of effective mechanisms of financial and economic regulation of the development of the tourism industry; creation, taking into account the socio-economic interests of the state, an effective model of investment policy in the field of tourism; improvement of the organizational structure of the branch management; ensuring rational use and restoration of natural and historical and cultural environment; adoption of environmental regulations and approval of permissible norms for the development of tourism resources, the development of mechanisms for their implementation and implementation in management practice. In order to improve the quality and competitiveness of tourist services to tourists, it is recommended that scholars make a one-way evaluation of the quality of the tourist's rest, which would allow positive and negative feedback from tourists about nutrition, accommodation, transport and excursion services, the work of the staff and others.

Key words: tourist area, tourism services, sustainable development, region, revitalization.

Постановка проблеми. Сучасний туризм є пріоритетним вектором розвитку цивілізації, одним зі складників економіки, соціальної сфери, духовної культури. За даними Міжнародної туристичної організації, частка туризму у світовому ВВП становить близько 9% та близько 30% у світовому експорті послуг, 6% від обсягів світової торгівлі. У 2017 р. послугами туристичної сфери скористалися близько 1 млрд. іноземних туристів, товарообіг світового туризму досягнув понад 1,2 трлн. дол. США [3, с. 391]. Розвиток туристичної сфери гарантує значний внесок в економіку країни у наданні нових робочих місць, поповнення бюджету за допомогою сплати податків та відвідування України іноземними туристами. Вигідне географічне розташування, сприятливий клімат,

різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази – усі ці чинники сприяють перспективному формуванню туристичної галузі України в умовах сьогодення. Туристична сфера сприяє формуванню сучасних інструментів управління саме на регіональному рівні.

Однією з головних ознак туризму на сучасному етапі є його сталий розвиток, концепція якого успішно реалізується у багатьох країнах світу. Концепція сталого розвитку у світовій соціально-економічній теорії та практиці розглядається як стратегія вирішення проблем збереження та відтворення навколишнього природного середовища і забезпечення високого рівня життя

населення. Сталий розвиток економіки регіону потребує визначення і відповідних стратегій для галузей, які спричиняють вплив та визначають той чи інший стан біологічних, географічних, економічних і соціальних об'єктів, що розглядаються як соціо-еколого-економічна система, всі складники якої розвиваються збалансовано [5, с. 70].

Отже, сталий розвиток туристичної сфери регіону забезпечується відповідними інструментами регулювання економічного, соціального, екологічного складників, які визначають своєрідність та специфіку діяльності кожного окремого регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання функціонування та управління туристичною сферою у своїх наукових працях розглядали такі вчені, як І. Гортенко, В. Гуляєв, В. Євдокименко, В. Кифяк, В. Мацола, А. Мельник, І. Темник, С. Цьохла та ін. В економічній науці фундаментальні засади дослідження управління регіональним розвитком, теорії та методи регіональної політики сталого розвитку висвітлено в працях З. Варналія, В. Геєця, М. Долішнього, Я. Жаліла, В. Кравціва, В. Лагодієнка, Н. Павліхи, Д. Стеценка тощо. Проблемам сталого розвитку туризму присвячували свої праці В. Герасименко, Ю. Миронов, Н. Свиридова, Т. Ткаченко. Проте, незважаючи на високий теоретико-методологічний та практичний рівень досліджень, наукова проблема сталого розвитку туристичної сфери вивчалася без урахування специфіки впливу економічного, соціального та екологічного його складників на ревіталізацію туристичної сфери регіону.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення впливу основних пріоритетних напрямів економічного, екологічного та соціального складників сталого розвитку на процес забезпечення відновлення туристичної сфери регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У нових умовах господарювання змінилася соціально-економічна роль регіонів, вони набули самостійності й стали суб'єктоутворюючими елементами країни. Цілісність регіону включає раціональне використання його природно-ресурсного потенціалу, пропорційне поєднання різних галузей, формування стійких внутрішньорегіональних і міжрегіональних виробничих та технологічних зв'язків, наявність особливого співтовариства людей із певними традиціями та способом життя. Регіональна цілісність, звичайно, неможлива без її першооснови – територіальної цілісності. Необхідно зауважити, що регіональна цілісність – це не тільки цілісність функціонально-компонентна, структурно-галузева, а й просторова, що передбачає певне розміщення компонентів природного, соціального і економічного середовища у просторі. Просторові зв'язки безпосередньо впливають на режим функціонування елементів кожного регіонального середовища, є невід'ємним складником

усієї системи взаємозв'язків між ними. Цілісність регіону відображає сутність виконуваних ним функцій:

- забезпечення умов для життєдіяльності людей;
- максимальний внесок у національне економічне зростання.

У сучасних умовах об'єктивної необхідності в регіонах країни набув процес ревіталізації туристичної сфери, суть якої полягає у розкритті й показі нових можливостей старих форм з урахуванням потреб та сучасних їх функцій. За ревіталізації туристичних об'єктів має бути максимально збережено історичний вигляд туристичного об'єкта; вільний доступ до нього як пам'ятки історії та культури; доходи, що даватимуть змогу підтримувати туристичний об'єкт в хорошому технічному стані, проводити ремонтні роботи, утримувати обслуговуючий персонал. Пристосування під нові функції викликає необхідність переобладнання і перепланування окремих приміщень.

Становлення сталого розвитку туристичної сфери регіону є його пріоритетним завданням функціонування, оскільки негативні наслідки у цій сфері спричинені відсутністю інвестицій в інфраструктуру регіонального туристично-рекреаційного комплексу; дослідженням динаміки розвитку підприємництва та його структурних зрушень; дослідженням динаміки обсягів виробництва туристичних послуг, структури ринку та туристичного потоку, бюджетних надходжень.

Сталий розвиток включає не лише економічний розвиток, а й соціальний і розвиток навколишнього природного середовища. Класично концепція сталого розвитку формується в результаті об'єднання трьох основних складників: економічного, соціального та екологічного. Економічний складник заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, яка передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних, енергозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Соціальний складник орієнтований на людину і спрямований на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі на скорочення конфліктів між людьми. Екологічний складник має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем [1, с. 354].

Отже, для забезпечення відновлення туристичної сфери регіону необхідно максимально активізувати важливі цілі складників сталого розвитку. Так, пріоритетними цілями соціального складника сталого розвитку туристичної сфери є такі:

- створення сприятливих умов для забезпечення рівноправного доступу людини до одержання доходів, користування ресурсами і соціальними послугами;

- сприяння досягненню повної зайнятості як одного з головних пріоритетів економічної і соціальної політики, створення для всіх працездатних громадян нормальних умов праці;

- підвищення реальних доходів сільського населення шляхом надання окремих туристичних послуг.

До головних цілей екологічного складника сталого розвитку туристичної сфери регіону належать такі:

- поліпшення навколишнього природного середовища життєдіяльності населення;

- зниження рівня несприятливого впливу господарської діяльності на довкілля, тобто розвиток зеленого туризму;

- забезпечення виробництва екологічно чистої і безпечної продукції (активізація ведення органічного сільського господарства).

Основними цілями економічного складника сталого розвитку туристичної сфери регіону є:

- раціональне використання природно-рекреаційного потенціалу регіону;

- формування умов для ефективного надання туристичних послуг шляхом створення умов для діяльності фізичних осіб – підприємців;

- підвищення та систематичне надання державної підтримки туристичної сфери на регіональному рівні;

- розвиток ринку екологічно чистої і безпечної продукції з використанням загальних засад продовольчого маркетингу;

- активізація інвестиційної діяльності в туристичну сферу на регіональному рівні.

Для ефективного відновлення туристичної сфери регіону в умовах сталого розвитку необхідно активізувати процес створення кластерів, які забезпечать максимальний господарсько-соціальний ефект за допомогою мінімізації трансакційних витрат та витрат управління порівняно з подібними галузями.

Кластери здійснюють вплив на конкурентну боротьбу трьома шляхами:

- підвищують продуктивність фірм і галузей, що входять у них;

- підвищують здатність до інновацій;

- стимулюють створення нових видів бізнесу, що підтримують інновації, розширюючи межі кластера.

Кластерний підхід в економіці дає змогу максимально посилювати сильні сторони розвитку туристичної галузі в регіоні, водночас максимально мінімізуючи стримуючі чинники розвитку. Кластерна політика є сукупністю державних і приватних заходів, спрямованих на будівництво кластерів із метою використання економії масштабу, синергії або інших непрямих ефектів. У складних умовах розвитку економіки України саме продумана активна кластерна політика на рівні регіонів є запорукою успіху таких форм співпраці. За сприят-

ливих ринкових умов кластери розвиваються самостійно (самоорганізуються). Проте їх можна створювати й штучно для активізації бізнес-процесів на рівні місцевої економіки, і тут особливу роль відіграє місцеве управління. Роль активатора процесу створення кластерів у перехідній економіці, як правило, бере на себе регіональна влада [4, с. 111].

Кластерна концепція розвитку регіональної економіки є основним орієнтиром для притягнення інновацій та основним механізмом розвитку інноваційної економіки. Кожна країна і навіть кожен регіон виробляє свою, вигідну для себе стратегію формування кластерних об'єднань.

Переваги створення на території певного регіону сільськогосподарсько-туристичного кластеру для обслуговування зони відпочинку полягають у зацікавленості місцевої влади та бізнесу до більш тісної співпраці. Для місцевої влади – це збільшення зайнятості і доходів жителів територіальної громади, зростання надходжень до місцевого бюджету, поліпшення транспортної інфраструктури, тобто у цілому поліпшення соціально-економічних показників, які підвищують авторитет та довіру і сприяють довгостроковому владному успіху. Для місцевого бізнесу – це суттєве поліпшення рівня господарської координації, інформованості та довіри. Оскільки і у членів збутового кооперативу, і у власників туристичного та торговельного бізнесу співпадають інтереси – збільшення потоку клієнтів та зростання попиту на їх продукт, взаємодія із владою дає змогу суттєво зменшити час і витрати на сертифікацію екологічно чистої продукції, знижує ризики недобросовісної конкуренції, вводить у правове русло діяльність місцевих контролюючих органів.

Одним із пріоритетних завдань під час досягнення цілей економічного складника сталого розвитку туристичної сфери регіону є активізація інвестиційного забезпечення функціонування туризму. В умовах сьогодення від ефективності інвестиційної політики української держави залежать стан виробництва екологічно чистої продукції, підвищення якості та конкурентоспроможності послуг, розв'язання соціальних і екологічних проблем.

Інвестиційний потенціал регіону визначає його можливості забезпечити максимальні темпи зростання виробництва матеріальних і нематеріальних благ відповідно до потреб ринку на основі залучення інвестиційних ресурсів та їх ефективного використання з урахуванням природних, економічних та соціальних чинників. Стратегія посилення інвестиційної політики туристичної сфери регіону ґрунтується на основі активізації фінансування з допомогою грошових надходжень до місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад. Реформа децентралізації 2015 р. сприяла створенню сучасної системи місцевого само-

врядування в Україні на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, наділення об'єднаних територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать сталий розвиток, надання населенню високоякісних та доступних туристичних послуг.

Розвиток туристичної сфери в регіоні ґрунтується на впровадженні ефективних механізмів фінансово-економічного регулювання розвитку галузі туризму; створенні з урахуванням соціально-економічних інтересів держави ефективної моделі інвестиційної політики в галузі туризму; вдосконаленні організаційної структури управління галуззю; забезпеченні раціонального використання і відновлення природного і історико-культурного середовища; прийнятті екологічних регламентів і затвердженні допустимих норм освоєння туристичних ресурсів, розробленні механізмів їх дії й упровадження в практику управління [2, с. 118].

Управління якістю туристичних послуг розглядається як здатність задовольняти певні передбачувані потреби споживачів. Якість має забезпечити комфортність і зручність розміщення, харчування й автотранспортне обслуговування, високий рівень обслуговування, наявність широкого асортименту додаткових та спеціалізованих послуг, що задовольняють різноманітні потреби клієнтів, надійність, безпеку, охорону навколишнього середовища, економічні та естетичні вимоги.

Для підвищення якості та конкурентоспроможності туристичних послуг суб'єктам туристичної діяльності науковцями рекомендовано проводити поелементну оцінку якості відпочинку туристів, яка б дала змогу виявляти позитивні та негативні відгуки туристів щодо харчування, проживання, транспортного та екскурсійного обслуговування, праці обслуговуючого персоналу та ін. [3, с. 390].

Висновки з проведеного дослідження. Активізація цілей екологічного, соціального, економічного складників сталого розвитку сприятиме ревіталізації туристичної сфери регіону, створенню

нових робочих місць, розвитку галузей, пов'язаних із виробництвом туристичних послуг, забезпечить активну діяльність народних промислів і розвиток культури, зростання рівня життя місцевого населення, збільшить валютні надходження. А також матиме позитивний соціально-культурний вплив, серед якого слід виділити збереження культурної спадщини, завдяки якій розвиваються пізнавальний туризм, мистецтво і ремесла, звичаї, традиції тощо; сприяння створенню і підтримка різних об'єктів культури; посилення і відродження почуття гордості населення за свою культуру; забезпечення можливостей для міжкультурних обмінів між корінним населенням і туристами. Тому важливим аспектом сталого розвитку є ревіталізація туристичної сфери, яка сприятиме підвищенню рівня освоєння, експлуатації та віддачі рекреаційно-туристичного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Домарадзька Г.С., Фурман М.Б. Реалізація «концепції сталого розвитку» в Україні як передумова ефективної інтеграції в світову економіку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2012. № 748. С. 350–356.
2. Миронов Ю.Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.11. С. 117–122.
3. Самко О.О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2010. Вип. 7 (27). Ч. 4. С. 388–397.
4. Ужва А.М. Кластеризація як ефективний інструмент управління розвитком регіонального аграрного бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 19. Ч. 2. С. 110–113.
5. Хвесик М.А., Хвесик Ю.М. Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 66–76.

ПРАКТИКА ЧЕХІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ РОЗУМНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

THE CZECH REPUBLIC PRACTICE TO REGARD THE STRUCTURAL MODERNIZATION AS FOR SMART SPECIALIZATION

У статті розглянуто сучасні тенденції проведення структурної модернізації регіональної економіки в ЄС. Визначені правові засади проведення реформ та практики їх впровадження. Визначено основні джерела та обсяг фінансування щодо проведення сучасних етапів структурної модернізації. Означені основні напрями за якими досягнуто успіхи у попередні етапи, та охарактеризовано причини формування наступних. Для конкретизації впровадження реформ та специфіку реалізації стратегії розумної спеціалізації у рамках структурної модернізації обрано Чеську Республіку, як країну, що має як позитивний та негативний досвід впроваджуваних процесів, відноситься до країн Центральної та Східної Європи, що отримали членство вже після 2004 року, і проходила шлях зміни типу економічної системи. Визначено основні досягнення та умови за яких структурна реформа набуває ознак модернізації. Отримані результати свідчать про зміну розширення спектру інструментів у проведенні структурної модернізації на основі прямих іноземних інвестицій та експортноорієнтованих галузей. Відбувається посилення сфер які забезпечують умови для впровадження інноваційного типу розвитку.

Ключові слова: структурна модернізація, регіональна економіка, розумна спеціалізація, структурні фонди, реформа.

В статье рассмотрены современные тенденции проведения структурной модернизации

региональной экономики в ЕС. Определены правовые основы проведения реформ и практики их применения. Определены основные источники и объем финансирования по проведению современных этапов структурной модернизации. Указанные основные направления по которым достигнуты успехи в предыдущие этапы, и охарактеризованы причины формирования последующих. Для конкретизации реформ и специфику реализации стратегии разумной специализации в рамках структурной модернизации избран Чешскую Республику, как страну, имеющую как положительный и отрицательный опыт внедряемых процессов, относится к странам Центральной и Восточной Европы, получили членство уже после 2004 года, и проходила путь изменения типа экономической системы. Определены основные достижения и условия, при которых структурная реформа приобретает признаки модернизации. Полученные результаты свидетельствуют об изменении расширения спектра инструментов в проведении структурной модернизации на основе прямых иностранных инвестиций и экспортноориентированных отраслей. Происходит усиление сфер обеспечивающих условия для внедрения инновационного типа развития.

Ключевые слова: структурная модернизация, региональная экономика, умная специализация, структурные фонды, реформа.

УДК 332. 146.2

Шашина М.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

The article considers modern tendencies of structural modernization of the regional economy in the EU. The legal principles of implementation of reforms and their implementation practices are defined. The main sources and amount of funding for carrying out modern stages of structural modernization are determined. The main directions on which progress was made in the previous stages are outlined, and the reasons for the formation of the following are described. In order to specify the implementation reforms and the specifics of the implementation of smart specialization within the framework of structural modernization, the Czech Republic, as a country with both positive and negative experience of the implemented processes, has been selected to belong to the countries of Central and Eastern Europe, which became members after 2004, and passed the path changes in the type of economic system. The main achievements and conditions under which the structural reform becomes signs of modernization are determined. The introduction of a new phase of structural modernization through smart specialization envisaged an analysis of the innovation potential of the regions. On the one hand, it aims to address the issues fragmented and duplicate scientific and technological research in the European Union, as each country independently identified the directions and sectors of priority development, therefore, accents were often highlighted to similar fields that are most popular. On the other hand, it is a certain set of tools that determine the structure of the region, the country in the present and future. The implementation of structural modernization is insufficient in region exclusively by foreign direct investment or export. Also, The Czech Republic carried out structural modernization through the "catch-up phase". It is based on the duplication of best foreign practice, often without the necessary adaptation of this practice to the specific characteristics of national and individual regional innovation systems. Horizontal measures that support cutting edge industries in the country also require the addition of vertical tools that can provide industries conditions for innovation such as universities, IT infrastructure, intellectual property rights, human capital, etc.

Key words: structural modernization, regional economy, smart specialization, structural funds, reform.

Постановка проблеми. Дійсність розвитку національної економіки будується на засадах, що сформовані шляхом євроінтеграційних процесів. ЄС має достатній досвід щодо здійснення структурної модернізації в межах спільноти, а також щодо окремо взятої країни, за умов постійної зміни його меж, глобалізаційних економічних та політичних впливів, при наявності постійної позитивної динаміки основних макроекономічних показників. Тому дослідження етапів, помилок та досягнень

щодо проведення структурної модернізації надає можливість розуміння, які сучасні тенденції даного процесу, які інструменти та механізми працюють і коли, а що має точковий характер. Для більш детального прикладного аналізу обрана Чехія, як одна з найбільш успішних країн Центральної Європи, що також мала в свої історії різні етапи перехідної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти структурної модернізації націо-

нальної економіки та зарубіжні практики розглянуто у значні кількості праць, до таких можемо віднести роботи І. Дунаєвої [1], С. Штефана, Г. Коротєєвої [2], В. Миленького [3] тощо. Практичні аспекти реалізації структурної модернізації регіональної економіки оглядали М. Кітінг [4], Л. Шевчук [5], І. Грицяк [6]. Практики впровадження розумної спеціалізації оглядали П. Дубинський [7], Т. Косенкова [8] та інші, але даний процес є досить динамічний як у правовому полі так і щодо результатів його прояву, тому огляд сучасних тенденцій щодо впровадження практики розумної спеціалізації потребує постійної уваги.

Постановка завдання. Виявити переваги та недоліки проведення різних етапів структурної модернізації на прикладі Чеської Республіки та дослідити сучасні зрушення щодо застосування стратегії розумної спеціалізації щодо впливів на структуру економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням В.М. Ісянбаєва «...структурна модернізація спрямована на забезпечення структурної перебудови економіки регіону на основі науково-технічних і технологічних інновацій у виробничий потенціал, на підвищення ефективності регіональних соціально-економічних підсистем, забезпечення їх високої конкурентоспроможності в глобальній економіці з метою досягнення стійкого соціально-економічного розвитку регіону» [9, с. 3]. В цьому напрямі також здійснюють реформування регіональної економіки керівні інститути ЄС. Так, під егідою Європейської Комісії у травні 2012 року були видані «Керівні принципи дослідницьких та інноваційних стратегій для розумних спеціалізацій (RIS 3)» [10]. Закладені цим документом положення знайшли свій подальший розвиток у програмі Політики Згуртування ЄС на 2014–2020 роки щодо виконання завдань стратегії Європа 2020. Для виконання програми був закладений бюджет у 351,8 млрд. євро (що складає 32,5% від загального запланованого бюджету Європейського Союзу на 2014–2020 роки у 1082 млрд. євро.). Основними пріоритетами Програми виступають наступні напрями [11]:

- посилення досліджень, технологічного розвитку та інновацій;
- покращення доступу, поширення використання та підвищення якості інформаційних та комунікаційних технологій;
- підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств (МСП);
- підтримка переходу до низьковуглецевої економіки;
- сприяння адаптації до зміни клімату, запобігання ризикам і управління ними;
- збереження та охорона навколишнього середовища та сприяння ефективному використанню ресурсів;

- сприяння сталому транспорту та вдосконаленню мережевої інфраструктури;
- сприяння стабільній і якісній зайнятості та підтримка мобільності робочої сили;
- сприяння соціальній інтеграції, боротьбі з бідністю та будь-якою дискримінацією;
- інвестиції в освіту, професійну підготовку та навчання протягом усього життя;
- підвищення ефективності державного управління.

Для того щоб реалізувати зазначені пріоритети Політика Згуртування використовує європейські структурні та інвестиційні фонди. До них відносять: Європейський фонд регіонального розвитку, Фонду Згуртування, Європейський соціальний фонд, Європейський аграрний фонд розвитку сільських районів та Європейський фонд морського та рибного господарства.

Але, головним фінансовим інструментом реалізації зазначеної Політики є Фонд Згуртування. В його преференції знаходяться країни, де ВВП на душу населення менше 90% значення середнього показника по ЄС. Надання фінансової допомоги здійснюється в першу чергу для подолання соціальних диспропорцій та стимулювання сталого розвитку таких країн, як Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина та Словенія [12]. Основними напрямками фінансування фонду згуртування з бюджетом у 74,8 млрд євро на період 2014–2020 рр. є: розбудова транс'європейських транспортних мереж; діяльність у сфері захисту навколишнього середовища з точки зору енергоефективності: використання відновлюваних джерел енергії; розвиток залізничного транспорту, підтримка інтермодальності у вантажоперевезеннях (використання двох та більше видів транспорту), покращення якості громадського транспорту тощо.

Серед країн Центральної та Східної Європи основним бенефіціаром коштів Фонду Згуртування є Польща – 27% від загального бюджету (рис. 1).

Як видно з рис. 1 найбільш активними представниками щодо освоєння коштів структурного фонду виступають Польща, Румунія, Чехія, Словаччина. Існує певна відмінність та переваги використання інструментів розумної спеціалізації на відміну від попередніх форм здійснення структурної модернізації регіонів на основі прямих іноземних інвестицій та експорту. Як зазначає С. Родосевич, інвестиції не були напряму пов'язані з науковим та інноваційним потенціалом країн, тому і не створили очікуваного потужного інноваційного середовища для подальшого довгострокового зростання [13]. Крім того, «одним із слабких місць інноваційного розвитку цих країн є відсутність міцних горизонтальних зв'язків між бізнесом, наукою та державою [14, с. 154].

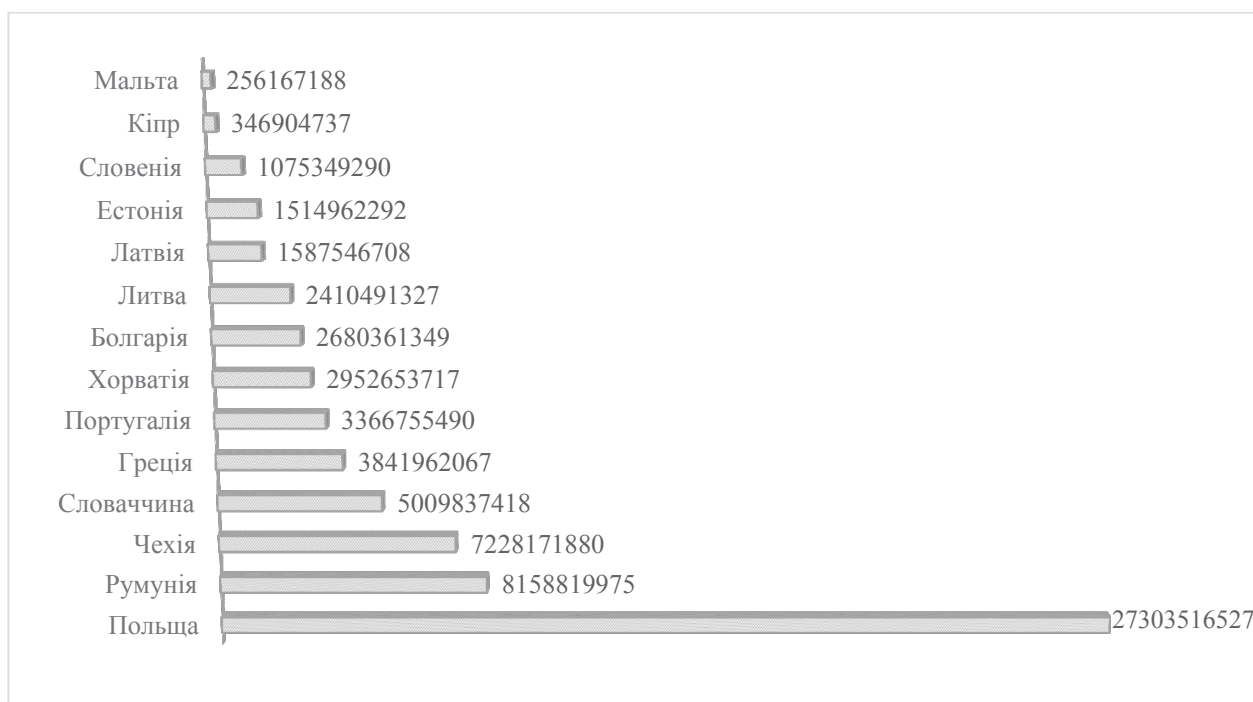

Рис. 1. Розподіл коштів загального бюджету Фонду Згуртування за країною на 14.02.2019 р., євро

Джерело: Офіційний сайт Європейської Комісії [12]

Ми обрали для аналізу Чеську Республіку, оскільки практика проведення структурних реформ даної країни слугує одним із яскравих підтверджень даної тези.

По-перше, Чехія, як і інші країни з перехідною економікою, використовувала прямі іноземні інвестиції у галузі з нерозвиненим сектором бізнес-послуг та низько- і середньоінтелектуальні. Виробництво виступало головною рушійною силою економіки, але воно має зовсім іншу структуру в порівнянні з інноваційно розвиненими економіками. У основних галузях переважають підприємства транснаціональних корпорацій, як правило, без інноваційних впроваджень, глибоких маркетингових досліджень, але при цьому, здійснюють значний вплив на якість інноваційного попиту в бізнесі. Місцеві підприємства, досить часто, конкурують у сегментах стандартизованих товарів та послуг з високою ціновою еластичністю та зростаючою конкуренцією з боку країн з ще нижчими виробничими витратами (наприклад, Румунія, Туреччина або Китай). Але місцеві підприємці не вбачають у цьому проблему та не прагнуть здійснювати переорієнтацію ринку.

По-друге, Чехія здійснювала структурну модернізацію шляхом «наздоганяючої фази». Вона ґрунтується на копіюванні кращої іноземної практики, часто без необхідної адаптації такої практики до специфічних характеристик національних та окремих регіональних інноваційних систем. З середини 90-х років минулого століття національна стратегія економічного розвитку була спрямована на під-

тримку припливу прямих іноземних інвестицій у виробництво, з метою створення великої кількості нових робочих місць у субсидованих промислових зонах по всій країні. Основна увага стратегії дещо змінилася, коли деякі великі інвестори (наприклад, Flextronics у Брно, Philips у Храніце та ін.) закрили свої виробничі потужності і залишили тисячі робітників безробітними. Система стимулів згодом була скоригована для цільових прямих іноземних інвестицій, що беруть участь в операціях з підвищеною доданою вартістю (високотехнологічне виробництво, дослідження і розробки, стратегічні послуги тощо). З 2000 року центральні органи влади прийняли кілька стратегічних документів щодо інноваційної політики, включаючи дві національні стратегії конкурентоспроможності (2005, 2011). Однак вони є досить формальними документами, які у багатьох випадках мають відносно слабкі прямі наслідки для реальних пріоритетів та бюджетів відповідних установ.

Тому, використання принципів розумної спеціалізації для країн Центральної та Східної Європи є дієвою спробою удосконалити свої стратегії інноваційного розвитку, а також зміцнити міжнародне, міжсекторальне та державно-приватне партнерство. Використання розумної спеціалізації на основі відкритих інноваційних систем може стати рушійною силою структурної модернізації регіонів на основі технологій та спеціалізації.

Підтвердження цьому також можемо побачити на досвіді Чехії, зокрема на прикладі Південно-моравійського регіону, що є лідером за даним

напрямом розвитку в країні. Економікою Південної Моравії керують фірми, зосереджені в регіональній столиці (місті Брно), динамічному та інноваційному центрі, а також другому за величиною місті в Чеській Республіці (500 тис. жителів міської агломерації), хоча околиці істотно відстають від середнього по країні за основними соціально-економічними показниками (наприклад, рівнем вищої освіти). Витоки південноморавської структурної модернізації на основі впровадження інноваційної політики датуються 2001–2002 роками, коли було розроблено перше покоління Регіональної інноваційної стратегії (RIS SM) в рамках проекту, який фінансує ЄС InterpRISe. Головним обґрунтуванням початку цього процесу стало перехід від нестабільної екзогенної стратегії розвитку, спрямованої на створення робочих місць шляхом залучення прямих іноземних інвестицій до більш ендогенного підходу. Ця переорієнтація політики отримала сильну політичну підтримку з боку новоствореного регіонального уряду. Основними чинниками цієї надзвичайно сильної політичної підтримки були: високий рівень безробіття; делокалізація першого великого заводу із залучення прямих іноземних інвестицій, що залишило більше 2000 безробітних; і початок дебатів Лісабонської стратегії, які всіляко мотивували новопризначених політиків «робити щось незвичайне в Чеській Республіці, але відповідно стандартів Заходу» [15].

Основним результатом першого покоління RIS, в регіоні Вишеградської області, було створення Інноваційного центру Південної Моравії, який став відповідальним за реалізацію цієї стратегії. Друге покоління RIS було підготовлено Центром у 2005 році як відповідь на вступ до ЄС, і як засіб для використання можливості спрямувати Структурні фонди ЄС у заходи підтримки інновацій. Обидва покоління RIS були зосереджені в першу чергу на підтримці стартапів (інкубатори, фінансові послуги, консультації та створення центру з передачі технологій). Найважливішою суттю структурної модернізації регіональної економіки був процес досягнення консенсусу щодо майбутнього регіону. Результати структурних зрушень 2001–2007 років, хоча і були незначними, але досить необхідними щодо реалізації подальших етапів. Так, в той період відбулось підвищення якості та кількості персоналу, який підтримував та міг керувати змінами у регіональному аспекті.

Ці результати були ключовою умовою для впровадження спеціалізації третього покоління RIS, який був прийнятий у 2009 році. На початку процесу формулювання нового RIS, представники регіонального уряду, міста Брно університети та посередники домовилися про наступні завдання: розширити загальне втручання від початкової підтримки, включаючи розвиток кластерів, передачу технологій, інтернаціоналізацію тощо; підго-

тувати регіон до нового програмного періоду ЄС на 2007–2013 роки з метою ефективного потоку фінансових коштів у регіон; зміцнити вже існуючих партнерські відносин шляхом створення постійних структур, таких як Керівний комітет (політична група високого рівня), Координаційний комітет (експертна група) і чотири тематичні робочі групи, що складаються з 80 осіб з трьох трьох спіральних середовищ.

Результатом такої співпраці була розробка інструментів для здійснення подальших етапів структурної модернізації на основі третього покоління RIS. Так, до них віднесли:

- трансфер технологій: створення спільного центру трансферу технологій для всіх університетів та інших дослідницьких організацій у регіоні; запровадження ваучерів з інновацій з метою ініціювання нових проектів співпраці між бізнесом та наукою;

- послуги для компаній: 1) програма інкубації – три бізнес-інкубатора з офісною та лабораторною площею понад 7000 м², фонд мікрокредитування; 2) кожен стартап має свого власного консультанта, який може поєднати нових підприємців із зростаючою мережею наставників і тренерів на національному рівні або з-за кордону; 3) програма перед-інкубації, орієнтована на людей (не тільки студентів або випускників), які прагнуть розпочати власний бізнес; 4) послуги з розвитку кластерів – розбудова (включаючи м'яке сприяння співпраці) Центру компетентності у верстатах.

- людські ресурси: 1) SOMOPRO – це програма, що пропонує 3-річні гранти для видатних дослідників та гранти на реінтеграцію дослідників; 2) Brno PhD Talent є грантовою схемою для підтримки найбільш талановитих аспірантів у галузі науки і техніки; 3) декілька спеціальних схем, спрямованих на підвищення мотивації студентів середнього рівня щодо досліджень і технологій, включаючи Центр Навчального Навчання (Центр популяризації науки);

- інтернаціоналізація: 1) консультації, орієнтовані на залучення коштів Сьомої Рамкової Програми ЄС (FP7); 2) Еміграційний Цент Брно; 3) Міжнародна середня школа [15, с. 115].

Як бачимо із описаної практики Чехії, її початкові етапи обґрунтованого впровадження структурної модернізації регіональної економіки на основі розумної спеціалізації передбачали удосконалення через кластери, бізнес інкубатори, передачу технологій тощо. Подальші етапи можна охарактеризувати фундаментальним прогресом щодо методологічної послідовності обґрунтування та впровадження структурної модернізації на основі великої кількості досліджень (понад 200 глибинних інтерв'ю у 2008 році), розробки системи оцінювання, зосередження уваги на конкретних галузях. На основі комбінації кабінетного дослідження

та широкого опитування були визначені основні галузі промисловості – машинобудування, електроніка, ІКТ, наука про життя.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що здійснення структурної модернізації в країні/регіоні виключно засобами (прямих іноземних інвестицій, експорту), які були у пріоритеті досить тривалий час є недостатнім. Горизонтальні заходи, які підтримують передові галузі країни потребують також доповнення вертикальними інструментами, які можуть надати галузі, що забезпечують умови для інноваційного розвитку (університети, ІТ інфраструктура, захист прав інтелектуальної власності, людський капітал та інші). Це поєднання забезпечує напрям стратегії розумної спеціалізації. Окрім цього, наявність залучення всіх зацікавлених сторін: органів регіонального та місцевого самоврядування, університети, профспілки, бізнес-структури та інші активізую процес структурної модернізації регіону/країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дунаєв І.В. Просторовий вимір модернізації регіональної економічної політики у сучасних наукових підходах. *Вісник НАДУ*. Київ : Вид-во НАДУ, 2015. № 4. С. 70–77.
2. Штефан С.І., Коротєєва Г.С. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України. *Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник*. 2014. № 113. С. 223–228.
3. Миленький В.М. Теоретичні підходи до модернізації регіональної економіки. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/5791/C.%20322.pdf?sequence=1> (дата звернення: 13.11.2018)
4. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе. *Логос*. 2003. № 6 (40). С. 67–116.
5. Зарубіжний і вітчизняний досвід реформування адміністративно-регіонального устрою / за ред. Шевчук Л.Т. Львів, 2007. 254 с.
6. Грицяк І. Регіональні та місцеві рівні управління в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ: Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2005. С. 124–125.
7. Дубинський П.Г. Стратегія розумної спеціалізації для України. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socceconom/article/view/9774/9297> (дата звернення: 15.12.18)
8. Косенкова Т.В. Перспективи розвитку smart-спеціалізації у Харківській області. *Соціальна економіка*. 2017. Випуск 53 (1). С. 76–80.
9. Исянбаев М.Н. Структурно-технологическая модернизация экономики региона: сущность, состояние, проблемы. *Региональная экономика: теория и практика*. 2013. № 12 (291). С. 2–10.
10. Regional Policy contributing to smart growth in Europe 2020. *Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions*. URL: <http://qoo.by/2STn> (дата звернення: 7.08.18)
11. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf (дата звернення: 26.12.18)
12. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/cf> (дата звернення: 14.02.19)
13. Radosevic S., Ciampi Stancova K. Internationalising Smart Specialisation: Assessment and Issues in the Case of EU New Member States. URL: <http://link.springer.com/article/10.1007/s13132-015-0339-3> (дата звернення: 10.12.17)
14. Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України І.Ю. Єгорова. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України» 2018. 198. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/302.pdf> (дата звернення: 18.01.19)
15. Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation. URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/smart-specialisation.pdf> (дата звернення: 3.02.19)

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩАСТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯSTRATEGIC PRIORITIES OF THE BALANCED
DEVELOPMENT OF LAND-TENURE

У статті розглянуто основні напрями вдосконалення державного регулювання земельних відносин, якими є вдосконалення нормативно-правового регулювання, вдосконалення орендних відносин, укрупнення земельних масивів, формування дієвої системи управління землекористуванням, поглиблення наукових досліджень у галузі використання й охорони земель, створення сприятливих умов для розвитку виробництва. Наведено механізм функціонування земельно-майнових комплексів. Визначені стратегічні пріоритети збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування, якими є необхідність впровадження механізмів, що забезпечують ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу, необхідність оптимальної взаємодії економічних, екологічних та землепорядних інструментів збалансованого розвитку у сфері землекористування, впровадження науково-технологічних інновацій та необхідність професійної підготовки кадрів для землепорядного виробництва.

Ключові слова: збалансоване землекористування, державне регулювання, орендні відносини, земельно-майнові комплекси, земельно-ресурсний потенціал, пріоритети збалансованого землекористування, гармонійний розвиток.

В статье рассмотрены основные направления усовершенствования государственного

регулирования земельных отношений, которыми являются улучшение нормативно-правового регулирования, улучшение арендных отношений, укрупнение земельных массивов, формирование действенной системы управления землепользованием, углубление научных исследований в сфере использования и охраны земель, создание благоприятных условий для развития производства. Представлен механизм функционирования земельно-имущественных комплексов. Определены стратегические приоритеты сбалансированного развития сельскохозяйственного землепользования, которыми являются необходимость внедрения механизмов, обеспечивающих эффективное использование земельно-ресурсного потенциала; необходимость оптимального взаимодействия экономических, экологических и землеустроительных механизмов сбалансированного развития в сфере землепользования, внедрение научно-технологических инноваций и необходимость профессиональной подготовки кадров для землеустроительного производства.

Ключевые слова: сбалансированное землепользование, государственное регулирование, арендные отношения, земельно-имущественные комплексы, земельно-ресурсный потенциал, приоритеты сбалансированного землепользования, гармоничное развитие.

УДК 332.2.3:631

Лазарева О.В.

д.е.н., доцент кафедри управління
земельними ресурсами

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Basic directions of perfection of government control of the landed relations, that is perfection of the normatively-legal adjusting, perfections of leasing relations, enlargement of the landed arrays, forming of effective control system, deepening of scientific researches by land-tenure in industry of the use and guard of land, creation of favorable terms for development of productions, are considered in the article. It is marked that land-tenure it is economically advantageous to form not only from the leased lot lands but also engineering infrastructure (roads, forest bells, channels, hydro technical building and other like that), landed lands that form the only landscape of territory. The mechanism of functioning of land-property complexes, which consists in that proprietor of lot land after an exit from a collective economy, teams up with of her proprietors of landed property by further cooperation is presented. It is set that the use of the landed resources on innovative principles requires corresponding investments, that needs to be sent to development of the landed cadastre, organizations the use of land, maintenance and recreation of fertility of soils, infrastructure of the landed market. It is marked that investment priorities in land-tenure must be sent to native soil amendment, guard of land and environment. Reasonably, that forming of innovative climate in the conditions of balanced of land-tenure must be realized by development and introductions of the strategic programs of development of the landed relations, financing of scientific researches and applying in industry of achievements of scientific and technical progress. Determinations strategic priorities of the balanced development of agricultural land-tenure, that is a necessity of introduction of mechanisms, that provide the effective use of land resource potential, necessity of optimal cooperation of economic, ecological and landed instruments of the balanced development in the field of land-tenure, introduction of scientifically-technological innovations and necessity of the professional training of personnel for a landed production.

Key words: balanced land-tenure, government control, leasing relations, land-property complexes, land-resource potential, priorities of the balanced land-tenure, harmonious development.

Постановка проблеми. У контексті формування ефективного ведення виробництва на селі важливе місце належить збалансованому розвитку землекористування як одному з найсучасніших методів управління землекористуванням. Проте в умовах сьогодення спостерігається спад виробництва продукції, зменшується ефективність

використання землі, не досить належних умов для розвитку різноманітних форм господарювання на землі. Такий стан економіки аграрного сектору засвідчує, що потребують необхідності вироблення та обґрунтування таких перспективних напрямів ведення збалансованого виробництва на селі, які б дали змогу досягти злагодженого соціально-

економічного розвитку в умовах трансформаційних змін, дозволили б на основі науково обґрунтованих пріоритетів забезпечити поліпшення якості життя населення та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів. Це сприятиме гармонізації державних і місцевих інтересів, вирівнюванню між містом та селом, зумовить активний розвиток продуктивних сил на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням пріоритетів розвитку сільськогосподарського землекористування присвячені праці таких відомих учених, як М.Г. Ступень [1], В.В. Горлачук [2], А.Я. Сохнич [3], В.М. Третяк [4], О.І. Котикова [5], О.Л. Головіна [6], О.М. Гарнага [7] та інші. У їхніх працях досліджено еволюцію поняття збалансованого землекористування, висвітлено концептуальні моделі збалансованого сільськогосподарського землекористування, обґрунтовані теоретичні засади формування збалансованого землекористування в сільському господарстві, запропоновані напрями удосконалення збалансованого ведення господарства. Проте в умовах сучасних реалій вирішення цього питання залишається актуальним і надалі.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямів удосконалення державного регулювання земельних відносин та висвітлення стратегічних пріоритетів збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах розвитку продуктивних сил стратегічні пріоритети землекористування полягають у створенні оптимальних напрямів удосконалення державного регулювання земельних відносин, що мають бути спрямовані на забезпечення збалансованого землекористування.

Одним з напрямів цього є адаптація чинного земельного законодавства до ефективного та злагодженого використання й охорони земельних ресурсів. У зв'язку з цим необхідно привести у відповідність до вимог ринкового землекористування чинне земельне законодавство, оскільки нормативно-правові акти часто мають суперечливий характер, має місце розпорошення земельних правових норм в інших законодавчих актах. Земельний кодекс потрібно доповнити статтями прямої дії, що дозволить ліквідувати неузгодженості між державними і регіональними органами влади, фізичними та юридичними суб'єктами господарювання на землі.

Що стосується державного регулювання орендних відносин, то воно повинно бути спрямоване на дотримання суворого контролю за характером використання орендованих земельних ділянок, недопущенням зміни їхнього цільового призначення, забезпеченням їх ефективного й екологічного використання і підвищенням продуктивності землі.

Щодо оренди земельних ділянок потрібно виходити з того, що землекористування еконо-

мічно вигідно формувати не тільки з орендованих земельних ділянок, але й з інженерної інфраструктури (дороги, лісосмуги, канали, гідротехнічні споруди тощо), земельних угідь, які утворюють єдиний ландшафт території. Ідея створення таких земельно-майнових комплексів полягає у тому, що орендар має можливість активізувати свої зусилля у господарській діяльності на землі, у чомусь доповнюючи одну сферу іншою, раціоналізувати використання всіх земельних угідь, що включені до складу згадуваних комплексів, посилити контроль за захистом вирощуваної ним сільськогосподарської продукції.

А тому потрібно розробити механізми, які б забезпечували збереження цілісності земельно-майнових комплексів за бажання виходу власника земельної ділянки із своїм паєм з метою ведення одноосібного господарства.

Вважаємо, що подальший розвиток землекористувань ринкового типу має супроводжуватися формуванням міжгосподарських підприємств. Механізм їх створення полягає в тому, що власник земельної ділянки після виходу із колективного господарства об'єднується з іншими власниками землі та майна шляхом подальшого кооперування. Причому кооперування має здійснюватися як на виробничій основі, починаючи із виробництва сільськогосподарської продукції, так і на сервісно-обслуговуючій та постачальницько-збутовій, що створить умови для вчасного забезпечення сформованої асоціації кооперативів добривами, насінням, технікою, гарантуючи нормальні умови діяльності для агроформування.

З урахуванням цього земельна політика в Україні повинна формуватися на основі створення умов для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що забезпечить надходження коштів до державного та місцевого бюджетів від сфери землекористування, а її основними елементами мають бути залучення у суспільний обіг цілісних земельно-майнових комплексів та раціональне використання й охорона земель.

Ідея створення земельно-майнових комплексів та міжгосподарських підприємств знаходить свій розвиток та логічне продовження за умови укрупнення земельних масивів, тобто досягнення принципу консолідації, що спрямований на недопущення надмірного подрібнення та забезпечення укрупнення земельних ділянок, які використовуються у сфері сільськогосподарського виробництва.

З метою збалансованого використання земель необхідно мати достовірну інформацію про кількісний склад земельних угідь та їхню якісну характеристику, отримати інформацію про те, які землі не використовуються, а які використовуються неефективно тощо. Крім того, інвентаризація земель є вихідною базою для розроблення проектів земле-

устрою з метою планування використання земель, їх зонування.

Одним із перспективних напрямів державного регулювання земельних відносин, що спрямовані на забезпечення збалансованого землекористування, є поглиблення наукових досліджень у галузі раціонального використання й охорони земель. Вважаємо за доцільне фундаментальні дослідження, що визначають теорію розвитку землекористування, сконцентрувати в Національній академії наук України, а прикладні дослідження зосередити в Держгеокадастрі України та його регіональних відділеннях.

Важливо здійснити перехід землекористування на інноваційну модель його розвитку, яка би включала в себе логічну схему від постановки завдання на проведення дослідження до створення науково-технічних розробок з їх наступним упровадженням у виробництво.

Розв'язання проблеми використання земельних ресурсів на інноваційних засадах вимагає відповідних інвестицій. Передусім інвестиції потрібно спрямовувати на розвиток земельного кадастру, землеустрою, збереження та відтворення родючості ґрунтів, інфраструктуру земельного ринку тощо. Інвестиційні пріоритети в землекористуванні мають бути спрямовані на докорінне поліпшення ґрунтів, охорону земель та довкілля, які повинні реалізуватися шляхом фінансування витрат на ці цілі як за рахунок коштів землевласників та землекористувачів, так і за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів.

З огляду те, що через неврегульованість земельних відносин мережа інфраструктурних формувань за обсягами надання послуг та їхньою якістю не здатна задовольнити зростаючі потреби землевласників та землекористувачів, одним із напрямів державного регулювання раціонального землекористування є створення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарського виробництва та розбудови сільських територій шляхом підвищення життєвого рівня селян, формування соціальної інфраструктури на селі.

Тож формування інноваційного клімату в умовах збалансованості землекористування має реалізовуватися шляхом розроблення та впровадження стратегічних програм розвитку земельних відносин, фінансування фундаментальних досліджень, прикладних науково-дослідних робіт щодо розроблення та впровадження досягнень науково-технічного прогресу в аграрному виробництві.

За умов ефективного державного регулювання земельних відносин доцільним є запровадження основних пріоритетів збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування. При цьому потрібно враховувати переваги кожної конкретної території, її унікальність, повне використання її потенціалу за умови комплексного підходу до збалансованого розвитку.

Так, одним із цих пріоритетів збалансованого землекористування є необхідність впровадження механізмів, які здатні ефективно впливати на використання земельно-ресурсного потенціалу. Одним із таких механізмів може бути оптимізація сільськогосподарського землекористування на основі застосування індустріальних технологій, що забезпечить злагоджене господарювання на землі. У межах оптимізації має бути здійснений системний аналіз стану земельних угідь, продуктивності землі, мають бути розроблені моделі оптимізації агроландшафту з альтернативними варіантами інтенсифікації сільськогосподарського землекористування. При цьому визначається оптимальна структура земельних угідь та прогнозується еколого-економічний ефект впровадження заходів з оптимізації.

Не менше важливим пріоритетом збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування є запровадження економічних інструментів злагодженої політики у сфері землекористування. Такими інструментами можуть бути забезпечення конституційних прав власності на землю та на право користування землею громадян, юридичних осіб та держави; оптимальна ставка податків на власність та землекористування з урахуванням територіальної інфраструктури та розміру землекористувань; забезпечення фінансових субсидій, запровадження системи кредитування для власників землі, що передбачає заставу земельних ділянок у формі земельної іпотеки та створює умови для отримання додаткових грошових надходжень; усунення міжгалузевого диспаритету цін на продукцію промисловості і сільського господарства, що створить однакові стартові умови для розвитку різних сфер економіки; передбачення визначення ефективності інвестицій у поліпшення та охорону земельних угідь та ін.

Екологічні інструменти збалансованого землекористування мають передбачати організацію системи сівозмін, екологічне обґрунтування складу земельних угідь, здійснення заходів з охорони земель та підвищення родючості ґрунту, контурно-меліоративну організацію території, забезпечення мінімізації негативного впливу на земельні ресурси, що сприятиме стабілізації агроландшафтів як умови їх інвестиційної привабливості.

Землевпорядні інструменти повинні передбачати організацію здійснення обов'язкового землеустрою на землях державної та комунальної власності, власності фізичних та юридичних осіб, а також ведення державного земельного кадастру на рівні як всієї держави, так і регіону, району, міста чи селища, землеволодіння чи землекористування зокрема, планування та прогнозування ведення землеустрою, моніторинг земель, який здатен виявляти кризові ситуації, приймати ефективні управлінські рішення, спрямовані на запобі-

гання та ліквідацію наслідків негативних процесів у землекористуванні.

Ще одним із пріоритетів збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування є впровадження науково-технологічних інновацій та опанування інноваційного шляху розвитку як одного з головних факторів соціально-еколого-економічної збалансованості розвитку земельно-ресурсного потенціалу.

Вагомим пріоритетом збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування є необхідність професійної підготовки управлінських кадрів для землевпорядного виробництва, оскільки лише завдяки їм можна забезпечити умову раціонального використання та охорони земель, втілити в життя ідеологію земельної реформи.

Зазначені вище пріоритети збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування наведено на рис. 1.

Запропоновані пріоритети збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування сприятимуть гармонійному розвитку аграрного сектору економіки на засадах сталості, що, безперечно, створює умови для злагодженого та ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз свідчить, що стратегічні пріоритети землекористування полягають у створенні оптимальних напрямків вдосконалення державного регулювання земельних відносин. У процесі дослідження встановлено, що осно-

Рис. 1. Стратегічні пріоритети збалансованого розвитку землекористування

Джерело: Складено автором

вою науково обґрунтованої земельної політики має бути оптимальне поєднання стратегічних напрямів розвитку земельних відносин, що мають бути спрямовані на забезпечення збалансованого землекористування: вдосконалення нормативно-правового регулювання, вдосконалення орендних відносин, укрупнення земельних масивів, формування дієвої системи управління землекористуванням, поглиблення наукових досліджень у галузі використання й охорони земель, створення сприятливих умов для розвитку виробництва.

Визначені стратегічні пріоритети збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування, якими є необхідність впровадження механізмів, що забезпечують ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу, необхідність оптимальної взаємодії економічних, екологічних та землепорядних інструментів збалансованого розвитку у сфері землекористування, впровадження науково-технологічних інновацій та необхідність професійної підготовки кадрів для землепорядного виробництва.

Перспективи подальших досліджень мають базуватися на висвітленні стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування на засадах корпоративної форми організації виробництва на селі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ступень Н.М. Стратегічні пріоритети збалансованого розвитку рекреаційних територій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 11–16.
2. Горлачук В.В. Реальний шлях активізації розвитку сільських територій та сільськогосподарського землекористування. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Івана Кіщака*. грудень 2018. № 2 (11), Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського. С. 114–121.
3. Сохнич А.Я., Кульбака В.М. Роль земельних ресурсів у формуванні ринкової економіки. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 2. С. 123–126.
4. Третьяк В.М., Свентух В.Ю. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. № 4. С. 24–31.
5. Котикова О.І. Теоретичні засади формування інноваційної моделі сільськогосподарського землекористування. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 5 (15). С. 9–13.
6. Головіна О.Л. Формування збалансованого землекористування в сільському господарстві. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 3. С. 108–112.
7. Гарнага О.М. Еволюція поняття збалансованого землекористування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 627–630.

РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РИНКУ ПРАЦІ ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM AND THE LABOR MARKET

У статті наведені й узагальнені проблеми взаємозв'язку системи вищої освіти та ринку праці, а також рівня освіти з рівнем заробітної плати. Визначено шляхи регулювання взаємодії освіти та ринку праці. Виявлено відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у видах діяльності з надання послуг, так і у виробництві. В економіці України спостерігається тенденція, згідно з якою найбільш низький рівень оплати праці є саме в тих сферах, де традиційно працюють люди некваліфікованої праці. Крім того, в Україні відсутня цілісність системи «освіта – професія – дохід», кваліфікована та фахова праця не цінується і не оплачується належним чином. Розроблено рекомендації з удосконалення організації регулювання взаємодії освіти та ринку праці за допомогою удосконалення нормативно-правової бази, що регулює це питання; створення організаційної структури на рівні держави (регіону), яка би здійснювала координацію діяльності зацікавлених суб'єктів та несла відповідальність за забезпечення взаємодії освіти і ринку праці.

Ключові слова: освіта, заробітна плата, розбалансованість ринку праці та освіти, економічна діяльність, кваліфікація, реальний дохід.

В статті представлені й обобщені проблеми взаємозв'язку системи вищої освіти та ринку праці, а також рівня освіти з рівнем заробітної плати. Визначено шляхи регулювання взаємодії освіти та ринку праці. Виявлено відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у видах діяльності з надання послуг, так і у виробництві. В економіці України спостерігається тенденція, згідно з якою найбільш низький рівень оплати праці є саме в тих сферах, де традиційно працюють люди некваліфікованої праці. Крім того, в Україні відсутня цілісність системи «освіта – професія – дохід», кваліфікована та фахова праця не цінується і не оплачується належним чином. Розроблено рекомендації з удосконалення організації регулювання взаємодії освіти та ринку праці за допомогою удосконалення нормативно-правової бази, що регулює це питання; створення організаційної структури на рівні держави (регіону), яка би здійснювала координацію діяльності зацікавлених суб'єктів та несла відповідальність за забезпечення взаємодії освіти і ринку праці.

с уровнем заработной платы. Определены пути регулирования взаимодействия образования и рынка труда. Выявлено отсутствие зависимости размера заработной платы от профессионально-квалификационного уровня работников как в видах деятельности по предоставлению услуг, так и в производстве. В экономике Украины наблюдается тенденция, согласно которой наиболее низкий уровень оплаты труда отмечается именно в тех сферах, где традиционно работают люди неквалифицированного труда. Кроме того, в Украине отсутствует целостность системы «образование – профессия – доход», квалифицированная и профессиональная работа не ценится и не оплачивается должным образом. Разработаны рекомендации по совершенствованию организации регулирования взаимодействия образования и рынка труда с помощью совершенствования нормативно-правовой базы, регулирующей данный вопрос; создания организационной структуры на уровне государства (региона), которая осуществляла бы координацию деятельности заинтересованных субъектов и несла ответственность за обеспечение взаимодействия образования и рынка труда.

Ключевые слова: образование, заработная плата, разбалансированность рынка труда и образования, экономическая деятельность, квалификация, реальный доход.

УДК 316.3

Андриш О.Л.

к.е.н., доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

The article presents and generalizes the problems of the interconnection of the system of higher education and the labor market, and the level of education with the level of wages. The ways of regulating the interaction of education and the labor market are determined. The lack of dependence of the size of wages on the professional qualification level of employees in both the types of activities for the provision of services and in the production is revealed. In the Ukrainian economy there is a tendency according to which the lowest level of wages is precisely in those areas where people are traditionally employed by unskilled labor. In addition, in Ukraine there is no integrity of the system "education-profession-income", skilled and professional work is not valued and not paid properly. The relationship between the higher education system and the labor market can be considered from various aspects: the first aspect is considered at the macro level, which assesses the effectiveness of higher education for each individual. The second aspect of the relationship between higher education and the labor market is at the general level of the state. Increasing incomes provides an opportunity for the population to acquire education, raise the quality of life, which in turn leads to an increase in the middle class, as well as the reproduction of the workforce. The third aspect of the relationship between higher education and the labor market can be considered a professional multiplier effect. It can also be assumed that the multiplier effect of the relationship between higher education and the labor market is felt when one generation, having acquired higher education and exercising his professional activities, due to his income, has the opportunity to help in obtaining higher education for his children. Recommendations on improving the organization of regulation of the interaction of education and the labor market have been developed by means of improving the legal and regulatory framework governing this issue; creation of an organizational structure at the level of the state (region), which would coordinate the activities of interested parties and be responsible for ensuring the interaction of education and the labor market.

Key words: education, wages, labor market and education unbalance, economic activity, qualification, real income.

Постановка проблеми. Між ринком праці та вищою освітою є тісний зв'язок, який проявляється у розмірі заробітної плати від наявності заробітної плати. Зазначений зв'язок простежується у багатьох розвинених країнах. Проте в Україні зв'язок простежується в основному у спеціальностях які потребують наявності специфічних знань або навичок. Таким чином, виникає необхідність визна-

чення основних аспектів взаємозв'язку ринку праці та системи вищої освіти та регулювання ринку освітніх послуг для задоволення його потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні найчастіше досліджують продуктивність праці та заробітну плату, зв'язок трактують як односторонній – продуктивність праці визначає розмір заробітної плати. За термінологією Державного

комітету статистики України «оплата праці найманих працівників, крім заробітної плати, включає внески роботодавців на соціальне страхування, що не повинні випереджати темпи росту продуктивності праці», а як приклад порушення цієї закономірності наводять порівняльну динаміку показників зарплати (оплати праці найманих працівників) та ВВП [2].

Дослідженням цієї теми присвячені праці І. Безсонової, Н. Вишневської, В. Ф. Мушинського, В. Ф. Орлова, І. В. Хмельницької, З. А. Фендик, В. М. Шматовської, О. Т. Ткаченко, Л. Лісогор, Е. Лібанової, В. Сердюкової та ін.

Проблемами розбалансованості ринків праці та освіти займаються багато вітчизняних дослідників, таких як С. Бандура, Т. Заяць, О. Котляр, Е. Лібанова, С. Пирожков, В. Онікієнко та інші.

Міжнародний досвід і українську практику стосовно налагодження партнерських відносин між бізнесом і державою у сфері освіти вивчають Л. Ільїч, А. Заболотний, І. Кімова, О. Осінкіна, Н. Лещенко. Питанням розвитку освіти у зарубіжних країнах присвячені дослідження О. Грішньої, С. Коваленко, О. Огієнко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження взаємозв'язку заробітної плати на ринку праці та наявності вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільством на заробітну плату покладено значні функції щодо розвитку та вдосконалення робочої сили людини – відтворювальну і стимулюючу.

Освіта, навчання і надбання досвіду є головними засобами досягнення більш високої кваліфікації, якою виступають власні здібності. Практика розвинених країн свідчить, що вищий рівень освіти не тільки забезпечує вищі заробітки індивіда протягом усього трудового життя, але й зменшує можливість його виходу зі складу зайнятих, тобто загрозу стати безробітним [1].

Реформування та вдосконалення системи вищої освіти в Україні – дуже тривалий та складний процес. На протязі багатьох років накопичилася низка проблем, які потребують вирішення, а їхнім підґрунтям є проблеми у фінансуванні системи вищої освіти. Питання пошуку додаткових джерел фінансування для вищої освіти є актуальним для багатьох країн, у тому числі й України. Удосконалення фінансування освіти є чинником для інноваційного розвитку країни [3].

До основних джерел фінансування відносять бюджетні кошти, до додаткових джерел можна віднести: самофінансування, кредитування, благодійництво та гранти. Зазначені джерела складаються з коштів, що мають у своєму розпорядженні фізичні або юридичні особи. В Україні склалася ситуація, що в фінансуванні системи вищої освіти значна частка, яка в останні роки сягає понад 50 відсотків, здійснюється за рахунок фізичних осіб.

Щоб мати можливість сплачувати за свою освіту, потрібно мати стабільну заробітну плату,

якої б вистачало на покриття споживчих витрат та оплату освіти, тому можна дійти висновку, що дослідження взаємозв'язку вищої освіти та ринку праці є досить актуальним та багатоаспектним і потребує уваги науковців.

Взаємозв'язок системи вищої освіти та ринку праці можна розглядати з різних аспектів: перший аспект розглядається на макрорівні, де оцінюється ефективність від вищої освіти для кожної окремої людини. З цього погляду можна сказати, що ефективність ринку освітніх послуг краще за все проявляється через ринок праці, де зосереджений професійно-кваліфікаційний потенціал молодих спеціалістів і де відбувається їхня професійна самореалізація.

Але значною проблемою є невідповідність попиту і пропозиції молодих спеціалістів на цьому ринку, що ускладнює аналіз ефективності вищої освіти за отриманою спеціальністю. Для оцінки ефективності, в тому числі й від вищої освіти, використовують співвідношення видатків на її здобуття до доходів, які людина отримує після закінчення у своїй професійній діяльності.

Ситуація на ринку праці в багатьох країнах аналогічна. У Данії особи, які не мають вищої освіти, отримують заробітну плату, вдвічі меншу за середній показник по країні, а в Угорщині, Канаді й Ірландії особи з вищою освітою мають доходи, що більш ніж удвічі вищі за середні. Така диференціація доходів виступає як премія за отримання знання та підвищення продуктивності праці, виступає чинником для інвестування у здобуття освіти.

В Україні, на відміну від країн Заходу, практично відсутній зв'язок між рівнем освіти й рівнем реального доходу, а цей зв'язок є, і він прямий. Відсутність такої кореляції в Україні накладає відбиток на мотивацію студентів під час одержання вищої освіти [4].

Важливим аспектом використання робочої сили є оплата її праці. Аналіз статистичних даних про рівень заробітної плати за галузями наведено у таблиці 1. За даними Державного комітету статистики середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника у 2017 р. порівняно з 2016 р. зросла на 37,1% і становила 7104 грн. (для порівняння у 2016 р. зростання цього показника порівняно з 2015 р. становило 23,6%). Найбільш оплачуваними в країні у 2017 р. були працівники авіаційного транспорту, фінансової та страхової діяльності, інформації та телекомунікацій, професійної, наукової та технічної діяльності, а серед промислових видів діяльності – працівники на підприємствах із виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, добування кам'яного та бурого вугілля: розмір оплати праці в цих видах діяльності перевищив середній по економіці в 1,3–4,4 разу.

Водночас рівень оплати праці в закладах охорони здоров'я залишався майже на третину нижчим за середній показник по економіці, в освіті – на 17,5% менше. Загалом 7,3% освітян і 9,0% праців-

ників охорони здоров'я та надання соціальної допомоги отримують заробітну плату на рівні мінімальної заробітної плати (3200 грн. у грудні 2017 р.). Рік тому ці показники становили відповідно 2,9% та 3,1%.

Також значно нижчою була заробітна плата працівників поштової та кур'єрської діяльності, тимчасового розміщування й організації харчування, водопостачання; каналізації, поводження з відходами, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури. Співвідношення рівня оплати праці в зазначених видах діяльності із середнім по економіці не перевищувало 77%.

Заробітна плата жінок у середньому в економіці країни була на 21,2% нижчою за відповідний показник у чоловіків (у 2016 р. – на 25,4%). Така розбіжність спостерігалась у більшості видів економічної діяльності. Водночас є певна варіація гендерної нерівності в оплаті праці залежно від сфери діяльності. Найменша різниця у рівні оплати праці за статтю спостерігалась в діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (0,2%), функціонуванні бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури (4,5%), освіти (4,6%), діяльності у сфері транспорту (6,3%), будівництві (6,8%), державному управлінні й обороні; обов'язковому соціальному страхуванні (7,0%), операціях із нерухомим

майном (7,7%). Найбільш значна різниця середнього розміру заробітної плати жінок і чоловіків спостерігалась у добуванні кам'яного та бурого вугілля (52,1%), сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (40,4%), поштовій та кур'єрській діяльності (39,6%), фінансовій та страховій діяльності (35,6%). У 2017 р. кількість працівників, оплата праці яких знаходилась у межах мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством, збільшилася порівняно із попереднім роком.

Загалом більш ніж у двох третин працівників нарахована заробітна плата у грудні 2017 р. не перевищувала середній її рівень по країні (8777 грн). Водночас у кожного четвертого працівника заробітна плата була понад 10 000 грн.

Більшість таких працівників була зайнята у видах діяльності з високим рівнем оплати праці, зокрема у виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, державному управлінні й обороні; обов'язковому соціальному страхуванні, фінансовій та страховій діяльності, добуванні кам'яного та бурого вугілля, металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів.

Таблиця 1

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2016–2017 роках (у розрахунку на одного штатного працівника, грн.)*

Вид діяльності	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1852	2094	2344	2556	3309	4195	6057
Промисловість	3119	3497	3774	3988	4789	5902	7631
Будівництво	2294	2543	2727	2860	3551	4731	6251
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2371	2739	3049	3439	4692	5808	7631
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3061	3405	3582	3768	4653	5810	7688
авіаційний транспорт	8917	9996	10642	11967	18470	24688	31088
поштова та кур'єрська діяльність	1693	1845	1917	1934	2180	2818	3851
Тимчасове розміщування й організація харчування	1750	2020	2195	2261	2786	3505	4988
Інформація та телекомунікації	3705	4360	4659	5176	7111	9530	12018
Фінансова та страхова діяльність	5433	6077	6326	7020	8603	10227	12865
Операції з нерухомим майном	2184	2384	2786	3090	3659	4804	5947
Професійна, наукова та технічна діяльність	3575	4287	4505	5290	6736	8060	10039
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2162	2298	2546	2601	3114	3995	5578
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3049	3432	3719	3817	4381	5953	9372
Освіта	2077	2532	2696	2745	3132	3769	5857
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1762	2186	2351	2441	2829	3400	4977
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2394	3017	3343	3626	4134	4844	6608
Надання інших видів послуг	2062	2601	2738	3361	3634	4615	6536

* Дані за 2011–2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, починаючи з 2015 року – також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Розподіл працівників за розмірами заробітної плати свідчить про відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у видах діяльності з надання послуг, так і у виробництві. Наприклад, в освіті, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівень, забезпечений вищою освітою, у грудні 2017 р. лише у 17,0% працівників нарахована заробітна плата перевищувала 10 000 грн., в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги – у 10,1%. Водночас серед зайнятих у фінансовій діяльності зазначена категорія становила майже половину (47,3%).

З наведених даних можна дійти висновку, що в економіці України спостерігається тенденція, згідно з якою найбільш низький рівень оплати праці є саме в тих сферах, де традиційно працюють люди некваліфікованої праці. Крім того, в Україні відсутня цілісність системи «освіта – професія – дохід», кваліфікована та фахова праця не цінується і не оплачується належним чином [6].

Другий аспект взаємозв'язку вищої освіти та ринку праці виявляється на загальнодержавному рівні. Збільшення доходів дає можливість населенню здобувати освіту, підвищувати якість життя, що веде до збільшення середнього класу, а також відтворенню робочої сили. Значущість вищої освіти на ринку праці не зводиться лише до зрощування кваліфікованих фахівців. А. Меддісон у своєму дослідженні «Динамічні чинності капіталістичного розвитку» довів, що чим вища частка освічених людей у країні, тим вищі темпи її економічного зростання, збільшення фінансування освіти на 1% веде до збільшення ВВП на 0,35% [7].

З цієї залежності не можна впевнено зазначити, що збільшення буде відбуватися зазначеними темпами, але отримання вищої освіти дає можливість людині професійно самореалізуватися та принести користь державі у вигляді свого внеску до ВВП.

Третім аспектом взаємозв'язку вищої освіти та ринку праці можна вважати професійний мультиплікаційний ефект. Розвиток освіти веде до ускладнення видів праці, що приводить до поділу праці в суспільстві між спеціальностями для якісного їх виконання, тобто виникає так зване «дерево професій» у кожній сфері, де розвиток знань породжує нові питання та завдання, які треба комусь виконувати. Це стимулює попит на нових робітників у ці галузі, а також з'являються нові робочі місця. Тому фінансування освіти є процесом підвищення продуктивності праці, а також вирішує проблему зайнятості у країні.

Також можна вважати, що мультиплікаційний ефект від взаємозв'язку вищої освіти з ринком праці відчувається, коли одне покоління, здобувши вищу освіту та реалізувавши себе у професійній діяльності, завдяки своїм доходам має можливість допомогти в здобутті вищої освіти своїм дітям.

З розглянутих аспектів взаємозв'язку ринку праці та системи вищої освіти можна дійти виснов-

ку про великі можливості для розвитку цих значущих систем для країни [5].

А розвиток цей можливий за паралельного вирішення питання фінансування системи вищої освіти зі збалансування взаємодії ринку праці та системи вищої освіти. Аналіз та налагодження механізму фінансування з наявних джерел стане основою для розвитку зазначених систем, а ринок праці і система вищої освіти даватимуть ресурси для стимулювання самого фінансування. Збалансування взаємодії ринку праці та системи вищої освіти допоможе у вирішенні питань із зайнятістю та отриманням вищої освіти, а також у покращенні соціально-економічного стану в країні.

Висновки з проведеного дослідження. В Україні на сучасному етапі державотворення європейського досвіду стосовно регулювання взаємодії освіти та ринку праці дасть змогу: удосконалити нормативно-правову базу, що регулює це питання; створити організаційні структури на рівні держави (регіону), які би здійснювали координацію діяльності зацікавлених суб'єктів та несли відповідальність за забезпечення взаємодії освіти і ринку праці; підготувати пропозиції щодо удосконалення змісту і процесу підготовки спеціалістів; забезпечити зворотний зв'язок роботодавців із навчальними закладами; забезпечити незалежну оцінку якості підготовки спеціалістів.

Не можна обійти й таку причину дисбалансу на ринку праці, як вплив особистісних факторів, таких як низький рівень поінформованості абітурієнтів, студентів та випускників шкіл про стан і динаміку ринку праці та попит на конкретні спеціальності; вибір «престижних» спеціальностей без урахування реальних можливостей працевлаштування після закінчення навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апенюк О.Д. Галузева угода між Міністерством аграрної політики та продовольства України, галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою працівників агропромислового комплексу України (zareestrovano Міністерством праці та соціальної політики України від 2016 р. 258 с.
2. Бабенко О.С., Гамова О.В. Проблеми формування теоретичного підґрунтя управління фондом заробітної плати на підприємстві. *Актуальні проблеми економіки*. 2018 р. № 3 (81). С. 350–355.
3. Дідик І.Л. Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: зб. наук. ст. За наук. ред. І.Л. Дідик. К. Таксон. 2017. 491 с.
4. Куліков Г.Т. Вплив сучасної фінансово-економічної кризи на заробітну плату. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1 (15). С. 86–95.
5. Матяс А.А. Вплив сучасної фінансово-економічної кризи на заробітну плату. *Демографія та соціальна економіка*. Междунар. науч. конф. 2017. С. 261–279.
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.01.2019)
7. OECD Factbook. 2007. Р. 182–187.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ І ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

SOCIAL AND ECONOMIC INEQUALITY AND FORMING OF NEW PARADIGM OF INCLUSIVE DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті визначено основні детермінанти соціально-економічної нерівності та підходи до формування парадигми інклюзивного розвитку в Україні. Запропоновано авторське визначення інклюзивного розвитку, під яким розуміють механізм забезпечення перманентних трансформаційних процесів, що охоплює питання ефективного розподілу доходів, добробуту та забезпечує антидискримінаційну спрямованість. Розроблено структуру парадигми інклюзивного розвитку, яка включає у себе три основних блоки-концепції: системний (інклюзивна політика, освіта, управлінські суб'єкти, інклюзивне середовище, інклюзивні практики); інституційний (якісна інфраструктура, інклюзивні інституції на всіх рівнях, антидискримінаційні заходи); діяльнісний (діяльність людини, спрямована на становлення його інклюзивної свідомості, інклюзивної поведінки і розвиток особистості). Запропоновані блоки регулювання інклюзивним розвитком (системний, інституційний та діяльнісний) можуть застосовуватися комплексно та як самостійні блоки для аналітичного супроводу розроблення та реалізації політики управління інклюзивною структурою з метою скорочення нерівності. Отримані результати можуть бути спрямовані на оптимізацію управління інклюзивним розвитком національної економічної системи.

Ключові слова: соціально-економічна нерівність, парадигма, інклюзивний розвиток, блоки регулювання, інклюзивна модель.

В статье исследованы теоретические основы и детерминанты социально-экономического неравенства, подходы к формированию парадигмы инклюзивного развития в Украине. Предложена авторская трактовка

инклюзивного развития, которая определяет его как механизм обеспечения перманентных трансформационных процессов, охватывающий вопросы эффективного распределения доходов, благосостояния и обеспечения антидискриминационных мероприятий. Разработана структура парадигмы инклюзивного развития, направленная на сокращение неравенства в стране посредством использования эффективных институциональных, деятельностных и системных механизмов. Детерминированная модель инклюзивного развития включает в себя три основных блока концепции: системный (инклюзивная политика, образование, управленческие субъекты, инклюзивная среда, инклюзивные практики); институциональный (качественная инфраструктура, инклюзивные институты на всех уровнях, антидискриминационные меры); деятельностный (деятельность человека, направленная на становление его инклюзивного сознания, инклюзивного поведения и развития личности). Предложенные блоки регулирования инклюзивным развитием (системный, институциональный и деятельностный) могут применяться в комплексе и по отдельности для аналитического сопровождения разработки и реализации политики управления инклюзивной структурой с целью сокращения неравенства. Полученные результаты могут быть направлены на оптимизацию управления инклюзивным развитием национальной экономической системы.

Ключевые слова: социально-экономическое неравенство, парадигма, инклюзивное развитие, блоки регулирования, инклюзивная модель.

УДК 330.59; 364.144

Опалько В.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

The article discusses of the to identify the main determinants of socio-economic inequality, to study the approaches and blocks of regulation for the formation of the paradigm of inclusive development in Ukraine. Ensuring inclusive development involves reducing inequalities and reducing risks to meet the needs of future generations. The study used the following methods: systematization and critical analysis (in determining the dialectical methodological foundations and the determinants of inequality); comparative analysis and analogy (when comparing practices and approaches to reducing inequality and analyzing inclusive models); generalizations and formalizations (in the development of the paradigm of inclusive development as a basis for reducing socio-economic inequality). Different approaches and mechanisms for reducing inequality in the context of inclusive development are identified. The structure of the paradigm of inclusive development has been developed, which is aimed at reducing inequalities in the country through the use of effective institutional, activity and system mechanisms. The author's interpretation of inclusive development defines it as a mechanism for ensuring permanent transformation processes that encompass the issues of efficient distribution of income, welfare and provide anti-discrimination orientation. The author proposed an inclusive development model, which includes three main blocks: systemic (inclusive politics, education, management actors, inclusive environment, inclusive practices); institutional (high-quality infrastructure, inclusive institutions at all levels, anti-discrimination measures), activity (human activity aimed at the development of its inclusive consciousness, inclusive behavior and personal development). The proposed regulation blocks for inclusive development (systemic, institutional and activity) can be applied in a complex and separately for analytical support of the development and implementation of policies for managing an inclusive structure in order to reduce inequality. The results can contribute to optimizing the management of the inclusive development of the national economic system.

Key words: socio-economic inequality, paradigm, inclusive development, blocks of regulation, inclusive model.

Постановка проблеми. Сьогодні починає створюватися платформа для нової соціально-економічної парадигми – інклюзивного розвитку, яка задає предметне поле для наукових досліджень. Забезпечення інклюзивного розвитку передбачає не тільки скорочення нерівності, але й зменшення ризиків для задоволення потреб

майбутніх поколінь. Низка міжнародних організацій розглядає питання нерівності та інклюзивного розвитку як взаємозалежні категорії, де важлива роль відводиться ефективній роботі влади та громадських інститутів, діяльність яких має бути оптимізована як для створення умов всеохоплюючої участі населення у виробництві ВВП, так і

для ексклюзії (виключення) нерівності у розподілі створеного продукту. Концепція інклюзивного розвитку має велике значення для України у зв'язку з тим, що українська економіка перебуває на етапі реформування сучасної економічної системи, коли стали очевидними такі прояви нерівності, як недоступність низки соціальних послуг, підвищення стандартів життя за збереження низького рівня доходів, особливо для соціально незахищених верств населення, і, відповідно, зниження можливостей людського розвитку. Вітчизняні соціально-економічні програми та стратегії, які розроблялися в рамках української політики в останні роки, втрачають свою актуальність та доцільність у контексті нового глобального виклику – формування інклюзивного розвитку. Тому особливо актуалізується питання формування нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні як основи для скорочення соціально-економічної нерівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема соціально-економічної нерівності завжди перебувала у центрі уваги наукових і політичних дискусій щодо існування різних верств і класів у суспільстві, обґрунтованості справедливого чи ефективного розподілу доходів, ресурсів тощо. Теоретичну і методологічну базу дослідження утворили наукові доробки провідних українських та закордонних авторів із проблем нерівності, серед яких – Е. Лібанова, Т. Пікетті, Д. Аджемоглу, Дж. Робінсон, Р. Ходлер та ін. [2; 8; 10; 11], які досліджували причини, особливості та різні прояви нерівності у суспільстві. Останнім часом у наукових колах сформувалася потреба більш широкого погляду на нерівність та розвиток із погляду більш ефективних концепцій «для всіх» (інклюзивних концепцій). Теорія інклюзивного розвитку є відносно новим поглядом на економічний розвиток, яка досліджувалася закордонними вченими Д. Аджемоглу, Дж. Робінсоном, В. Кондратьєвим [9–11], та останнім часом значну увагу цій проблематиці приділяють й українські науковці, такі як А. Базілюк, О. Жулин, О. Прогнімак та ін. [5; 6], які визначають різні підходи до обґрунтування важливості інклюзивного зростання як основи соціально-економічного розвитку країни через інклюзію всіх членів суспільства. Проте наявна структура вітчизняної економіки не відповідає сучасним моделям інклюзивного розвитку, тому виникає потреба у розробленні нового підходу (парадигми) до формування інклюзивного розвитку в Україні, де одним з аспектів є скорочення нерівності як основної загрози стабільному розвитку.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення основних детермінантів соціально-економічної нерівності та підходів і блоків регулювання щодо формування парадигми інклюзивного розвитку в Україні. Для розкриття мети ми поставили такі завдання: виявлення детермінантів соціально-

економічної нерівності в сучасному суспільстві; пошук шляхів упровадження парадигми інклюзивного розвитку в Україні як інструменту пом'якшення соціально-економічної нерівності в сучасних умовах розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціально-економічний розвиток у ХХІ ст. свідчить, що економічне зростання не призвело до зменшення нерівності, як передбачав у середині ХХ ст. С. Кузнець [1]. Навпаки, нерівність у світі не лише зберіглася, а й суттєво зросла, як переконливо відобразив Т. Пікетті у книзі «Капітал у ХХІ ст.» [2]. Як зазначено у його праці, зростання прибутків у світовому масштабі супроводжувалося збільшенням нерівності в процесі їх розподілу. Світовий досвід підтверджує, що соціально-економічна нерівність – це багатоаспектна категорія, яка в різному ступені поширена в усіх країнах і до певного рівня неминуха. Нерівність існувала в усі часи, вона є результатом економічних процесів і сформованих соціальних умов розвитку. У цілому під нерівністю зазвичай розуміють існування людей в умовах, за яких вони мають нерівний доступ до ресурсів. Нерівність – це відносна оцінка соціально-економічного розвитку за різними критеріями оцінки. Вона є маркером соціально-економічної діяльності на мікро- та макро-, мегарівні, у сфері політичних та соціально-економічних відносин.

Більшість дослідників приділяє увагу саме соціальним проявам нерівності. Класично соціальну нерівність пов'язують із нерівним доступом до багатства, влади та слави – трьох фундаментальних благ, яких прагне людина. Проте останнім часом найбільша увага приділяється економічній нерівності, яка показує відмінності між рівнем доходів, активів, багатства та капіталу, а також рівня життя, включаючи нерівність у працевлаштуванні [3]. Економічна нерівність показує колосальний розрив у прибутках між багатими та бідними країнами, різними верствами всередині країн тощо. Як зазначає Т. Пікетті, цей розрив у доходах збільшується, оскільки прибутки від капіталу випереджають ті, які дає праця [2, с. 45]. Проте межа між соціальною та економічною нерівністю найчастіше нівелюється. В основі соціально-економічної нерівності лежить нерівний доступ до життєво необхідних ресурсів (продовольчих, сировинних, енергетичних тощо), до освіти, медичних послуг, робочих місць, економічних благ тощо [4]. Відповідно, формування нерівності пов'язане з відмінностями людей за соціальним статусом, кількістю наявних коштів, освітою, віком, місцем проживання, рівнем та якістю життя населення тощо.

Із досвіду економічного розвитку країн можна констатувати, що високий рівень диференціації доходів населення в країні, значна частка бідного населення знижують сукупний попит на товари і послуги, галь-

мують економічне зростання та здійснюють руйнівний вплив на економіку. За розрахунками А.В. Базилюка, «через поглиблення бідності, безробіття і боргове фінансування економіки у 2009 р. в Україні недоотримано 28% ВВП, а в 2014 р. – 45% ВВП» [5]. Тобто існування значної економічної нерівності формує фундамент для соціальної напруженості та ставить під сумнів забезпечення стабільного розвитку в багатьох країнах.

Нерівність є складною проблемою за походженням, природою, причинами, структурою та різносторонніми підходами до її вивчення, що, своєю чергою, ускладнює дослідження цієї тематики. Для того щоб розібратися зі складною проблемою нерівності, механізмами її скорочення та підходами до впровадження інклюзивного розвитку в Україні, розглянемо соціально-економічні основи її формування (рис. 1).

Отже, нерівність є характеристикою сучасного суспільства, важливим джерелом його розвитку. Зміна соціально-економічного простору на сучасному етапі ставить перед державою набагато складніші завдання, ніж це було декілька років тому. Саме тому визначення ролі та можливостей упровадження інклюзивного розвитку в Україні як інструменту пом'якшення соціально-економічної нерівності в умовах нестабільності є надзвичайно актуальним завданням.

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі в процесі економічного зростання та справедливого розподілу його результатів. Певні кроки в Україні у сфері інклюзивної освіти вже зроблено, проте залишаються соціально-економічні проблеми, які виникли в Україні на шляху реформування української економіки: зростання безробіття,

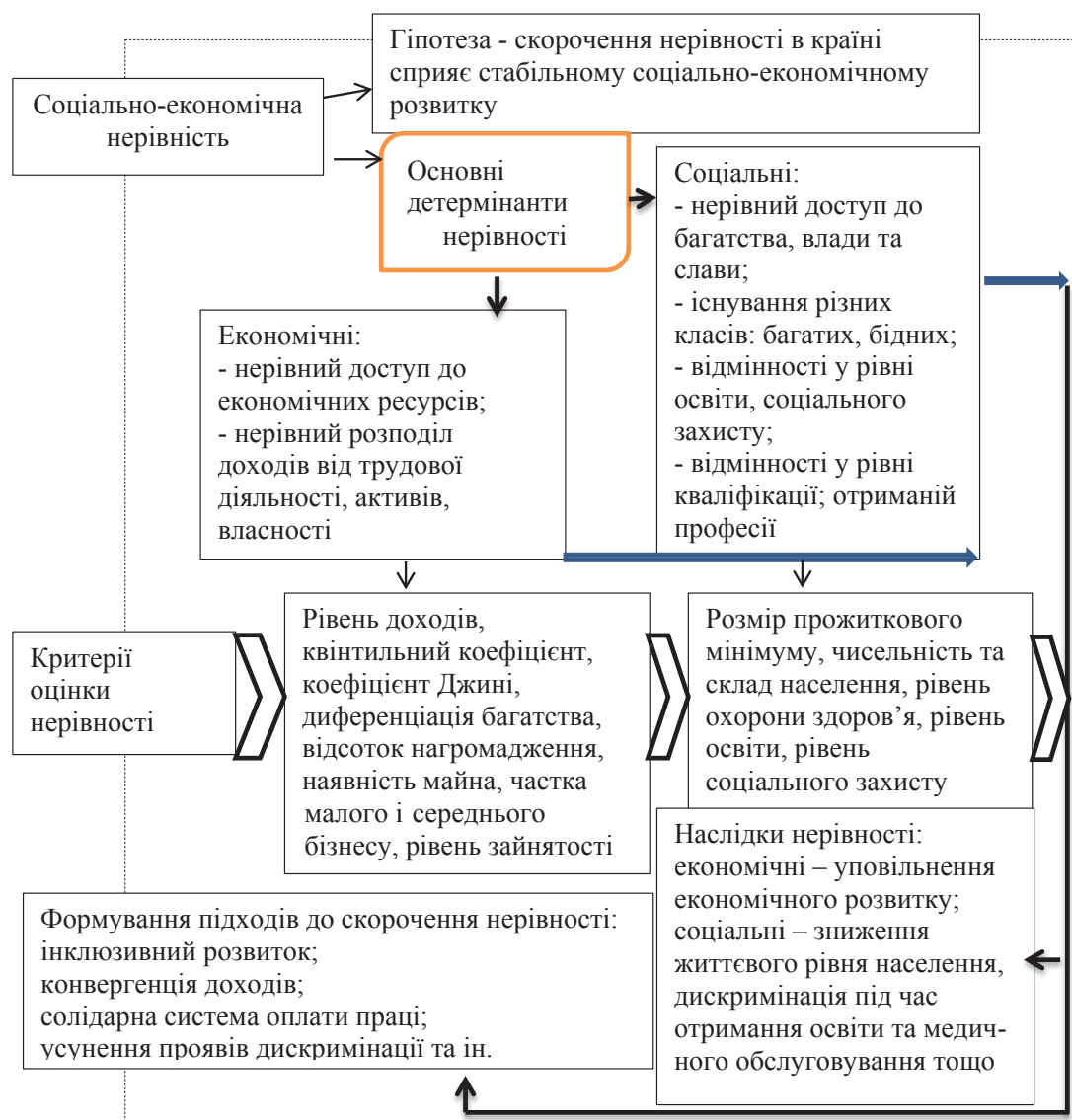

Рис. 1. Детермінанти та основи формування соціально-економічної нерівності

Джерело: сформовано автором за [2–4]

посилення соціального розшарування населення, збільшення кількості бідного населення, що зумовили зростання невдоволеності, конфліктності, соціальної напруженості та спричинили деструктивні тенденції у структурі українського суспільства.

Інклюзивне зростання дає змогу залучити більшу частину трудових ресурсів до ефективної економічної діяльності, завдяки чому забезпечити більшій частині населення більш високий рівень життя [6]. Ми вважаємо, що інклюзивний розвиток можна охарактеризувати як механізм забезпечення перманентних трансформаційних процесів, що охоплює питання ефективного розподілу доходів, добробуту та має антидискримінаційну спрямованість. Завдяки інклюзивному розвитку починає формуватися новий образ світобудови. Проте величезна кількість проблем, пов'язаних з упровадженням інклюзивної парадигми розвитку, залишаються невирішеними і потребують роз'яснення.

Під час упровадження інклюзивної парадигми розвитку варто враховувати, що люди можуть отримувати вигоди від економічного зростання як пасивні учасники (отримувати різні види допомог) і не приймати активної участі у формуванні доходів (ВВП) або бути пасивними учасниками економічних розподільчих процесів (політики перерозподілу). Така практика є поширеною у більшості країн світу. Проте тут варто відзначити, що політика перерозподілу (вирівнювання) доходів викликає два ефекти. Перший ефект пов'язаний із впливом доходу на якість людського капіталу. Під час перерозподілу доходів на користь менш забезпечених верств населення підвищується їх можливість підвищити рівень освіти, кваліфікації, отримати більш прогресивні трудові навички, більш якісне медичне обслуговування, можливість краще харчуватися, жити в кращих умовах, поліпшити своє дозвілля. Усе це сприяє кращому фізичному і соціальному відтворенню робочої сили, а також піднімає моральний дух, відповідальність, патріотизм і загальну задоволеність від трудової діяльності та, відповідно, сприяє підвищенню продуктивності праці.

Свідченням цього є дослідження фахівцями Swedbank (Інтернет-банку) [7], які стверджують, що швидке економічне зростання та глобалізація підвищують попит на робочу силу. Перехід від стану безробіття до роботи або від часткової зайнятості до повної зайнятості значно стимулює доходи тих, хто знаходиться в нижньому децилі розподілу і зменшує загальну нерівність.

Протилежний (другий) ефект виникає під час вирівнювання доходів населення, що знижує стимули до підвищення продуктивності праці як у тих, у яких у результаті розподілу зменшуються доходи, так і у тих, що отримують додаткові (збільшені) доходи, оскільки спрацьовує принцип «навіщо працювати більше, якщо можна отримати допомогу». Прикладом може бути соціально-

економічна політика розподілу доходів, яка застосовується у Німеччині. Можливість отримання допомоги формує певний тип поведінки, спрямований на імітацію малозабезпечених.

У роботі Р. Ходлера [8] акцентується увага на ще одному рівноважному ефекті політики вирівнювання рівня доходів. При цьому відбувається перерозподіл доходів від осіб, орієнтованих на споживання (consumption-loving), до осіб, орієнтованих на дозвілля (leisure-loving). У даному дослідженні виявлено залежність між масштабами перерозподілу і нерівністю. Два різноспрямованих ефекти призводять до деякого рівноважного стану, що характеризується рівністю граничної продуктивності.

Підґрунтям щодо підтримки позитивного ефекту розподілу доходів можуть стати теорія соціального вибору К. Ерроу, Ж. Дебре та А. Сена, теорія соціальної справедливості Дж. Ролза, теорії суспільного добробуту А. Пігу, А. Маршалла, В. Парето, загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей Дж. Кейнса, теорія суспільного консенсусу К. Байєра та ін.

Спільним в означених теоріях є соціальна справедливість як компроміс між рівністю та економічною ефективністю. Перед будь-яким суспільством стоять два основних завдання: створення споживчих благ та їх ефективний розподіл. Інклюзивний розвиток також має за мету розроблення і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дати змогу кожній людині рівноправно брати участь у суспільному житті, що не суперечить принципам соціальної справедливості. Досвід свідчить, що у практичній діяльності постійно виникає потреба у виборі між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Варто зазначити, що «справедливість» і «рівність» у розподілі доходів може стримувати стимули у більш умотивованих і здатних груп населення активно приймати участь у цих процесах. Проте чим більше людей буде включено у процес формування економічного зростання, тим більше можна інвестувати ресурсів у розвиток, інфраструктуру, що є найважливішим чинником інклюзивного зростання. Як зазначає В. Кондратьєв, 1 млрд дол., вкладений в інфраструктуру, безпосередньо створює 15 тис. робочих місць і приблизно 30 тис. додаткових робочих місць у суміжних галузях. Китай починаючи з 2000-х років інвестує в інфраструктуру щорічно 8–10% ВВП, Таїланд і В'єтнам – понад 7%, Індія – 4–6%, розглядаючи її як платформу для подальших інновацій і вирішення проблем зайнятості [9, с. 23]. Дослідники Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон [10, с. 26] зазначають про характер взаємодії нерівності й економічного зростання: зниження нерівності в країні (і не тільки у розподілі ВВП) є фактором, а не результатом росту її економіки; скорочення нерівності – не результат зростання економіки, а результат досягнутого ступеню інклю-

живності інститутів даної країни. Інклюзивні економічні інститути автори називають «двигунами процвітання», вони створюють інклюзивні ринки, які надають людям право вільно вибирати діяльність відповідно до їхніх талантів [11, с. 91].

Отже, на думку більшості дослідників, інституціональна інфраструктура є основним регуляторним інструментом розмежування ефективності й рівності та досягнення економічної рівноваги. У сучасній економічній теорії інституціональна інфраструктура розглядається як один з основних чинників зростання суспільного добробуту та формування інклюзивного середовища, де кожна особистість відчуває важливість свого життя і залучена у різні види діяльності.

Як зазначають А. Базилук, О. Жулин [5], відомо дві моделі інклюзивного розвитку економіки. Першою є американська модель: пріоритетом у розвитку є забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства, застосовується у США, Китаї. Другою є європейська модель, яка орієнтується на рівність у доступі до результатів праці внаслідок їх рівномірного розподілу. Перша орієнтована на можливість (гідний рівень оплати праці, рівний доступ до освіти, медицини та ін. соціальних послуг), друга – на результат розподілу (рівний доступ до результатів праці передбачає рівномірний і достатній розподіл доходів між найманим працівником, підприємцем та державою через збалансований розмір заробітної плати, прибутків і податків).

Зазначені моделі мають переваги і недоліки: в американській моделі високий рівень інновацій стимулює розвиток економіки, проте вона не вирішує проблеми бідності і розшарування населення за доходами; європейська модель орієнтується на максимально справедливий розподіл доходів між усіма громадянами (особливо у Скандинавських країнах), проте рівень інновацій є набагато нижчий, аніж у США, що пов'язано з низькою мотивацією і нижчими видатками на освітню і наукову сфери.

В Україні стратегія інклюзивного зростання поки що відсутня. За даними звіту ВЕФ 2018, Україна займає 49-е місце серед країн, що розвиваються, у рейтингу індексу інклюзивного розвитку (IDI), що значно нижче, ніж це було п'ять років тому [12]. Проте ще в 1992 р. Україна приєдналася до програмного плану дій ООН «Порядок денний на XXI століття», підписала низку міжнародних угод і договорів, які зобов'язують управлінські структури держави здійснювати економічний розвиток на принципах збалансованості. З прийняттям ООН Цілей сталого розвитку Україною у 2015 р. було затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [13], яка передбачає низку реформ, метою яких є досягнення європейських стандартів життя та досягнення країною гідного місця у світі. Проте скороченню нерівності та інклюзивному розвитку приділено недостатньо уваги.

В Україні сьогодні вже існує законодавча ініціатива, яку можна вважати першим кроком до інклюзивної економіки. У 2017 р. було розроблено проект «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року», і в 2018 р. розроблено проект закону з аналогічною назвою. У документі декілька підрозділів присвячено інклюзивному збалансованому зростанню, інклюзивним спільнотам та інклюзивним інституціям, проте чітко не зазначено інструменти та механізми щодо створення відповідного правового поля для інклюзивного зростання.

Тому з урахуванням національного та світового досвіду пропонуємо розглянути деякі механізми щодо скорочення (пом'якшення) нерівності, які можуть бути застосовані у парадигмі інклюзивного розвитку.

Механізм перший – глобальний (міжнародний) вплив на створення національних програм інклюзивного розвитку. Міжнародні норми забезпечують критичний підхід до національного середовища, а глобальні виклики стимулюють пришвидшення розроблення національних програм інклюзивного розвитку.

Другий механізм – формування, розроблення і створення національних інститутів або вдосконалення існуючих, які здійснюють ефективний розподіл доходів та благ.

Третій механізм охоплює політику доходів у сфері оплати праці, яка має спрямовуватися у двох основних напрямках. По-перше, вирівнювання доходів від зайнятості шляхом установлення обмежувальних рамок: «знизу» – аргументований розмір мінімальної заробітної плати, «зверху» – фіскальна політика, зокрема прогресивна шкала оподаткування. По-друге, підтримка справедливих пропорцій в оплаті праці залежно від складності та соціальної значущості виконуваної роботи, насамперед у бюджетному секторі.

У контексті цього теоретико-методологічного дослідження процес реалізації інклюзивного розвитку передбачає моделювання певного конструкта, що, своєю чергою, може бути заснований на використанні таких підходів: системного (Н. Луман, Т. Парсонс) [14; 15], інституційного (Д. Аджемоглу, Дж. Робінсон [10], діяльнісного (Д. Дьюї) [16]. Згідно із системним підходом, інклюзивний розвиток можна розглядати як систему взаємозв'язаних компонентів, де кожен елемент взаємно зумовлений і виконує певну функцію в системі. Елементами системи інклюзивного розвитку виступають: інклюзивна політика, управлінські суб'єкти, здатні до реалізації інклюзивного розвитку, інклюзивне середовище, інклюзивні практики тощо. Інституційний підхід до інклюзивного зростання означає розвиток якісної інфраструктури, забезпечення рівноправного доступу до неї для всіх членів суспільства, формування інклюзивних інституцій на всіх рівнях, упровадження заходів запобігання

проявам дискримінації тощо. Діяльнісний підхід – це процес діяльності людини, спрямований на становлення його інклюзивної свідомості, інклюзивної поведінки і розвитку особистості у цілому.

Формування нової світоглядної парадигми (парадигму ми сприймаємо як теоретико-методологічну модель, певну систему понять і уявлень, які властиві даному періоду розвитку науки, культури, цивілізації [17, с. 415]) інклюзивного розвитку є політичною та практичною моделлю розвитку країни, яка формує максимальні можливості для працевлаштування більшості громадян та участі їх у всіх сферах життєдіяльності країни і забезпечує справедливий розподіл результатів праці. Аргу-

ментацією такого сприйняття парадигми інклюзивного розвитку виступає доступ до можливостей, де гідний рівень оплати праці сприятиме доступу до освіти, медицини та створюватиме передумови до інклюзивного розвитку. Інклюзивна модель розвитку повинна гармонізувати людський, природний і виробничий капітал за кількісними та якісними параметрами на основі системного, діяльнісного та інституційного підходів. Систематизація досліджень дає можливість сформувати основи моделі (парадигми) інклюзивного розвитку України (рис. 2).

У запропонованій моделі всі блоки (системний, діяльнісний та інституційний) пов'язані між собою. Окремі складники відіграють значну роль у форму-

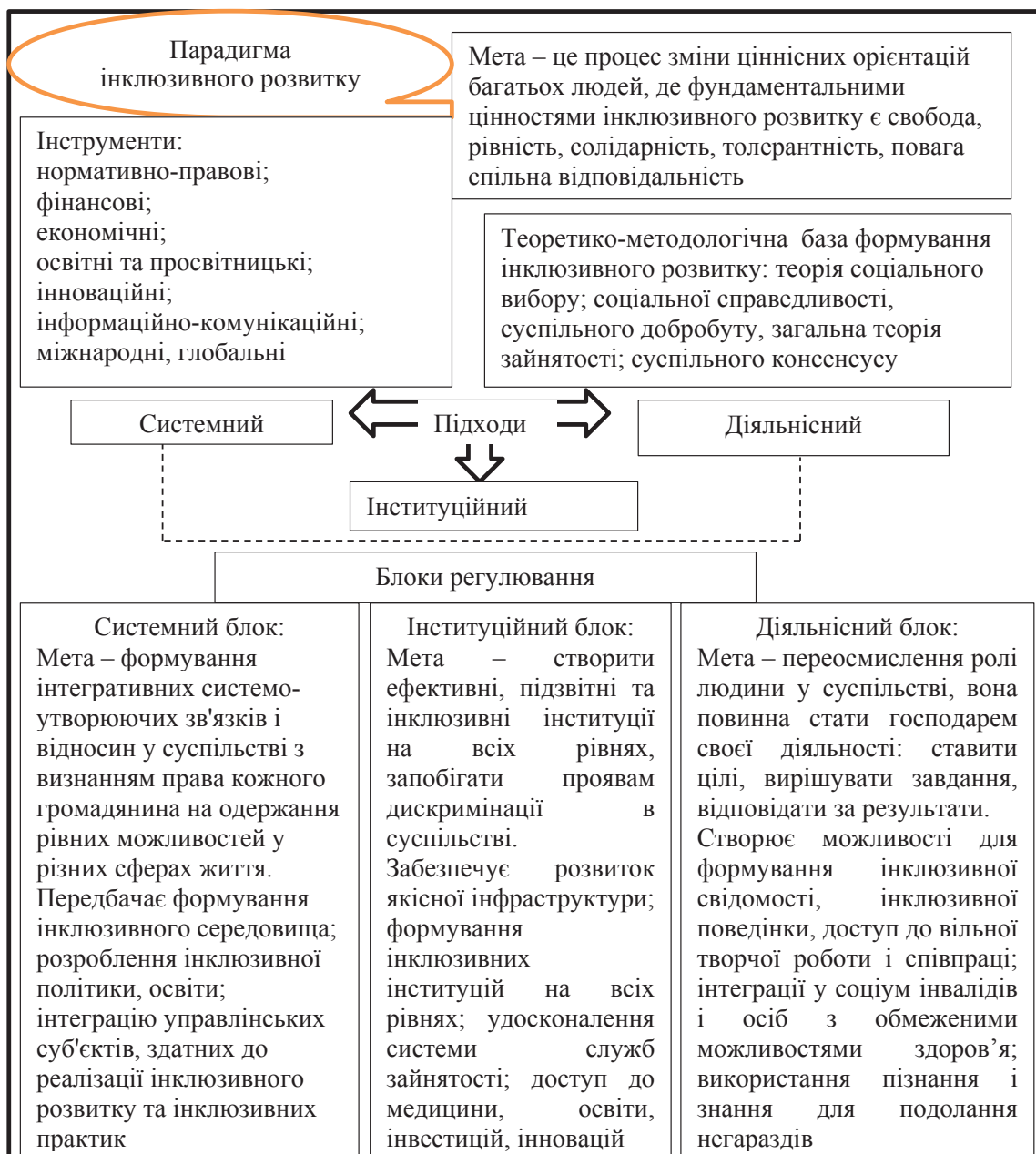

Рис. 2. Структурні елементи парадигми інклюзивного розвитку

Джерело: розроблено автором

ванні інклюзивного розвитку. Так, інклюзивні інституції покликані вирішувати справи, важливі для всієї спільноти, дають змогу і заохочують брати участь великій масі людей в економічній діяльності, щоб найкраще використовувати їхні таланти та навички, а також дати можливість людям вибирати те, чого вони хочуть. Інклюзивна політика, своєю чергою, впливає на процес міжсуб'єктної взаємодії в інклюзивному середовищі і сприяє (не сприяє) розвитку за об'єктивних умов, а також суб'єктивних чинників, до яких належить інклюзивна суспільна свідомість (діяльнісний блок).

До суб'єктів соціуму, що транслиують інклюзивну політику в суспільство, належать, перш за все, органи влади й управління, представники роботодавців, керівники, педагогічні працівники установ, самі інваліди та інші стейкхолдери.

Об'єктивні умови і суб'єктивні чинники сприяють формуванню певного інклюзивного середовища, а потім – інклюзивної поведінки, а також його закріплення у формі інклюзивних практик. Усе це разом забезпечує результативність (ефект) інклюзивного розвитку.

Створена в рамках даного дослідження теоретична модель інклюзивного розвитку включає у себе три основних блоки-концепції, які можуть бути далі інтерпретовані як теоретичні категорії дослідження. Кожен із цих блоків, по суті, може бути розглянутий як самостійна система.

Висновки з проведеного дослідження. Модель інклюзивного розвитку є найбільш прийнятною для нашої країни у сенсі скорочення соціально-економічної нерівності та забезпечення сталого розвитку. Нерівність є результатом економічних процесів і сформованих соціальних відносин розвитку в суспільстві, що є наслідком неефективного розподілу результатів праці і нерівного доступу до ресурсів. Вона може посилюватися під впливом статусних відмінностей і нагромадженого капіталу. Запропонована модель інклюзивного розвитку включає у себе три основних блоки-концепції: системний (інклюзивна політика, освіта, управлінські суб'єкти, інклюзивне середовище, інклюзивні практики); інституційний (якісна інфраструктура, інклюзивні інституції на всіх рівнях, антидискримінаційні заходи); діяльнісний (діяльність людини, спрямована на становлення його інклюзивної свідомості, інклюзивної поведінки і розвитку особистості). Усі блоки (системний, діяльнісний та інституційний) взаємопов'язані між собою, що дає змогу комплексно оцінити кінцеві результати. Розроблення нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні дасть змогу здійснити комплекс заходів, спрямованих на скорочення нерівності та створення умов для збалансованого економічного зростання економіки. Можливо, саме в Україні впровадження парадигми інклюзивного розвитку дасть змогу створити унікальну модель на зразок «європейської Америки». Комплексний аналіз соціально-економічного розвитку інклюзивної моделі в подальшому дасть змогу зробити висновки про результативність емпі-

ричної моделі реалізації інклюзивної політики та розробити й обґрунтувати науково-практичні рекомендації щодо її оптимізації та вдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kuznets S. Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*. 1955. Vol. 45 (1). P. 1–28.
2. Пикетти Т. Капитал в XXI веке. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2015. 592 с.
3. World Social Science Report 2016. Challenging Inequalities: Pathways to a Just World. ISSC, the Institute of Development Studies (IDS) and UNESCO, 2016. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245995> (дата звернення: 09.07.2018).
4. Опалько В.В. Еволюція поглядів на трактування наукової категорії нерівність та детермінанти її розвитку. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2. С. 38–49.
5. Базиліук А.В., Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
6. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди і перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 187–197.
7. Swedbank : Rapid economic growth in Estonia increases demand for labor. BUSINESS. 14.11.2017. URL : <https://news.err.ee/642626/swedbank-rapid-economic-growth-in-estonia-increases-demand-for-labor> (дата звернення: 21.01.2019).
8. Hodler R. Redistribution and Inequality in a Heterogeneous Society. *Economica. New Series*. 2009. Vol. 76. № 304. P. 704–718.
9. Кондратьев В. Инфраструктура и экономический рост. *Мировая экономика и международные отношения*. 2011. № 11. С. 18–24.
10. Acemoglu D., Robinson J.A. The rise and decline of general laws of capitalism. *Journal of Economic Perspectives*. Pittsburgh. 2015. Vol. 29. № 1. P. 3–28.
11. Аджемоглу Д., Робинсон Дж.А. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты ; перевод с английского Д. Литвинова, П. Миронова, С. Сановича. Москва : АСТ, 2015. 575 с.
12. The Inclusive Development Index 2018. World Economic Forum. URL : <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018> (дата звернення: 23.10.2018).
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.
14. Луман Н. Введення в системну теорію ; пер. з нім. К. Тимофеева. Москва : Логос, 2007. 561 с.
15. Парсонс Т. Система современных обществ ; пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева ; под ред. М.С. Ковалевой. Москва : Аспект Пресс, 1998. 514 с.
16. Дьюи Дж. Реконструкция в философии. Москва : Логос, 2001. 168 с.
17. Библик С.П., Сютя Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : Фоліо, 2006. 623 с.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

SOCIAL POLICY: REALITIES AND PROSPECTS

У статті розглянуто проблеми сутності соціальної політики. Проаналізовано підходи до визначення даного поняття в контексті побудови і функціонування соціальної держави. Представлено нагальні проблеми соціальної політики в Україні, окреслено її пріоритетні напрями та невирішені завдання. Підвищення якості життєдіяльності населення є нагальною потребою сучасної України, зумовленою необхідністю консолідації суспільства, об'єднання зусиль усіх його верств для реалізації цілей соціального розвитку з орієнтацією на досягнення високих соціальних стандартів та нормативів, узагальнення теоретичних і практичних заходів держави у сфері створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні; системи правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання.

Ключові слова: капітальна політика, стратегія, людський капітал, соціальна сфера, сталий розвиток.

В статье рассмотрены проблемы сущности социальной политики. Проанализи-

зированы подходы к определению данного понятия в контексте построения и функционирования социального государства. Представлены насущные проблемы социальной политики в Украине, определены ее приоритетные направления и нерешенные задачи. Повышение качества жизнедеятельности населения является насущной необходимостью современной Украины, обусловленной необходимостью консолидации общества, объединения усилий всех его слоев для реализации целей социального развития с ориентацией на достижение высоких социальных стандартов и нормативов, обобщение теоретических и практических мер государства в области создания и регулирования социально-экономических условий жизни общества, устранения негативных последствий функционирования рыночных процессов, обеспечения социальной справедливости и социально-политической стабильности в стране; системы правовых, организационных, регулятивно-контрольных мероприятий государства для согласования целей социального характера с целями экономического роста.

Ключевые слова: социальная политика, стратегия, человеческий капитал, социальная сфера, устойчивое развитие.

УДК 351.84

Смагло О.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету

The article deals with the problems of the essence of social policy. The approaches to the definition of this concept in the context of the construction and functioning of a social state are analyzed. The urgent problems of social policy in Ukraine are presented, its priorities and unresolved problems are outlined. The algorithm of formation and realization of the strategy of social policy is presented, systematized institutions of implementation and basic tools. Increasing the quality of life of the population is an urgent need of modern Ukraine, conditioned by the need for consolidation of society, uniting the efforts of all its strata to realize the goals of social development with an orientation towards achieving high social standards and norms. Generalization of theoretical and practical measures of the state in the field of creation and regulation of socio-economic conditions of society, elimination of negative consequences of the functioning of market processes, ensuring social justice and socio-political stability in the country; system of legal, organizational, regulatory and control measures of the state in order to reconcile the goals of social character with the goals of economic growth. Social policy should be built on the basis of mutual responsibility and mutual obligations of the state and the population. In the conditions of unstable economic development, it should be adequate to the state of development of the economy, promote stabilization of production and provide the minimum necessary standards of living standards of the population. It is determined that social policy is based on the principles enshrined in the law, namely: social justice, general solidarity and mutual responsibility (legality). To ensure compliance with the principles enshrined in the law, the approach to monitoring the results of the state social policy in such areas as socio-political (analysis of the activities of political institutions in order to predict variants of development of social systems) has been improved; socio-economic (the estimation of systematic and forecast of the development of socio-labor relations, which, based on the principles of social justice, social solidarity, social legality, allows us to determine the validity of administrative decisions and the degree of responsibility for their implementation).

Key words: social policy, strategy, human capital, social sphere, sustainable development.

Постановка проблеми. Розвиток великих соціально-економічних територіальних комплексів субнаціонального рівня завжди має бути узгоджений із політикою держави, що реалізується органами публічної влади у різних сферах суспільного життя: економічній, науково-технічній, соціальній, гуманітарній та природоохоронній. Як і в будь-якій соціальній державі [6, с. 1], в Україні найбільша увага приділяється здійсненню соціальної політики, реалізація якої спрямована на працевлаштування тих, хто здатний і бажає працювати, захист прав і свобод людини, створення доступних систем охорони здоров'я та освіти, розвиток системи соціальної підтримки малозабезпечених верств населення, боротьбу з бідністю, злочинністю, попередження соціальних конфліктів тощо. Незаперечним є те, що соціальна політика має ґрунтуватися на піз-

нанні законів суспільного розвитку, виявленні в усіх сферах суспільного життя глибинних тенденцій, що зумовлюють процеси самореалізації людиною власного соціального потенціалу, впливають на її соціальну безпеку, а також у здійсненні цілеспрямованого впливу на них суб'єктів регулятивної діяльності [3, с. 5]. До таких суб'єктів насамперед належать органи публічної влади (державного управління і місцевого самоврядування), які нині знаходяться у стадії реформування на засадах децентралізації.

В умовах соціально орієнтованої ринкової економіки утвердження принципів справедливості здійснюється завдяки реалізації заходів соціальної політики. Соціальна політика – це діяльність державних і громадських інститутів, суспільних груп та окремих осіб (суб'єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію соціальних потреб людини,

що забезпечують її життєдіяльність і розвиток як соціальної істоти на основі принципу соціальної справедливості за беззастережного дотримання її громадянських прав та свободи.

У конкретнішому визначенні соціальна політика являє собою комплекс соціально-економічних заходів держави, місцевих органів влади, підприємств, організацій, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень. Її мета – забезпечити гідний рівень життя, який виражається у певній кількості та якості споживчих благ і послуг, починаючи з «первинних», що задовольняють потреби працівників у продуктах харчування, одязі, засобах пересування, підтримці здоров'я, і закінчуючи найскладнішими потребами, пов'язаними із задоволенням духовних, моральних, естетичних запитів.

Головним у соціальній політиці є обов'язок держави гарантувати законодавчо, соціально й економічно нормальні для даного історичного періоду умови, які забезпечують самостійне життя, свободу вибору життєвого шляху, сфери діяльності, відповідальність за свої дії, «плату» за рівень особистого добробуту і становища у суспільстві. Соціальна політика повинна будуватися на основі взаємної відповідальності та взаємних обов'язків держави й населення. В умовах нестабільного розвитку економіки вона має бути адекватною стану розвитку економіки, сприяти стабілізації виробництва та забезпечувати мінімально необхідні стандарти життєвого рівня населення.

Поняття «соціальна політика» давно в широкому сенсі слова використовується, охоплюючи всі відносини в суспільному житті. У вузькому сенсі «соціальна політика» являє собою комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, поліпшення рівня й якості життя населення тощо.

Соціальну політику в широкому розумінні слід розглядати як сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що розробляються й реалізуються державними та недержавними органами, організаціями та установами і спрямовані на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату. Відчувається потреба в дослідженні пріоритетів сучасної соціальної політики, систематизації й узагальненні підходів до вирішення теоретичних і прикладних питань, які сприяють виходу України на траєкторію сталого розвитку, подоланню кризи в системі зайнятості та ринку робочої сили, створенню нових і збереженню існуючих робочих місць, розвитку професійного навчання працівників на виробництві, підвищенню дієвості заходів із реформування політики заробітної плати, врегулюванню проблем зайнятості членів особистих

селянських господарств, пенсійного забезпечення, поглибленню адресної соціальної допомоги, стабілізації рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження проблем соціального забезпечення знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних українських і зарубіжних учених. Вагомий внесок у розроблення окремих аспектів цієї проблеми зробили Г. Беккер, А. Блінова, Б. Вейсборг, А. Гальчинський, М. Долішній, С. Дорогунцов, А. Маршал, Дж. Мінцер, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт, С. Струмлінін, Т. Шульц та ін. Широкий спектр актуальних соціальних проблем у галузі науки державного управління розкрито у працях українських учених В. Авер'янова, В. Воротіна, О. Ігнатенка, В. Князева, В. Куйбіди, О. Лебединської, В. Мамонової, В. Мартиненка, Ю. Сурміна, А. Ткаченка та ін. Різноманітні аспекти соціальної політики відображено у працях В. Бабкіна, В. Близнюка, Т. Ганслі, Н. Гринчук, М. Долішнього, Е. Лібанової, Дж. Маджоне, О. Макарова, Б. Нельсона, В. Скуратівського, В. Трошинського, П. Шевчука, В. Юрченка та інших науковців. Але сьогодні надзвичайно важливим для сучасної України є налагодження такого організаційно-економічного забезпечення розвитку соціальної сфери, який би на основі впровадження принципів прозорості, відповідальності, результативності, послідовності сприяв істотному підвищенню рівня економічної ефективності й досягненню соціальної справедливості у цій сфері.

Постановка завдання. Мета статті – систематизувати нагальні проблеми соціального забезпечення населення в Україні, окреслити пріоритетні напрями соціальної політики та невирішені завдання, запропонувати шляхи вдосконалення формування та реалізації стратегії соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині особливо актуальним стає питання про вибір стратегічних пріоритетів розвитку України. Очевидно, що ключовим напрямом довгострокової соціально-економічної політики держави є послідовне поліпшення якості й рівня життя населення на основі підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її виходу на траєкторію сталого розвитку.

Згідно із Сучасним економічним словником, соціальна політика – це політика, яка проводиться державою, курс дій щодо здійснення соціальних програм, підтримки доходів, рівня життя населення, забезпечення зайнятості, підтримки галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам.

Визначаючи зміст соціальної політики, насамперед наголошується на створенні умов для більшої зайнятості й визнаних державою життєвих стандартів споживання, доступності освіти, медицини й т. п. Центральною в соціальній політиці є проблема бідності й перерозподілу доходів з метою їх вирівнювання.

Основними цілями на сучасному етапі розвитку соціальної політики є: максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни, формування ефективної системи трудової мотивації, яка відповідає вимогам легального ринку, орієнтована на позитивне розширене відтворення «людського капіталу» України. Збереження генофонду країни та цілісності її меж повинно стати основною метою державної соціальної політики на сучасному етапі.

Успіх економічних реформ у кризовій ситуації перехідного періоду залежатиме від проведення ефективної соціальної політики, адже без поліпшення рівня життя людей неможливо сформувати масову і, головне, надійну соціальну базу розвитку економіки на шляхах ринкових реформ. Соціальна політика держави має носити активний характер, не зводиться тільки до заходів соціального захисту за рахунок бюджетних коштів. Держава має сприяти розширенню кола осіб, здатних до особистої відповідальності за результати власних економічних дій, іншими словами, сприяти зменшенню кількості соціальних груп, які потребують зовнішньої опіки.

Щоб визначити основні напрями, завдання та принципи, на яких базується реалізація соціальної політики України, потрібно керуватися тезами, закладеними в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» – документі, який визначає напрями та пріоритети розвитку України на період до 2020 р. й є «ідейною доктриною» реалізації соціальної політики України на найближчі роки.

Стратегія сталого розвитку України є програмним документом довгострокової дії, який ґрунтується на сучасних міжнародних принципах співіснування людства та довкілля і в якому визначається мета, завдання та пріоритетні напрями поступального розвитку українського суспільства на шляху забезпечення збалансованості економічних, соціальних та екологічних чинників [4].

Сталим є розвиток, який задовольняє потреби суспільства, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [4].

Сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності. В основі сталого розвитку лежать невід'ємні права людини на життя та повноцінний розвиток [4].

Пріоритетним напрямом сталого розвитку є оптимізація життєдіяльності людства в умовах безпечного природного середовища і гармонійних відносин як усередині суспільства, так і між окремими спільнотами [4].

Основні напрями соціальної політики як на державному, так і регіональному рівні є складовою

частиною ідеології державного будівництва, яка націлена на забезпечення прав і свобод людини, інтеграцію суспільства навколо національної ідеї, відтворення соціальних цінностей, соціальне партнерство, розвиток демократичних інститутів самоврядування у суспільстві, формування державної стратегії для зупинення тенденції моральної та духовної деградації суспільства [2].

Отже, основними напрямками соціальної політики в Україні на сучасному етапі розвитку є:

- політика у сфері доходів населення, яка передбачає встановлення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня, забезпечення зростання заробітної плати;

- політика зайнятості та охорони праці, яка передбачає законодавче встановлення засобів охорони праці, видів і форм соціального страхування, забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю;

- соціальний захист, що передбачає визначення та встановлення параметрів пенсійного забезпечення та інших видів соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій;

- демографічна політика, яка передбачає стимулювання репродуктивного зростання населення, державну допомогу сім'ї, регулювання міграційних процесів;

- політика розвитку соціальної сфери: культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна політика, охорона здоров'я, у сфері освіти, науки тощо.

Основними завданнями соціальної політики України є:

- гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло;

- досягнення гідного рівня матеріального добробуту й умов життя людей;

- зниження рівня майнового розшарування населення, подолання бідності;

- забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили;

- орієнтація державної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій сім'ям;

- забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення;

- формування громадянського суспільства, забезпечення у ньому політичної стабільності та взаєморозуміння;

- розвиток духовності, культури, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу;

- збереження і зміцнення демографічного та трудового ресурсного потенціалу країни; стабілізація демографічної структури суспільства;

- розвиток соціальної інфраструктури;

- зміцнення фізичного здоров'я нації;

- оптимізація соціальної структури суспільства;
- встановлення гарантій забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;
- зниження рівня безробіття населення і забезпечення продуктивної зайнятості;
- забезпечення стабільності суспільної системи;
- розвиток системи освіти, просвіти та поширення інформації з питань сталого розвитку.

У ринковій економіці не варто перебільшувати роль державних соціальних програм (суспільних фондів споживання). Розширення суспільних фондів споживання знижує стимулюючу роль доходів, оскільки з кола засобів життєзабезпечення, які можна було б придбати за гроші, випадають важливі соціальні блага і послуги. Державна система соціального захисту повинна відігравати підпорядковану роль і мати адресний характер, тобто стосуватися переважно особливо неїмущих верств, непрацездатної частини населення.

Але, незважаючи на перешкоди, сьогодні країна визначила такі стратегічні напрями розвитку соціальної політики:

- збільшення уваги на демографічну політику держави, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме соціального захисту і допоможе розв'язати низку питань соціальної політики;
- створення екологічно та соціально безпечних умов життя;
- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів;
- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення;
- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;
- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо [1].

Таким чином, поступальний та динамічний розвиток України сьогодні повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності для реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудових відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили. У зв'язку із цим необхідно трансформувати

функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів із регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі.

Висновки з проведеного дослідження.

Вивчаючи й усвідомлюючи проблеми соціальної сфери України на шляху до майбутнього, визначаємо, що поступальний та динамічний розвиток країни повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності для реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці.

Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудових відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили. У зв'язку із цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк П.П. Соціальна безпека: значення та необхідність дослідження за умов динамічного середовища. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2012. № 3. Т. 2. С. 185–188.
2. Зайцев Ю.К. Основні принципи формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України в умовах перехідного періоду. *Стратегія економічного розвитку України*. 2003. Вип. 5. С. 15–23.
3. Лопушняк Г.С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку : монографія. Львів, 2011. 372 с.
4. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : монографія. Київ, 2004. 328 с.
5. Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 1(227). С. 30–35.
6. Крайник О.П., Бліщук К., Лопушняк Г. Соціально-економічний розвиток регіону: механізми державного впливу : монографія. Львів, 2011. 228 с.
7. Третяк В.П. Вплив соціальної сфери на соціалізацію трансформації економіки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5. С. 94–98.
8. Чалюк Ю.О. Особливості соціальної політики ЄС. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 115–118.

РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ
SOCIAL IMPORTANCE OF CONSUMER CREDIT IN UKRAINE

Статтю присвячено кредитуванню фізичних осіб в Україні. Розглянуто соціальне значення кредитування фізичних осіб. Проведено аналіз ринку споживчого кредитування за останні роки. Проаналізовано вплив економіки країни на кредитування фізичних осіб. Виділено основні фактори, які стримують розвиток кредитування. Нині частка кредитів, наданих фізичним особам, у структурі кредитного портфеля банків України з кожним роком зростає. Споживчий кредит дає змогу населенню споживати товари і послуги до того, як споживачі спроможні їх оплатити. Тим самим споживчий кредит забезпечує підвищення життєвого рівня споживачів. У макроекономічному плані споживчий кредит збільшує сукупний платоспроможний попит на предмети споживання і послуги, що стимулює розширення обсягів їхнього виробництва. Споживче кредитування має велике соціальне значення, оскільки сприяє: 1) збільшенню обсягів платоспроможного попиту населення; 2) прискоренню реалізації товарів широкого вжитку; 3) підвищенню життєвого рівня та добробуту громадян; 4) збільшенню обсягів реалізації товарів складної побутової техніки, легкових автомобілів; 5) активізації індивідуального житлового будівництва; 6) придбанню населенням об'єктів житлової нерухомості тощо. **Ключові слова:** споживчий кредит, кредитування, інфляція, банк, фізичні особи.

Стаття посвящена кредитуванню фізичних осіб в Україні. Рассмотрены социаль-

ное значение кредитования физических лиц. Проведен анализ рынка потребительского кредитования за последние годы. Проанализировано влияние экономики страны на кредитование физических лиц. Выделены основные факторы, сдерживающие развитие кредитования. На сегодня удельный вес кредитов, предоставленных физическим лицам, в структуре кредитного портфеля банков Украины с каждым годом возрастает. Потребительский кредит дает возможность населению потреблять товары и услуги до того, как потребители способны их оплатить. Тем самым потребительский кредит обеспечивает повышение жизненного уровня потребителей. В макроэкономическом плане потребительский кредит увеличивает совокупный платежеспособный спрос на предметы потребления и услуги, стимулирует расширение объемов их производства. Потребительское кредитование имеет большое социальное значение, так как способствует: 1) увеличению объемов платежеспособного спроса населения; 2) ускорению реализации товаров широкого потребления; 3) повышению жизненного уровня и благосостояния граждан; 4) увеличению объемов реализации товаров сложной бытовой техники, легковых автомобилей; 5) активизации индивидуального жилищного строительства; 6) приобретению населением объектов жилой недвижимости и т. д.

Ключевые слова: потребительский кредит, кредитование, инфляция, банк, физические лица.

УДК 336.7

Аврамчук Л.А.

доцент кафедри банківської справи та страхування
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Кіча А.О.
студентка
Національний університет біоресурсів і природокористування України

The article is devoted to lending to individuals in Ukraine. The social value of lending to individuals is considered. The analysis of the consumer lending market in recent years has been carried out. The influence of the economy of the country on lending to individuals is analyzed. The main factors that restrain the development of lending are highlighted. Today, the share of loans granted to individuals in the structure of the loan portfolio of Ukrainian banks is increasing year by year. Consumer loans enable consumers to consume goods and services before consumers are able to pay for them. Thus, consumer credit provides an increase in the living standards of consumers. In the macroeconomic terms, consumer credit increases the total solvent demand for consumer goods and services, which stimulates the expansion of their production volumes. To the date, there are a number of factors restraining the re-launch of the lending market. One of them is the presence of a significant number of non-performing loans in the Ukrainian banking system. As of June 2017, the level of problematic loans exceeded for 58%. The preconditions for a gradual restoration of the quality of the banks' loan portfolios are macroeconomic stabilization and a gradual restoration of incomes and corporate profits. Another factor is the very high interest rates on loans. Even if banks find a "conscientious" borrower the offered interest rates are not available to many. Despite a significant decrease of inflation in 2016–2017 and a more stable hryvnia, interest rates on loans to the population did not change significantly. Average bank nominal interest rates fluctuated in the range of 29–32% per annum. The high level of rates was determined by high interest rates on attraction of deposits and high credit risk assessment by banks. But in 2016, inflation dropped to 12.4%, and in 7 months (January–July) in 2017, inflation was already 8.2%. Thus, the real interest rate was on average more than 20%. The value of interest rates on loans was not influenced by even a significant decrease in the NBU discount rate from 22% in January 2016 to 12.5% in May 2017. Interest rates on loans to the population had only a slight downward trend: from 31.2% in January 2016 to 27.7% in August 2017. This suggests that banks see significant risks in the consumer lending market or simply feel uncertain when expanding this market niche. The third factor is the lack of reliable, solvent borrowers. The ability to take new loans is negatively affected by the high creditworthiness of the population and low real incomes. In 2018, one of the main threats to the banking market was the risk of inflation and, consequently, the forced increase of the National Bank's discount rate during the year to 18%. Such an increase was the response of the NBU to increasing price growth in 2017. If this rigorous monetary policy tool was not used, banks and depositors would be exposed to significant losses. Without such a containment of inflation rates in banks, the loan portfolio would also be devalued. The same would be the case with the real value of deposits of depositors. Consumer lending has a great social value as it promotes: 1) increase in the volume of solvent demand of the population; 2) accelerating the sale of consumer goods; 3) raising the standard of living and well-being of citizens; 4) increase volumes of sales of goods of complex home appliances, passenger cars; 5) intensification of individual housing construction; 6) the acquisition of residential real estate by the population, etc.

Key words: consumer credit, lending, inflation, bank, individuals.

Постановка проблеми. В Україні можливість кредитування фізичних осіб була започаткована у процесі банківської реформи, офіційною датою

якої є березень 1991 р., коли було ухвалено Закон України «Про банки і банківську діяльність». Проте, незважаючи на наявність юридичної бази та мож-

ливість реалізації механізму надання індивідуальних позик, кредитування фізичних осіб упродовж досить тривалого періоду часу здійснював лише Ощадний банк України, а інші комерційні банки більш активно почали працювати в цьому напрямі лише з 2000 р.

Споживчі кредити для українських громадян є найпривабливішою фінансовою послугою. За результатами досліджень компанії ОБК, проведеними за замовленням Незалежної асоціації банків України (НАБУ), щоквартально такими кредитами користується 13% громадян [3, с. 182].

З кожним днем актуальність споживчого кредиту зростає, тому що він вигідний обом суб'єктам ринку: банкам та населенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над розкриттям цієї проблеми працювали такі науковці, як А. Даниленко, А. Міщенко, А. Мороз, А. Уляновський, В. Базилевич, В. Василенко, Д. Гриньков, І. Брідченко, Т. Павлюченко, В. Мамутов, Н. Меджибовська, Б. Едвардс, В. Гончаренко, В. Лагутін, І. Савлук, В. Сусіденко та ін. Проте в сучасних умовах нестабільності це питання потребує особливої уваги. Адже деякі економічні проблеми негативно впливають на платоспроможність населення, а тим самим – на розвиток споживчого кредитування. Тому дослідження цієї теми є актуальним у нинішніх умовах.

Постановка завдання. Завдяки поступовому виходу з банківської кризи після введення тимчасової адміністрації у майже 90 банках та націоналізації «Приватбанку» відновлено певну стабільність у фінансовій системі. Це може підвищити довіру населення до банківського сектору та дати можливість банкам відновити кредитування, в тому числі споживче. Тому важливим для економічного зростання є дослідження соціального значення споживчого кредитування та виявлення факторів, котрі затримують його розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні роки громадяни України з побоюванням почали ставитися до банківських позик, вважаючи за краще взяти кредит онлайн у МФО, що кредитують в інтернеті. Це пояснюється такими обставинами: нестабільні доходи населення; знецінення гривні; накручування ставок; масштабне закриття фінансових організацій по країні.

У результаті борги споживачів досягли високої позначки, відсоток проблемних кредитоотримувачів зріс. Із них заборгованість фізичних осіб – 93 мільярди гривень. Щоб урегулювати ситуацію, влада внесла корективи до Закону України «Про споживче кредитування». Зміни торкнулися актів, які стосуються відновлення кредитних угод [4].

За останнє десятиріччя економіка зовсім не зростала, а середньорічне зростання за останні два десятиріччя становило лише 0,8%. Рівень зайнятості населення падав у останні роки, і багато

молодих та кваліфікованих фахівців емігрували до європейських країн.

Крім того, макроекономічні проблеми, політичні заворушення та військовий конфлікт на сході України привели до жорсткої економічної та фінансової кризи у 2014–2015 роках (у 2015 році ВВП зменшився на 9,8%, а у 2014 році – на 6,5%), причому обсяг випуску продукції за дванадцять місяців скоротився на одну чверть. Слабка політика, непослідовність у проведенні реформ, відсутність верховенства права та корупція призвели до неухильного збільшення дисбалансу. З 2016 року спостерігається відновлення економічного зростання на рівні 2,3%. Для досягнення рівня сусідніх європейських країн та підвищення доходу на душу населення, який, за розрахунками, становить 2186 дол. США у 2016 році порівняно із 3891 дол. США у 2008 році (до економічної кризи) та з 4030 дол. США у 2013 році (до політичної кризи), Україні потрібне набагато швидше, стійке економічне зростання.

Спостерігалось сповільнення інфляції з 24,9% у 2014 році та 43,3% у 2015 році до 12,4% у 2016 році, 13,7% у 2017 році. Це спричинено підвищенням мінімальної заробітної плати у січні 2017 року. Хоча зростання цін залишається досить високим, його зниження може дозволити споживачам більш впевнено планувати великі витрати та брати нові кредити, якщо кредитори запропонують нижчі, більш прийнятні процентні ставки.

У 2016 році спостерігалось невелике зростання реальної заробітної плати (9,9%) після різкого падіння на майже 30% (–14,7% у 2014 році та –15,9% у 2015 році) і повернення до рівня 2013 року в червні 2017 року. Окрім цього, з 1 січня 2017 року виріс розмір мінімальної заробітної плати – до 3200 грн. Зростання доходів населення, безумовно, позитивно впливає на платоспроможність потенційних позичальників, що підвищує як бажання населення брати кредити, так і готовність фінансових установ їх надавати. Але слід зазначити, що індекс споживчих настроїв демонстрував дуже помірну позитивну динаміку, становивши лише 59,43 у червні 2017 року. Індекс доцільності робити великі покупки був нижчим та становив лише 57. Низький рівень споживчих настроїв означає стриманість споживачів у бажанні відновлювати споживання та брати для цього кредити, незважаючи навіть на покращення об'єктивних показників, таких як зменшення інфляції та зростання доходів.

За останні роки ринок споживчого кредитування дуже змінився. Через кризу з ринку пішло декілька банків, які займали значну частку у споживчому кредитуванні населення, а лідера ринку – «Приватбанк» – було націоналізовано. Незважаючи на попередні заяви банків про наміри збільшити обсяги кредитування, їхня фінансова звітність за минулий рік не показує різких змін у цьому напрямі.

Багато банків через кризу та більш жорсткі вимоги НБУ знизили апетит до ризиків та зробили вимоги до позичальників більш жорсткими. На кінець липня 2017 року загальний обсяг кредитів банків (за даними НБУ) становив 955 млрд грн, що на 5% нижче показника у 999 млрд грн у 2016 році. Особливу увагу слід звернути на те, що загальний обсяг кредитів, наданих населенню, станом на липень 2017 року становив 160 млрд грн (17% від загального кредитного портфеля), що свідчить про незначне зменшення обсягів порівняно з портфелем станом на січень 2016 року – 178 млрд грн (18% від загального кредитного портфеля).

Незважаючи на повільне макроекономічне відновлення з початку 2016 року, на ринку кредитування намітилися деякі позитивні зрушення. Зокрема, тенденція до зростання спостерігалася серед кредитів у гривні та кредитів до одного року. У січні 2016 року обсяг кредитів у гривні становив 79,8 млрд грн, у липні 2017 року він збільшився до 86,4 млрд грн (+8%). Обсяг короткострокових (до одного року) кредитів у січні 2016 року становив 38,1 млрд грн, до липня 2017 року він зріс до 43,4 млрд грн (+14%).

Нині є низка факторів, що стримують перезавантаження ринку кредитування. Одним із таких факторів є наявність в українській банківській системі значної кількості непрацюючих кредитів. Станом на червень 2017 року рівень проблемних кредитів перевищував 58%. Передумовами поступового відновлення якості кредитних портфелів банків є макроекономічна стабілізація та поступове відновлення доходів населення та прибутків підприємств.

Іншим фактором є дуже високі процентні ставки за кредитами. Навіть якщо банки і знаходять «сумлінного» позичальника, то ті процентні ставки, що вони йому пропонують, доступні небагатьом. Незважаючи на суттєве зниження інфля-

ції у 2016–2017 роках та більш стабільну гривню, процентні ставки за кредитами населенню суттєво не змінилися. Середні банківські номінальні процентні ставки коливалися у діапазоні 29–32% річних. Високий рівень ставок визначався високими ставками із залучення депозитів та високою оцінкою ризикованості кредитування з боку банків. Але в 2016 році інфляція зменшилася до 12,4%, а за 7 місяців (січень-липень) 2017 року інфляція вже становить 8,2%. Таким чином, реальна процентна ставка була в середньому понад 20%.

На розмір процентних ставок за кредитами не вплинуло навіть значне зниження облікової ставки НБУ з 22% в січні 2016 року до 12,5% у травні 2017 року. Процентні ставки за кредитами населенню мали лише незначну тенденцію до зниження: з 31,2% у січні 2016 року до 27,7% у серпні 2017 року. Це свідчить про те, що банки бачать значний ризик на ринку споживчого кредитування або просто почувають себе невпевнено за розширення цієї ринкової ніші.

Третім фактором є відсутність надійних, платоспроможних позичальників. На здатність брати нові кредити негативно впливають висока закредитованість населення та низькі реальні доходи [2].

У 2018 однією з головних загроз для банківського ринку був ризик інфляції та, як наслідок, вимушене підвищення Нацбанком облікової ставки протягом року до 18%. Таке підвищення стало відповіддю НБУ на посилення зростання цін ще 2017 року. Якби цей інструмент жорсткої монетарної політики не було використано, банки і вкладники наражалися б на значні втрати. Без такого стримування темпів інфляції в банках знецінювався би й кредитний портфель. Те саме було б і з реальною вартістю депозитів вкладників.

У підсумку: темпи росту цін знижено з близько 15% у листопаді 2017 року до 10% у листопаді

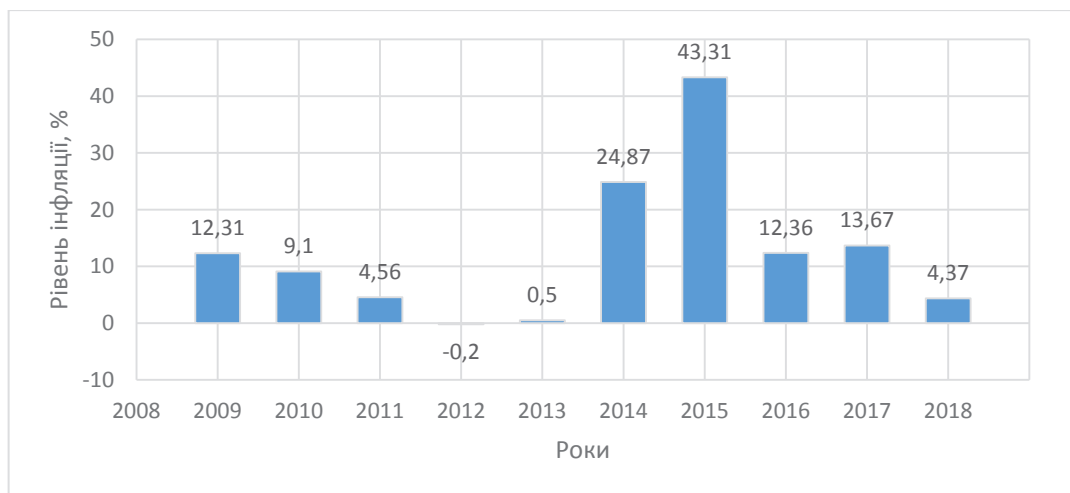

Рис. 1. Рівень інфляції, %, 2008–2018

Джерело: складено на основі [1]

2018 року. Щоправда, водночас банки були вимушені підвищити середньозважені ставки за гривневими кредитами (з 17,5% до 20,6%) і депозитами (з 9,6 до 13,3%) за 10 місяців 2018 р.

Дестабілізувати ситуацію на банківському ринку могла ще одна проблема: високі виплати за зовнішніми боргами й осіння невизначеність із траншем МВФ. Ситуацію врятувало те, що після тривалого переговорного і законотворчого процесу попередня програма фінансування була замінена на «standby agreement», а влада врешті виконала обіцянки щодо прийняття бюджету та підвищення ціни на газ.

У підсумку: золотовалютні резерви України зросли лише за листопад на 5,8% і досягли \$17,7 млрд. Це стало можливим завдяки реалізованій можливості для уряду залучити \$2 млрд через розміщення єврооблігацій та \$82,9 млн через продаж облігацій внутрішньої державної позики. Все це було би малоймовірним без позитивних меседжів від МВФ.

Ще одна надзвичайно важлива загроза ринку виникла вже наприкінці року, а саме – введення воєнного стану на частині території України. Однак це, хоч і призвело до часткового курсового стрибка і певного зняття вкладів у прикордонних областях, мало тимчасовий та обмежений за потужністю характер, у тому числі і завдяки ефективній комунікаційній політиці НБУ.

У підсумку курс долара за тиждень-два повернувся до позначки 28 грн/долар. За оперативними даними Нацбанку, істотних відтоків вкладів населення не було зафіксовано. Навіть більше, за підсумками листопада НБУ навіть зумів поповнити золотовалютні резерви на \$232,8 млн. Регулятору вдалося це зробити через чистий викуп іноземної валюти на ринку, незважаючи на вимушений продаж \$125,0 млн для задоволення попиту населення під тиском новин про воєнний стан.

Динаміка депозитів населення від початку року була позитивною і становила +6% (до 506,6 млрд грн станом на 01.11.2018 р). Проте цей ріст вкладів фізичних осіб попри не надто високі темпи характеризувався відносною постійністю. Це свідчить про стабілізацію ринку порівняно з панічними відтоками коштів з системи у 2014–2015 роках.

А от обсяги кредитів населенню зросли аж на 17,7% (до 201 млрд грн), а кредити бізнесу – на 9,7% (до 948,7 млрд грн). Причому швидке відновлення споживчого кредитування привернуло увагу НБУ, хоча цей ріст можна пояснити і простою арифметикою через низький рівень кредитування, на який воно впало під час кризи («ефектом низької бази») [1].

Стан економіки негативно позначається на розвитку банків України. Цей факт можна назвати основною причиною виникнення проблем під час

кредитування фізичних осіб, бо криза в політиці й економіці нашої держави позначається на банківській сфері. Комерційні банки, з огляду на погіршення платоспроможності клієнтів, схильні утримуватися від надання їм нових позик, що зумовлює ще тяжчий фінансовий стан як виробників, так і населення. Цьому сприяла, по-перше, жорстка грошово-кредитна політика Національного банку, яка проявляється насамперед в обов'язковості створення резервів. По-друге, помітно знизилася прибутковість кредитних операцій унаслідок того, що середні ставки за депозитами стали майже тотожними середнім ставкам за кредити. По-третє, банки не мають упевненості у результативності кредитної діяльності.

Розвиток ринкової економіки підвищує соціальне значення споживчого кредиту в регулюванні економічних процесів, які сприяють розвитку виробництва, а саме у підвищенні добробуту населення. Крім того, саме кредитування є основним напрямом діяльності комерційних банків і головним джерелом їхніх доходів. [5, с. 234–236].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений аналіз показав, що багато причин, які пов'язані з економічною нестабільністю, погано впливають та сповільнюють розвиток кредитування фізичних осіб. Можна виділити основні з них, такі як високі процентні ставки; відсутність надійних позичальників; велика кількість проблемних кредитів. Адже все це прямим чином впливає на соціальне значення споживчого кредитування.

Звичайно, факторів значно більше. Для вирішення цих проблем комерційним банкам потрібно застосувати нові перспективні послуги, на макро-рівні – національна валюта повинна бути стабільною, необхідний контроль над рівнем інфляції та обмінним курсом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Банківська система 2018: результати року / Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/12/14/35980298/> (дата звернення 14.12.2018)
2. Вітка Ю.В., Грищенко Т.В., Бурак Т.В. Споживче кредитування в Україні: правові гарантії та поточна практика: звіт за результатами дослідження з питань споживчого кредитування: перша хвиля. Київ: Проект USAID, 2017. 44 с.
3. Еш С.М. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 400 с.
4. Закон України про кредитування фізичних осіб: Сервіс MyCredit. URL: <https://mycredit.ua/ua/blog/zakon-ukrainy-o-kreditovanii-fizicheskikh-lic> (дата звернення 04.10.2018)
5. Карасьова З.М. Проблеми та перспективи розвитку кредитування фізичних осіб в Україні. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Суми: УАБС НБУ, 2003. Т. 7.
6. Дзюблюк О.В. Банківські операції: підручник. Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 696 с.

ІНСТРУМЕНТИ ДЕПОЗИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ УКРАЇНИ:
ОЦІНОЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬINSTRUMENTS OF DEPOSIT POLICY OF UKRAINIAN BANKS OF:
ESTIMATED CHARACTERISTICS AND EFFICIENCY

УДК 336.71

Булюк В.В.д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Херсонський національний
технічний університет**Бездітко Ю.М.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Херсонський національний
технічний університет

У статті проведено оцінку ефективності цінкових та нецінкових методів проведення депозитної політики банків України. У процесі дослідження було виявлено, що на початок 2018 року в Україні частка осіб, які мали змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання, залишалася низькою – 17%. Водночас менше 4% населення України мають депозити або планують грошові вкладення. Порівняльний аналіз короткотермінових депозитних програм трьох комерційних банків із різною формою власності, а саме державного ПАТ КБ «Приватбанк», банку з іноземним капіталом АТ «Райффайзен Банк Аваль» та банку з приватним капіталом ПАТ «ПУМБ» показує, що провідне місце у формуванні депозитного портфеля банку займає наявність розгалуженої мережі відокремлених структурних підрозділів. Однак важливе місце в цьому процесі займає і цінова політика банку, зокрема рівень депозитних ставок та комісійних платежів, а також кількість та якість супутніх послуг, насамперед дистанційного банкінгу.

Ключові слова: депозит, депозитний портфель, супутні послуги, цінкові та нецінкові інструменти, доходи децильних груп.

В статті проведена оцінка ефективності ценових та неценових методів проведе-

ння депозитної політики банків України. В процесі дослідження було виявлено, що на початок 2018 року в Україні частка осіб, які мали змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання, залишалася низькою – 17%. Водночас менше 4% населення України мають депозити або планують грошові вкладення. Порівняльний аналіз короткотермінових депозитних програм трьох комерційних банків із різною формою власності, а саме державного ПАТ КБ «Приватбанк», банку з іноземним капіталом АТ «Райффайзен Банк Аваль» та банку з приватним капіталом ПАТ «ПУМБ» показує, що провідне місце у формуванні депозитного портфеля банку займає наявність розгалуженої мережі відокремлених структурних підрозділів. Однак важливе місце в цьому процесі займає і цінова політика банку, зокрема рівень депозитних ставок та комісійних платежів, а також кількість та якість супутніх послуг, насамперед дистанційного банкінгу.

Ключевые слова: депозит, депозитный портфель, сопутствующие услуги, ценовые и неценовые инструменты, доходы децильных групп.

In order to dynamically develop the Ukrainian economy as a whole, and the banking system in particular, a rational distribution of financial resources is required through the accumulation of temporarily free funds of business entities and the population, as well as their direction in the credit and investment process. An important role in this process is carried out by deposit policy, the implementation of which provides banks with the necessary amount of financial resources for active operations, and ultimately profitable activities and financial stability. All this determines the need for further comprehensive studies of the deposit policy of banks, including the improvement of the tools for its implementation. In the course of the study were used general scientific methods of comparison, system analysis, grouping method, statistical analysis, graphical representation of the results of the analysis. In the course of the research, it was found that at the beginning of 2018, the financial situation of the Ukrainian population as a whole improved, nominal incomes of all decile groups of households, distributed by income, grew faster than costs. However, the share of people able to save without restricting consumption remains low – 17%. At the same time, less than 4% of Ukraine's population has deposits or plans to invest, and this share declined over 2014–2018. Comparative analysis of short-term deposit programs of three commercial banks with different types of ownership gives an opportunity to conclude that in the price and non-price instruments the most advantageous and qualitative offers in the deposit market is provided by PJSC CB «Privatbank», especially in remote banking through the system of Privat 24, while having the most extensive and therefore convenient system of ATMs and terminals. Under these conditions, despite the problems with the stability of its operations, the bank remains the undisputed leader in the Ukrainian deposit services market. Raiffeisen Bank Aval, despite its weak position in the price segment, due to high quality non-price services and an extensive network of branches, ATMs and terminals, ranks first among banks with foreign capital, and the fifth in the banking system of Ukraine. PJSC «PUMB», although offering relatively high interest rates on deposits, is significantly inferior in terms of the number and quality of services, which, while providing the first place among privately owned banks, occupies only the seventh place in the deposit market of Ukraine. The conducted research made it possible to conclude that the leading place in the formation of a deposit portfolio of the bank is the presence of an extensive network of separate structural units. However, the number and quality of related services are also important in this process. The results and conclusions obtained during the research can be used by commercial banks in the process of development and implementation of deposit policy of banks, in particular, the improvement and optimization of price and non-price instruments for the implementation of deposit policy, and the development of measures to increase the efficiency of deposit policy of Ukrainian banks.

Key words: deposit, deposit portfolio, related services, price and non-price instruments, incomes of decile groups.

Постановка проблеми. Головною специфічною рисою банківської діяльності є те, що банк оперує здебільшого залученими коштами, тобто коштами населення та суб'єктів господарювання, найбільшу частину яких становлять ресурси, залучені з депозитних джерел. Тому особливого значення набуває підвищення ефективності реалізації адекватної депозитної політики банками.

Сучасне політичне та економічне становище України поставило банківську систему України у

дуже складні умови. З одного боку – обмежень доступ до зовнішніх джерел, девальвація гривні, погіршення фінансового стану позичальників та незбалансованість державних фінансів, з іншого – політична та військова нестабільність, які вкрай негативно позначилися на фінансовій стійкості багатьох українських банків. Вагому роль в акумулюванні тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб виконує депозитна політика, реалізація якої забезпечує банки необхідною кількістю

фінансових ресурсів для проведення активних операцій і в кінцевому рахунку – прибуткову діяльність та фінансову стабільність.

Важлива роль депозитної політики у забезпеченні стійкості і надійності як певного банку, так і банківської системи країни, зумовлює необхідність подальших комплексних досліджень, у тому числі вдосконалення інструментарію реалізації депозитної політики банків України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у розроблення питань депозитної діяльності банківських установ зробили відомі зарубіжні економісти: Г. Айленбергер, Р. Еллер, П. Роуз, Дж. Сінкі.

До найбільш вагомих праць, адаптованих під реалії українського банківського ринку та присвячених визначенню факторів впливу на депозитну політику банку, належать дослідження вітчизняних учених: О. Васюренка, О. Дзюблюка, О. Дмитрієва, В. Геєця, А. Герасимовича, О. Гриценка, О. Заруби, А. Кириченка, В. Колеснікова, Т. Коха, Л. Кроливецької, А. Мороза, С. Науменкової, Л. Примостки, М. Савлука, Т. Смовженко та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ефективності інструментарію депозитної політики банків України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним з основних чинників, який найбільш суттєво впливає на формування банківською системою депозитних ресурсів і який повинен враховувати банки під час формування та реалізації своєї депозитної політики, є доходи населення та структурне співвідношення між витратами та заощадженнями. За даними Державної служби статистики України на початок 2018 року фінансо-

вий стан населення України загалом поліпшився, номінальні доходи всіх децильних груп домогосподарств, розподілених за рівнем доходу, зростали швидше, ніж витрати [1]. Але це збільшення було нерівномірним: чим вищий дохід групи, тим швидше він зростав і був нижчим темп приросту її поточних витрат. У більшості груп частка поточних витрат залишалася високою та становила понад 80% доходів. Проте кількість груп, у яких не вистачало доходів на споживання, зменшилася з чотирьох у 2015 році до двох на кінець 2017 року.

Як свідчить статистика (рис. 1), починаючи з 2017 року поступово зменшується кількість осіб із низькими доходами, водночас зростає кількість осіб, які проводять заощадження, не зменшуючи доходів. Поступове поліпшення фінансового стану населення підтверджують і результати щомісячних опитувань компанії GfK Україна, проведених у січні – березні 2018 року [2]. Так, у I кварталі 2018 року частка громадян, які вважали свій дохід низьким, становила 43%. Це значно менше, ніж максимальні 54%, зафіксовані у III кварталі 2015 року. Проте частка осіб, які мають змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання, залишається низькою – 17%. Це помітно нижче, ніж у I кварталі 2014 року (27%). Водночас менше 4% населення України мають депозити або планують грошові вкладення, і, на жаль, ця частка впродовж 2014–2018 років знижується.

На тлі цієї ситуації значно посилюється конкуренція на депозитному ринку України, що спонукає банки до підвищення ефективності та вдосконалення інструментарію реалізації депозитної політики.

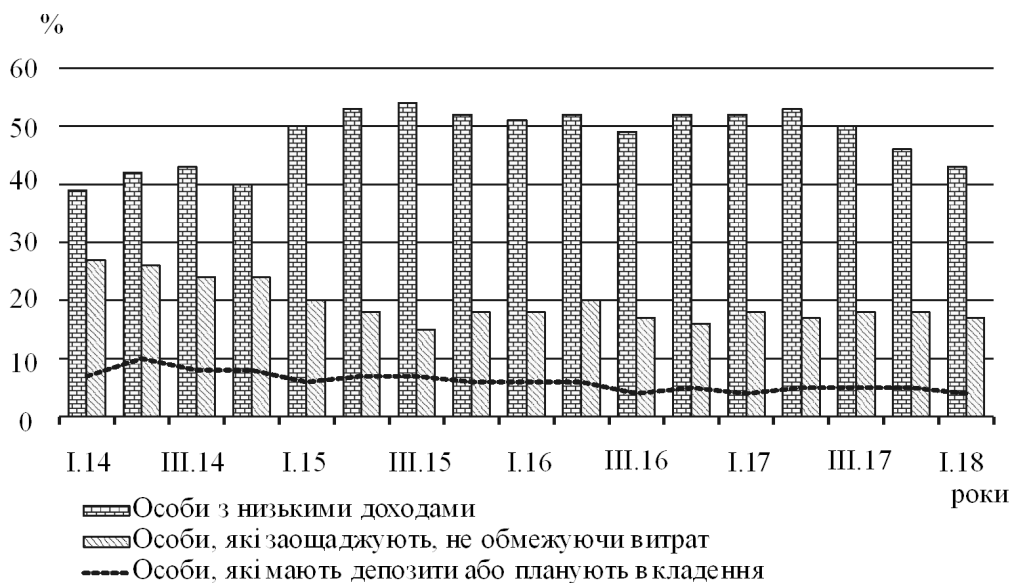

Рис. 1. Розподіл населення України за схильністю до заощаджень

Джерело: складено на основі [1]

Наведемо ТОП-15 рейтинг банків України станом на січень місяць 2018 року, ранжируваних за сумою депозитного портфеля (табл. 1).

Дані таблиці свідчать, що беззаперечним лідером депозитного ринку України є ПАТ КБ «Приватбанк», загальний депозитний портфель якого становить 208 589 598 тис. грн., або 22,44% депозитного ринку банків України. Друге місце посідає АТ «Ощадбанк» із 148 302 247 тис. грн., що становить 15,95% депозитного ринку України, третє – АТ «Укресімбанк» із 88 584 209 тис. грн., що становить 9,53% загальної суми депозитів банків України. Загалом станом на початок 2018 року п'ятірка провідних банків на депозитному ринку України займали понад 60% загальної суми депозитів банків України.

Згідно з рішенням Правління НБУ від 10.02.2017 року № 76-рш передбачена така класифікація банків за структурою статутного капіталу

(рис. 2) [4].

Проведемо оцінку умов депозитних пропозицій на січень місяць 2018 року для фізичних осіб банків – депозитного ринку України (табл. 2–4) у кожній класифікаційній групі – ПАТ КБ «ПриватБанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «ПУМБ». Розглянемо переваги та недоліки депозитних програм у гривні на 6 місяців із виплатою відсотків щомісячно.

Порівняльний аналіз різних короткотермінових депозитних програм трьох комерційних банків із різною формою власності дає можливість дійти висновків, що найбільшу відсоткову ставку (15% річних) пропонує найінноваційніший державний банк України ПАТ КБ «Приватбанк». Серед його нецінових переваг обслуговування депозитного рахунку – незначна мінімальна сума внеску у 2 грн., можливість поповнення депозиту та без-

Таблиця 1

ТОП-15 рейтинг банків України станом на січень 2018 року, ранжируваних за сумою депозитного портфеля, тис. грн.

Позиція в рейтингу	Назва банку	Сума депозитного портфеля, тис. грн.	Частка в банківській системі, %	Кількість територіальних структурних підрозділів
1	ПАТ КБ «Приватбанк»	208 589 598	22,44	2243
2	АТ «Ощадбанк»	148 302 247	15,95	3205
3	АТ «Укресімбанк»	88 584 209	9,53	65
4	АБ «Укргазбанк»	60 714 238	6,53	243
5	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	52 280 577	5,62	503
6	ПАТ «Альфа-Банк»	41 366 440	4,45	187
7	ПАТ «ПУМБ»	36 900 186	3,97	165
8	АТ «Укрсиббанк»	35 319 946	3,80	325
9	АТ «ОТП Банк»	25 266 526	2,72	85
10	ПАТ «Креді Агріколь Банк»	24 983 064	2,69	153
11	ПАТ «Укрсоцбанк»	19 335 915	2,08	231
12	ПАТ «СІТІБАНК»	16 748 309	1,80	0
13	АБ «Південний»	16 321 160	1,76	104
14	АТ «Прокредит Банк»	12 288 347	1,32	9
15	АТ «Таскомбанк»	11 444 182	1,23	79

Джерело: складено за даними [3]

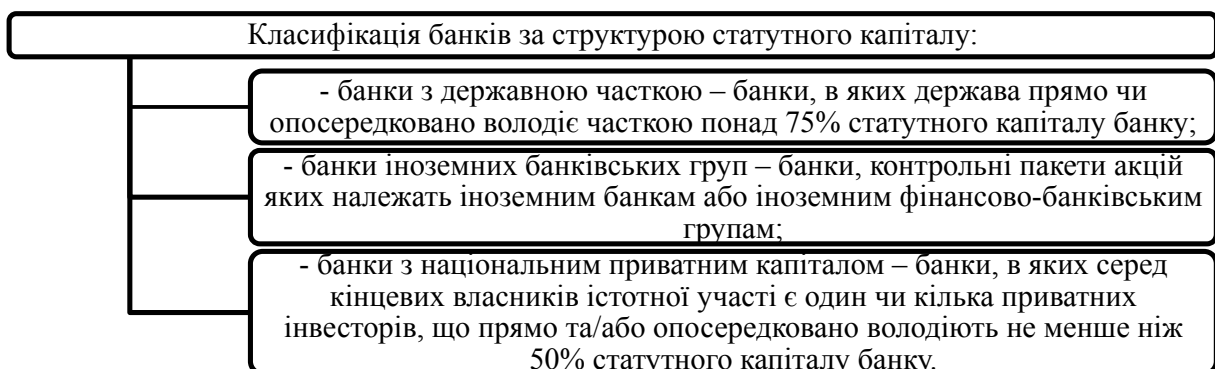

Рис. 2. Класифікація банків за структурою статутного капіталу в Україні

Таблиця 2

Депозитні продукти ПАТ «КБ ПриватБанк»

Характеристика	Назва вкладу		
	«Стандарт строковий»	«Стандарт»	«Депозит Плюс строковий»
Відсоткова ставка	15%	12%	15% (2% з 15% нараховуються на бонусний рахунок)
Можливість дострокового закриття	Не передбачено	Передбачено	Не передбачено
Мінімальний внесок	2,00 грн		
Максимальна сума поповнень	сума поповнення протягом календарного місяця не повинна перевищувати початкову суму та становити не більше 50 000 гривень		
Пільговий період	5 днів після пролонгації		
Надбавка за продовження	+0,5%		
Наявність безкоштовного інтернет-банкінгу	Так		
Можливості дистанційного банкінгу: мобільний додаток «Мої вклади»; Інтернет-банк Приват24; ТСО; банкомати.	доступні всі операції закладами: відкриття; поповнення; закриття; виписка		
Послуга SMS-інформування	Інформування за надходження чи витрат від 100,00 грн		
Система рахунків	Наскрізна. Обслуговуватися можна в будь-якому відділенні		
РКО карткового рахунку «Для виплат»	Безкоштовно		
Додатковий безкоштовний сервіс	– оформлення довіреності на право розпоряджатися вашим вкладом (довіреність можна оформити як для нового вкладу, так і для вже діючого); – оформлення заповіту.		

Джерело: складено за даними <https://privatbank.ua/depozit>

Таблиця 3

Депозитні продукти АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Характеристика	Назва вкладу	
	Вклад «Ощадний»	
Відсоткова ставка	Диференційована залежно від суми депозиту: – до 100 000 грн. – 8,25% – від 100 000 грн. – 8,50%	
Можливість дострокового закриття	здійснюється перерахунок нарахованих процентів з початку дії договору про вклад або з дати останньої пролонгації (для пролонгованого договору) за спеціальною підвищеною ставкою, затвердженою діючими тарифами банку для вкладу на вимогу «Універсальний» для відповідного ярусу. За видачу вкладу протягом 1-го місяця з дати відкриття вкладу сплачується комісія за розрахунково-касове обслуговування у розмірі 0,5% від суми вкладу. Протягом пільгового періоду проценти сплачуються в повному обсязі	
Мінімальний внесок	500,00 грн	
Можливість поповнення	Так	
Мінімальна сума поповнень	100,00 грн	
Можливість капіталізації	Так	
Наявність безкоштовного інтернет-банкінгу	Так	
Можливості дистанційного банкінгу: інтернет-банкінгу «Райффайзен Онлайн»; ТСО	Контроль руху коштів за власними рахунками. Перегляд деталей власних рахунків; Формування виписок за рахунками у зручному форматі; Блокування платіжної картки; Листування з банком для отримання консультаційної допомоги; Поповнення депозиту; Переказ між власними рахунками; Погашення кредитної заборгованості; Платежі; Миттєві платежі «Картка-Картка»	
Послуга SMS-інформування	Інформування про зарахування та зняття коштів на/з депозитного рахунку безкоштовно	
Система рахунків	Наскрізна. Обслуговуватися можна в будь-якому відділенні	
Видача БПК «Для виплат %»	Не передбачено	

Джерело: складено за даними <https://www.aval.ua/personal/accounts>

коштовного дистанційного обслуговування, обслуговування в будь-якому з 2243 відділень, наяв-

ність персонального банкіра (залежно від суми депозиту), видача миттєвої платіжної карти між-

Депозитні продукти ПАТ «ПУМБ»

Характеристика	Назва вкладу		
	«Дохідний»	«Спокійний»	«Вільний депозит»
Відсоткова ставка	Диференційована залежно від суми депозиту: – від 2500,00 грн. – 13,9% – від 200 000,00 грн. – 14,2%	Диференційована залежно від суми депозиту: – від 2500,00 грн. – 11,4% – від 200 000,00 грн. – 11,7%	Від 100,00 грн 8,9%
Можливість дострокового закриття	Умови депозиту не передбачають його дострокове повернення.	З можливістю дострокового розірвання.	Депозит із можливістю зняття всієї суми без розірвання договору зі збереженням усіх нарахованих відсотків. Дає абсолютну свободу в управлінні коштами.
Мінімальний внесок	2500,00 грн		100,00 грн
Програма лояльності	Застосовуються. Надбавка + 0,3% до відсоткової ставки		
Наявність безкоштовного інтернет-банкінгу	Так «ПУМБ online»		
Можливості дистанційного банкінгу	– Управління рахунками, картами, особистими фінансами 24/7 – Оплата послуг (мобільний, комунальні та ін.) – Банківські перекази і перекази за номером карти – Погашення та управління кредитами – Розміщення й управління депозитами		
Видача БПК картковий пакет «Депозитний»	безкоштовна БПК Visa Classic Unembossed чи MasterCard Standard Unembossed		

Джерело: складено за даними <https://pumb.ua>

народного класу з безкоштовним обслуговуванням, велика банкоматна та термінальна мережа (ТСО) – 20 619 шт., можливість зняття готівки в будь-якому банкоматі України без комісії, безкоштовне СМС-інформування, програма лояльності пролонгації депозиту тощо.

Майже вдвічі менші відсоткові ставки за депозитами фізичних осіб порівняно з державним банком пропонує банк з іноземним капіталом АТ «Райффайзен Банк Аваль» – 8,25–8,50%. До переваг його пропозицій на депозитному ринку України варто віднести можливість дострокового закриття рахунку, можливість поповнення від 100 грн., наявність пільгового періоду, наявність безкоштовного інтернет-банкінгу, безкоштовне СМС-інформування, наскрізна система рахунків.

Але, на відміну від попередньої пропозиції, цей банк не емітує власнику депозитного рахунку безкоштовну платіжну картку, що є суттєвим мінусом для власника депозиту, як і значно менша кількість відділень (503 одиниці) та банкоматів банку.

Третій приватний банк ПАТ «ПУМБ», хоч і є лідером за обсягами депозитів фізичних осіб у категорії банків із приватним капіталом, однак має менше переваг: безкоштовною є видача клієнтові банківських платіжних карт Visa Classic Unembossed чи MasterCard Standard Unembossed, наявність безкоштовного інтернет-банкінгу, використання програм лояльності. До недоліків депозитних програм банку можна включити: велику

суму мінімального внеску, відсутність можливості поповнення внеску, значно меншу кількість відділень (165 одиниць) та банкоматів тощо.

Тож, виходячи з вищезначеного, можна стверджувати, що як у цінових, так і в нецінових інструментах найбільш вигідні та якісні пропозиції на депозитному ринку надає ПАТ КБ «Приватбанк», особливо в дистанційному банкінгу через систему «Приват 24», при цьому маючи найбільш розгалужену і зручну систему банкоматів та терміналів. За цих умов, навіть незважаючи на проблеми зі стабільністю своєї діяльності, яка проявилася у зміні його власника, банк залишається беззаперечним лідером на ринку депозитних послуг України.

АТ «Райффайзен Банк Аваль», незважаючи на слабку позицію у ціновому сегменті, за рахунок якісних нецінових послуг та розгалуженої мережі відділень, банкоматів і терміналів, займає першу позицію серед банків з іноземним капіталом та п'яту у банківській системі України.

ПАТ «ПУМБ», хоч і пропонує відносно високі відсоткові ставки за депозитами, значно поступається за кількістю та якістю послуг. Це забезпечує перше місце серед банків із приватним капіталом, проте на депозитному ринку України – лише сьоме місце.

Дані таблиць показують, що важливим чинником у формуванні депозитного портфеля банків є наявність розгалуженої мережі відокремлених структурних підрозділів. Зокрема, ТОП-15 банкам,

ранжируваням за сумою депозитного портфеля, належало 7597 одиниць, або 80% із 9489 відокремлених територіальних структурних підрозділів банків України. Виняток становлять ПАТ «СІТІ-БАНК» та АТ «Прокредит Банк», у яких практично відсутні відокремлені структурні підрозділи, тому депозитний портфель їх майже на 100% сформований із поточних вкладів юридичних осіб.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що провідне місце у формуванні депозитного портфеля банку має наявність розгалуженої мережі відокремлених структурних підрозділів. Однак важливе місце в цьому процесі посідає також кількість та якість супутніх послуг. Про це свідчить те, що АТ «Ощадбанк», маючи на 1000 відокремлених структурних підрозділів більше, ніж ПАТ КБ «Приватбанк», однак, маючи значно нижчу порівняно із ПАТ КБ «Приватбанк» кількість та якість супутніх послуг, значно поступається йому за сумою депозитного портфеля.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2018).
2. Офіційний сайт компанії GfK Україна URL : <https://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/news/omnibus-gfk-ukraine> (дата звернення: 19.11.2018).
3. Грошово-кредитна статистика / Офіційний сайт Національного банку України. URL : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579 (дата звернення: 19.11.2018).
4. Рішення Правління НБУ від 10.02.2017 року № 76-рш. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43805377 (дата звернення: 19.11.2018).
5. Бутинець Ф.Ф. Банківська справа / за ред. Ф.Ф. Бутинця. К. : Кондор, 2004. 461 с.
6. Дзюблюк О.В. Банківські операції: Підручник / за ред. О.В. Дзюблюка. Тернопіль: Вид. ТНЕУ. «Економічна думка», 2009. 696 с.
7. Стан депозитної діяльності банків України. Фінансовий портал України. URL: <http://finance.ua> (дата звернення: 20.11.2018).

КОРУПЦІЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ:
ФОРМИ ПРОЯВУ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇCORRUPTION IN THE FIELD OF PUBLIC PROCUREMENT:
FORMS OF PROCEDURE AND MEANS OF CONTEST

У статті розглядаються проблеми подолання корупції в системі закупівель у сучасних умовах, а також запропоновані конкретні практичні засоби і методи подолання цього явища та господарсько-правові шляхи розв'язання не вирішених раніше частин означеної проблеми. Вважається, що корупція розпочинається з обміну взаємними послугами, що породжує систему незаконних відносин. Боротьба з корупцією в системі закупівель, безсумнівно, неможлива без комплексного підходу до вирішення такого важливого питання. Різносторонній розгляд проблематики свідчить про наявність специфічних аспектів та значний інтерес до цих питань. Водночас комплексне дослідження майже не проводилося. Не вирішено низку проблем у сфері публічних закупівель, тому все це потребує подальших наукових досліджень, що зумовило вибір теми цього дослідження та його актуальність. Автор вказує на те, що отримати відчутні результати показників зниження корупції можливо лише через застосування комплексного підходу, тобто збалансованого використання всіх методів протидії на всіх етапах процесу публічних закупівель. Обмежуючись окремими методами впливу, можна отримати лише короткотривалий ефект.

Ключові слова: корупція, законодавство, публічні закупівлі, фінансові втрати, зловживання.

В статті розглядаються проблеми подолання корупції в системі закупівель

в сучасних умовах, а також запропоновані конкретні практичні засоби і методи подолання цього явища та господарсько-правові шляхи розв'язання не вирішених раніше частин означеної проблеми. Вважається, що корупція розпочинається з обміну взаємними послугами, що породжує систему незаконних відносин. Боротьба з корупцією в системі закупівель, безсумнівно, неможлива без комплексного підходу до вирішення такого важливого питання. Різносторонній розгляд проблематики свідчить про наявність специфічних аспектів та значний інтерес до цих питань. Водночас комплексне дослідження майже не проводилося. Не вирішено низку проблем у сфері публічних закупівель, тому все це потребує подальших наукових досліджень, що зумовило вибір теми цього дослідження та його актуальність. Автор вказує на те, що отримати відчутні результати показників зниження корупції можливо лише через застосування комплексного підходу, тобто збалансованого використання всіх методів протидії на всіх етапах процесу публічних закупівель. Обмежуючись окремими методами впливу, можна отримати лише короткотривалий ефект.

Ключевые слова: коррупция, законодательство, публичные закупки, финансовые потери, злоупотребления.

УДК 336

Бенько І.Д.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку та контролю
в сфері публічного управління
Тернопільський національний
економічний університет

Сисюк С.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку та контролю
в сфері публічного управління
Тернопільський національний
економічний університет

Due to the enormous amounts of funds associated with purchases by the state of goods, works and services, this important area of activity creates a ground for corruption offenses and abuses. The main objective is to reveal the concept of corruption, to identify its main manifestations in the field of public procurement and to develop measures to combat corruption in this area. A multidisciplinary review of the issues suggests the presence of specific aspects and considerable interest in these issues. At the same time, a complex study was almost non-existent. A number of problems in the field of public procurement have not been solved, therefore, all this requires further scientific research, which predetermined the choice of the topic of this study and its relevance. Corruption offenses in the field of public procurement take place both from the managers of state funds and from the participants of the bids. In Ukraine, the most widespread abuse is the intention of customers to purchase goods from a predetermined manufacturer. This result can be achieved by giving an unjustified advantage to one of the participants. Abuse of public procurement begins with the preparation of documentation. The most common of these are: establishment of fuzzy or over-rigid qualification requirements for participants; fuzzy definition of the subject of the purchase, which does not always allow to make a correct representation of the consumer characteristics of the goods (services, works), which are procured; artificial limitation of the subject of the purchase, indicating the totality of such technical or other consumer characteristics of the product (services, works), which is responsible only one manufacturer. According to the results of the study, it should be concluded that obtaining significant results of the indicators of corruption reduction is possible only with the use of complex measures, ie the balanced use of all methods of counteraction at all stages of the public procurement process. However, if you apply only individual methods of influencing this complex process, you can only get a short-term positive result.

Key words: corruption, legislation, public procurement, financial losses, abuse.

Постановка проблеми. Корупційні дії гальмують упровадження економічних реформ у державі та зумовлюють розкрадання національного багатства. Корупція означає корисливе використання свого положення в суспільстві в особистих цілях.

У документах ООН зазначається, що корупція передбачає зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих інтересах, інтересах третіх осіб чи груп. При цьому державні службовці встановлюють плату за надані послуги, які є власністю держави, що розглядається як корупційні дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних з удосконаленням сис-

теми публічних закупівель, забезпеченням прозорості їх проведення та протидії правопорушенням у цій сфері, присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Д.А. Абрахیمов, Г.В. Веденєєв, В. Зубар, В.В. Карасьова, Т.А. Марусов, М.В. Нестерович, В.І. Смірнов, Н.Б. Ткаченко, К. Джилінгем, К. Лайсонс, Д. Уолтон, Д. Хейвуд, Я. Функ та ін.

Постановка завдання. Головною метою є визначення основних проявів корупції в сфері публічних закупівель та розроблення заходів щодо протидії корупції у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок залучення великих обсягів коштів, які

використовуються під час закупівлі товарів, робіт і послуг, ця сфера діяльності є підґрунтям, що породжує корупційні правопорушення та зловживання. У законодавстві нашої держави корупційне правопорушення трактується як «умисне діяння, що містить ознаки корупції за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність».

Здебільшого дуже важко довести, що мало місце умисне порушення законодавства, незважаючи на те, що результати закупівель однозначно вказують на ознаки корупційної змови. Однак є випадки, коли вимоги законодавства порушуються без будь-якого злого наміру. Такі дії можуть бути спричинені змінами у законодавстві, недостатньою кваліфікацією членів комітетів із публічних закупівель та браком часу на безпосереднє проведення процесу закупівлі.

Корупційні правопорушення у сфері закупівель можуть мати місце як із боку розпорядників державних коштів, так і з боку самих учасників закупівель.

В Україні найбільш поширеними зловживаннями є спроби замовників провести закупівлю товарів чи послуг у певного заздалегідь визначеного виробника, що досягається шляхом надання неправомірної переваги одному з учасників.

Під час здійснення закупівель та в процесі оцінки пропозиції замовники можуть допускатися процедурних порушень, таких як:

- невмотивоване відхилення пропозицій певних учасників закупівлі;
- неправильне визначення переможця процедури закупівлі;
- надання неповних або нечітко вказаних пояснень стосовно предмета та умов проведення закупівлі у відповідь на запити зацікавлених партнерів;
- повідомлення одному з учасників інформації щодо кількості та ідентичності пропозицій, які вже подані;

– неправомірне допущення до оцінювання пропозицій тих учасників, які не відповідають встановленим вимогам щодо подання документації;

– допущення до участі в закупівлі тих учасників, які є підставними фірмами;

– фальшування документації щодо проведення закупівель.

У багатьох країнах із метою уникнення вказаних порушень використовують запобіжні заходи. На наш погляд, досить вдало налагоджена робота щодо заборони та запобігання змови між учасниками торгів у законодавстві Канади. Так, закони стосовно корупції забороняють зловживання із заявками під час проведення закупівель. Вказані дії відразу розглядаються як наперед домовлені заявки і караються ув'язненням терміном до 5 років або штрафом, розмір якого визначається судом.

Досить вдало вирішується проблема змови між учасниками закупівлі і в законодавстві Європейського Союзу.

Проте виявлення самого факту змови або доказ того, що вона дійсно мала місце, є досить довготривалим та складним процесом. Це пов'язано з тим, що достовірно неможливо підтвердити вказані ситуації. З цією метою простежують телефонні розмови, проведені листування, електронні документи, але і ці факти повинні мати юридичне підтвердження, для того щоб вони розглядались як доказова база щодо підтвердження факту змови. У практиці західних країн під час вивчення економічних злочинів використовують непрямі докази.

Остаточне переведення закупівель на електронний формат передбачено Законом України «Про публічні закупівлі» [5].

Статистичні дані свідчать, що навколо публічних замовлень здійснюється близько 40% усіх корупційних діянь у Сполучених Штатах Америки, Західній Європі, Японії і в країнах Азії. Корупційні дії в системі публічних закупівель у будь-якій країні приводять до значних втрат. Усі втрати у системі

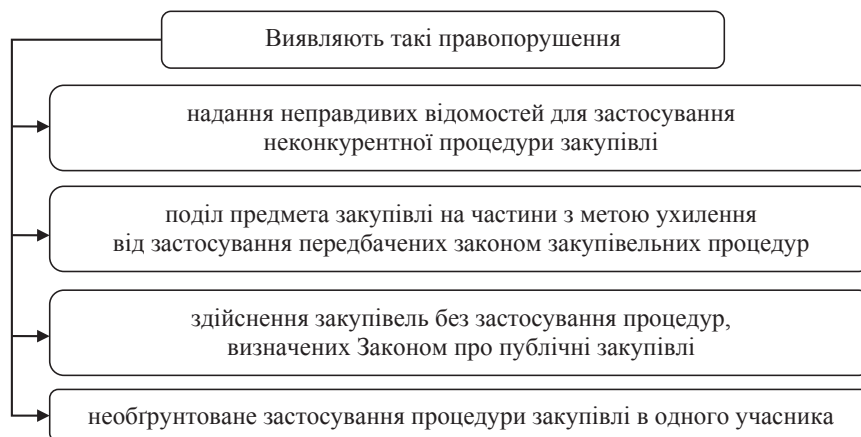

Рис. 1. Ознаки правопорушень

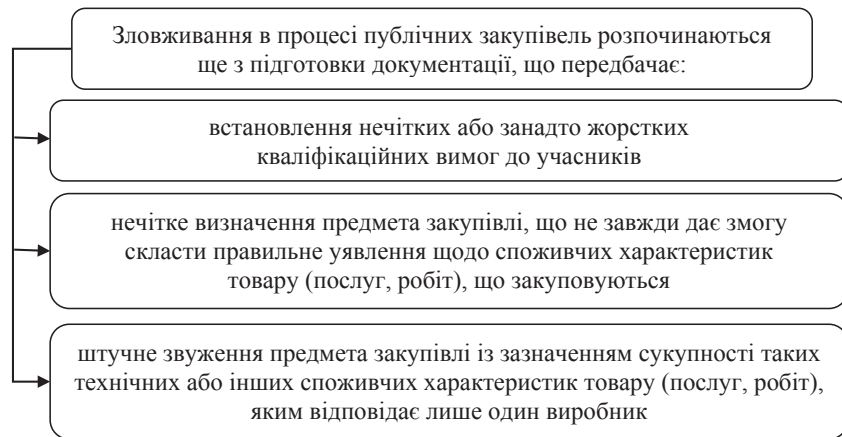

Рис. 2. Зловживання в процесі публічних закупівель

публічних закупівель поділяють на чотири групи: фінансові, кількісні, якісні та політичні.

Фінансові втрати зумовлені укладанням угод, що є фінансово не вигідними як для держави, так і суспільства загалом. Це зумовлено встановленням завищеної ціни на товари та послуги порівняно з поточними ринковими цінами.

Політичні втрати передбачають погіршення інвестиційного клімату в країні, послаблення економічної і фінансової систем, порушення принципів вільної торгівлі, а також втрачається довіра громадян до державних структур.

Кількісні втрати формують завищення або, навпаки, заниження обсягів постачання товарів та надання послуг порівняно з необхідною кількістю. При цьому виникає можливість придбання товарів чи послуг для особистого споживання, а не для задоволення державних потреб.

Якісні втрати розглядаються під час укладання договорів із порушенням технічних умов, послабленням вимог щодо контролю якості, надання послуг невідповідної якості, порушення умов гарантійного та післягарантійного обслуговування.

До конкретних видів порушень доцільно віднести:

- створення складу учасників, який дає можливість уникати застосування процедур закупівель поза певними обмеженнями і дає змогу використовувати спрощені процедури, включаючи пряме укладання договорів або закупівлю в одного виконавця;
- розроблення специфічних технічних умов з метою сприяння продажу певного товару або послуги та недопущення до участі в закупівлях потенційних учасників;
- встановлення таких критеріїв цінових пропозицій, що не відповідають вимогам фактичних закупівель і є дискримінаційними щодо інших постачальників;
- запровадження заходів із метою укладання контракту з наперед установленим постачальником;
- прийняття до розгляду недостовірної інформації від учасників закупівель чи цінової пропози-

ції, яка порушує усі встановлені вимоги з метою сприяння певному учаснику;

– маніпулювання процесом прийняття рішень.

Боротьба з корупцією в системі закупівель, безсумнівно, неможлива без комплексного підходу до вирішення такого важливого питання.

У міжнародній практиці розглядається чотири методи, які впливають на вирішення цього питання: психологічні, технічні, регламентні (процедурні) та репресивні методи.

З допомогою психологічних методів можливо вплинути на першопричину корупційних дій, тобто нівелювати бажання та прагнення найманих працівників до незаконного збагачення за рахунок держави, а насправді – за рахунок усього суспільства.

Технічні методи дають можливість виключити або зменшити вірогідність змови між учасниками закупівель шляхом усунення можливості особистих контактів між ними та підвищення ризиків щодо викриття корупційних дій.

Регламентні (процедурні) методи передбачають проведення закупівель відповідно до правил та процедур, що унеможливають або знижують ризики виникнення корупційних дій. У цьому разі сукупність процедур протидії виникнення корупції проводиться на основі двох методів:

– створення ефективної системи правил, які чітко та однозначно регламентують корупційно небезпечні процедури проведення публічних закупівель;

– формування механізмів контролю за безумовним дотриманням встановлених правил [3].

Репресивні методи спрямовані на створення умов, за яких корупційні заходи стають недоречними під час проведення закупівель.

Основними принципами, які лежать в основі законодавства України про корупцію, передбачено, що державний службовець несе кримінальну відповідальність як за пропонування, так і за отримання хабара.

Відповідно до Кримінального кодексу України хабарництво визначається як надання, пропонування хабара або незаслуженої винагороди, а отримання – як прийняття або вимагання.

У законодавстві Франції сформовано групу нормативно-правових актів, які безпосередньо спрямовані на боротьбу з корупцією. Законодавчі органи мають право припинити функціонування рахунку службовця, якщо встановлено, що його відкривали з метою ухилення від податків.

Парламент Італії заснував спеціальні органи з боротьби з організованою злочинністю і мафією.

Заходи щодо боротьби з корупцією у Німеччині проводяться шляхом конфіскації майна та створення відповідного правового підґрунтя, яке унеможливує зловживання державними службовцями своїм посадовим становищем. Особливо заслуговує на увагу створений у цій країні реєстр корумпованих фірм, який дає змогу позбавити фірму, зазначену в ньому, права на виконання різних видів державних замовлень. Вказані фірми перебувають під особливим контролем з боку правоохоронних органів.

Система антикорупційних механізмів Великої Британії врегульована на законодавчому рівні. Закони щодо протидії корупції вимагають від посадових осіб доводити свою невинність та враховують роль громадської думки, яка дає можливість прослідкувати тенденції та динаміку розвитку антикорупційних заходів.

Боротьба з корупцією в Нідерландах передбачає такі заходи:

- постійна звітність і гласність у питаннях виявлення корупції, обговорення її наслідків, а також покарання за корупційні дії;
- розроблення, моніторинг та контроль можливих джерел виникнення корупційних діянь;
- створення системи прав і обов'язків посадових осіб із характеристикою міри їхньої відповідальності за порушення посадової етики.

Основною формою покарання для державних службовців у цій країні розглядається заборона працювати в органах державної влади та втрата соціальних гарантій, наприклад, пенсійного забезпечення. До методів покарання можна також віднести і тимчасове відсторонення від виконання своїх обов'язків.

Сьогодні Сингапур займає лідируючі місця поряд із Великою Британією щодо відсутності корупції, тому доцільно зосередити увагу на Сингапурській стратегії антикорупційних заходів:

- суттєве підвищення заробітної плати державним службовцям;
- щоденний контроль діяльності чиновників нижчого рівня вищими;
- постійне проведення ротації чиновників з метою запобігання формування стійких корупційних зв'язків;

- проведення непередбачених перевірок;
- забезпечення конфіденційності інформації, якою можна скористатися в корупційних цілях;
- здійснення процедури перегляду антикорупційних заходів кожні 3–5 років;
- розроблення та удосконалення процедур взаємодії з громадськістю з метою уникнення зловживань.

Висновки із проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження слід дійти висновків про те, що одержати вагомий результат показників зниження корупції можливо лише за умови використання комплексних заходів, тобто збалансованого використання усіх методів протидії на всіх етапах процесу публічних закупівель. Однак якщо застосовувати лише окремі методи впливу на цей складний процес, то можна отримати лише короточасний позитивний результат.

Комплекс заходів щодо протидії корупції та вдосконалення функціонування системи закупівель передбачає:

- вдосконалення законодавства у сфері закупівель відповідно до європейських принципів;
- забезпечення здійснення дієвого контролю, зокрема шляхом запровадження обов'язкового проведення аудиту фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання;
- розроблення та застосування спеціальних програм правової освіти з питань подолання корупції;
- залучення до участі в торгах іноземних учасників;
- підтримку вітчизняного виробника та представників малого і середнього бізнесу;
- збільшення відповідної реклами в засобах масової інформації;
- опублікування щорічних соціологічних опитувань щодо наявності корупції в державі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабенко К.А., Діденко Н.Г., Кондрашова М.В., Лазаренко С.Ж. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія : навч.-метод. посібник. Київ : МП Леся, 2016. 236 с.
2. Марчук М.П. До питання протидії корупції у сфері здійснення закупівель медичних препаратів. *Юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 172–177.
3. Мельников О.С. Деякі шляхи оптимізації електронних закупівель в Україні. *Економіка та держава*. 2013. № 9. С. 125–128.
4. Найбільше корупційних схем залишається у сфері держзакупівель. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27253935.html> (дата звернення: 22.02.2019).
5. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII редакція від 10.12.2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/922-19> (дата звернення: 22.02.2019).

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІFEATURES OF FINANCIAL SUPPORT
OF THE HEALTHCARE SECTOR IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні та приділено увагу джерелам формування фінансових ресурсів цієї галузі в Україні. Досліджено категорію «фінансове забезпечення» та запропоновано власне трактування дефініції «фінансове забезпечення галузі охорони здоров'я». Узагальнено характерні особливості сучасної моделі фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні, розглянуто найпотужніше джерело фінансування цієї галузі, а саме бюджетне фінансування. Розкриті нові тенденції нової реформи галузі охорони здоров'я в Україні за 2018 рік. Акцентовано увагу на необхідності концептуального та практичного обґрунтування впровадження медичного страхування, яке забезпечить формування більш потужних фінансових потоків галузі охорони здоров'я в Україні, бо саме галузь охорони здоров'я повною мірою повинна забезпечувати та відновлювати здоров'я суспільства.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансування, фінансове забезпечення, джерела фінансового забезпечення, охорона здоров'я.

В статье рассмотрены особенности финансового обеспечения здравоохранения

в Украине и уделено внимание источникам формирования финансовых ресурсов этой отрасли в Украине. Исследована категория «финансовое обеспечение» и предложена собственная трактовка дефиниции «финансовое обеспечение здравоохранения». Обобщены характерные особенности современной модели финансового обеспечения здравоохранения в Украине, рассмотрен мощнейший источник финансирования этой отрасли, а именно бюджетное финансирование. Раскрыты новые тенденции новой реформы здравоохранения в Украине за 2018 год. Акцентировано внимание на необходимости концептуального и практического обоснования внедрения медицинского страхования, которое обеспечит формирование более мощных финансовых потоков отрасли здравоохранения в Украине, потому что именно здравоохранение в полной мере должно обеспечивать и восстанавливать здоровье общества.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, финансирование, финансовое обеспечение, источники финансового обеспечения, здравоохранение.

УДК 336.13

Драгунов Д.М.

аспірант

Чернігівський національний
технологічний університет**Забаштанський М.М.**д.е.н., доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці
Чернігівський національний
технологічний університет

The article deals with the peculiarities of the financial support of the healthcare sector in Ukraine and focuses on the sources of the financial resources of this branch in Ukraine. The category "financial support" was investigated which is devoted to many works of domestic and foreign scholars. The own interpretation of the definition "financial security of the healthcare industry" was proposed this financial relationship with the formation, distribution and use of financial resources is aimed at ensuring the full functioning of the industry in order to fulfill its main function in preserving and restoring society's health. The general features of the modern model of financial security of the healthcare sector in Ukraine are summarized, and the most powerful source of financing for this branch is considered, namely, budget financing. The process of financing the healthcare sector has its own peculiarities, which are the distribution of financial security at levels that will be financed both from the state budget and from medical insurance funds, which in turn will improve the quality and timeliness of medical services. The level of financial support for the health sector of every country in the world should be at the proper level, because it is the sufficiency of financial resources that determines the industry's ability to renew capital assets, to introduce advanced medical achievements, which will improve the health of the nation and increase the level of society's life. New trends in the new healthcare reform in Ukraine for 2018 are revealed. The emphasis is placed on the need for a conceptual and practical rationale for the introduction of health insurance, which will ensure the formation of more powerful financial flows of the healthcare sector in Ukraine. Society and the state responsible for the health and preservation of the gene pool of Ukraine ensure the priority of health care, improvement of working conditions, training, life and rest of the population, solving environmental problems, improving medical care and promoting healthy lifestyles which in turn will increase the economic situation of our country.

Key words: financial resources, financing, financial support, sources of financial support, healthcare.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки охорона здоров'я відіграє важливу роль у формуванні здорової нації держави та є ключовим елементом її національної безпеки, який повинен забезпечувати доступне та якісне медичне обслуговування населення. Галузь охорони здоров'я є важливою складовою частиною життєдіяльності населення будь-якої держави. Від стану охорони здоров'я залежить відтворення та нарощення економічного потенціалу суспільства. Забезпечення належного технічного та фінансового стану галузі охорони здоров'я виступає необхідною складовою частиною існування країни, збільшення тривалості життя людей, збереження здорової нації та зміцнення трудового потенціалу держави. Можна стверджувати, що ефективна реалізація політики у сфері

охорони здоров'я неможлива без належного її фінансового забезпечення, джерелами якого в сучасних умовах є бюджетні кошти, а також кошти юридичних та фізичних осіб. Належне фінансове забезпечення галузі охорони здоров'я формує можливості її інноваційного розвитку, що виступає основою збереження трудового потенціалу нації, сприяє економічному розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими. Значний внесок у дослідження особливостей фінансового забезпечення внесли Я. Буздуган, В. Виговська, В. Демянишин, О. Кириленко, В. Москаленко, М. Мних, В. Маргасова, С. Онишко, Н. Ткаченко, С. Юрій, В. Виговська.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні, спрямованого на оптимізацію його обсягів відповідно до наявних потреб, а також пошук та обґрунтування додаткових джерел фінансування цієї галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритетним завданням кожної країни світу є збереження здоров'я нації та формування трудового потенціалу, необхідного для забезпечення економічного розвитку. Вирішення цього завдання перебуває в площині належного фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я, що дає змогу підтримувати її технічний та фінансовий стан на належному рівні, застосовувати передові інноваційні технології збереження здоров'я нації та збільшення тривалості життя.

Рівень фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я кожної країни світу повинен бути на належному рівні, бо саме достатність фінансових ресурсів визначає спроможність галузі здійснювати оновлення основних засобів, впроваджувати передові досягнення в медицині, що сприятиме покращенню стану здоров'я нації та підвищуватиме рівень життєдіяльності суспільства.

Дослідженню дефініції «фінансове забезпечення» присвячено багато праць вітчизняних та іноземних науковців.

І.С. Козій визначає фінансове забезпечення як один із елементів фінансового механізму поряд з управлінням фінансовою діяльністю, фінансовим регулюванням, фінансовим плануванням і прогнозуванням тощо. Фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів підприємств за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм і дає змогу створити такі обсяги фінансових ресурсів господарської діяльності, за яких підприємство мало би змогу не тільки беззбитково функціонувати, а й підвищувати ефективність діяльності та зміцнювати економіку країни загалом [4, с. 223–229].

Д.С. Олійник визначає фінансове забезпечення як організацію через визначення обсягу фінансових ресурсів науково обґрунтованого їх прогнозування, створення фінансових резервів і нормативно-правового забезпечення [2, с. 17].

О.Р. Романенко пропонує під фінансовим забезпеченням розуміти покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою. Формами фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування та державне фінансування, а інструментами механізму фінансового забезпечення – склад і структура його джерел [5, с. 18].

В.М. Опарін наголошує на тому, що фінансове забезпечення підприємства реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке

може здійснюватися через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування [6, с. 56].

Водночас фінансове забезпечення галузі охорони здоров'я має свої особливості, що зумовлює необхідність виокремлення цієї категорії серед інших. На думку Я. Буздугана, фінансове забезпечення охорони здоров'я – це метод фінансового механізму, що визначає принцип, джерела і форми фінансування суб'єктів господарювання, чия діяльність спрямована на охорону, збереження, зміцнення та відновлення здоров'я громадян [1, с. 8].

З огляду на наявні підходи до трактування категорії «фінансове забезпечення» та «фінансове забезпечення галузі охорони здоров'я» вважаємо необхідним дати власне трактування цієї категорії. Так, під фінансовим забезпеченням галузі охорони здоров'я слід розуміти фінансові відносини з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, спрямовані на забезпечення повноцінного функціонування галузі з метою виконання нею основної функції щодо збереження та відновлення здоров'я суспільства.

Найпотужнішим джерелом фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні натеper залишається бюджетне фінансування. Важливість вирішення проблем, що пов'язані з бюджетним фінансуванням галузі охорони здоров'я, зумовлена обмеженням обсягом та неефективним і недосконалим використанням наявних фінансових ресурсів, що вимагає розроблення нових підходів до організації фінансування вказаної галузі. Натеper фінансові ресурси, спрямовані на охорону здоров'я в країні, поділяються на такі складники: медична продукція та обладнання; поліклініки й амбулаторії, швидка та невідкладна допомога, у тому числі поліклініки загального профілю та амбулаторії; спеціалізовані поліклініки; стоматологічні поліклініки; станції швидкої та невідкладної допомоги; фельшерсько-акушерські пункти; лікарні та санаторно-курортні заклади: лікарні загального профілю; спеціалізовані лікарні та інші спеціалізовані заклади; пологові будинки; санаторно-курортні заклади; санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади; дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я; інша діяльність у сфері охорони здоров'я, у тому числі будинки дитини; станції переливання крові; інші заклади та заходи у сфері охорони здоров'я.

Напрями використання бюджетних коштів у процесі фінансового забезпечення галузей охорони здоров'я різних країн мають свої особливості. У менш розвинених країнах розподіл фінансових ресурсів спрямовано на розвиток служб первинної ланки, а в економічно розвинених країнах акцент робиться на впровадженні нових медичних технологій, вдосконалення адміністративно-управлінських механізмів і підвищення якості медичної

допомоги. Тому проблеми фінансування галузі охорони здоров'я не втрачають своєї актуальності і для тих, і для інших.

Як правило, в більшості країн світу обсяги бюджетного фінансування галузей охорони здоров'я визначаються на підставі науково обґрунтованих нормативів з розрахунку на одного жителя. Зокрема, в нашій країні обсяг фінансування за державним та місцевими бюджетами на утримання лікарень визначається за економічними нормами та нормативами. Тому основною формою фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я виступає бюджетне фінансування. Саме з ним пов'язані глибокі теоретичні дослідження розподільчих процесів, організації грошових відносин із приводу використання централізованого фонду коштів держави. У процесі фінансування найповніше розкривається призначення державного бюджету, його спрямованість на виконання функцій держави, рівень корисності цих функцій для суспільства, стратегічний напрям руху суспільства та його траєкторія, відповідні тенденції й динаміка розвитку [1, с. 250].

Офіційно всім громадянам України гарантовано конституційне право на безкоштовне медичне обслуговування, проте в більшості медичних закладів стягується плата з пацієнтів. Нині відбуваються певні спроби органів влади ввести обмежений набір безкоштовних медичних послуг, але на практиці вирішення питання, які послуги повинні фінансуватися з бюджету, а які населення буде оплачувати за власний рахунок, фактично віддано на розсуд конкретних медичних установ. Такий підхід позбавляє систему прозорості і, відповідно, сприяє зростанню неофіційних платежів за медичні послуги.

Важливою особливістю фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я є множинність джерел формування фінансових ресурсів для оплати медичних послуг і різноманітність систем та моделей їх залучення. В Україні натеper використовуються різноманітні джерела фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я:

- бюджетне фінансування галузі охорони здоров'я;
- пряма оплата медичних послуг пацієнтами;
- соціальне медичне страхування;
- добровільне медичне страхування;
- внески організацій-донорів, пожертвування.

Проте використання зазначених джерел ускладнюється економічним станом держави та населення. Значні обсяги зовнішнього та внутрішнього державного боргу, дефіцит державного бюджету протягом останніх років, а також наявність значної потреби галузі охорони здоров'я у фінансовому забезпеченні унеможливають швидке оновлення галузі, а також використання інноваційних підходів до зміцнення та відновлення здоров'я громадян у найближчій перспективі.

Низький рівень доходів громадян, з іншого боку, не дає змоги здійснювати своєчасну діагностику стану їхнього здоров'я, обмежує їхню спроможність періодичної профілактики наявних захворювань, що приводить до погіршення здоров'я громадян та втрати трудового потенціалу країни. Саме тому питання пошуку оптимальної моделі фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я набуває все більшої актуальності.

Вирішення цієї проблеми в сучасних умовах перебуває в площині симбіозу трьох основних джерел фінансового забезпечення галузі: бюджетне фінансування, оплата медичних послуг їх споживачами, а також медичне страхування. Проте визначення питомої ваги кожного джерела в загальному обсязі фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я залишається відкритим та перебуває під впливом багатьох чинників.

Удосконалення системи фінансування галузі охорони здоров'я передбачає оптимізацію обсягів фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я.

На сучасному етапі процес фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я має свої особливості (рис. 1) [3, с. 177].

Ця концепція полягає у розподіленні фінансового забезпечення за рівнями, які будуть фінансуватися як із державного бюджету, так і з фондів медичного страхування, що підвищить якість та своєчасність надання медичних послуг. Ідеальної моделі фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я ще немає, але ефективна модель сприяє виконанню основної функції щодо збереження, зміцнення та відновлення здоров'я громадян.

Під час проведення нової реформи галузі охорони здоров'я в Україні також змінюється і порядок фінансування. З 2018 року цими питаннями займається Національна служба здоров'я України, функцією якої є реалізація державної політики у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій. Натеper Національна служба здоров'я України уклала договори з 623 комунальними, приватними медичними закладами і лікарями-ФОП, які надають первинну медичну допомогу. Вперше українці можуть вільно обирати лікаря у медичному закладі, незалежно від форми власності, Національна служба здоров'я на однакових умовах оплачує надання гарантованого пакету послуг первинної медичної допомоги всім закладам, які стали партнерами служби [7].

Ефективним шляхом виходу охорони здоров'я України з глибокої економічної кризи є впровадження медичного страхування. Перебудова економіки охорони здоров'я повинна починатися насамперед з укріплення фінансової основи галузі, зі зміни загальної системи фінансування, що

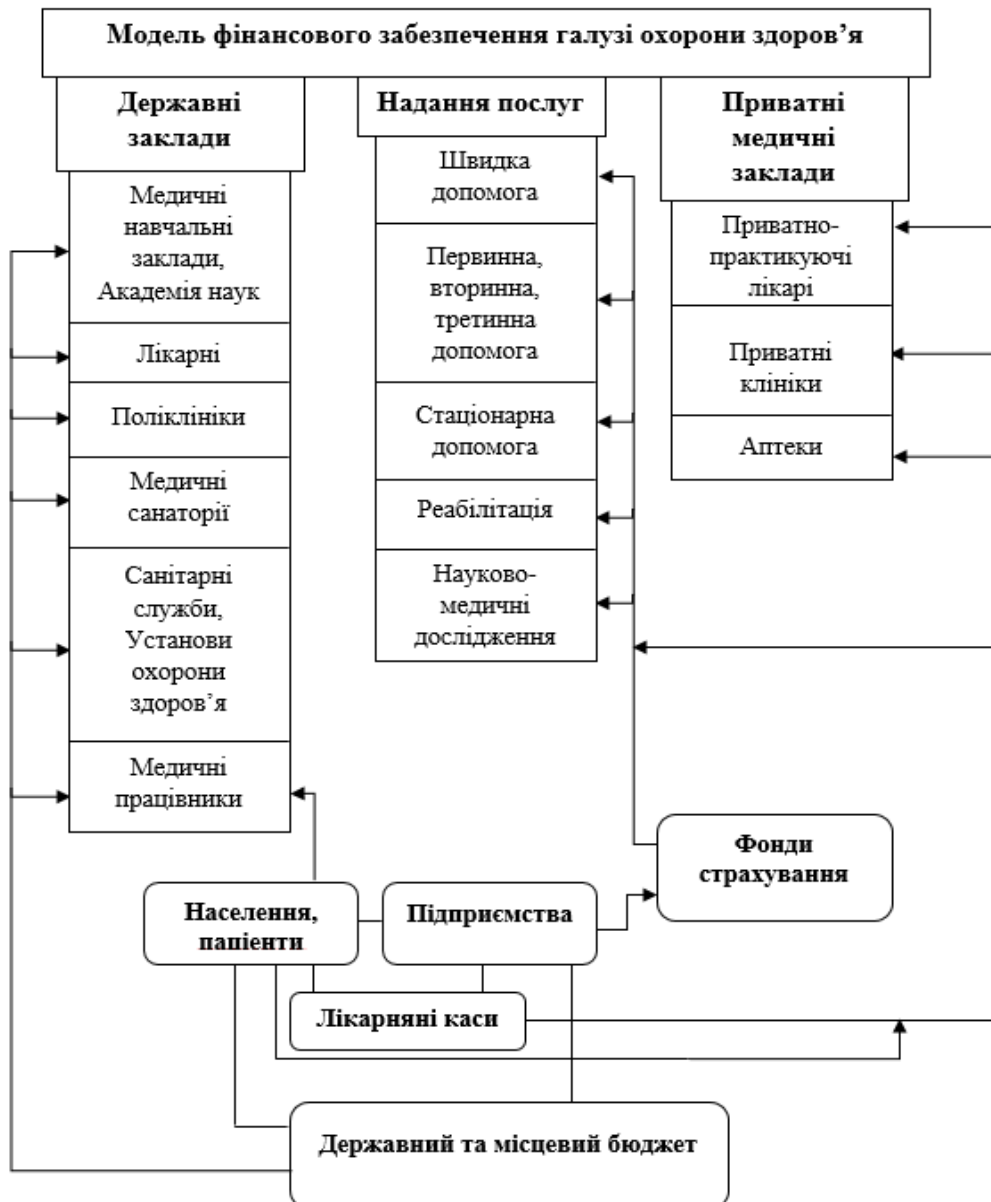

Рис. 1. Характерні особливості моделі фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я

Джерело: складено на основі [3, с. 177]

передбачає обов'язковий відхід від бюджетної системи фінансування до змішаної бюджетно-страхової системи, що фінансується за активної участі підприємств, установ, організацій різних форм власності з елементами добровільного медичного страхування населення.

Отже, доцільно посилювати ініціативи щодо впровадження моделей медичного страхування, що дасть змогу накопичити необхідний досвід упровадження змішаної системи медичного страхування, за якої страхові внески розподіляють між собою держава, роботодавці та громадяни, яка повинна забезпечити рівність і доступність медичних послуг досить високої якості для всіх громадян. Суспільство і держава, відповідальні за рівень здоров'я і збереження генофонду України,

забезпечують пріоритетність охорони здоров'я, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, удосконалення медичної допомоги і пропаганди здорового способу життя.

Реформа системи фінансового забезпечення необхідна для подолання недосконалості та архаїчності наявних механізмів збору, розподілу ресурсів та оплати постачальників медичних послуг.

Світова статистика охорони здоров'я зазначає, що стратегічне управління системою охорони здоров'я має здійснюватися з метою зміцнення політики поліпшення здоров'я населення, що виражено турботою про стан здоров'я та справедливості в усіх напрямках політики, а також щодо кінцевих результатів і заходів охорони здоров'я.

Це свідчить, що в основі охорони здоров'я – три складові частини: фінансування, надання послуг та формування ресурсів [3, с. 177–178].

Висновки з проведеного дослідження. Недостатнє бюджетне фінансування галузі охорони здоров'я значно впливає на її стан та розвиток. Досліджуючи джерела фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я та особливості їх використання, зазначимо, що в Україні головним і найпотужнішим джерелом фінансування залишається бюджетне.

Дослідивши особливості наявної моделі фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні, зазначимо, що ефективним шляхом виходу охорони здоров'я України з глибокої економічної кризи є впровадження медичного страхування, яке забезпечить формування більш потужних фінансових потоків для надання окремих видів медичної допомоги і дадуть змогу провести фінансово-економічне розмежування первинного, вторинного та третинного рівнів надання медичної допомоги.

Викладене дає підстави стверджувати, що успішне реформування системи фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні можливе лише за умови раціонального використання національних фінансових, виробничих,

людських та інформаційних ресурсів. Та у наших питаннях фінансування галузі охорони здоров'я вагомим є внесок багатьох дослідників. Незважаючи на наукову і практичну цінність цих досліджень, проблему побудови ефективної моделі охорони здоров'я в Україні досі не вирішено.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Юрій С.І. Антологія бюджетного механізму. *Економічна думка* : монографія / С.І. Юрій, В.Г. Демяншин, Я.М. Буздуган. Тернопіль, 2001. С. 250.
2. Олійник Д.С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Д.С. Олійник. Київ, 2003. С. 17.
3. Васкес Абанто Х.Э. Оригинальные исследования. *Медицина неотложных состояний*. 2014. № 3. С. 177–178.
4. Козій І.С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18.9. С. 223–229.
5. Романенко О.Р. Фінанси : підручник / О.Р. Романенко. Київ, 2009. С. 312.
6. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник. В.М. Опарін. Київ, 2005. 240 с.
7. Реформа системи охорони здоров'я. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> (дата звернення: 03.02.2019).

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

SYSTEM OF FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISE

У статті наведено підходи щодо визначення ефективності фінансового планування на підприємстві. На основі аналізу досліджень і публікацій з проблем планування виділено два принципових підходи щодо оцінки фінансових планів підприємства. Визначено, що перший підхід орієнтується на оцінювання такого складника якості планів, як їхня ефективність, яка вимірюється розміром того внеску, який здійснює план, у забезпечення виконання цілей і завдань за вирахуванням витрат та інших небажаних наслідків, що виникають під час його формування та виконання. Другий підхід орієнтований на розроблення комплексу критеріїв якості плану. У статті набули подальшого розвитку підходи до оцінки ефективності фінансового планування на підприємстві через використання дефініції ефективності, результативності, економічності, дієвості. Також запропоновано уточнене визначення поняття якості фінансового плану як сукупності його взаємопов'язаних і взаємозумовлених параметрів, що відповідають потребам фінансового розвитку підприємства та кількісно реально обґрунтовані.

Ключові слова: фінансове планування, підприємство, принципи фінансового планування, класифікація принципів, система фінансового планування на підприємстві.

В статті приведені підходи до визначення ефективності фінансового планування на підприємстві.

исследования и публикаций по проблемам планирования выделены два принципиальных подхода к оценке финансовых планов предприятия. Определено, что первый подход ориентируется на оценку такой составляющей качества планов, как их эффективность, которая измеряется размером того вклада, который осуществляет план, в обеспечение выполнения целей и задач за вычетом расходов и других нежелательных последствий, возникающих при его формировании и исполнении. Второй подход ориентирован на разработку комплекса критериев качества плана. В статье получили дальнейшее развитие подходы к оценке эффективности финансового планирования на предприятии из-за использования дефиниций эффективности, результативности, экономичности, действенности. Также предложено уточненное определение понятия качества финансового плана как совокупности его взаимосвязанных и взаимообусловленных параметров, отвечающих потребностям финансового развития предприятия и количественно реально обоснованы.

Ключевые слова: финансовое планирование, предприятие, принципы финансового планирования, классификация принципов, система финансового планирования на предприятии.

УДК 658.14.012

Злобіна К.С.

директор ТОВ «ВІН-ГРУП»

The article states that the differences between modern approaches to planning are that it has not become a process of effective management, the process of adjusting the prospective increase of efficiency in the activities of enterprises. Therefore, today, planning as a process requires consideration of its updated scientific positions: first, it involves a complete cycle of market research, the development of strategic plans to their implementation, making adjustments and evaluating the results of the implementation of plans and the adoption of new managerial decisions; and secondly, planning should be seen as a flexible process, depending on the situation on the market and the behavior of consumers, from changes in factors of the internal and external environment, from their dynamism; thirdly, it should be considered not only as an instrument for the effective use of resources, but also a tool for balancing the interests of all participants in the planning process and users of the results of planning, which is expressed in achieving the goals set (production, cost, social, environmental, etc.); and fourth, it should take into account the process that involves the effective use of all the components of the company's potential to ensure the development of the enterprise in the long-term. Also, the article presents approaches to determining the effectiveness of financial planning in the enterprise. On the basis of analysis of research and publications on planning issues, two principal approaches to assessing financial plans of the enterprise are identified. It is determined that the first approach focuses on assessing such a component of the quality of plans – their effectiveness, which is measured by the size of the contribution, which implements the plan to ensure the implementation of goals and objectives less costs and other undesirable effects that arise during its formation and implementation. The second approach is aimed at developing a set of criteria for the quality of the plan. The article further develops approaches to assessing the effectiveness of financial planning at an enterprise through the use of definitions: efficiency, effectiveness; profitability; efficacy. Also, the definition of the concept of «quality of the financial plan» as a set of its interconnected and mutually determined parameters corresponding to the needs of financial development of the enterprise and quantifiably substantiated is proposed.

Key words: financial planning, enterprise, principles of financial planning, classification of principles, system of financial planning at the enterprise.

Постановка проблеми. Сучасна діяльність підприємств характеризується невизначеністю через нестабільність зовнішнього середовища, тому система фінансового планування на підприємстві потребує відповідного об'єктивного застосування через удосконалення та підвищення ефективності фінансового планування діяльності. Без фінансового планування підприємству неможливо забезпечити стійкий фінансовий стан, сформувати необхідний обсяг фінансових ресурсів для здійснення фінансової діяльності та розвитку.

Фінансове планування включає всі операційні процеси, пронизує і пов'язує в єдиний ланцюг маркетинг, кадрове та виробниче планування. За допо-

могою фінансового планування конкретизуються намічені прогнози, визначаються взаємопов'язані завдання і послідовність їхньої реалізації в досягненні обраної мети. Важливість і актуальність усіх зазначених питань зумовили значний інтерес і увагу вчених до вивчення фінансового планування діяльності підприємства. При цьому необхідно відзначити різнобічність висвітлення питань фінансового планування в науковій літературі і, як наслідок, відсутність єдиної термінологічної бази його пізнання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що зарубіжні автори Р. Брейлі, Ю. Брігхем, Дж.Д. Ван Хорн,

С. Росс, Дж. Сициліано, Ф. Лі Ченг, П. Етрілл та інші приділяють більшу увагу питанням фінансового планування на підприємстві.

Окремі методологічні, методичні й організаційні аспекти фінансового планування досліджуються українськими вченими: І. Бланком, В. Борисовою, Г. Висоцьким, О. Кнейслер, О. Квасовським, Н. Спасів, В. Костецьким, В. Опаріним, О. Орловим, І. Полтьєвою, О. Терещенком, В. Тропіною, І. Хомою, М. Алексєєвим, В. Бочаровим та іншими.

Відзначаючи вагомий внесок дослідників у цій сфері, слід зауважити, що окремі аспекти фінансового планування діяльності підприємств потребують подальших досліджень. Так, недостатнім є узагальнення і систематизація наявних досліджень термінологічного базису фінансового планування, що могло би слугувати отриманню більш цілісного уявлення про сам процес, його сутність, призначення і, як наслідок, підвищення результативності його використання на підприємстві.

Постановка завдання. Узагальнення та систематизація наукової літератури за визначенням системи фінансового планування і системи принципів фінансового планування для формування цілісного уявлення про фінансове планування на підприємстві як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Організація планування залежить від величини підприємства. На малих підприємствах немає поділу управлінських функцій у власному розумінні цього слова, і керівники мають можливість самостійно виконувати завдання планування. На великих підприємствах робота зі складання планів повинна проводитися децентралізовано. Бо саме на рівні підрозділів зосереджені кадри, які мають найбільший досвід у сфері виробництва, закупівель, реалізації, оперативного керівництва тощо. Тому саме в підрозділах і висуваються пропозиції щодо тих дій, які було б доцільно зробити в майбутньому.

Зрозуміло, що плани підрозділів повинні бути взаємопов'язані для того, щоб забезпечити дієву систему координації. На багатьох підприємствах розробляється інструкція зі складання планів, в якій містяться цілі, завдання, етапи складання і форми планів, а також розподіл обов'язків і відповідальності під час розрахунку планових показників [2].

Водночас для організації системи фінансового планування на підприємстві необхідно концептуально визначити принципи планування.

Вперше основні принципи планування сформулював французький вчений, засновник класичної адміністративної школи управління А. Файоль

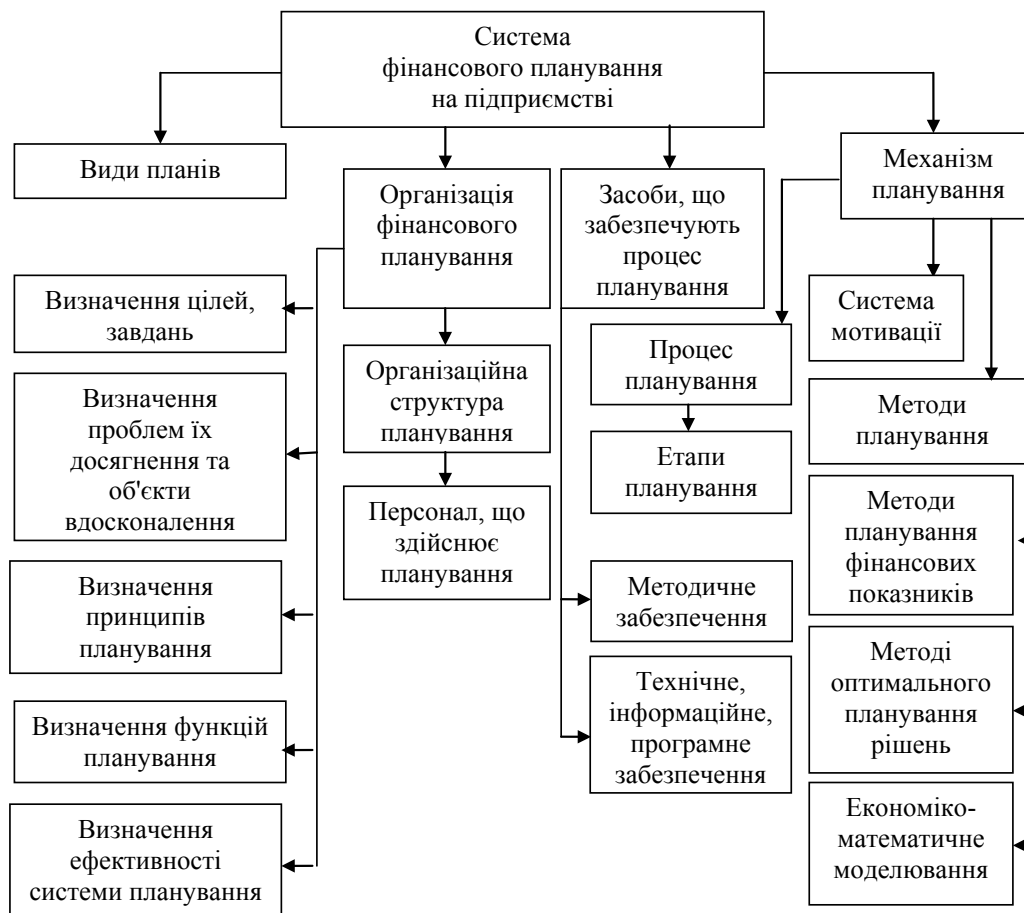

Рис. 1. Система фінансового планування на підприємстві

(Франція), пізніше вони були доповнені Р. Акоф-фом (США) і розвинуті сучасними економістами.

Вітчизняні вчені, окрім розглянутих класичних принципів, беруть до уваги такі загальноекономічні принципи, як: комплексність, оптимальність, ефективність, пріоритетність, збалансованість, зайнятість, директивність, самостійність, рівнонапруженість, конкретність, об'єктивність, динамічність, ризик, науковість, цільова спрямованість, системний характер планування, безперервність, відповідність джерел фінансування їхнім цілям, забезпечення ліквідності та фінансової стійкості тощо.

У закордонній практиці планування можуть бути і такі принципи планування, як принципи документального забезпечення, організованості, стандартизації, вичерпності, узгодженості.

Дотримання вказаних принципів є необхідною умовою здійснення фінансового планування діяльності суб'єкта господарювання, запорукою вирішення завдань та досягнення поставлених цілей.

Схематично процес фінансового планування можна охарактеризувати, по-перше, як визначення майбутнього підприємства і його структурних підрозділів; по-друге, як проектування бажаних результатів діяльності підприємства; по-третє, як вибір методів та засобів (ресурсів) та визначення послідовності дій у досягненні бажаних результатів.

Послідовність планування зазвичай така: визначення цілей; моделювання майбутнього

стану підприємства; визначення способів його досягнення; декомпозиція заданих (бажаних) результатів у мети і постановка завдання виконавцям, які самі визначають способи їх досягнення.

Зрозуміло, що єдиного стандарту організації фінансового планування немає й, очевидно, не може бути. Занадто великий вплив галузевих особливостей, масштабів виробництва і реалізації продукції, організаційної структури та інших аспектів діяльності підприємства.

Водночас можна виділити основні складники процесу планування, а саме: систематичну постановку цілей і розроблення заходів з їх досягнення; моделювання (проектування) основних параметрів діяльності підприємства, взаємозв'язків між ними і визначення умов та термінів їх досягнення; систематичну підготовку управлінських рішень, пов'язаних із майбутніми подіями (підготовка до майбутнього), контроль виконання планів, визначення та оцінку ефективності планування, уточнення основних параметрів (показників) діяльності підприємства.

На основі аналізу літературних джерел щодо фінансового планування можна виокремити основні групи принципів планування які, становлять його методологічну базу. А саме: технологічні принципи, методичні та організаційні принципи та принципи ефективності фінансового планування. До першої групи можна віднести технологічні принципи фінансового планування: принцип документального забезпечення; принцип відповідності; принцип постійної потреби в робочому капіталі; принцип надлишку грошових коштів.

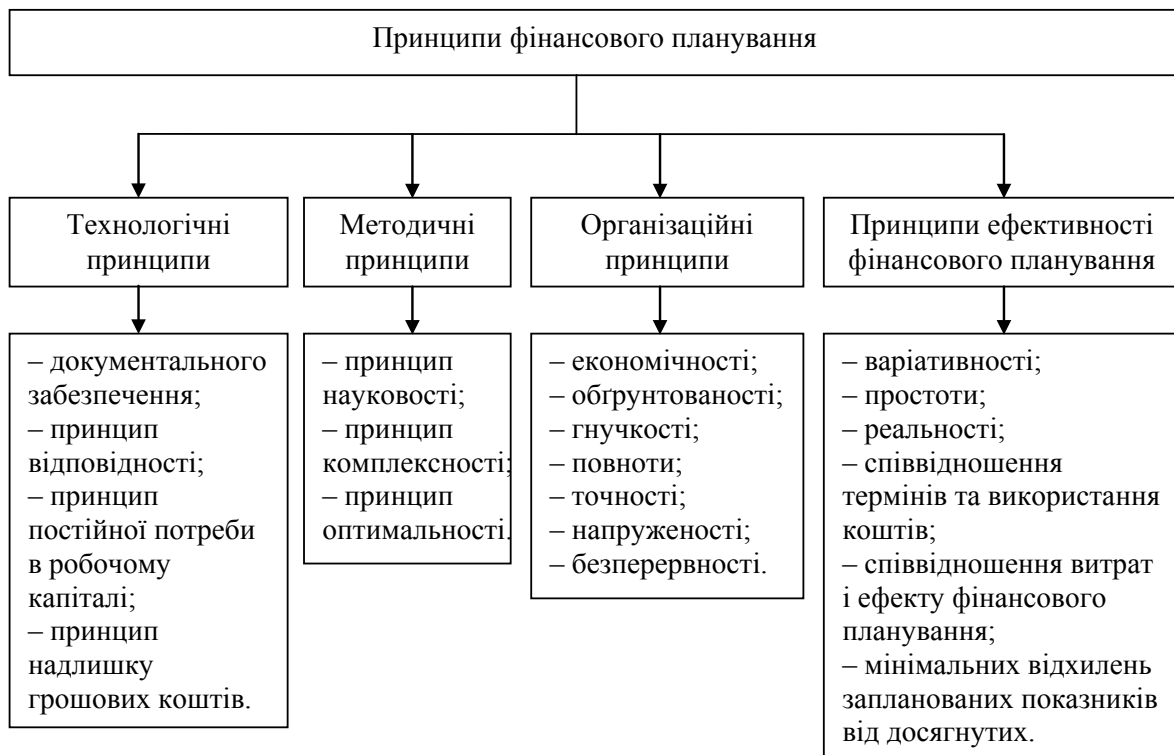

Рис. 2. Систематизація принципів фінансового планування

ності; принцип постійної потреби в робочому капіталі; принцип надлишку грошових коштів.

Принцип відповідності полягає у зіставленні активів підприємства та джерел їх фінансування.

Принцип постійної потреби в робочому капіталі (власних оборотних коштах) зводиться до того, що в прогнозованому балансі підприємства сума оборотних коштів підприємства повинна перевищувати суму його короткострокових заборгованостей, тобто необхідно планувати ліквідний баланс підприємства.

Принцип надлишку грошових коштів припускає планування постійного визначеного залишку грошових коштів на рахунку підприємства, тобто певного запасу грошей для забезпечення надійної платіжної дисципліни.

До методичних принципів фінансового планування можна віднести: принцип науковості, принцип комплексності, принцип оптимальності.

Принцип науковості в плануванні фінансів полягає у науково обґрунтованих методах розрахунку, а також аналізі фінансової та господарської діяльності. Найбільш дослідженим є нормативний метод планування. За підсумками заздалегідь встановлених нормативів розраховується потреба у фінансових ресурсів та визначаються джерела їхнього формування.

До переваг нормативного методу відносять: точнішу оцінку планованих фінансових показників і виявлення резервів зростання доходу. Основні недоліки нормативного методу полягають у трудомісткості створення нормативів і контролю над ними [3].

Принцип комплексності у фінансовому плануванні передбачає обґрунтування та ув'язку показників планів підприємства.

Принцип оптимальності у плануванні полягає у виборі одного найоптимальнішого планового рішення з можливих варіантів плану.

Характер та зміст фінансового планування може визначатися також через сукупність його організаційних принципів. До них належать [3; 4]: принцип економічності; принцип обґрунтованості; принцип гнучкості; принцип повноти; принцип точності; принцип безперервності; принцип напруженості.

Принцип економічності полягає в тому, що витрати на планування повинні раціонально співвідноситися з отриманими результатами.

Принцип обґрунтованості фінансового планування передбачає економічне обґрунтування фінансових показників, а також відображення в них реальних процесів економічного і соціального розвитку, збалансованості в них усіх фінансових ресурсів та джерел їх формування.

Принцип гнучкості полягає в тому, що розроблена система планів повинна допускати можливість коригування за зміни зовнішніх умов стану підприємства. Необхідність реалізації цього прин-

ципу зумовлена постійними змінами зовнішнього середовища та потребою своєчасної адаптацією планів до них [5].

Для забезпечення найповнішої реалізації принципу гнучкості доцільно використовувати систему змінного планування, її зміст полягає у коригуванні із закінченням встановленого планового періоду планів на наступні періоди. Так, якщо плани розробляються на рік із поділом на квартали та місяці, то із закінченням кожного місяця і кварталу плани на наступні періоди переглядаються з урахуванням змін зовнішнього середовища. Окрім цього, гнучкість планування досягається створенням резервів, організацією процесу планування, за якої менеджери можуть обґрунтовано змінювати затверджені документи [6].

Принцип повноти полягає в охоплюванні плануванням всіх сфер діяльності підприємства, а також всіх етапів, дій, операцій, господарських процесів, процесів управління. Бо виникнення у цій ланці неузгодженості може призвести до зриву або порушення фінансово-господарської діяльності підприємства.

Принцип точності полягає у досягненні максимально високої точності досягнення запланованих економічних параметрів.

Принцип безперервності означає взаємозв'язок довгострокових (перспективних), поточних і оперативних фінансових планів [3].

Принцип напруженості полягає у плануванні та досягненні максимально високого рівня економічних параметрів діяльності підприємства.

Наступна група – це принципи ефективності фінансового планування, а саме: принцип варіативності; принцип простоти; принцип реальності; принцип співвідношення термінів отримання та використання коштів; принцип співвідношення витрат і ефекту фінансового планування; мінімальних відхилень запланованих показників від досягнутих.

Принцип варіативності передбачає варіативне планування та обґрунтування вибраного варіанта фінансового плану та можливих фінансових рішень.

Принцип простоти передбачає зрозумілу та регламентовану процедуру складання фінансового плану.

Принцип реальності передбачає аналіз інвестиційних і фінансових можливостей підприємства.

Принцип співвідношення термінів отримання та використання коштів полягає у плануванні та забезпеченні синхронізації надходження коштів та їх витрачання на підприємстві.

Принцип співвідношення витрат і ефекту фінансового планування полягає у мінімізації використання ресурсів у процесі планування.

Принцип мінімальних відхилень запланованих показників від досягнутих означає, що відхилення фактичних значень фінансово-економічних показників від запланованих повинні бути мінімальними

за врахування як множини контрольно-аналітичних даних, що характеризують зовнішнє і внутрішнє середовище, так і ефективність рішень, прийнятих в попередні періоди часу.

У результаті дослідження теоретичних засад і основних напрямів фінансового планування можемо дійти висновків, що планування – це процес розроблення і прийняття цільових установок у кількісному і якісному вираженні, а також визначення шляхів їх найбільш ефективного досягнення. Планування є однією з найважливіших функцій управління.

Фінансове планування охоплює найважливіші сторони фінансово-господарської діяльності підприємства, забезпечує необхідний попередній контроль за утворенням і використанням матеріальних, трудових і грошових ресурсів, створює умови зміцнення фінансового стану підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, фінансове планування охоплює весь комплекс заходів як із формування планових завдань, так і з втілення їх у життя. Успіх фінансового планування безумовно залежить від урахування принципів планування.

Отже, на основі аналізу основних принципів фінансового планування запропонована їх класифікація за такими ознаками, як технологічні принципи; методичні принципи; організаційні;

принципи ефективності фінансового планування. Дотримання цих принципів повинно створювати необхідні умови для успішного виконання фінансових планів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств : навчальний посібник. Київ. Знання – Прес. 2004. 475 с.
2. Литвин Ю.О. Фінансове планування на підприємствах в сучасних умовах. *Актуальні проблеми розвитку фінансово-кредитної системи України*. Донецьк : ДонНТУ, 2012. С. 67–85.
3. Зінь Е.А., Турченко М.О. Планування діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ. ТОВ Видавничий дім «Професіонал». 2004. 320 с.
4. Гончар В. Перспективи розвитку та шляхи вдосконалення фінансового планування в сучасних умовах. Київ. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 1–5.
5. Теличко Р.К. Фінансове планування на малих та середніх підприємствах. Київ. *Фінанси України*. 2013. № 8. С. 14–16.
6. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навчальний посібник. К. : КНЕУ, 2003. 554 с.
7. Равенков А. Фінансове планування на підприємстві. Журнал. *Проблеми теорії та практики управління*. 2010. № 4. С. 72–78.
8. Білик М.Д. Бюджетування у системі фінансового планування. Київ. *Фінанси України*. 2011. № 3. С. 97–109.

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ

INFLUENCE OF DIGITAL ECONOMY ON ACTIVITY OF BANKS OF UKRAINE

У статті узагальнено наукові підходи до визначення поняття «цифрова економіка», проведено аналіз впливу цифровізації на діяльність сучасних банків та визначено специфіку розвитку цифровізації в Україні. Наведено законодавчі акти, що сприяють розвитку цифрових технологій в Україні, здійснено порівняльний аналіз рейтингових показників цифрової трансформації у світі та в Україні. Доведено, що під впливом цифрових технологій у банківській сфері розвиваються процеси дезінтермедіації. Для активізації процесів цифровізації в Україні запропоновано: розробити комплексну національну стратегію у сфері цифрових навичок та методологію проведення досліджень процесів розвитку цифрових компетенцій; сформувати національну систему статистики цифрових навичок і компетенцій. З метою управління ризиками цифрових технологій запропоновано формування законодавчих норм і положень спільного регулювання діяльності суб'єктів цифрового ринку.

Ключові слова: цифрова економіка, банк, Інтернет, інформація, трансформація, дезінтермедіація, цифрові компетенції.

В статье обобщены научные подходы к определению понятия «цифровая эконо-

мика», проведен анализ влияния цифровизации на деятельность современных банков и определена специфика развития цифровизации в Украине. Приведены законодательные акты, способствующие развитию цифровых технологий в Украине, осуществлен сравнительный анализ рейтинговых показателей цифровой трансформации в мире и в Украине. Доказано, что под влиянием цифровых технологий в банковской сфере развиваются процессы дезинтермедиаии. Для активизации процессов цифровизации в Украине предложено: разработать комплексную национальную стратегию в сфере цифровых навыков и методологию проведения исследований процессов развития цифровых компетенций; сформировать национальную систему статистики цифровых навыков и компетенций. В целях управления рисками цифровых технологий предложено формирование законодательных норм и положений совместного регулирования деятельности субъектов цифрового рынка.

Ключевые слова: цифровая экономика, банк, Интернет, информация, трансформация, дезинтермедиаация, цифровые компетенции.

УДК 330.336.24

Казарян О.Г.

викладач кафедри банківської справи
Одеський національний
економічний університет

The article generalizes the scientific approaches to the definition of the concept of "digital economy", which is the result of the transformational effects of new technologies of general purpose in the fields of information and communication. The analysis of the influence of digitalization on the activity of modern banks, which operate in the situation of rapid and irreversible changes in technologies, competition in the market of banking services with the increase in the number of non-banking organizations, changes in customer behavior and regulation. As a result, the banks and their operating models that currently exist will not be able to remain unchanged in the future, which will update the proposed study. It was determined that banks for a long time before the introduction of digital technologies, used for their operations expensive uniqueness of hardware and software systems that reduced the competition from other financial intermediaries. With the advent of software solutions on the market that give users access to mobile banking services and the ability to use their own "bring-your-own-device" and cloud platforms, expensive banking software is transformed from an asset into an obligation in the form of irreversible obsolete infrastructure, cost bases and technology platform, which creates difficulties for innovative customer service and, as a result, to the development of disintermediation processes. It is proved that under the influence of digital technologies in the banking sphere, processes of disintermediation are developing, which manifests itself in the loss of banks' competitive positions and the reduction of the efficiency of the functions of banks as financial intermediaries. The legislation that promotes the development of digital technologies in Ukraine is presented, and a comparative analysis of the rating indicators of digital transformation in the world and in Ukraine is carried out. Proposed: to develop a comprehensive national strategy in the field of digital skills; methodology for researching the processes of development of digital competences; to form the national system of statistics of digital skills and competences.

Key words: digital economy, bank, Internet, information, transformation, disintermediation, digital competencies.

Постановка проблеми. Об'єктивний розвиток суспільства відбувається на основі виникнення нових досягнень науки і технологій, які впливають на економічні відносини в державі, а в останні десятиліття більш активно – на відносини фінансового сектору з іншими секторами економіки. Одним із таких нових наукових досягнень є цифрова економіка, яка формується під впливом інших наук, таких як економіко-математичне моделювання, соціальна психологія, системи інформаційної безпеки, телекомунікаційні технології. Цифрова економіка є результатом трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення у сферах інформації та комунікації. Вони впливають на всі сектори економіки і соціальної діяльності, таких як роздрібна торгівля, транспорт, фінансові послуги, виробництво, освіта, охорона здоров'я, засоби масової інформації тощо. Інтернет розширює права і можливості спілкування, поро-

джує нові технології, нові підприємства, ринки та ризики. Значний вплив цифрові технології мають і на банківський сектор економіки. Інтеграція інформаційно-телекомунікаційних технологій із реальними процесами здійснення банківських операцій вимагає дотримання глобальних норм, правил і стандартів.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження тенденцій впливу цифрової економіки на діяльність банків, зумовлених такими специфічними особливостями, як швидкий прогрес і темпи суспільного виробництва, економічна циклічність, глобалізація світової економіки і рівень упровадження цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем впливу цифрової економіки на діяльність банків присвячені наукові праці як іноземних учених (М. Верьєлінгер, С. Далман, Дж.-П. Зігранд, Д. Зиммерман А. Менквелд,

Д.Кліфф тощо), так і вітчизняних (Т. Васильєва, О. Степаненко, В. Корнівська, Л. Кузнєцова, Ю. Оніщенко та ін.). Однак в опублікованих працях більшість авторів загалом окреслюють проблему, тому потребують подальшого розвитку як визначення сутності поняття «цифрова економіка», так і визначення специфіки банківської діяльності під впливом цифрових технологій та зміни конкурентних позицій банків на фінансовому ринку.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз впливу цифрових технологій на діяльність банків. Для досягнення мети у статті вирішено такі завдання: узагальнено наукові підходи до визначення сутності поняття «цифрова економіка», проведено аналіз впливу цифровізації на діяльність сучасних банків та визначено специфіку їхнього розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові інновації почали поширюватися в світі з 1960-х років. Початком цифрової інтеграції можна вважати автоматизацію виробництва і бізнес-процесів. Подальший розвиток цифровізація отримала в середині 90-х років ХХ ст., її характерною особливістю тоді стало глобальне проникнення всесвітньої павутини і мобільного зв'язку в життя суспільства, що створило умови для розвитку цифрової економіки. Незважаючи на велику кількість трактувань поняття «цифрова економіка», єдина думка щодо його змісту у дослідників відсутня (табл. 1).

Сучасні вітчизняні дослідники у своїх працях аналізують процеси розвитку цифрової еконо-

міки, наприклад, Ю. Оніщенко у своїй праці виділяє та характеризує три етапи розвитку цифрової економіки [2].

У банківському секторі особливості цифрової трансформації аналізує Л. Кузнєцова, яка виокремлює п'ять основних етапів розвитку: поява Digital-каналів; створення і впровадження Digital-продуктів; зміна бізнес-моделей банків; створення штучного інтелекту; побудова цифрового ДНК. При цьому відзначає, що сьогодні засади п'ятого етапу цифрової трансформації банківського бізнесу тільки формуються дослідниками різних галузей економіки [3, с. 73].

Сучасні банки функціонують у ситуації стрімких і незворотних змін у технологіях, конкуренції на ринку банківських послуг зі збільшенням кількості небанківських організацій, змін у поведінці клієнтів і регулюванні. У результаті банки та їхні операційні моделі, що функціонують нині, не зможуть залишатися незмінними в майбутньому, що актуалізує запропоноване дослідження.

Необхідно відмітити, що банки тривалий час, до впровадження цифрових технологій, використовували для своїх операцій дорогі унікальні апаратні та програмні системи, які зменшували конкуренцію з боку інших фінансових посередників. З появою на ринку програмних рішень, що дають користувачам доступ до мобільних банківських послуг і можливість використання власних пристроїв («bring-your-own-device») та хмарних платформ, дороге банківське програмне забезпечення перетворюється з активу в зобов'язання у вигляді нео-

Таблиця 1

Розвиток наукових підходів дослідників до визначення дефініції «цифрова економіка»

Джерело	Визначення	Особливості
Margherio et al., 1999: The Emerging Digital Economy (US Commerce Department)	Автор не дає чіткого визначення; розглядаються чотири чинники розвитку цифрової економіки: розростання мережі Інтернет; електронна торгівля між підприємствами; цифрова доставка товарів і послуг	Уперше чітко виділено компоненти цифрової економіки. Фокус спрямований скоріше на компоненти цифрової економіки, аніж на поняття як таке
Mesenbourg, 2001: Measuring the Digital Economy (US Bureau of the Census)	Автор вказує на те, що поняття «цифрова економіка» складається з трьох компонентів: 1) інфраструктура електронного бізнесу; 2) електронний бізнес, 3) електронна торгівля	Автор сфокусувався на тому, як виміряти феномен електронного бізнесу та електронної торгівлі
Department of Broadband Communications and the Digital Economy (DBCDE) / Australia / 2013	Цифрова економіка – це глобальна мережа економічної і суспільної діяльності, яка стала можливою завдяки цифровим технологіям, таким як Інтернет і мережі мобільного зв'язку	Визначено ключові елементи цифрової економіки: підготовленість, середовище та використання, заходи державної підтримки розвитку цифрової економіки
European Parliament 2015: Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy	«Цифрова економіка – це складна структура, що має декілька рівнів, пов'язаних між собою практично нескінченною і постійно зростаючою кількістю вузлів (каналів)	Автори фокусуються на зміні конкуренції на ринках та необхідності розроблення адекватного регулювання цифрової економіки
Bahl, 2016: The Work Ahead: The Future of Businesses and Jobs in Asia Pacific's Digital Economy (Cognizant)	Автор не наводить конкретного визначення; замість цього в роботі наводиться розмежування між «задіяти» цифрові технології й «існувати», завдяки чому визначається вплив на вартість продуктів	Автор фокусується на вартості і рентабельності та рекомендує розширювати використання цифрових технологій, що створює потенціал для зростання рентабельності

Джерело: складено на основі [1]

боротної застарілої інфраструктури, бази витрат і технологічної платформи, що створює труднощі інноваційного обслуговування клієнтів і в результаті – до розвитку процесів дезінтермедіації.

Термін «дезінтермедіація» (негативна приставка «dis» і «intermediation» – посередництво) є досить новим в економічній науці. Вперше він став вживатися в середині 60-х рр. минулого сторіччя у США і спочатку виник, щоб визначити відтік коштів із депозитів фінансових посередників для вкладення їх в інвестиції з більш високою прибутковістю.

В останні десятиліття іноземними авторами проводилися дослідження, спрямовані на вивчення дезінтермедіації в різних країнах та визначення її впливу на економіку [4; 5], але в умовах цифровізації активне використання нефінансовими посередниками банківських операцій приводить до необхідності уточнення визначення, що характеризує сутність цього явища.

У «Новому економічному енциклопедичному словнику» поняття дезінтермедіація визначається як: 1) відмова від посередництва банків на ринку позичкових капіталів на користь прямого випуску цінних паперів; 2) вилучення клієнтами депозитів з банку для інвестицій в інші грошові операції в період зростання відсоткових ставок; 3) відплив частини кредитних ресурсів за межі банківської системи країни; 4) неспроможність фінансових інститутів виконувати свої посередницькі функції [6].

Таким чином, дезінтермедіація – це зумовлене економічними, політичними, соціальними факторами явище, результатом якого є дисфункція банківського посередництва під впливом цифрових технологій. Таким чином, дезінтермедіація в банківській сфері проявляється у втраті і зниженні ефективності функцій банків як фінансових посередників.

Проблема посилюється тим, що нематеріальна природа банківського сектору сприяє та спрощує використання цифрових технологій і надання банківських послуг через Інтернет. Це підтверджується досвідом країн з економікою, що розвивається, які минулий етап у розвитку банківських технологій, що передбачав наявність центрального серверу і пов'язаних із ним відділень банку, а навпаки – одразу починали пропонувати саме мобільні послуги. Наприклад, на деяких ринках, що розвиваються, особливо в країнах Африки, платіжні системи та системи кредитування виникли за межами традиційних банківських структур і функціонують за підтримки операторів мобільного зв'язку, таких як Vodafone.

Аналогічна ситуація у формуванні конкурентних переваг може виникнути і на розвинених фінансових ринках, особливо під впливом адекватних норм регулювання. Наприклад, інтенсивна активність після кризи європейських регуляторів змушує банки цього регіону вносити більш ради-

кальні зміни в пропоновані клієнтам продукти і послуги.

Сучасний світовий банківський сектор під впливом цифровізації зазнає радикальних змін, що викликані значною кількістю факторів. Клієнти використовують все більше каналів отримання банківських послуг, користуючись новими платформами для взаємодії з банками, тому в результаті цифровізації банківських процесів покращується клієнтський досвід.

Використання цифрових технологій і аналізу великих масивів даних дозволяє створювати принципово нові банківські продукти. «Цифрові» і технологічні компанії (фінтех-компанії, телекомунікаційні гравці, IT-компанії) виходять на ринок фінансових послуг, а великі традиційні банки створюють екосистеми, орієнтуючись на найбільш прибуткові складники всередині банківського ланцюжка створення вартості та за її межами.

Сукупний вплив чинників, що визначають зміни в діяльності банківського сектору (технології, поведінка клієнтів і регулювання), посилюється завдяки тому, що вони часто взаємодіють між собою. Наприклад, технологічні зміни створюють нові можливості для обслуговування клієнтів, які сприяють подальшому інвестуванню в розвиток цифрових технологій.

Аналогічним чином зміни в регулюванні приводять до інновацій у сфері обслуговування клієнтів, а також до структурних інновацій, які змінюють характер діяльності банків, які підлягають регулюванню. Водночас зміна підходів і очікувань змінює саму реальність і сприйняття ролі і значення банківського сектору суспільством.

Необхідно відмітити, що банківський сектор України поступово освоює цифрові технології, а це приводить до того, що моделі обслуговування значно змінюються (машинне навчання, хмарні обчислювання, штучний інтелект, P2P-кредитування).

Про досягнення України у розвитку цифровізації порівняно з іншими країнами світу свідчать дані табл. 2.

В Україні поступово з 2016 року починають створюватися умови для цифровізації економіки: в результаті розвитку інтегрованої мережевої економіки знижуються бар'єри для входу на ринок небанківських гравців, і телекомунікаційні та IT-компанії запускають фінансові послуги та продукти на основі своїх компетенцій.

Сприяла розвитку цифровізації прийнята стратегія «Цифрова адженда України – 2020». Для ефективного вирішення завдань стратегії поступово формуються законодавчі акти цифровізації: в 2017 році прийнято закон «Про електронні довірчі послуги» (за своєю сутністю є технічним перекладом європейського Регламенту за eIDAS-регулювання) [11], у 2018 році набрав чинності Закон «Про основні принципи забезпечення кібербезпеки України» [12],

Таблиця 2

Рейтингові показники розвитку цифрової трансформації в світі та в Україні

ПОКАЗНИК	ДЕРЖАВИ-ЛІДЕРИ	УКРАЇНА
Місце в рейтингу Глобального індексу інноваційного розвитку (2018 р.)	1 місце – Швейцарія (68,4); 2 місце – Нідерланди (63,3); 3 місце – Швеція (63,1); 6 місце – США (59,8); 9 місце – Німеччина (58); 17 місце – Китай (53,1)	75 місце (40,5)
Рейтинг цифрової конкурентоспроможності (2018 р.)	1 місце – США (100); 2 місце – Сінгапур (99,4); 3 місце – Швеція (97,5); 5 місце – Швейцарія (95,9); 18 місце – Німеччина (85,4); 30 місце – Китай (74,7)	58 місце (51,3)
Рейтинг країн за побудовою нових технологій (2018 р.)	1 місце – Сінгапур (96,3); 2 місце – Ізраїль (94,3); 3 місце – Канада (93,9); 4 місце – США (93,7); 7 місце – Швеція (92); 14 місце – Німеччина (81,4)	39 місце (60,8)
Рейтинг простоти ведення бізнесу (2019 р.)	1 місце – Нова Зеландія (86,6); 2 місце – Сінгапур (85,2); 3 місце – Данія (84,6); 12 місце – Швеція (81,3); 24 місце – Німеччина (78,9); 46 місце – Китай (73,6)	71 місце (68,3)

Джерело: побудовано на основі даних [7; 8; 9; 10]

згідно з яким в Україні повинна бути створена урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події – CERT-UA. Однією з найважливіших проблем розвитку цифрової економіки в Україні є відсутність державної ініціативи, програми, стратегічного документу, бачення, спрямованих на створення комплексної національної системи розвитку цифрової грамотності. Це, на нашу думку, є важливою передумовою активізації процесів цифрової трансформації. Також на державному рівні відсутні інструменти моніторингу та оцінки цифрових навичок і компетенцій. Через це важко визначити вектор і конкретні дії щодо розвитку сфери цифрових навичок і компетенцій суб'єктів усіх ринків економіки України на найближчу перспективу.

Відсутність комплексної методології для проведення необхідних досліджень ситуації у сфері розвитку цифрових навичок і компетенцій унеможливає розроблення методології вимірювання та впровадження незалежної сертифікації рівня цифрових навичок відповідно до потреб ринку праці. Методика збору статистичних даних державними органами статистики є далеко не досконалою для проведення належного аналізу ситуації у сфері розвитку цифрових навичок і компетенцій. Таким чином, ця галузь є однією з найбільш неврегульованих у сфері гармонізації цифрових ринків і потребує вдосконалення.

У сучасних умовах розвитку цифрових технологій банкам України, щоб бути конкурентоздатними на фінансовому ринку, необхідно поєднувати активність у сфері цифрових технологій з корпоративним управлінням, що буде сприяти ефективності процесів переходу від простого використання інформаційних технологій до масштабних змін на ринку [13, с. 72].

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз процесів цифрової трансформації відносин банків та інших суб'єктів фінансового ринку дає змогу дійти висновку, що у банків все ще є конкурентні переваги (бренди та ділова репутація), а альтернативні постачальники цифрових послуг тільки їх

формують. Однак багато гравців із сектору технологій вже мають бренди, які можуть стати основою для формування довіри й оспорування лідерства банків у наданні банківських послуг. У ситуації, що склалася, щоб не втратити свою значущість, сьогоденні банкам необхідно: продовжувати адаптуватися до змін у регулюванні, інвестувати в цифрову трансформацію методів клієнтського обслуговування й операційні інновації, змінювати організаційну культуру і моделі поведінки, а також демонструвати суспільству, що банки заслуговують його довіри.

Для ефективного вирішення проблем цифровізації в Україні необхідно виконати такі заходи: розробити комплексну національну стратегію у сфері формування цифрових навичок і компетенцій в Україні; розробити перелік цифрових навичок і компетенцій для цільових аудиторій окремих галузей, у тому числі і для підприємств малого та середнього бізнесу в Україні на базі фреймворку Digital Competence 2.0; розробити комплексну методологію для проведення досліджень ситуації у сфері розвитку цифрових навичок і компетенцій в Україні; забезпечити впровадження вдосконаленої (на базі Eurostat) національної системи індикаторів розвитку цифрових навичок і компетенцій в національну систему статистики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бухт Р., Хікс Р. Визначення, концепція та вимірювання цифрової економіки. *Вісник міжнародних організацій*. 2018. Т. 13. № 2. С. 143–172. DOI: 10.17323/1996-7845-2018-02-07.
2. Онищенко Ю.І. Еволюція теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка». *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. URL: <http://www.business-navigator.ks.ua> (дата звернення: 04.03.2019).
3. Кузнєцова Л.В. Цифрова трансформація банківського бізнесу. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. м. Львів, 24 листопада 2018 р. Львів, 2018. Ч. 2. С. 72–75.

4. Roldos J. Disintermediation and Monetary Transmission in Canada. IMF Working Paper. March, 2006. URL : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp0684.pdf> (дата звернення: 04.03.2019).

5. Lima F., Soares de Pinho P. Financial Desintermediation and the Measurement of Efficiency in Banking: the case of Portuguese Banks. European Financial Management Association 2008. Annual Meeting. URL : <http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2008-athens/Lima.pdf> (дата звернення: 04.03.2019).

6. Амоша О.І., Моїсєєв Г.В. Новий економічний енциклопедичний словник. *Економіка промисловості*. 2008. № 1. С. 146.

7. Global Innovation index. 2018. URL : <http://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#> (дата звернення: 04.03.2019).

8. Digital competitiveness ranking. URL : <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2018> (дата звернення: 04.03.2019).

9. Know-how necessary to discover, understand and build new technologies. URL : <http://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2018> (дата звернення: 04.03.2019).

10. Doing business. A World Bank Group Flagship Report. 2019. URL : http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (дата звернення: 04.03.2019).

11. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 №2155-VIII / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 04.03.2019).

12. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України від 08.07.2018 № 2163-VIII/ Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 04.03.2019).

13. Кузнєцова Л.В., Шмуратко Я.А. Регулювання ринку похідних фінансових інструментів в умовах глобальної економічної нестабільності : монографія. Харків: Діса Плюс, 2018. 248 с.

СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ ЛОМБАРДІВ В УКРАЇНІ

THE CONTRADICTIONS OF PAWNSHOP DEVELOPMENT IN UKRAINE

Ломбарди є важливою системною, системоутворюючою та структурною одиницею інфраструктури фінансово-кредитного ринку. У статті розглянуто суперечності розвитку ломбардів з 2007 до 2017 року. Проаналізовано динаміку зміни основних показників фінансового стану ломбардів України протягом зазначеного періоду, також оцінено динаміку зміни показників наданих кредитів ломбардами та охарактеризовано динаміку зміни показників погашених кредитів ломбардами в Україні. Розкрито особливості динаміки зміни результатів діяльності ломбардів в Україні. У результаті проведеного дослідження необхідно звернути увагу на зростання зацікавленості клієнтів у послугах ломбардів. Слід відзначити також як зростання доходності ломбардів в Україні, так і покращення їхнього фінансового стану загалом. Окрім усього, макроекономічна ситуація в національній економіці залишається досить сприятливою для подальшого розвитку ломбардів.

Ключові слова: ломбарди, розвиток ломбардів, показники фінансового стану ломбардів, кредити ломбардів, результати діяльності ломбардів.

Ломбарды являются важной системной, системообразующей и структурной еди-

ницей инфраструктуры финансово-кредитного рынка. В статье рассмотрены противоречия развития ломбардов с 2007 по 2017 год. Проанализирована динамика изменения основных показателей финансового состояния ломбардов Украины в течение указанного периода, также оценена динамика изменений показателей предоставленных кредитов ломбардами и охарактеризована динамика изменения показателей погашенных кредитов ломбардами в Украине. Раскрыты особенности динамики изменения результатов деятельности ломбардов в Украине. В результате проведенного исследования необходимо обратить внимание на рост заинтересованности клиентов в услугах ломбардов. Следует отметить также как рост доходности ломбардов в Украине, так и улучшение их финансового состояния в целом. Кроме всего, макроекономическая ситуация в национальной экономике остается достаточно благоприятной для дальнейшего развития ломбардов.

Ключевые слова: ломбарды, развитие ломбардов, показатели финансового состояния ломбардов, кредиты ломбардов, результаты деятельности ломбардов.

УДК 336.73

Калівошко О.М.

к.е.н., доцент,
с.н.с. відділу фінансово-кредитної
та податкової політики
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

Pawnshops are an important system, system-forming and structural unit of the financial and credit market infrastructure. Some scientists do not consider it necessary to study the structure, role, processes and results of pawnshop activities through small turnover of funds. They underestimate their economic and social significance the amount of financial resources that these institutions operate on. Therefore, it was decided to analyze the actual state of activity of pawnshops in Ukraine and their impact on the financial and credit market. A pawnshop is considered such a financial institution, the exclusive activity of which is to provide at its own risk (personal risk) financial loans to individuals. The main type of activity of pawnshops is to provide loans, mostly short-term and small in size. Over the last ten years the analysis of the activity of pawnshops in the state, clearly demonstrates the economic and social changes and processes that occur in it. In the article is considered the contradictions in the development of pawnshops from 2007 to 2017 years. In the article has been analyzed the dynamics of changes in the main indicators of the financial status of pawnshops of Ukraine during the specified period, also has been estimated the dynamics of changes in the rates of loans granted by pawnshops and has been characterized the dynamics of changes in the indicators of loans repayments by pawnshops in Ukraine. The features of the dynamics of changes in the results of activity of pawnshops in Ukraine are revealed. The activity of pawnshops in Ukraine is not just profitable, but quite profitable. As a result of the research, it is necessary to pay attention to the growing interest of customers in the services of pawnshops. It should also be noted that the growth of the profitability of pawnshops in Ukraine and the improvement of their financial condition in general. In addition, the macroeconomic situation in the national economy remains quite auspicious for the further development of pawnshops. They can create a serious competition for commercial banks and credit unions to lend to our compatriot.

Key words: pawnshops, development of pawnshops, indicators of financial status of pawnshops, loans of pawnshops, results of pawnshops activity.

Постановка проблеми. До важливих інфраструктурних одиниць фінансово-кредитного ринку України належать ломбарди. Деякі науковці не вважають за потрібне вивчати структуру, роль, процеси та результати діяльності ломбардів через малі обороти коштів. Вони недооцінюють їх економічне та соціальне значення, обсяги грошових ресурсів, якими оперують ці установи. Тому проаналізуємо реальний стан діяльності ломбардів в Україні та впливу на фінансово-кредитний ринок.

Згідно з положенням про порядок надання фінансових послуг ломбардами, ломбардом вважається така фінансова установа, винятковим видом діяльності якої є надання на власний ризик (саме на власний, особистий ризик) фінансових кредитів, фізичним особам. Джерелом кредитних ресурсів мають виступати власні або залучені кошти. Кредити безпосередньо надаються під заставу майна та на визначений термін. Зрозуміло,

що під певні проценти. Ломбарди можуть надавати і супутні послуги, до яких відносять послуги, що або є передумовою надання фінансового кредиту, або вже впливають із процесу його надання [1]. Основним видом діяльності ломбардів є надання кредитів, переважно короткострокових та невеликих за розміром. Коротко проаналізуємо порядок та особливості діяльності ломбардів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних питань функціонування ломбардів присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них виділяються роботи: Е. Алєєва, Б. Алєєва, А. Андрющенко, А. Габдуліної, М. Голика, З. Казимагомедової, С. Ксьондза, Л. Леваєвої, І. Сичової, О. Сухарева, А. Цимбал, І. Шор та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка суперечностей розвитку ломбардів в Україні. Для досягнення поставленої мети було опрацьовано

статистичні матеріали, наукові праці. Застосовувалися методи індукції та дедукції, узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На думку дослідників, назва ломбардів пішла від місця, де вони вперше почали функціонувати в тринадцятому сторіччі в італійській області Ломбардії. Це були банківські контори, які спеціалізувалися на наданні позик під заставу [2, с. 154].

Час появи на території сучасної України ломбардів точно не встановлений. Одні вітчизняні дослідники вказують на період кінця чотирнадцятого сторіччя [3]. Інші – десь на кінець вісімнадцятого сторіччя [2, с. 154]. Більш важливе значення має не час появи ломбардів, а їхня сутність та значення в суспільному житті. Роль, значення та активний вплив ломбардів тісно пов'язаний із процесами, що відбуваються в суспільстві. Вони значно активізують свою діяльність у період фінансової та соціальної нестабільності. Так було, наприклад, у двадцяті роки минулого сторіччя, а саме в часи економічних та політичних змін і потрясінь, життя у борг [4].

Подібна ситуація та відповідні процеси спостерігаються в сучасних умовах. На сучасному нестабільному етапі розвитку як національної економіки, так і фінансового ринку ломбарди можуть створити серйозну конкуренцію комерційним банкам та кредитним спілкам із кредитування наших співгромадян [5, с. 143].

Основним регулятором діяльності ломбардів в Україні виступає Національна комісія, що здійснює

державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). Базовим нормативно-правовим документом у фінансово-правовій діяльності ломбардів є Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [6].

Аналіз діяльності ломбардів у державі за десять останніх років яскраво демонструє економічні та соціальні зміни та процеси, що в ній відбуваються (див. рис. 1).

На рисунку 1 відображена динаміка зміни основних показників фінансового стану ломбардів протягом 2008–2017 років.

За даними рис. 1, більшість основних показників фінансового стану ломбардів, окрім залучених коштів, постійно зростали протягом 2007–2017 років. Аналіз таких показників, як активи, власний капітал, дебіторська заборгованість та резервний капітал, засвідчує, що вони постійно, динамічно зростали з певною пропорційністю. За одинадцять досліджуваних років усі вони зросли більш ніж у десять разів. У 10,2 разу зросли розміри активів ломбардів. Найбільше майже у сімнадцять раз зріс обсяг власного капіталу, обсяги дебіторської заборгованості та резервного капіталу збільшилися в одинадцять разів.

Статутний капітал збільшився за десять років лише у сім з половиною разів. Його зростання супроводжувалося невеликим скороченням у 2014 році порівняно з двома попередніми роками, протягом яких росту не відбувалося. Обсяг нероз-

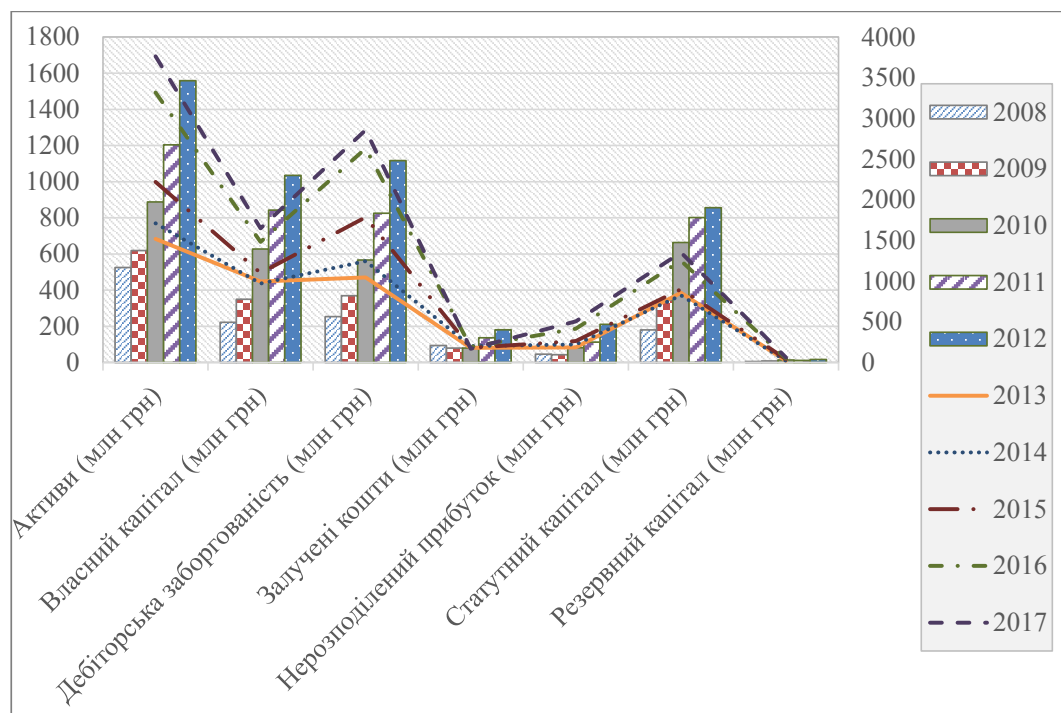

Рис. 1. Динаміка зміни основних показників фінансового стану ломбардів України протягом 2008–2017 років, у млн грн, на 31.12

Джерело: розроблено та побудовано автором за даними [7]

поділеного прибутку зріс у 10,9 разу, проте його збільшення не було систематичним. Воно супроводжувалося двома скороченнями у 2009 та 2013 роках порівняно з роками, що їм передували.

Обсяги залучених коштів зросли за десять років лише у 1,8 разу, що є прийнятним. Однак воно суттєво вирізняється із загальної динаміки фінансових показників ломбардів, з огляду на особливості їхньої господарської діяльності. Можливо, таке незначне зростання пов'язано з тим, що воно супроводжувалося скороченнями обсягів у 2009, 2013, 2015 та 2017 роках порівняно з попередніми.

Поряд із показниками фінансового стану ломбардів України важливу роль відіграє динаміка зміни показників наданих кредитів ломбардами, оскільки вони є їхнім основним видом діяльності (див. рис. 2).

Дані рис. 2 засвідчують, що обсяг наданих ломбардами кредитів постійно зростав, якщо не брати до уваги показники 2013 року, в якому вони не суттєво, але зменшилися порівняно з 2012 роком, а також 2014 року, у якому вони хоча і зросли відносно 2013 року, проте не перевищили показник 2012 року. Загалом обсяг наданих кредитів ломбардами протягом 2007–2017 років зріс у 8.4 разу. Кількість наданих ломбардами кредитів також постійно зростала, але була незначною.

Протилежна динаміка у 2013–2015 роках та чотирирічний період скорочення їхньої кількості у 2013–2016 роках порівняно з 2012 роком не вплинули на кінцевий результат. Тому за одинадцять років з 2007 до 2017 року кількість кредитів, наданих ломбардами, зросла в три рази. Збільшився протягом цих років і середній розмір одного кредиту. У 2007 році середній розмір одного кредиту становив 499,6 грн. У 2017 році він досяг показника в 1340,5 грн, а у 2016 році зростав навіть до рівня

1399,7 грн. Значною мірою це пов'язано зі знеціненням національної грошової одиниці і збільшенням рівня доходів громадян України. Протягом загального одинадцятирічного середнього росту розміру кредиту ломбардів України у 2008, 2012, 2013 та 2017 роках відбувалося його скорочення щодо попередніх років.

Середньозважена річна процентна ставка за кредитами ломбардів збільшилася у 2017 році порівняно з 2007 роком на 30,4 пункту в абсолютному вимірі. Зростання має волатильний характер, пік якого був у 2011 році, досягши відмітки 215,8. Найнижче значення середньозваженої річної процентної ставки було у 2008 році з показником 151%.

Ефективність будь-яких фінансових установ, у тому числі і ломбардів, визначається не лише величиною наданих кредитів, а і своєчасністю їх погашення (див. рис. 3).

Відповідно до проаналізованих основних показників кредитування ломбардами (обсяг наданих кредитів, кількість наданих кредитів та середній розмір кредиту) на рис. 2, які зросли у період із 2007 до 2017 року, збільшилися і показники їх погашення (див. рис. 3). Інакше ломбарди припинили би свій розвиток через банкрутство. Зросли розмір погашених кредитів (всього та за рахунок майна, наданого в заставу, у вартісному та відсотковому виразах) та кількість погашених договорів за рахунок майна, наданого в заставу. Суттєво зріс і середній розмір договорів, погашених за рахунок майна, наданого в заставу, з 2632,6 грн у 2007 році до 10 710,7 грн у 2017 році. Проте у 2016 році ця величина досягала 12 979,1 грн, а у 2008 році знижувалася до 1134,5 грн. У всі роки середній розмір договорів погашення в кілька разів перевищує розмір середнього кредиту, наданого ломбардами,

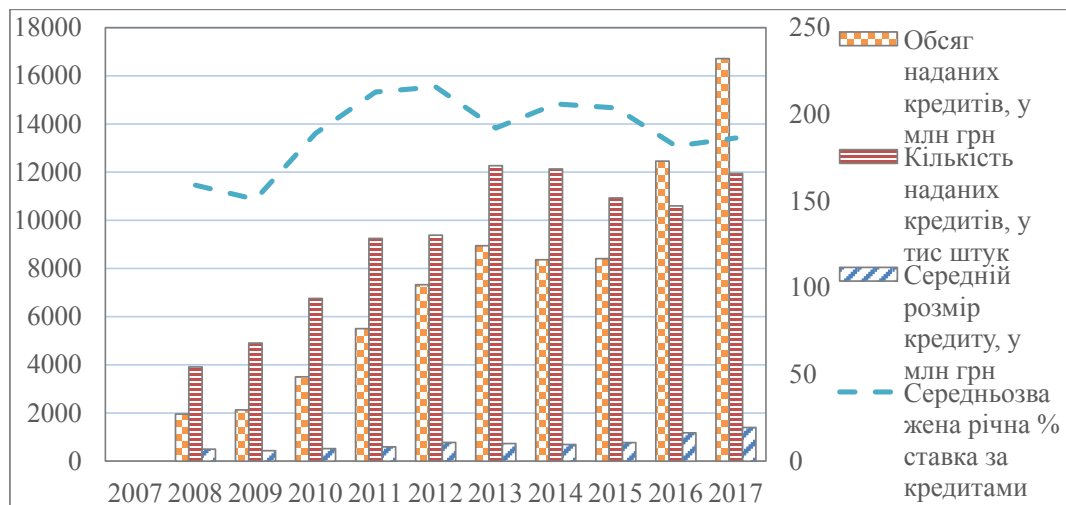

Рис. 2. Динаміка зміни показників наданих кредитів ломбардами в Україні протягом 2007–2017 років станом на 31.12

Джерело: розроблено та побудовано автором за даними [7]

у відповідні роки. Тобто за рахунок майна, наданого в заставу, погашаються більш вартісні кредити, що викликає суперечливі трактування.

З одного боку, це можна пояснити монополією ломбардів, з іншого – особливістю діяльності ломбардів та специфічністю потреб їхніх клієнтів. Можуть виникнути різні твердження та висновки стосовно позитивного чи негативного впливу зростання такого показника, як відсоток кредитів, погашених за рахунок майна, наданого в заставу, з 8,2% у 2007 році до 12,7% у 2017 році. До речі, були періоди зменшення розміру проценту кредитів, погашених за рахунок майна, наданого в заставу, у 2009, 2012, 2013 та 2015 роках проти попередніх років (рис. 3).

Своєрідність відносин ломбардів та їхніх клієнтів зумовлює особливість та своєрідність отриманих основних результативних показників діяльності ломбардів (див. рис. 4).

Дані рис. 4 свідчать, що діяльність ломбардів в Україні є не просто вигідною, а досить дохідною справою. Загальна сума отриманих доходів за одинадцять досліджуваних років з 2007 до 2017 року, зросла у тринадцять з половиною разів. Доходи кожного наступного року були завжди досить значними порівняно з попереднім роком. Своєрідним винятком, з огляду на незначне зменшення порівняно з попереднім роком, можна вважати дохідність 2013 року проти 2012 року.

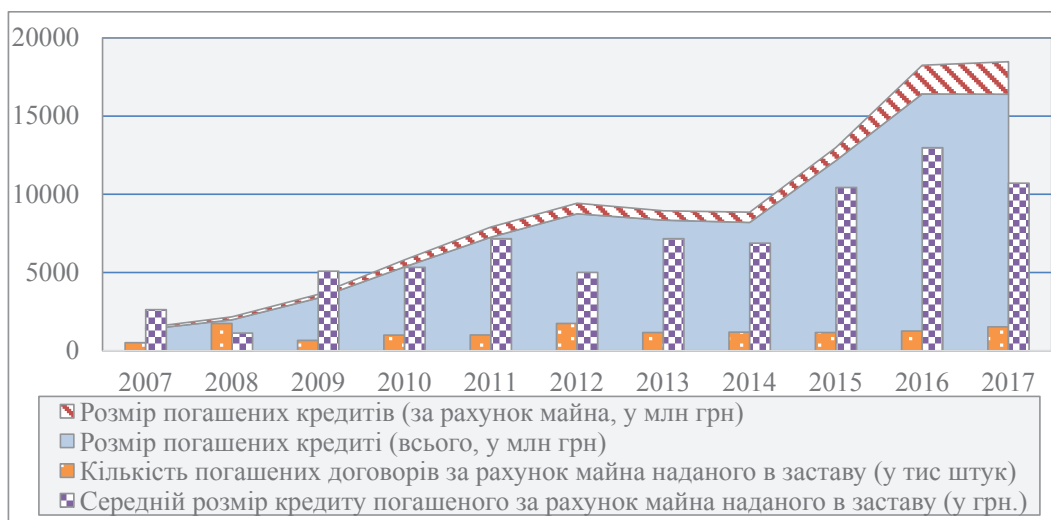

Рис. 3. Динаміка зміни показників погашених кредитів ломбардами в Україні протягом 2007–2017 років на 31.12

Розроблено та побудовано автором за даними [7]

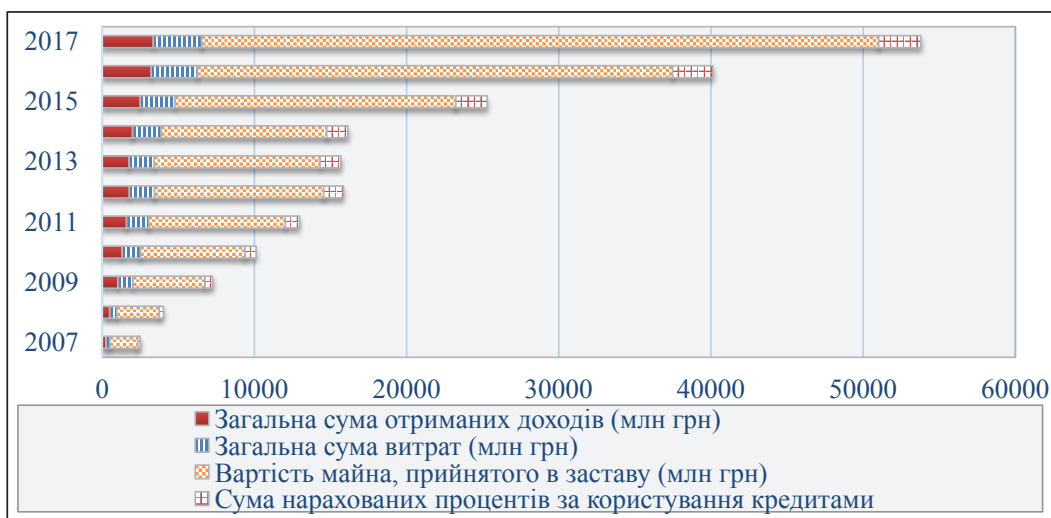

Рис. 4. Динаміка зміни результатів діяльності ломбардів в Україні протягом 2007–2017 років у млн грн станом на 31.12

Джерело: розроблено та побудовано автором за даними [7]

Водночас протягом вказаного періоду постійно, без спадів чи знижень щодо попереднього року, зростали й обсяги витрат. Доречно відзначити, що між доходами та витратами в діяльності ломбардів в період з 2007 по 2017 рік не спостерігалось прямо пропорційної залежності.

Витрати у 2017 році проти 2007 року зросли у 12,6 разу, що становить значно меншу величину, ніж збільшився дохід за цей же період.

Найбільше, за даними рисунку 4, у період з 2007 до 2017 року (у 24,2 разу) виріс обсяг вартості майна, прийнятого в заставу ломбардами. Показники вартості майна майже постійно зростали кожного наступного року проти попереднього. Певне виключення спостерігалось в 2013 році проти 2012 року та в 2014 році проти 2013 року, коли протягом зазначених двох років відбувалася протилежна тенденція, а саме незначне зниження обсягів прийнятого в заставу майна. Починаючи з 2015 року відбувалося досить динамічне зростання обсягів вартості майна. У 2015 році проти 2014 року вони збільшилися в 1,7 разу. Аналогічний показник був і у 2016 році проти 2015 року. У 2017 році проти 2016 року обсяги вартості майна зросли в 1,4 разу. Таке стрімке зростання можна пояснити насамперед загальним зростанням цін у країні та високим рівнем інфляції національної валюти, що привело в аналізованому конкретному випадку до зростання вартості предметів застави ломбардів.

Як наслідок, протягом 2007–2017 років зросла відповідно сума нарахованих процентів за користування кредитами ломбардів на 17,8 разу у 2017 році проти 2007 року. Показники суми нарахованих процентів постійно зростали в усі наступні роки. Вони єдині з аналізованих на рисунку 1.4 параметрів, коли у наступному році завжди було зростання порівняно з попереднім роком.

Слід відзначити, що дохід із 2007 року до 2017 року виріс, як вже зазначалося, у 13,5 разу, а сума нарахованих процентів за цей же період – у 17,8 разу. Відповідно, призупинилася у зростанні середньозважена річна процентна ставка за користування кредитами ломбардів. Зазначене твердження наглядно демонструє її динаміка, яку ми вже розглядали на рисунку 1.2. Проте це

не вплинуло на результати діяльності ломбардів, основні показники фінансової діяльності яких стрімко та впевнено зростали.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, необхідно звернути увагу на зростання зацікавленості клієнтів у послугах ломбардів. Слід відзначити також як зростання доходності ломбардів в Україні, так і покращення їхнього фінансового стану загалом. Окрім того, макроекономічна ситуація в національній економіці залишається досить сприятливою для подальшого розвитку ломбардів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.: Закон України від 26.04.2005 № 3981. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05> (дата звернення: 25.02.2019).
2. Ксьондз С.М. Діяльність ломбардів як учасників ринку цінних паперів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 6. Т. 2. С. 154–159.
3. Савицька В.І. Шарій І. Ломбарди Львова: кримінальні чи ні? *Львівська Пошта* № 67 (1678) від 23.06.2015. URL : <http://www.lvivpost.net/lvivnews/n/30702> (дата звернення: 25.02.2019).
4. Гоцуєнко Н. Ломбарди: життя у борг. *Дзеркало тижня* від 23.12.2016. URL: <https://dt.ua/business/lombardi-zhittya-u-borg-mopedi-muzichni-instrumenti-ribalski-snasti-navit-benzopili-v-zastavi-vzhe-ne-ekzotika-.html>
5. Голик М.М. Організаційно-практичні аспекти діяльності ломбардів на ринку фінансових послуг України. *ГРОШІ, ФІНАНСИ, КРЕДИТ*. 2015. Випуск III (59). С. 137–144. URL: [http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2015/v3/zbirnyk%203-2015%20new\(15\).pdf](http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2015/v3/zbirnyk%203-2015%20new(15).pdf) (дата звернення: 28.02.2019).
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III; станом на 01.01.2013 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.02.2019).
7. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній та лізингодавців. Нацкомфінпослуг. URL : <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html> (дата звернення: 25.02.2019).

МОНІТОРИНГ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГНОЗНО-АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

MONITORING OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE USING FORECAST AND ANALYTICAL TOOLS

Стан страхового ринку держави розглядається як важливий інвестиційний ресурс національної економіки та взагалі вважається основним показником економічної безпеки країни. Страховий ринок України на цей час перебуває у складному становищі, про що свідчать такі показники як чисельність страхових компаній на ринку, обсяги чистих грошових премій та виплат, їх темпи зростання, доля страхових премій у ВВП країни, а також інші показники. У статті запропоновано науково-методичний підхід до здійснення моніторингу ринку страхових послуг в Україні за рахунок формування інформаційних баз даних та системного аналізу статистичної інформації з використанням прогнозно-аналітичного інструментарію. Системний аналіз інформації виконано з використанням статистичної інформації міжнародного та національного рівнів. Дослідження міжнародного рівня дозволили встановити тенденції зростання на ринку України, але ці тенденції відрізняються значно меншими темпами зростання у порівнянні зі страховими ринками провідних країн світу.

Ключові слова: страхування, страхові послуги, інформаційна база, модель прогнозування, аналітичний інструментарій, моніторинг ринку.

Состояние страхового рынка государства рассматривается как важный инвести-

ционный ресурс национальной экономики и вообще считается основным показателем экономической безопасности страны. Страховой рынок Украины в настоящее время находится в сложном положении, о чем свидетельствуют такие показатели как численность страховых компаний на рынке, объемы чистых денежных премий и выплат, их темпы роста, доля страховых премий в ВВП страны, а также другие показатели. В статье предложен научно-методический подход к осуществлению мониторинга рынка страховых услуг в Украине за счет формирования информационных баз данных и системного анализа статистической информации с использованием прогнозно-аналитического инструментария. Системный анализ информации выполнен с использованием статистической информации международного и национального уровней. Исследование международного уровня позволило установить тенденции роста на рынке Украины, но эти тенденции отличаются значительно меньшими темпами роста по сравнению со страховыми рынками ведущих стран мира.

Ключевые слова: страхование, страховые услуги, информационная база, модель прогнозирования, аналитический инструментарий, мониторинг рынка.

УДК 368+330.46

Кобко Р.В.

к.е.н., викладач кафедри економіки та фінансів

Харківський національний університет внутрішніх справ

State of the insurance market is considered as an important investment resource of the national economy and in general is the main indicator of the country's economic security. The insurance market of Ukrainian is in a difficult position at this time. This is evidenced by such indicators as the number of the insurance companies in the market, the volume of net cash premiums and payments, their growth rates, part of the insurance bonuses in GDP of country, as well as other indicators. Building effective mechanisms for the functioning of the insurance services market requires the development of monitoring systems using modern analytical tools. The scientific and methodical approach to monitoring of the insurance services market in Ukraine by the formation of information databases and systematic analysis of statistical information with the use of forecast and analytical tools has been proposed in the article. The system analysis of information using statistical information of the international and national levels has been performed. International studies have allowed to establish growth trends in the Ukrainian market, but these trends differ considerably lower growth rates compared to the insurance markets of the leading countries of the world. The research at the national level of the development of the Ukrainian insurance market by using the indices-deflators of the gross domestic product has been performed. This approach allowed to estimate the state and determine the development trends taking into account the general level of prices in the economy. The use of forecast and analytical tools allowed to obtain the expected data on the basis of the received forecasting models.

Keywords: insurance, insurance services, information base, forecasting models, analytical tool, market monitoring.

Постановка проблеми. Розвиток страхового бізнесу на сучасному етапі здійснюється в умовах геополітичної напруженості, економічної нестабільності та характеризується посиленням конкуренції між учасниками ринку страхових послуг.

Стан страхового ринку держави вважається основним показником економічної безпеки країни. На теперішній час, враховуючи вплив багатьох чинників різного масштабу і рівня, можна зазначити, що ринок страхових послуг України перебуває в складному становищі. Про це свідчить динаміка зміни таких показників як чисельність активних страхових компаній на ринку, обсяги чистих грошових премій, темпи зростання внесків, доля страхових премій у ВВП країни тощо. Крім цього, політична ситуація в країні має негативний

вплив та створює додаткові труднощі й бар'єри в економічному розвитку.

Підвищення ефективності функціонування страхового ринку залежить від ролі держави в цій сфері та активної участі на ринку споживачів страхових послуг, що в свою чергу вимагає проведення цілеспрямованої науково обґрунтованої державної політики в цій галузі, і це стосується насамперед модернізації механізмів функціонування ринку страхових послуг. Побудова ефективних механізмів функціонування ринку страхових послуг потребує розробки моніторингових систем з використанням сучасного прогнозно-аналітичного інструментарію, що надасть можливість визначити напрямки і виявити фактори забезпечення стійкого розвитку ринку страхових послуг.

Аналіз досліджень і публікацій. Динаміку та тенденції розвитку ринку страхових послуг України досліджували такі вчені як В. Базилевич, А. Бондаренко, О. Гаманкова, І. Герасимова, А. Зальотова, С. Катаргін, М. Клименко, В. Левченко, Д. Маруженко, О. Музика, В. Онищенко, Л. Познякова та інші. Дослідженню теоретичних основ з визначенням особливостей функціонування ринку страхових послуг присвячено значну кількість наукових праць. Зокрема, у роботах [1; 2] проведені дослідження ринку страхових послуг України в аспекті глобального страхового простору. Вчені визначають проблеми розвитку страхового ринку України [3; 4], надають оцінку його стану в умовах фінансово-економічної нестабільності [3; 5; 6], визначають перспективи розвитку та пропонують шляхи розв'язання визначених проблем [4; 6].

Для оцінки розвитку страхового бізнесу науковці використовують різні показники. Зокрема, у роботі [7] запропоновано визначати рівень страхових виплат як основний показник розвитку страхового ринку України.

Однак, слід зазначити, що у багатьох сучасних публікаціях дослідження процесів розвитку та аналіз тенденцій у розвитку будується на основі номінальних значень фінансово-економічних показників, але на нашу думку доцільним було б визначення тенденцій розвитку на підґрунті приведених показників до прийнятого за базу року [8]. Використання такого методу дозволить надати аналіз реальної ситуації з підвищеним рівнем точності.

З метою визначення основних тенденцій розвитку страхового ринку України має бути запроваджений моніторинг та розроблений відповідний науково-методичний підхід, що дозволить на науковій основі сформулювати підґрунтя розробки заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування цього сектору національної економіки.

Мета статті полягає у розробці науково-методичного підходу до здійснення моніторингу ринку страхових послуг в Україні за рахунок формування інформаційних баз даних та системного аналізу інформації з використанням прогнозно-аналітичного інструментарію.

Результати досліджень. З наукової точки зору ринок страхових послуг можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі слова «ринку страхових послуг» можна представити як економічний простір або інтегровану систему, яка має тенденцію до постійного розвитку за умов зростання потреб громадян і суб'єктів господарювання в соціально-економічному захисті своїх майнових інтересів від різноманітних ризикових ситуацій. До ланок цієї інтегрованої системи належать страхові організації (страховики), страхувальники, страхові продукти, страхові посередники, професійні оцінювачі страхових ризиків і збитків, об'єднання

страховиків, об'єднання страхувальників і система державного регулювання страхового ринку. Враховуючи ринкові закони, слід зазначити, що така інтегрована система є керованою співвідношенням попиту покупців на страхові послуги і пропозицією продавців страхового захисту. Інституційною основою ринку страхових послуг виступають страхові організації як економічно відособлена ланка страхового ринку.

У широкому сенсі «ринку страхових послуг» можна представити у вигляді сфери грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист та формуються відповідно попит і пропозиція.

Відзначимо, що Закон України про страхування [9] регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб.

Незважаючи на проблеми, що виникають на ринку страхових послуг їх затребуваність зростає. Насамперед це пов'язано з тим, що страховий ринок забезпечує фінансовий та соціальний захист населення, сприяє розвитку науково-технічного прогресу, стає важливим інвестиційним ресурсом для економіки в цілому, а також бере на себе значні обсяги витрат, що пов'язані з ризиками бізнесу. Одним із важливих факторів підвищення інвестиційного потенціалу ринку стає зростання частки страхування життя, що забезпечує можливість довгострокових інвестиційних вкладень в економіку держави.

Світовий досвід засвідчує, що страхування є важливим та необхідним видом діяльності, яке забезпечує економічну стабільність держави. Розвиток страхового ринку створює підґрунтя добробуту та надає суттєвий імпульс до зростання національної економіки, оскільки страхування життя та пенсійне страхування вважається ефективним способом трансформації заощаджень населення у довгострокові інвестиції [6].

З метою здійснення моніторингу страхового ринку України розроблено науково-методичний підхід, який побудовано з трьох блоків. Перший блок передбачає формування інформаційних баз даних, другий – це блок системного аналізу інформації з використанням прогнозно-аналітичного інструментарію та третій – блок формування підґрунтя розробки заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування ринку страхових послуг в Україні (рис. 1). Інформаційні бази сформовані за період з 2010 по 2018 рр. за статистичними даними [10; 11]. Для аналізу ринку страхових послуг було використано такі важливі показники як кількість страхових компаній, обсяги та темпи зростання страхових премій, а також обсяги страхових виплат та доля страхових премій у ВВП країни або регіону.

Рис. 1. Науково-методичний підхід до здійснення моніторингу ринку страхових послуг України

Системний аналіз виконано з використанням статистичної інформації міжнародного та національного рівнів. Зокрема, результати аналітичного звіту міжнародної страхової компанії Swiss Re Institute на рівні континентальних досліджень [12] свідчать, що за даними 2016 р. країни Америки охоплювали 34,1% світового ринку страхування, країни Європи – 31,1%, країни Азії – 31,6%, країни Африки – 1,3% та країни Океанії – 2,0%. Аналіз процесів розвитку показує, що за темпами зростання спостерігається незначний спад у розвитку світового ринку страхування, який досягає рівня 3,1% у 2016 р. у порівнянні з минулим 2015 р., який був на рівні 4,3%.

Поряд з цим, значним рівнем зростання характеризуються ринки страхування Туреччини (30,4%), Китаю (27,5%), Гонконгу (23,5%), Індонезії (23,3%), Казахстану (22,7%), В'єтнаму (20,1%) та Аргентини (17,3%). На ринках страхування Марокко (15,6%), Росії (15,3%), України (14,5%) та Іспанії (12,6%) також спостерігається тенденція до зростання, але відрізняється значно меншими темпами. Лідером за темпами зростання ринку страхових послуг серед країн, що розвиваються, визначено Континентальний Китай, де зростання забезпечується переважно за рахунок ринку страхування життя і здоров'я (за рік показник збільшився на 9,6%). Серед країн, що розвиваються, аналітики вважають Індію другою за перспективністю розвитку

ринку страхування, багато в чому завдяки тому, що економіка країни показала у 2016 р. найвищий темп зростання у світі [2; 12].

Світовими лідерами за показником обсягів та темпів зростання страхових премій були США – \$ 1,35 трильйонів страхових премій за рік, Японія – \$ 471 мільярд, і Китай – \$ 466 млрд. За параметром долі страхових премій у ВВП країни лідирує Тайвань, де страхові премії забезпечують 19% ВВП, Гонконг (17–18%), ЮАР (14%), Південна Корея (13%) і Фінляндія (12%) [2]. Доля страхових премій в Україні залишається дуже низькою – на рівні 1,5% [6; 11].

Використовуючи сформовані інформаційні бази за статистичними даними [10; 11] розглянемо динаміку змін основних показників ринку страхових послуг України протягом з 2010 р. до теперішнього часу. При цьому всі фінансово-економічні показники будемо досліджувати як у номінальних, так і у порівняльних цінах 2010 р. ґрунтуючись на індексах-дефляторах ВВП. Зазначимо, що дефлятор – це показник, який характеризує загальний рівень цін в економіці та охоплює всі товари, які випущені в економіці за відповідний період часу [10].

За показником кількості страхових компаній встановлено, що за 9 років кількість компаній зменшилась на 37,5% з 456 у 2010 р. до 285 у 2018 р. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2018 р. становить 285, у тому числі СК

«life» – 31 компанія, СК «non-life» – 254 компанії. Таким чином, зменшення СК «life» складає 53,7%, а зменшення СК «non-life» 34,7%. Графічне зображення цієї негативної тенденції представлено на рис. 2.

Загальна (валова) сума страхових премій (СП), отриманих страховиками від страхування та перестрахування ризиків (від страхувальників та перестрахувальників) становить на кінець 2018 р. 34875 млн грн, а сума чистих страхових премій (валові премії за мінусом премій з внутрішнього перестрахування) на кінець 2018 р. становить 25388 млн грн у номінальних значеннях. Проведений аналіз тенденцій змін СП як у номінальних, так і у порівняльних цінах дозволяє зазначити, що у порівняльних цінах спостерігається негативна тенденція як за загальною сумою СП, так і за чистими СП (рис. 3).

Динаміку змін страхових виплат (СВ) як у номінальних, так і у порівняльних цінах у період з 2010 по 2018 рр. представлено на рис. 4.

Як відомо страхові виплати – це грошові суми, які виплачуються особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку [1-Зак]. Відомо, якщо страховик сплачує багато, то можна констатувати, що страхова компанія сумлінно ставиться до виконання своїх зобов'язань перед клієнтами. З іншої сторони навіть сама успішна страхова компанія може розоритися якщо буде робити великі виплати, і тому тут потрібен розумний компроміс.

Розглянемо страхові виплати за період що досліджується. Страхові виплати визначаються відношенням страхових виплат до страхових платежів. Умовно це відображає, скільки виплачує страхова компанія на 1 гривню отриманих премій, тобто якщо рівень страхових виплат дорівнює 20%, то це означає, що страхова компанія на 1 гривню отриманих премій платить клієнтам 20 коп. На суму виплат впливає певна множина

різних факторів, і як правило, цей показник залежить від структури портфеля страхової компанії. У той же час існують загальні спостереження щодо коливання рівня таких виплат – рівень виплат підвищується у кризові періоди, і навпаки, у стабільні економічні періоди він зменшується і коливається довкола певної величини.

Так з рис. 5 видно, що високі значення рівня страхових виплат спостерігаються у 2010 р. які поступово зменшуються до свого мінімального значення 16,2% по валовим виплатам у 2013 р., та до 21,2% по чистим виплатам. Зазначимо, що високий рівень у 2010 р. пояснюється остаточними впливами фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Починаючи з 2013 р. рівень виплат поступово збільшується та у 2015 р. він досягає 34% з чистих виплат, і відповідно 27,2% з валових виплат. Надалі, протягом 2015–2018 рр. спостерігається незначне коливання з невеликими відсотками на рівні 2–3%, але суттєвого зменшення до рівня 2011 р., або 2012 р. не досягнуто.

Зазначимо, що у порівняльних цінах спостерігається негативна тенденція як за загальною сумою страхових виплат, так і за чистими страховими виплатами.

Обробка статистичної інформації з використанням прогнозно-аналітичного інструментарію [8; 13] дозволила отримати моделі прогнозування з визначенням показників їх адекватності та описати у математичному виразі тенденції розвитку страхового ринку України (табл. 1). Надалі, у відповідності до запропонованого науково-методичного підходу було здійснено прогнозування за основними показниками та визначено їх зміну на наступний період часу. Результати проведених досліджень дозволяють визначити зростання показників у номінальних значеннях на наступний період часу, однак реальний стан страхового ринку є іншим. За результатами прогнозування за

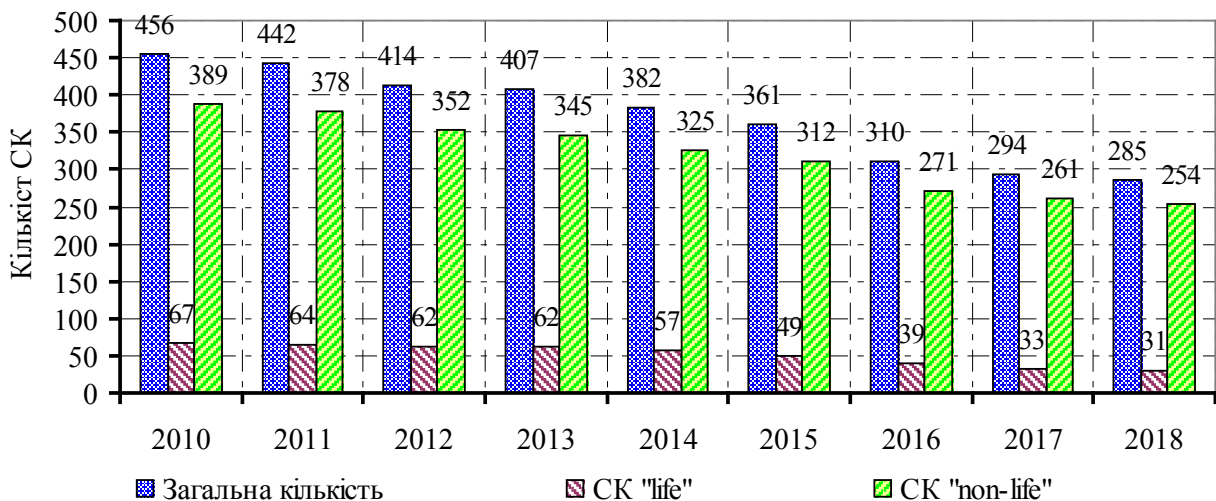

Рис. 2. Динаміка змін страхових компаній у період з 2010 по 2018 рр.

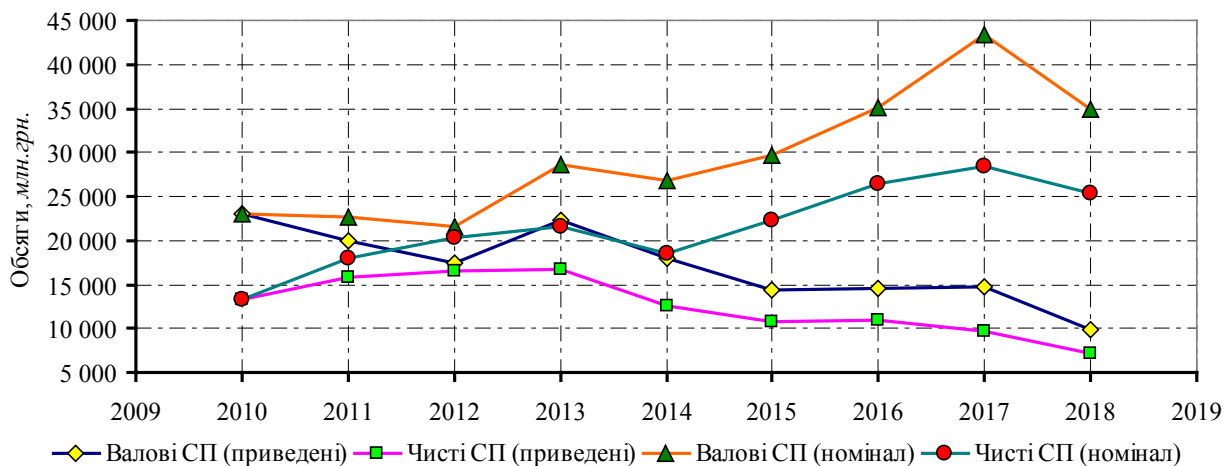

Рис. 3. Динаміка змін страхових премій у період з 2010 по 2018 рр.

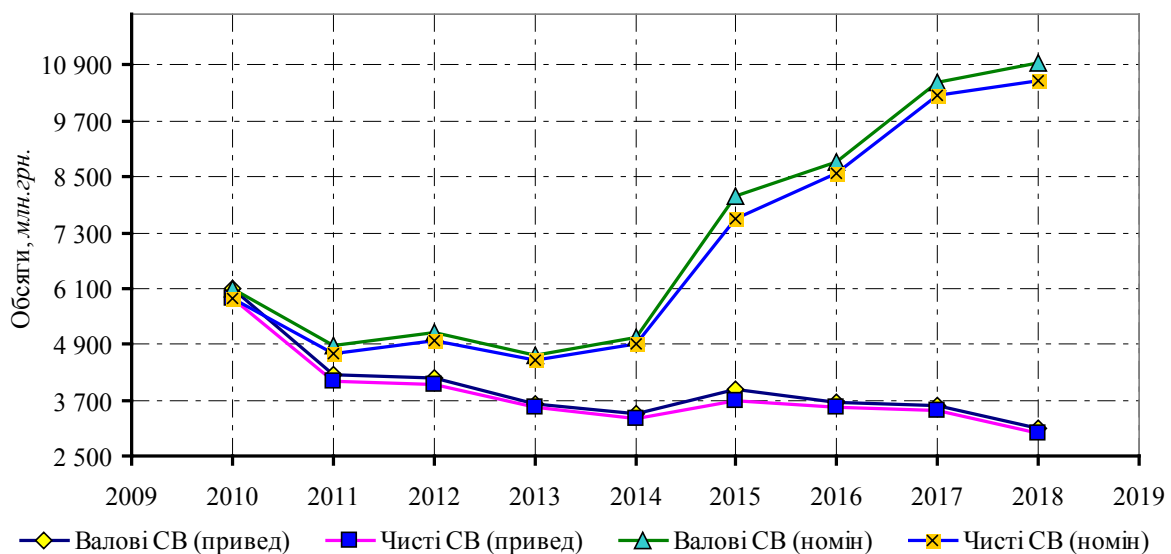

Рис. 4. Динаміка змін страхових виплат у період з 2010 по 2018 рр.

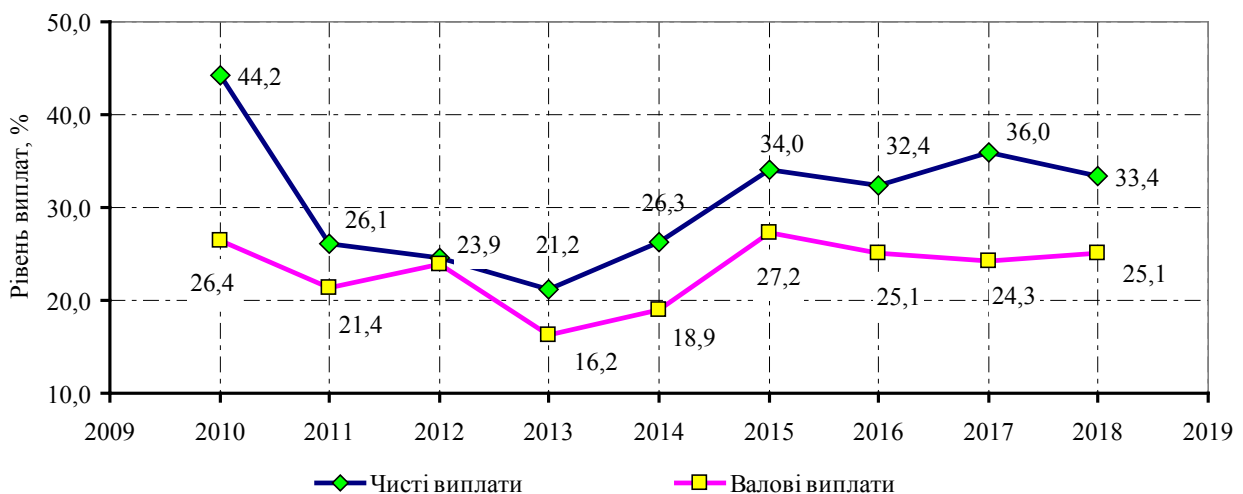

Рис. 5. Динаміка рівня страхових виплат за період з 2010 по 2018 рр.

приведеними значеннями очікується зменшення валових страхових премій на 7,9% та валових страхових виплат на 11,7% (табл. 1).

Однак, незважаючи на визначені негативні тенденції, зокрема за показниками кількості страхових компаній, а також страхових виплат та премій

Таблиця 1

Прогнозування страхових премій (СП) та страхових виплат (СВ)

Показник	Модель прогнозування	Прогноз на 2019 р.	
		тенденція	% від 2018 р.
Валові СП (номін. знач.)	$y=2877,7 \cdot t+16127$, $R^2=0,86$	зростання	103,0%
Валові СВ (номін. знач.)	$y=786,58 \cdot t+3206,3$, $R^2=0,75$	зростання	101,2%
Валові СП (привед. знач.)	$y=-1202,2 \cdot t+23424$, $R^2=0,78$	падіння	92,1%
Валові СВ (привед. знач.)	$y=-247,23 \cdot t+5215,6$, $R^2=0,71$	падіння	88,3%

у приведених значеннях, зазначимо, що ринок страхових послуг в Україні має значний потенціал росту за умов стабілізації національної економіки та розвитку послуг страхового ринку.

Висновки. Розроблено науково-методичний підхід до здійснення моніторингу ринку страхових послуг в Україні з використанням прогнозно-аналітичного інструментарію. Практична реалізація запропонованого підходу дозволила сформувати інформаційні бази даних за основними показниками страхового ринку України, здійснити системний аналіз інформації з побудовою моделей прогнозування.

Визначення тенденцій у розвитку дозволяє сформувати підґрунтя розробки заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування ринку страхових послуг в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаманкова О.А., Хливний В.К. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі. *Фінанси України*. 2012. № 5. С. 58–67.
2. Катаргин С. Глобальный рынок страхования – обзор текущей ситуации. URL: <https://vc.ru/flood/31955-globalnyy-rynok-strahovaniya-obzor-tekushchey-situacii>
3. Левченко В.П. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України в умовах фінансової нестабільності. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 257–266.
4. Познякова Л.О. Проблеми розвитку страхового ринку України і шляхи їх розв'язання в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6 (108). С. 250–254.
5. Музика О.М. Стан та тенденції розвитку страхового ринку в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.2. С. 246–255.
6. Прокопчук Е.Т. Оценка современного состояния и перспективы функционирования страхового рынка Украины. *Финансы и кредит*. 2017. Т. 23, Вып. 12. С. 709–730.
7. Онищенко В.П., Клімчук О.В. Рівень страхових виплат як показник розвитку страхового ринку України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2010. № 43. С. 156–163.
8. Паршин Ю.І. Стратегія забезпечення сталого економічного розвитку національного господарства: теорія, методологія і практика: монографія. Дніпропетровськ : Університет імені Альфреда Нобеля, 2016. 408 с.
9. Закон України «Про страхування». Введено в дію Постановою ВР № 86/96-ВР від 07.03.96, із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
10. Національні рахунки України. Статистичний збірник. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ3_u.htm
11. Статистика страхового ринку України. Національні рахунки України. URL: <https://forinsurer.com/stat>
12. World insurance in 2016: the China growth engine steams ahead // Swiss Re Institute sigma. № 3/2017. URL : https://media.swissre.com/documents/sigma3_2017_en.pdf
13. Паршина О.А., Паршин Ю.І. Нерівномірність економічного розвитку в аспекті ентропійних оцінок використання потенціалу національного господарства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 16. С. 62–70.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО АВТОКРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

PECULIARITIES OF MODERN DEVELOPMENT OF BANKING CAR LOANS IN UKRAINE

Стаття присвячена актуальним проблемам автокредитування в банках України. У роботі досліджені особливості сучасного розвитку автокредитування в Україні, виділено та охарактеризовано основні етапи його розвитку, визначено особливості функціонування механізму автокредитування на кожному етапі. У процесі дослідження проаналізовано основні тенденції розвитку ринку споживчого кредитування та одного з його ключових сегментів – ринку автокредитування, проаналізовано кредитні програми та відсоткові ставки за кредитами на купівлю авто в банках України. У результаті дослідження визначено головні чинники, що стримують розвиток автокредитування в Україні. На основі отриманих даних було запропоновано методи збільшення ефективності та доступності вітчизняного автокредитування, першочерговими з яких є: створення ефективного механізму розподілу кредитних ризиків між кредитором та позичальником, державна підтримка цільових програм автокредитування та застосування скоринг-систем, що спростить процедуру отримання споживчого кредиту.

Ключові слова: банк, банківський сектор, кредит, кредитний ринок, споживчий кредит, автокредитування, кредитна історія, скоринг.

Стаття посвящена актуальним проблемам автокредитування банками України. В работе исследованы особенности современного развития автокредитования в Украине, выделены и охарактеризованы основные этапы его развития, определены особенности функционирования механизма автокредитования на каждом этапе. В ходе исследования проанализированы основные тенденции развития рынка потребительского кредитования и одного из его ключевых сегментов – рынка автокредитования, проанализированы кредитные программы и процентные ставки по кредитам на покупку авто в банках Украины. В результате исследования определены основные факторы, сдерживающие развитие автокредитования в Украине. На основе полученных данных были предложены методы повышения эффективности и доступности отечественного автокредитования, первоочередными из которых являются: создание эффективного механизма распределения кредитных рисков между кредитором и заемщиком, государственная поддержка целевых программ автокредитования и применение скоринг-систем, что упростит процедуру получения потребительского кредита.

Ключевые слова: банк, банковский сектор, кредит, кредитный рынок, потребительский кредит, автокредитование, кредитная история, скоринг.

УДК 336.77:657.13

Трипольський К.В.

студент

Одеський національний економічний університет

Кретов Д.Ю.

к.е.н., викладач кафедри банківської справи

Одеський національний економічний університет

The article is devoted to actual problems of car loans in banks of Ukraine. In this research the features of the current development of car loans in Ukraine have been explored, the main stages of its development have been identified and characterized, the peculiarities of the functioning of the car crediting mechanism at each stage have been determined. So at the first stage there was the beginning of the formation of the domestic banking system, loans for consumer needs while receiving employees of banks and consumer lending only begins to emerge. At the last stage the political crisis and military actions in the country provoke a new economic crisis, while the banking sector is first and foremost covered. At this stage, the situation in the car loan market is characterized by a marked decline, a significant increase in requirements for borrowers, as well as deterioration in the quality of service for the most recent arrears. After 2016, a gradual restoration of car loans begins, banks offer new programs, but the implementation of the state program of subsidizing interest rates on car loans is necessary. In the course of the research, the main tendencies of the consumer lending market development and one of its key segments – auto lending market, analyzed credit programs and interest rates on loans for the purchase of cars in Ukrainian banks were analyzed. As a result of the research, the main factors that hamper the development of car loans in Ukraine are identified as: lack of stability in the financial and monetary systems of the country, low wages, which increases the risk of non-repayment by many borrowers of the loan and interest thereon, large volumes of troubled car loans in foreign currency, lack of a clear and effective policy on the development of the domestic credit market and the banking system of the country as a whole and reassessment of credit risk associated with a biased assessment of the creditworthiness of individual borrowers. On the basis of the received data, methods of increasing the efficiency and availability of domestic car loans were proposed, the primary ones being: creation of an effective mechanism for distributing credit risks between the creditor and the borrower, state support for targeted loan car loans and application of scoring systems, which simplifies the procedure for obtaining a consumer loan.

Key words: bank, banking sector, credit, credit market, consumer loan, car loan, credit history, scoring.

Постановка проблеми. Сучасне ринкове становище нашої країни характеризується помітним спадом економіки, скороченням банківського бізнесу та значним дефіцитом кредитних ресурсів. Криза в економіці загальмувала розвиток банківського сектору та окремих його сегментів, одним із ключових серед яких є споживче кредитування.

Водночас необхідною для вітчизняних банків є активізація кредитних процесів, які є обмеженими розміщенням грошових ресурсів у вузькому колі відомих позичальників, що контролюються банком, а також кредитуванням торгово-посередницьких

операцій. У результаті цього на перший план виходить розвиток тих напрямів діяльності, що стимулюють економічне зростання. При цьому автокредитування є одним із найбільш гнучких і потрібних кредитних продуктів у населення навіть у кризовий час.

Насамперед це зумовлено тим, що значна частина населення країни не має можливості придбати транспортний засіб за рахунок своїх поточних доходів. Саме тому розроблення нових ефективних програм автокредитування в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки України та

невисокого рівня добробуту більшої частини населення набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням сутності споживчого кредитування та системи автокредитування, основних моделей його організації присвячені роботи зарубіжних та вітчизняних учених. Серед зарубіжних економічних досліджень із зазначеної теми найбільший інтерес викликають праці Т. Беслі, М. Болеат, Д. Віттаса, М. Лі. Й. Монсека, Д. Даймонда, Б. Рено, Ф. Уїтта, Т. С. Стейнметца, Р. Страйка. Щодо досліджень вітчизняних економістів, то тут насамперед варто відзначити внесок Н. Веленцевої, О. Вовчак, Л. Жердецької, О. Лаврушина, В. Ларіонової, Г. Коробової, Л. Кузнецової та ін.

Так, на думку О. Д. Вовчак, під споживчим кредитом слід розуміти грошові кошти, які надаються фізичним особам – резидентам країни у національній валюті банками та небанківськими фінансовими установами для задоволення особистих потреб, що не пов'язані із підприємницькою діяльністю, на засадах зворотності, платності, забезпеченості та строковості [1, с. 149].

О. І. Лаврушин розглядає споживче автокредитування як напрям активного розвитку кредитних продуктів для фізичних осіб [2, с. 65].

Однак, незважаючи на велику кількість досліджень за цим напрямом, не досить широко розкриті проблемні аспекти реалізації відносин між банками та їхніми клієнтами у сфері автокредитування, а також майже відсутні пропозиції щодо удосконалення механізму автокредитування в Україні, що формує основу та напрям подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних основ, аналіз етапів розвитку та сучасного стану вітчизняного ринку автокредитування, а також визначення основних чинників, які впливають на зростання або сповільнення розвитку ринку автокредитування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних кризових умовах в Україні необхідно розуміти, наскільки важливо організувати зусилля держави і банківської системи для розроблення ефективної політики стримування та подолання кризових проявів в економіці та банківській системі, а також створити умови для подальшого переходу до практичних дій щодо її реалізації.

Саме тому необхідно розвивати напрями діяльності, що стимулюють економічне зростання і залишаються необхідними за несприятливої економічної кон'юнктури. Для роздрібного банківського бізнесу це насамперед означає діяльність, спрямовану на підвищення довіри до банківської системи з боку населення, а також діяльність із розвитку споживчого кредитування, пріоритетними напрямками якого, на наш погляд, необхідно зробити середньострокове і довгострокове забезпечення автокредитування.

На думку вітчизняних аналітиків, популярним у населення навіть у кризовий час залишається автокредитування. Якщо порівнювати автокредити, наприклад, з іпотечними продуктами, то слід особливо відзначити відносно невеликі терміни і суми кредиту [3, с. 95].

Крім того, автомобіль як предмет застави у разі виникнення несприятливої фінансової ситуації у позичальника можна досить швидко реалізувати, що також можна віднести до переваг розглянутого напрямку споживчого кредитування. Водночас інтерес фізичних осіб до автокредитування істотно підвищують спільні програми банків і автовиробників, а також державна програма субсидування відсоткових ставок [4, с. 121].

За досить невеликий період автокредитування у своєму розвитку пройшло певні етапи становлення (табл. 1).

У 2018 році із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 74,3% були споживчі кредити. Водночас частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарства зменшилася до 26%, також зменшилася частка іпотечних кредитів до 24% [5]. При цьому структура кредитів, наданих домогосподарствам, за цільовим спрямуванням показала, що в основному кредитуються поточні потреби та придбання товарів. З урахуванням того, що значна частина цих товарів не вітчизняного виробництва, що стосується в першу чергу автомобілів, то таку ситуацію вважати позитивною не можна, адже вітчизняні банки, по суті, кредитують економіки інших держав [6, с. 38].

Нині вже майже кожен другий автомобіль продається з використанням кредитних схем. Але, як і будь-який кредит, автокредит має свої плюси і мінуси: основна перевага – це можливість отримати бажаний автомобіль за нестачі власних коштів, а з найбільш неприємних недоліків можна відзначити ризик втрати і автомобіля, і виплачених коштів у разі невиплати боргу, а так само збільшення кінцевої вартості придбаного автомобіля [7, с. 769].

На прикладі «Ощадбанку» можемо відмітити, що з початку 2018 року цей банк видав 1000 автокредитів на суму понад 500 млн грн. Такого результату вдалося досягти завдяки спеціальним умовам за партнерськими програмами кредитування з лідерами українського автомобільного ринку. Відповідно до цього, можемо розробити рейтинг корпорацій, що діють із партнерськими автопрограмами (рис. 1).

У другому кварталі 2018 року в Україні середня процентна ставка за кредитами на автомобілі впала на 0,53% і становила 13,87% річних. Знизилася вартість авто кредитів «Кредобанк» і «Укргазбанк». «Марфін Банк» знизив кредитну ставку для потриманих автомобілів. У першому кварталі

Етапи розвитку автокредитування в Україні

Етапи	Характеристика
I етап – Зародження ринку споживчого кредитування (1991–1995 рр.)	Початок формування вітчизняної банківської системи, кредити на споживчі потреби при цьому отримують працівники банків. Споживче кредитування тільки починає зароджуватися.
II етап – Становлення ринку автокредитування (1996–2002 рр.)	Перші реальні кроки щодо становлення та функціонування ринку споживчого кредитування та його сегменту – автокредитування. Ініціаторами кредитування були автодилери іноземних виробників, які були простимульовані іноземними автоконцернами. Це супроводжувалося високим рівнем відсоткових ставок, а початковий внесок коливався в межах 35–50% вартості авто. При цьому кредити надавалися обмеженою кількістю провідних банків.
III етап – Активний розвиток ринку автокредитування (2002–2005 рр.)	Вплив процесів фінансової глобалізації та іноземного капіталу на вітчизняний кредитний ринок. Стрімке зростання обсягів ринку автокредитування, що зумовлено зростанням попиту з боку населення, привело до спрощення процедури отримання кредиту.
IV етап – Пік розвитку ринку автокредитування (2005 – I півр. 2008 р.)	Перевищення обсягів споживчого кредитування населення над обсягами кредитування клієнтів корпоративного сектору економіки. Зростання кредитного ризику та зниження якості кредитів у результаті недооцінки банками кредитоспроможності позичальників. Максимальні темпи зростання обсягів автокредитування.
V етап – Криза (II півр. 2008–2010 р.)	Скорочення обсягів та призупинення споживчого кредитування населення, що приводить до значного зменшення продажів автомобілів. Посилення вимог із боку кредиторів до позичальників, переоцінка ризику, що приводить до припинення видачі автокредитів. У цей же період на ринку припиняється реалізація найбільш ризикованих продуктів автокредитування.
VI етап – Поступове відновлення (2011–2013 рр.)	Відновлення зростання споживчого кредитування та автокредитування як однієї з його основних складових частин. При цьому відсоткові ставки за автокредитами є досить високими, причиною чому є переоцінка ризику з боку банків. позичальника.
VII етап – Нова криза (2014 г. – т.ч.)	Політична криза та воєнні дії в країні провокують нову економічну кризу, при цьому банківський сектор є охопленим насамперед. На цьому етапі ситуація на ринку автокредитування характеризується помітним спадом, істотним підвищенням вимог до позичальників, а також погіршенням якості обслуговування останніми заборгованості. Після 2016 р. починається поступове відновлення автокредитування, банки пропонують нові програми, але необхідною є реалізація державної програми субсидування відсоткових ставок за автокредитами.

Джерело: авторська розробка

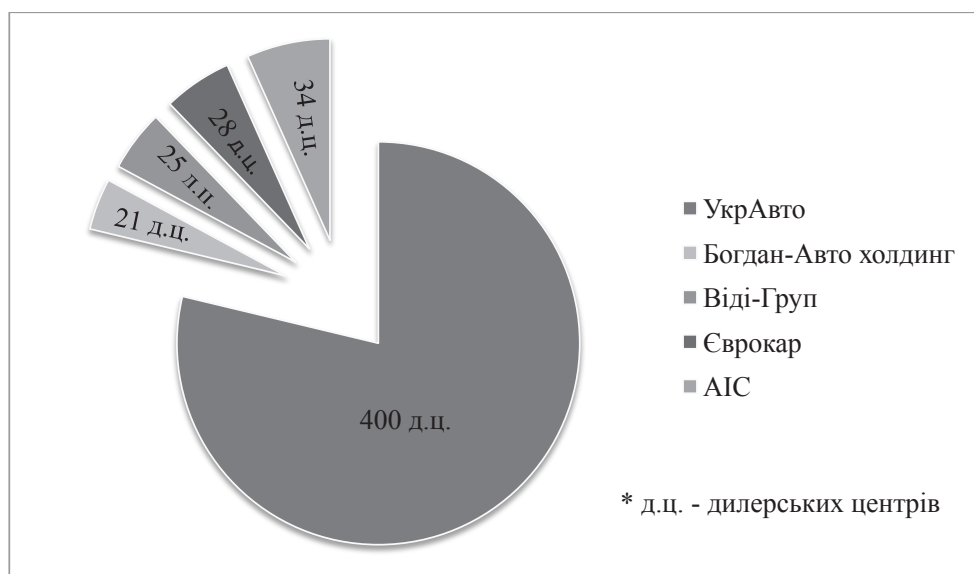

Рис. 1. Рейтинг корпорацій, діючих з партнерськими програмами автокредитування

Джерело: побудовано автором за даними [8]

автокредити також дешевшали (на 0,67%). Позики на авто припускають разову комісію від 0,1% до 4% і щорічну страховку автомобіля. Про це

свідчить огляд актуальних кредитних програм, проведений інформаційним порталом «Ліганет» станом на 2 липня 2018 року. Середня ефективна

ставка в Україні за обраними кредитами станом на 28 лютого 2019 року становить 13,14%. Проведено аналіз реальних відсоткових ставок за автокредитами в Україні (рис. 2).

Як видно з рис. 2, найвища реальна ставка за автокредитуванням є в «Укргазбанку» – 11,12% та 9,55% за програмами «Легкий старт» та «ДавиНаГАЗ» відповідно. Найнижчими на ринку є відсоткові ставки за автокредитами у «Кредобанку» за програмами «KredoLux» та «Доступний», а саме 4,61 та 0,01% відповідно. Таке коливання відсоткових ставок на ринку автокредитування свідчить про значну переоцінку ризику з боку кредитора щодо позичальника та робить такі програми значно дорожчими для останнього.

У результаті проведеного дослідження сучасного стану розвитку споживчого автокредитування можна виділити основні чинники, що негативно впливають його розвиток в Україні, а саме:

- відсутність стабільності у фінансовій та грошово-кредитній системах країни;
- політична нестабільність та воєнні дії на сході країни;
- постійне зростання рівня інфляції та коливання курсу національної валюти, що впливає на зниження рівня добробуту населення;
- низький рівень оплати праці, що спричиняє зростання ризику неповернення багатьма позичальниками кредиту і відсотків за ним;
- великі обсяги проблемних автокредитів в іноземній валюті;
- недосконале законодавство у сфері кредитування фізичних осіб;

– відсутність чіткої та ефективної політики щодо розвитку вітчизняного кредитного ринку та банківської системи країни загалом;

– значний рівень недовіри населення до банківської системи країни;

– переоцінка кредитного ризику, яка пов'язана з необ'єктивною оцінкою кредитоспроможності фізичних осіб-позичальників;

– невисокий рівень юридичного захисту кредитора на законодавчому рівні у низці актуальних питань.

Беручи за основу результати дослідження, можна стверджувати, що автокредитування відіграє важливу роль у розвитку кредитного ринку та економічному зростанні в країні загалом. Спираючись на це, вважаємо за необхідне виділити основні напрями та пріоритети подальшого розвитку споживчого та автокредитування в Україні, а саме:

1. Створення ефективного механізму розподілу кредитних ризиків між кредитором та позичальником, дія якого полягає у страхуванні від імовірних, небажаних відхилень фактичних результатів від прогнозованих за допомогою таких фінансових інструментів, як емісія цінних паперів, сек'юритизація активів, реструктуризація кредитних портфелів.

2. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері кредитування фізичних осіб, що насамперед стосується прийнятого у 2017 р. закону «Про споживче кредитування». Незважаючи на низку позитивних змін, які передбачаються цим нормативним актом, залишається недоліки, одним з яких є можливість застосування змінюваної процентної ставки

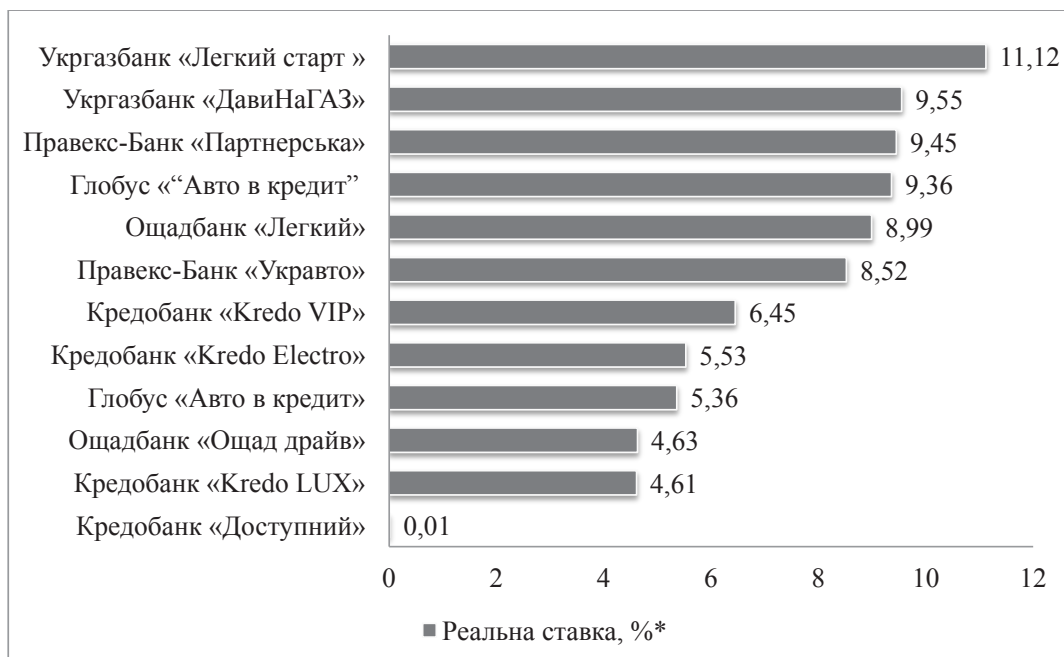

Рис. 2. Відсоткові ставки за кредитами на купівлю авто в банках України станом на 01.02.2019 р.

Джерело: побудовано автором за даними [9]

* Реальна ставка – це номінальна ставка, скоригована з урахуванням одноразової і щомісячної комісії за їх наявності

та її прив'язки до узгодженого індексу, тобто кредитор може змінювати проценту ставку, оприлюднивши індекс у своєму приміщенні. Проте важко собі уявити, що споживач часто після отримання кредиту буде знаходитися у приміщенні кредитора і матиме можливість ознайомитися з інформацією щодо індексу у такому приміщенні [10; 11].

3. Активна підтримка державою програм автокредитування та використання маркетингових технологій для забезпечення зростання його обсягів, створення нових кредитних продуктів для фізичних осіб. Сучасні автокредитні програми в банках передбачають можливість придбання в некомерційних цілях не тільки легкових автомобілів, але й іншої автотехніки: мототехніки, причепів, снігоходів, скутерів та інших транспортних засобів. Виходячи з цього, необхідним є розроблення нових спеціальних пропозицій та їх реклама, а також державних пільгових програм, наприклад, на придбання першого автомобіля в родину та ін.

4. Комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників із застосування скоринг-систем, що спростить процедури отримання споживчого кредиту. Впровадження системи кредитного скорингу дасть змогу банку отримати цілу низку переваг: починаючи зі зниження тривалості прийняття рішення за кредитною заявкою і завершуючи оптимізацією бізнес-процесів загалом. Однак більшість зі скорингових методик мають загальну основу, перейняту від іноземних банків, тому вкрай важливою є їх адаптація до українських реалій розвитку кредитного ринку.

Висновки з проведеного дослідження.

У результаті проведеного дослідження було визначено, що забезпечення населення споживчими кредитами є однією з найважливіших соціальних проблем, а автокредитування – ключовим напрямом її вирішення. У країнах із розвинутою ринковою економікою автокредитування є основним із засобів забезпечення платоспроможного попиту на транспортні засоби. Ефективна система автокредитування сприяє соціальній та економічній стабілізації, будучи мультиплікатором виробничої та інвестиційної діяльності.

Автокредитування є найбільш збалансованим банківським продуктом за показниками прибутковості і ризику. У зв'язку з цим багато банків відновили присутність у цьому сегменті ринку і прагнуть збільшити свою частку, поступово знижуючи ставки і пропонуючи більш якісні продукти своїм клієнтам. Так, частка кредитних продажів нових авто за підсумками 2017 року становила 17%, у 2018 р. – 23%. На цьому потенціал зростання, безумовно, не вичерпаний, адже в європейській практиці понад 70% автомобілів продаються в кредит.

У процесі дослідження було визначено, що неефективне функціонування національного автокредитного ринку спричинене недосконалими законодав-

чою базою та нормативно-правовим регулюванням, нераціональною інституційною структурою, значними кредитними ризиками, надвисокими процентними ставками, обмеженими кредитними послугами, які зосереджені переважно у сегменті банківського кредитування, дефіцитом кредитних ресурсів, недовірою населення до фінансових посередників тощо.

Задля вирішення основних проблем автокредитування в Україні необхідним є насамперед внесення відповідних змін у законодавство стосовно регулювання автокредитування, створення ефективного механізму розподілу кредитних ризиків між кредитором та позичальником, активна підтримка державою програм автокредитування та використання маркетингових технологій для забезпечення зростання кредитного ринку та економіки загалом. Також необхідним є застосування комплексного підходу щодо оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників із застосуванням скоринг-систем, що спростить процедуру отримання споживчого кредиту та зробить його більш доступним для населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вовчак О.Д., Антонюк О.І. Споживче кредитування в Україні. Європейські перспективи. 2016. № 2. С. 148–157.
2. Банківська справа: сучасна система кредитування / О.І. Лаврушин, О.Н. Афанасьєва, С.Л. Корнієнко та ін.; за ред. О.І. Лаврушина. Москва: Кнорус, 2007. 264 с.
3. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації: монографія / Л.В. Кузнєцова, Я.С. Андрєєва, Л.В. Жердецька та ін.; за ред. Л.В. Кузнєцової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 292 с.
4. Банківське кредитування корпоративного сектору економіки в умовах циклічності: монографія / Л.В. Кузнєцова, Л.В. Жердецька, Д.Ю. Кретов та ін.; за ред. Л.В. Кузнєцової. Харків: Діска Плюс, 2018. – 280 с.
5. Грошово-кредитна статистика НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?_id=27843415&cat (дата звернення: 03.03.2019)
6. Юдіна С.В., Гуржий Т.О., Васькова К.О. Аналіз тенденцій кредитних послуг комерційних банків домогосподарствам в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 21. С. 34–38.
7. Кузнєцова Л.В., Кретов Д.Ю. Аналіз індикаторів кредитних циклів у банківській системі України. Економіка і суспільство. 2016. № 7. С. 767–772.
8. Рейтинг корпорацій, діючих з партнерськими програмами. URL: Режим доступу: <http://www.liga.net/ravtocorporations> (дата звернення: 01.02.2019)
9. Відсоткові ставки за кредитами на купівлю авто в банках України. URL: <http://www.bankchart.com.ua/personal/autocredit/any/2/980/1/any/125000> (дата звернення: 01.03.2019)
10. Закон про споживче кредитування: переваги та недоліки URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2016/11/17/152927.htm> (дата звернення: 01.03.2019)
11. Гаркуша Ю.О., Паламарчук М.А. Розвиток споживчого кредитування в Україні. Інфраструктура ринку. 2017. № 8. С. 127–131.

РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ НА РИНКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SOFTWARE OF TARIFF POLICY ON THE MARKET OF HOUSING AND MUNICIPAL SERVICES OF UKRAINE

У статті розглянуто особливості обліково-аналітичного забезпечення створення тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг України. Обґрунтовано потребу у створенні ефективної обліково-аналітичної системи, яка забезпечить прозоре та гнучке ціноутворення на ринку житлово-комунальних послуг України та додасть можливостей контролю за якістю послуг як безпосередньо споживачам, так і органам місцевого самоврядування. Наведено модель організації інформаційного забезпечення створення тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг як систему входної обліково-аналітичної інформації та вихідної контролюючої звітності з метою контролю якості послуг. Сформовано алгоритм погодження тарифів органами місцевого самоврядування. Запропоновано математичні моделі оптимізації витрат під час ціноутворення на ринку житлово-комунальних послуг для потреб управління підприємством на ринку та контролю з боку органів влади.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, тарифна політика, ринок житлово-комунальних послуг, математичні моделі оптимізації витрат, управління підприємством.

В статье рассмотрены особенности учетно-аналитического обеспечения создания тарифной политики на рынке жилищно-коммунальных услуг Украины. Обусловлена потребность в создании эффективной учетно-аналитической системы, которая обеспечит прозрачное и гибкое ценообразование на рынке жилищно-коммунальных услуг Украины и добавит возможностей контроля за качеством услуг как непосредственно потребителям, так и органам местного самоуправления. Представлена модель организации информационного обеспечения создания тарифной политики на рынке жилищно-коммунальных услуг как систему входной учетно-аналитической информации и выходной контролирующей отчетности с целью контроля качества услуг. Создан алгоритм утверждения тарифов органами местного самоуправления. Предложены математические модели оптимизации расходов при ценообразовании на рынке жилищно-коммунальных услуг для целей управления предприятием на рынке и контроля со стороны органов власти.

Ключевые слова: учетная информация, учетно-аналитическое обеспечение, тарифная политика, рынок жилищно-коммунальных услуг, управление предприятием.

УДК 657.62:338.46

Головчак Г.В.к.е.н., асистент кафедри обліку і аудиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка**Юрченко О.Б.**к.е.н., доцент, доцент кафедри
обліку і аудиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

The article deals with the features of accounting and analytical software for the creation of tariff policy in the housing and communal services market in Ukraine. The necessity of creating an effective accounting and analytical system, which will provide transparent and flexible pricing in the market of housing and communal services of Ukraine, will be substantiated and will provide opportunities to control the quality of services both directly to consumers and local self-government bodies. Elimination of monopoly and transition in the communal sphere to market competitive relations will improve the quality of housing and communal services. To perform these services, the municipality will hire those organizations that will perform the required work at a price close to the public expense. Information flows that are relevant to a specific entity are quite diverse. However, a large part of them is formed in the accounting system. Thus, accounting and analytical software has system features, namely: integrity, multidimensionality, the presence of direct and inverse relationships, structure, hierarchy, interconnection with the external environment, etc. At the same time accounting and analytical software is a subsystem of a larger enterprise management system. The tariff for services for the maintenance of buildings, buildings and adjoining territories is the aggregate cost of providing such services, calculated on the basis of economically justified standard costs, taking into account planned profit and value added tax or single tax. The analysis is carried out by the economic units of the enterprise, but also employees of technical, technological and other services are involved in carrying out analytical work. The model of the organization of the information provision of the creation of tariff policy in the housing and communal services market as a system of incoming accounting and analytical information and initial monitoring reports for the purpose of quality control of services is presented. The mathematical models of cost optimization at pricing in the housing and communal services market for the needs of enterprise management in the market and control by the authorities are proposed.

Key words: accounting and analytical software, tariff policy, housing and communal services market, mathematical models of cost optimization, enterprise management.

Постановка проблеми. Для належного оцінювання наслідків реформування системи оплати послуг житлово-комунальних підприємств варто враховувати як їхню соціальну прийнятність, так і економічну доцільність. Тарифна політика на ринку житлово-комунальних послуг зазнає складної динаміки. Вона тісно пов'язана з господарським механізмом функціонування ринку, системою регулювання відносин на ньому, відносинами ринку житлово-комунальних послуг із місцевим та державним бюджетами, постачальниками ресур-

сів, взаєморозрахунками з ними і споживачами послуг. Саме тому виникає потреба у якісному обліково-аналітичному забезпеченні прийняття рішень щодо тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досвід європейських держав, що здійснювали реформування житлово-комунального господарства, доводить, що суттєву роль у побудові тарифів відіграє належним чином сформоване обліково-аналітичне забезпечення формування

тарифів. Над питаннями обліково-аналітичного забезпечення формування тарифів на послуги жилого-комунального господарства тривалий час працюють такі науковці, як В. Полуянов, Г. Філатова, Н. Гура, В. Інякін, А. Савенко, Л. Кравцова, Т. Качала, Г. Крамаренко, А. Орлов, В. Павлюк, Р. Сиротяк, В. Скриль, Г. Семчук, М. Руль, Г. Філюк, Г. Ряховська, О. Румянцева, В. Сахаєв. Не применшуючи значення внеску в науку вказаних дослідників, слід відмітити недостатність комплексних досліджень проблем формування тарифів на житлово-комунальні послуги, зокрема, невирішеним залишається питання формування обліково-аналітичного забезпечення побудови тарифів на послуги житлово-комунального господарства.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу формування обліково-аналітичного забезпечення побудови тарифів на послуги житлово-комунального господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до ринкових механізмів регулювання економіки України спонукає до реформування системи оплати за житлово-комунальні послуги. Як відомо, за такі послуги можна оплачувати частково чи повністю за рахунок оподаткування або ж за рахунок стягування податків зі споживача. Хоча перший спосіб на побутовому рівні сприймається як безкоштовний і був вигідний для муніципальних керівних органів у період функціонування адміністративної економіки, в теперішніх умовах формування ринкових відносин між суб'єктами господарювання він стає все менш ефективним.

Монопольне становище організацій, що надають послуги як з управління, так і з обслуговування житлового фонду, приводить до високих витрат на обслуговування споживачів. Відсутність ринкової конкуренції не спонукає ці організації до пошуку способів зниження експлуатаційних витрат і вартості житла, тому ціни, що формуються, залишаються вищими за допустимий рівень. А це непосильним тягарем відбивається на бюджеті міста, села чи територіальної громади.

Ліквідація монополізму і перехід у комунальній сфері до ринкових конкурентних відносин поліпшить якість житлово-комунальних послуг. Для виконання цих послуг муніципалітет найматиме ті організації, які виконуватимуть потрібні роботи за ціною, близькою до суспільно необхідних витрат. Широке залучення громадян до контролю за місцевими органами управління через оприлюднення звітів цих органів у пресі, радіо і телебаченні, вільне знайомство жителів із протоколами засідань муніципалітету зведе до мінімуму зловживання у цій сфері.

Тому актуальними є наукові дослідження, які стосуються перетворень у системі комунальних

органів країни, формування на ньому конкурентного середовища, децентралізації управління, усунення негнучких ієрархічних структур тощо. Серед основних завдань, які при цьому виникають, є розрахунок тарифів на житлово-комунальні послуги. Потрібні наукові розроблення, що стосуються не тільки загальних положень процесів цих перетворень, а й конкретних алгоритмів розрахунків, якими могли би скористатися муніципальні служби у своїй повсякденній роботі.

Зокрема, В. Чиж пропонує комплексний підхід до формування тарифної політики житлово-комунального господарства, заснований на поєднанні фінансових інтересів виробників послуг та їхніх споживачів на підставі планування, нормування, внутрішньогосподарського обліку та контролю витрат у встановленні тарифів на послуги. Вона зазначає, що «економічно обґрунтованим тарифом є об'єктивний рівень рівноважної ціни попиту та пропозиції. При цьому попит визначається в обсязі і якості послуг, підтвердженими можливостями місцевого бюджету і доходами середньої родини. В основу алгоритму формування тарифів входять також аудит витрат виробника послуг та визначення ціни для споживача» [1, с. 42]. А.Т. Строкань у своїй статті торкається проблем управління діяльністю міського житлово-комунального господарства та визнає, що «в умовах негнучкого механізму ціноутворення на послуги споживач позбавлений можливості вибору виробника послуг і економічного впливу на нього, упродовження відносин «замовник – підрядник» створює передумови для виникнення конкурентного середовища» [2, с. 38]. Зокрема, О. Коцюрба стверджує: «Щодо державного втручання як фактора впливу на житлово-комунальні тарифи, то воно здійснюється шляхом встановлення норм і тарифів, цільового фінансування та оподаткування» [3, с. 244]. Натомість І. Запатріна наголошує на тому, що «сьогодні неефективність тарифної політики у житлово-комунальній сфері не ставиться під сумнів жодним суб'єктом відносин на ринках, які є складниками житлово-комунальної сфери» [4, с. 66]. Погоджуємося з О. Саранюк, що «останніми роками в Україні зроблено чимало кроків для врегулювання питань тарифів у сфері житлово-комунального господарства, однак ситуація складається так, що на невідповідність очікуванням скаржаться не лише споживачі житлово-комунальних послуг, але і виробники. І якщо перші вважають, що тарифи надто високі, то виробники житлово-комунальних послуг заперечують це із посиланням на те, що тарифи не відшкодовують економічно обґрунтованих витрат на їх виробництво» [5, с. 192].

Адаптація української економіки і житлово-комунального господарства до європейської економічної спільноти активізувала інтеграційні

процеси у нашій державі, підштовхнула суб'єктів господарювання шукати альтернативи підвищення конкурентоспроможності, формувати нові моделі управління, впроваджувати в свою діяльність сучасні інформаційні методи обробки економічної інформації з метою ефективного забезпечення управління господарською діяльністю на мікро- та макрорівнях.

Сьогодні наявна в Україні обліково-інформаційна система суб'єктів господарювання потребує змін, які б відповідали вимогам європейського економічного простору.

Як показує практика, причиною недосконалого аналізу економічно-господарської діяльності підприємств ринку житлово-комунальних послуг є відсутність гармонійно налагодженої інформаційної системи, яка би забезпечувала системний своєчасний збір інформації перед кінцевим формуванням фінансових показників, а також аналіз роботи окремих структурних підрозділів. Питання інформаційного забезпечення на етапах прийняття управлінських рішень, що уможливорює досягнення результативності управління витратами, є особливо актуальними, що підтверджується працями науковців [6, с. 82; 7, с. 50; 8, с. 63]. Обґрунтованість та виваженість управлінських рішень стосовно оптимізації витрат житлово-комунальних підприємств (зокрема тих, що включаються до складу тарифів), значною мірою зумовлюються якістю інформаційного забезпечення користувачів-менеджерів, їх професійними знаннями та навичками використання економічної інформації в управлінській діяльності в межах своєї компетенції. Це вимагає створення такої інформаційної інфраструктури, яка була б адаптована до цільових управлінських потреб та враховувала особливості діяльності учасників ринку житлово-комунальних послуг.

Надання виробниками житлово-комунальних послуг на конкурентній основі передбачає, що ціна за ці послуги буде мінімально можливою, тобто близькою до суспільно необхідних витрат. На ціноутворення житлово-комунальних послуг мають вплив їхні характерні властивості, що полягають у незамінності та доступності послуг. Окреслені властивості проявляються в тому, що споживачі не можуть замінити, відмовитися або значно скоротити споживання послуг у зв'язку з підвищенням тарифів на них. Тому ціни на житлово-комунальні послуги не можуть бути інструментом регулювання попиту та пропозиції. Місцеві органи влади, яким належать комунальні підприємства та які затверджують тарифи на послуги, мають знаходити компроміс між інтересами виробників у підвищенні оплати за свої послуги та спроможністю споживачів сплатити за спожиті послуги.

Саме тому під час визначення вартості житлово-комунальних послуг варто перейти від без-

контрольно витратного до регульованого конкурентного ціноутворення [9, с. 135].

Інформаційні потоки, які мають стосунок до конкретного суб'єкта господарювання, досить різноманітні. Проте значна їхня частина формується в системі бухгалтерського обліку. Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення має ознаки системи, а саме: цілісність, багатовимірність, наявність прямих і зворотних зв'язків, структура, ієрархічність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем тощо. При цьому обліково-аналітичне забезпечення є підсистемою більшої системи управління підприємством. Вхідним потоком обліково-аналітичного забезпечення є інформація про факти господарювання, зафіксована в первинних документах та відображена на рахунках з використанням елементів методів обліку. Її частина обробляється в підсистемі бухгалтерського обліку. Через форми обліку, реєстри та звітність вона передається до підсистеми аналізу, в результаті чого на виході створюється інформація, необхідна для задоволення потреб управління підприємством. За допомогою каналів зворотного зв'язку об'єкт управління (підприємство) здійснює контроль за ефективністю господарювання та проводить відповідні коригування з метою контролю витрат. Взаємодія між елементами реалізується через канали зв'язку – форми обліку, реєстри, звітність. По каналах зв'язку надходить, обробляється та передається інформація в цих підсистемах [10, с. 84].

Обліково-аналітичне забезпечення тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг повинне надавати інформацію, що має ознаки якості, тобто її корисність повинна бути більша, ніж витрачені ресурси. Система якості в обліку і звітності є способом організації ефективної взаємодії керівних і виконавчих підрозділів і конкретних осіб, що беруть участь у створенні й забезпеченні функціонування обліково-аналітичної системи з метою надання їй властивостей, що забезпечують задоволення інформаційних запитів груп споживачів облікової інформації з мінімальним витрачанням ресурсів [11, с. 16].

Наявність на ринку житлово-комунальних послуг таких суб'єктів, як виробник послуг, виконавець послуг, постачальник, балансоутримувач, споживач, та встановлення меж товарних ринків теплової енергії та ринку централізованого водопостачання і водовідведення на рівні вводу в багатоквартирний будинок і ринку надання послуг централізованого опалення, централізованого постачання гарячої, холодної води та водовідведення від вводу в будинок до квартири індивідуального споживача. Все це ускладнює систему ціноутворення та визначення ринків, які підлягають державному регулюванню, і тих, які є конкурентними. Сфери водо-, теплопостачання та

водовідведення сьогодні умовно (а в сфері теплопостачання – законодавчо) розділені національним регулятором на ринок природних монополій та суміжних до них ринків, межею якого на етапі поставки є стіна будинку, і ринок комунальних послуг, який існує в межах будинку. Відповідно до такого розподілу розмежована і сфера впливу на ціноутворення ліцензіатів між національним регулятором та органами місцевого самоврядування. Тобто встановлення цін на послуги «до будинку» здійснює національна комісія, а на послуги «до квартири» – органи місцевого самоврядування [12, с. 195; 13, с. 170; 14, с. 205].

Тариф є грошовим вираженням витрат із надання житлово-комунальних послуг з урахуванням рентабельності, інвестиційної та інших складових частин, що визначаються згідно з методиками, розробленими Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг. Тариф на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій є сукупною вартістю надання таких послуг, розрахованою на основі економічно обґрунтованих нормативних витрат з урахуванням планового прибутку та податку на додану вартість або єдиного податку. Розрахунок тарифів регулюється Порядком формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, затвердженого Постановою КМУ від 1 червня 2011 р. за № 869, яким визначено механізм формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій [15]. Тариф на послуги розраховується окремо за кожним будинком залежно від запланованих кількісних показників послуг, що фактично повинні надаватися для забезпечення належного санітарно-гігієнічного, протипожежного, технічного стану будинків і споруд та прибудинкових територій з урахуванням переліку послуг згідно з додатком до цього Порядку. Повна планова собівартість включає нормативні економічно обґрунтовані витрати з операційної діяльності житлово-комунальних підприємств та їхні фінансові витрати. До складу повної планової собівартості житлово-комунальних послуг включаються виробнича собівартість, адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати. Витрати із здійснення капітальних вкладень, створення спеціальних резервних інвестиційних фондів, забезпечення прибутковості інвестованого капіталу включаються до тарифів на підставі затвердженої в установленому порядку програми розвитку територіальної громади або муніципалітету.

Житлово-комунальні підприємства, які виконують роботи та надають житлово-комунальні послуги, за результатами роботи у звітному періоді (квартал, рік) повинні провести економічний аналіз фактичних витрат щодо їх відповідності

економічно обґрунтованому рівню витрат та розміру діючих тарифів. За результатами проведеного економічного аналізу керівництвом приймається рішення про обґрунтованість чинних тарифів або необхідність їх перегляду (збільшення або зменшення) для усіх або окремих категорій споживачів. Житлово-комунальні підприємства щоквартально подають виконавчому органу місцевого самоврядування звіт про фактичну собівартість, рентабельність та рівень відшкодування споживачами вартості послуг. Крім цього, надається інформація про фактичні кількісні та якісні показники послуг у разі, якщо під час проведення економічного аналізу встановлено відхилення (збільшення або зменшення) більш ніж на 5% економічно обґрунтованого фактичного рівня витрат на виробництво/надання житлово-комунальної послуги від планових витрат, врахованих у чинному тарифі (з урахуванням отриманого протягом року відшкодування з відповідного місцевого бюджету різниці між встановленим розміром тарифу та економічно обґрунтованими витратами). Підставами для перегляду чинних тарифів є зміни ставок платежів, податків, мінімального рівня заробітної плати, ставок орендної плати, інших обов'язкових платежів і зборів, цін і тарифів на паливно-енергетичні ресурси, реагенти та інші матеріальні ресурси, значні зміни обсягів надання житлово-комунальних послуг тощо, які спричинили зміну економічно обґрунтованих витрат, на підставі яких був встановлений, більше ніж на 5 відсотків, у разі зміни організаційно-правової форма підприємства; у разі, якщо у місцевому бюджеті не передбачено видатків на відшкодування різниці між встановленим розміром тарифу на житлово-комунальну послугу та економічно обґрунтованими витратами на її надання; у разі, якщо затверджена в установленому порядку довгострокова цільова програма розвитку, технічного переоснащення суб'єкта господарювання, яка вимагає додаткових інвестицій; наявність інших об'єктивних факторів, які зумовлюють необхідність перегляду тарифів на житлово-комунальні послуги з метою приведення їх у відповідність до економічно обґрунтованих витрат, та є підставою подання письмової заяви органу виконавчої влади місцевого самоврядування щодо їх встановлення. При цьому виконавчий орган місцевого самоврядування упродовж 20 робочих днів проводить аналіз поданих документів і за необхідності запитує додаткові документи з обґрунтуванням такого запиту. У разі, якщо документи не відповідають визначеним вимогам, виконавчий орган місцевого самоврядування має право відмовити в розгляді документів та обґрунтовує в письмовій формі таку відмову. Після одержання повного пакета документів та внесення надавачем послуг необхідних змін до розрахунків упродовж 30 робочих днів з дати отримання документів виконавчий

орган місцевого самоврядування перевіряє розрахунки тарифів на їх відповідність вимогам чинного законодавства, порядку формування тарифів, стандартів, норм, правил та інших нормативних документів на ринку житлово-комунальних послуг. У разі виявлення в розрахунках тарифів порушень вимог чинного законодавства, порядку формування економічно обґрунтованих тарифів, недостовірних даних або арифметичних помилок виконавчий орган місцевого самоврядування письмово повідомляє про це виконавця житлово-комунальних послуг і зобов'язує його привести розрахунки у відповідність із вимогами чинного законодавства або надати додаткову інформацію. Виконавець житлово-комунальних послуг протягом 15 робочих днів з моменту одержання повідомлення надає економічно обґрунтовані розрахунки тарифів та необхідну інформацію. Після одержання відповідних розрахунків тарифів упродовж 30 робочих днів виконавчий орган місцевого самоврядування готує проект рішення щодо встановлення нового рівня тарифів на житлово-комунальні послуги та оприлюднює його в місцевих засобах масової інформації для здійснення громадського обговорення, отримання зауважень та пропозицій всіх зацікавлених сторін. Громадські слухання у сфері житлово-комунальних послуг проводяться відповідно до визначеного рішенням міської ради порядку. Виконавчий орган місцевого самоврядування розглядає усі зауваження і пропозиції щодо проекту тарифів. За результатами цього розгляду повністю чи частково враховує одержані зауваження і пропозиції або мотивовано їх відхиляє та готує проект остаточного рішення щодо встановлення тарифів. Прийняті рішення щодо встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги є складником інформаційного забезпечення формування тарифів на житлово-комунальні послуги. Інформаційне забезпечення є процесом задоволення інформаційних потреб, складається з неперервної підготовки і видачі обліково-аналітичної інформації споживачам відповідно до їхніх запитів. Інтегрованість процесу управління оптимізацією витрат із надання житлово-комунальних послуг передбачає вплив на об'єкт управління з боку як управлінських відділів, так і виробничих, що вимагає абсолютної інформаційної підтримки. Тому обліково-аналітична система за показниками витрат на послуги житлово-комунального господарства повинна забезпечувати узагальнення інформації про діяльність підприємств ринку житлово-комунальних послуг в усіх її облікових підсистемах. Аналітичний складник в обліково-аналітичній інформаційній системі складається із сукупності таких напрямів: аналітичні процедури в процесах реєстрації господарської операції, на етапах систематизації та передачі облікової інформації; комплекс аналітичних процедур за результатами: інтегрованої

системи аналітичного обліку витрат на постачання житлово-комунальних послуг; узагальнення показників обліку на звітну дату у звітності, контроль та аналіз відхилень фактичних показників від нормативних.

Сучасна система обліку й аналізу діяльності житлово-комунальних підприємств для потреб управління повинна відповідати низці вимог, зокрема:

1. За якістю:
 - бути своєчасною, щоб миттєво використовувати облікові дані в процесі управління;
 - бути документально обґрунтованою та достовірною;
 - задовольняти вимоги необхідності та достатності інформації для управління та контролю якості надання житлово-комунальних послуг;
 - бути доступною для інвестора та споживачів житлово-комунальних послуг.
2. За змістом:
 - правильно відображати вимоги нормативно-правових документів і укладених договорів зі споживачами послуг;
 - надавати інформацію про фактичні витрати для розрахунків собівартості послуг;
 - відображати фінансовий стан житлово-комунального підприємства та фінансові результати його діяльності.

Житлово-комунальні підприємства повинні виконати низку процедур з метою забезпечення ефективної організації системи обліку та аналізу, перелік яких включає:

1. Розроблення робочого Плану рахунків та типової їх кореспонденції.
2. Складання плану документації та документообігу.
3. Формування плану технічного оформлення облікової інформації.
4. Складання плану проведення внутрішнього аудиту.
5. Аудит виконання договорів зі споживачами.
6. Контроль якості наданих житлово-комунальних послуг.

У процесі аналітичного дослідження використовують великі обсяги різнопланової інформації. Основними джерелами інформації для аналізу діяльності житлово-комунальних підприємств є такі: 1) планово-нормативна (фінансовий план, норми витрат і нормативи, затверджений перелік цін і тарифів, законодавчі акти, інструкції, договори, технологічна документація тощо); 2) дані бухгалтерського, статистичного і оперативного обліку та звітності; 3) внутрішня не облікова інформація (накази, виробниче листування, довідки про перевірки та акти ревізій (аудиту), протоколи виробничих нарад, доповідні записки.); 4) зовнішня інформація (звітні дані споріднених підприємств, збірники статистичних матеріалів як вітчизняних,

так і закордонних установ, дані переписів і анкетних обстежень); 5) дані особистих спостережень аналітика (виробничі екскурсії, хронометраж робочого дня, опитування працівників підприємства).

Вся підібрана для аналізу інформація, насамперед показники обліку та звітності, має бути ретельно перевірена за формою і змістом. Під час перевірки за формою встановлюється правильність оформлення документів і звітів з погляду повної наявності й заповнення всіх реквізитів, таблиць, підписів, арифметичних сум, підсумків; відповідність і спадкоємність цифр, перенесених з інших документів та попередніх років; узгодженість цифр у різних формах звіту і взаємозалежних величин. Під час перевірки інформації за змістом, а вона може бути здійснена лише на підприємстві, встановлюють відповідність звіту даним бухгалтерського обліку, а достовірність самого обліку перевіряють його відповідністю реальному стану речей та процесів на підприємстві. Ця перевірка більш складна і є елементом внутрішнього аудиту. Пересвідчившись у достовірності інформації, розпочинають аналіз діяльності житлово-комунальних підприємств.

Організація аналітичної роботи на житлово-комунальному підприємстві повинна містити такі елементи: розроблення загальних засад і порядку проведення аналізу, планування роботи в цілому, окремих її робіт та етапів; матеріальне, науково-методичне та кадрове забезпечення загального керівництва; прийом виконаних аналітичних робіт, порядок їх оформлення; контроль за впроваджен-

ням у виробництво послуг; розроблення заходів з метою зростання ефективності діяльності підприємства. Організація проведення окремих аналітичних робіт включає такі етапи: призначення керівника роботи; підбір кваліфікованих виконавців; складання плану роботи; забезпечення необхідним інструктивним матеріалом; забезпечення технічними та іншими засобами; контроль роботи та реалізація пропозицій аналітиків; інші. Якщо аналіз виконують сторонні організації, то аналітиками можуть бути аудитори, працівники банків та наукових установ, члени наглядових рад та інші працівники контролюючих організацій. Аналіз проводять економічні підрозділи підприємства, але до виконання аналітичних робіт залучаються також працівники технічних, технологічних та інших служб.

Перейдемо до розгляду моделей, які можна використовувати для розрахунку тарифів на житлово-комунальні послуги населенню.

Припустимо, що муніципальна влада може залучити до надання житлово-комунальних послуг I підприємств. Причому загальна кількість видів послуг з управління та обслуговування житлового фонду дорівнює J . Зрозуміло, що залучати до надання житлово-комунальних послуг доцільно тих підприємств, ціни яких за ці послуги найменші. Якщо ж потужності підприємств, які пропонують свої послуги з мінімальними цінами, недостатні для виконання всього комплексу робіт, то треба залучати потужності підприємств з вищими цінами так, щоб усі потрібні послуги було виконано.

Рис. 1. Модель організації обліково-аналітичного забезпечення тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг України

Причому загальна вартість усіх наданих послуг має бути якомога меншою. Формалізуючи це завдання, можна отримати таку модель лінійного програмування:

$$L = \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J a_{ij} x_{ij} \rightarrow \min, \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^I x_{ij} = c_j, \quad (j = 1, 2, \dots, J), \quad (2)$$

$$0 \leq x_{ij} \leq b_{ij}, \quad (i = 1, 2, \dots, I; j = 1, 2, \dots, J), \quad (3)$$

де a_{ij} – тариф (фактична вартість) житлово-комунального обслуговування в грн. за одиницю виконаної роботи (m^2 , m^3) за надання i -м ($i = 1, \dots, I$) підприємцем послуги j -го ($j = 1, \dots, J$) виду; x_{ij} – обсяг (m^2 , m^3) послуги j -го виду, наданої i -м підприємцем; c_j – загальний обсяг потреб міста в послугі j -го виду; b_{ij} – максимальна потужність i -го підприємця з надання ним послуги j -го виду.

У цій моделі вираз (1) відображає умову мінімізації загальної вартості всіх наданих послуг. Система рівнянь (2) відображає вимогу того, що всі необхідні роботи мають бути виконані. Обмеження (3) вказує на умову невід'ємності наданого обсягу послуг і не перевищення його максимально можливому для цього споживача такого обсягу. Отримана модель (1–3) є певною модифікацією моделі задачі використання ресурсів. Розв'язавши задачу (1–3), отримаємо рекомендації, які обсяги кожного виду послуг і в якого підприємця залучати, щоб загальні витрати на їх придбання були мінімальними.

Якщо під час розв'язування задачі (1–3) отримаємо, що якусь послугу досить залучити тільки в одного підприємця чи в кількох підприємців за однаковою ціною, то тариф для населення на цю послугу збігатиметься з цією ціною. Тобто:

$$a_j = \min_{i=1, \dots, I} a_{ij}, \quad (4)$$

де a_j – тариф (фактична вартість) житлово-комунального обслуговування в грн за одиницю виконаної роботи для надання населенню послуги j -го виду.

Коли ж така ситуація неможлива, тобто коли для виконання якоїсь послуги треба залучати кількох підприємців, у яких ціни на виконання цієї послуги різні, то тариф для населення на цю послугу можна знайти за такою формулою:

$$a_j = \frac{\sum_{i=1}^I a_{ij} x_{ij}}{c_j} \quad (5)$$

Під час формування моделі ми не робили ніяких припущень стосовно сумісного використання потужностей підприємців. За цих умов замість цієї моделі можна розглядати декілька моделей для окремих підприємців. Якщо кожен із підприємців, що надає послуги, не може змінювати за потреби їхній обсяг, то для визначення оптимальних обсягів надання певними підприємцями відповідних послуг замість розв'язування однієї задачі можна

розв'язати J наступних задач лінійного програмування. Для кожного $j = 1, 2, \dots, J$ знайти мінімум цільової функції:

$$L_1 = \sum_{i=1}^I a_{ij} x_{ij}, \quad (6)$$

$$\text{за обмежень:} \quad \sum_{i=1}^I x_{ij} = c_j, \quad (7)$$

$$0 \leq x_{ij} \leq b_{ij}, \quad (i = 1, 2, \dots, I) \quad (8)$$

Модель (6–8) передбачає неможливість зміни обсягів заявлених послуг. Однак, якщо підприємці можуть за потреби переводити своїх працівників із виконання однієї роботи на іншу, то обсяги заявлених ними попередньо послуг можна змінювати. У результаті отримаємо задачу, яка відрізняється від задачі (6–8) тільки обмеженнями:

$$\sum_{j=1}^J d_j x_{ij} \leq b_i, \quad (i = 1, 2, \dots, I), \quad (9)$$

$$x_{ij} \geq 0, \quad (i = 1, 2, \dots, I; j = 1, 2, \dots, J), \quad (10)$$

де d_j – кількість людино-годин, необхідних для виконання одиниці послуги j -го виду; b_i – максимальна потужність (кількість людино-годин) i -го підприємця з надання ним усіх можливих послуг.

Варто зауважити, що отриману задачу можна звести до звичайної транспортної задачі. Переводити своїх працівників з однієї роботи на виконання іншої можуть мати можливість не всі підприємці, а тільки їх частина. Тоді в задачах (1–3) замість (3) треба використати такі обмеження:

$$\sum_{j=1}^J d_j x_{ij} \leq b_i, \quad (i \in M), \quad (11)$$

$$x_{ij} \geq 0, \quad (i \in M; j = 1, 2, \dots, J), \quad (12)$$

$$0 \leq x_{ij} \leq b_{ij}, \quad (i \in N; j = 1, 2, \dots, J), \quad (13)$$

де M – множина номерів підприємців, які мають змогу за потреби переводити своїх працівників з виконання однієї роботи на іншу; N – множина номерів підприємців, які не мають змоги переводити своїх працівників з виконання однієї роботи на іншу.

Розглянута задача суттєво ускладнюється, якщо деякі підприємці мають можливість переводити своїх працівників з виконання однієї роботи на іншу тільки для певних видів послуг. Хоча якою б моделлю ми не скористалися для визначення обсягів наданих підприємцями послуг, тарифи для житлово-комунального обслуговування населення необхідно визначати за формулами (9) і (11).

Якщо витрати на житлово-комунальні послуги не повністю покриваються за рахунок платежів населення, то ці тарифи будуть меншими. Їх можна розрахувати за формулою:

$$a_j^* = \alpha \cdot a_j, \quad (14)$$

де a_j^* – поточний тариф житлово-комунального обслуговування за одиницю виконаної роботи для надання населенню послуги j -го виду; α – коефі-

цієнт, що вказує яка частка витрат покривається за рахунок платежів населення.

Запропоновані оптимізаційні моделі математичного програмування доцільно застосовувати для визначення групи підприємців, яких економічно вигідно залучати до надання житлово-комунальних послуг населенню міста.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з вищевикладеного, доходимо висновку, що обліково-аналітичне забезпечення формування тарифів на житлово-комунальні послуги являє собою сукупність різних видів обліково-аналітичної інформації, яка утворюється в результаті функціонування обліково-аналітичної інформаційної системи житлово-комунального підприємства, та становить основу для формування тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг. Результатом застосування запропонованих оптимізаційних моделей повинна стати конкурентоспроможна та ефективна тарифна політика, яка покликана не лише задовольнити попит на якісні житлово-комунальні послуги, а й сформувати нову територіально-організаційну структуру ринку житлово-комунальних послуг в Україні. Використання муніципальними керівними органами в своїй роботі розробленої методики розрахунку тарифів на житлово-комунальні послуги сприятиме поліпшенню організації управління цих органів, підвищенню продуктивності житлово-комунальних підприємств та ефективному управлінню витратами підприємств-учасників ринку житлово-комунальних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чиж В.І. Інформаційне забезпечення управління витратами підприємств житлово-комунального господарства (теорія і практика) : [Монографія]. Луганськ, 2005. 288 с.
2. Строкань Т.М. Нові підходи у формуванні тарифної політики в житлово- комунальному господарстві *Коммунальное хозяйство города*. 2002. Вип. 37. С. 38–42.
3. Коцюрба О.Ю. Особливості тарифної політики у житлово-комунальній сфері. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2012. Вип. 22. Ч. 1. С. 244–248.
4. Запатріна І.В., Лебеда Т.Б. Тарифна політика як критичний фактор розвитку житлово-комунальної сфери. *Економіка України*. 2013. С. 66–76.
5. Саранюк А.Ю. Ефективність тарифної політики на підприємствах житлово-комунального госпо-

дарства. *Економічний аналіз. Тернопільський національний економічний університет*. 2015. Том 21. № 2. С. 192–199.

6. Головчак Г.В., Струк Н.С. Обліково-аналітичне забезпечення державно-приватного партнерства на ринку житлово-комунальних послуг України. *Вісник НУ «Львівська Політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2017. Вип. 862. С. 82–93.

7. Головчак Г.В. Обліково-аналітичне забезпечення державного регулювання на ринку житлово-комунальних послуг України. *Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства : матеріали II міжн. наук.-практ. конф., 24–25 жовтня, 2014. Львів*. С. 50–52.

8. Головчак Г.В. Обліково-аналітичне забезпечення системи управління діяльністю житлово-комунальних підприємств України. *Вісник НУ «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2007. Вип. 576. С. 63–68.

9. Ільченко Л.А., Мельник Е.Г. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки споживчого товариства. *Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю* : матеріали наук.-практ. конф. 25 листопада 2016. Полтава. С. 134–138.

10. Самбурська Н.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами : теорія і практика (на прикладі підприємств водопровідно-каналізаційного господарства) : [Монографія]. Полтава: ПУЕТ, 2015. 345 с.

11. Бабак А.В. Теоретичні основи формування обліково-аналітичного забезпечення управління на підприємствах водопостачання та водовідведення. *Комунальне господарство міст*. 2015. Київ. Вип. 113. С. 12–29.

12. Саранюк А.Ю. Ефективність тарифної політики на підприємствах житлово-комунального господарства. *Економічний аналіз. Тернопільський національний економічний університет*. 2015. Том 21. № 2. С. 192–199.

13. Сироватка С.О. Теоретико-методичні основи дослідження поведінки учасників ринку житлово-комунальних послуг. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. Дніпро. Вип. 8. С. 167–171.

14. Огай М.Ю. Оцінка економічної доступності комунальних послуг за умови значного підвищення тарифів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2015. Херсон. Вип. 10. Ч. 3. С. 203–208.

15. Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на житлово-комунальні послуги: Постанова КМУ від 01.06.2011р. № 869. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF> (дата звернення: 28.02.2019).

УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

COMMERCIAL MANAGEMENT OPERATIONS ENTERPRISES OF WHOLESALE TRADE

У статті розглянуто питання управління товарними операціями підприємств оптової торгівлі; описано основні його елементи, такі як управління товарними запасами, асортиментом товарів, їх зберіганням, навантажувально-розвантажувальними операціями, товарними потоками на складах. Розглянута система управління товарними операціями, яка має включати такі групи елементів, як механізм управління, процес управління та структура управління. Оскільки основним елементом в управлінні товарними операціями є все ж таки запаси, ми приділили їм більше уваги та розкрили проблеми управління ними на підприємствах оптової торгівлі. Нами було запропоновано створення страхового запасу, що допоможе оптовим торговельним підприємствам у разі можливих перебоїв у постачанні та інших непередбачених обставин врегулювати свою діяльність, а також страхування запасів, що зменшить збитки у разі непередбачених подій, які тягнуть за собою значні втрати.

Ключові слова: управління, контроль, торговельні підприємства, товарні запаси, товарні операції, збереження запасів.

В статье рассмотрены вопросы управления товарными операциями предприятий оптовой торговли; описаны основные его элементы, такие как управление товарными запасами, ассортиментом товаров, их хранением, погрузочно-разгрузочными операциями, товарными потоками на складах. Рассмотрена система управления товарными операциями, которая должна включать такие группы элементов, как механизм управления, процесс управления и структура управления. Поскольку основным элементом в управлении товарными операциями являются все же запасы, мы уделили им больше внимания и раскрыли проблемы управления ими на предприятиях оптовой торговли. Нами было предложено создание страхового запаса, что поможет оптовым торговым предприятиям в случае возможных перебоев в поставках и других непредвиденных обстоятельств регулировать свою деятельность, а также страхование запасов, что уменьшит убытки в случае непредвиденных событий, которые влекут за собой значительные потери.

Ключевые слова: управление, контроль, торговые предприятия, товарные запасы, товарные операции, сохранение запасов.

УДК: 657.1

Кудирко О.М.

к.е.н., доцент кафедри
обліку та оподаткування
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного
торгівельно-економічного університету

The article deals with the issues of management of commodity operations of wholesalers; describes its main elements such as: management of inventories, assortment of goods, their storage, loading and unloading operations, commodity flows in warehouses. When considering the management system, studies were conducted that allowed the author to consider this system of commodity operations management as a group of certain elements, including management mechanism, management process and management structure. This grouping allowed the disclosure and analysis of the management of commodity transactions in wholesale trade in more detail. Since the main element in the management of commodity operations is still stocks, we paid more attention to them and revealed the problems of managing them in wholesale companies. Studies have revealed the need to propose a special management approach. We were asked to create an insurance stock. The insurance stock allows stable functioning in the conditions of badly regulated economic relations and inevitable mistakes in the forecasting and subsequent planning of demand. The insurance stock will help wholesale trade enterprises in cases of possible supply disruptions and other unforeseen circumstances, to regulate their activity. They also offered insurance stocks as a necessary component of inventory management in the issue of losses, which should be taken into account by all enterprises, which in turn reduces losses in the event of unforeseen events that entail significant losses. Inventory management is an integral part of a comprehensive system for managing commodity operations, since the efficiency of this process depends on the level of liquidity and solvency of the trading company. We believe that this proposal is extremely important in the business of wholesalers, in particular in the management of commodity stocks at all stages of the movement, which include: the purchase of goods, their fair valuation, storage, sale and disposal. Such research gave us the opportunity to formulate conclusions to this article and evaluate their importance in the further economic activity of wholesalers.

Key words: management, control, trading enterprises, commodity stocks, commodity operations, storage of stocks.

Постановка проблеми. У стані глибокої економічної кризи Україна перебуває вже досить тривалий час. За таких умов найбільш вигідною галуззю, у якій період обороту капіталу мінімальний, є торгівля. Торгівля приваблива завдяки високому рівню рентабельності.

Головною проблемою як у торгівлі, так і в економіці загалом є брак оборотних коштів. Вишення цієї проблеми намагаються знайти за допомогою управління товарними операціями, яке спрямоване на підвищення рентабельності та швидкості обертання вкладеного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління товарними операціями підприємств вивчали такі вітчизняні науковці, як М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлюк, В.І. Єфіменко, В.П. Завго-

родній, З.В. Задорожний, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, І.В. Любезна, Л.В. Нападівська, І.І. Пилипенко, М.С. Пушкар, І.І. Сахарцева, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Т.О. Тарасова, Н.В. Чебанова та інші.

Багато уваги в літературі приділяють питанням управління товарними операціями підприємств у роздрібній торгівлі, але ті ж питання в оптовій торгівлі висвітлені значно менше. Ми вирішили трохи покращити цю ситуацію і приділити увагу саме оптовій торгівлі.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є аналіз літератури, в якій розглядаються питання управління товарними операціями, а також дослідження процесу контролю за товарними операціями та внесення пропозицій щодо удосконалення управління товарними операціями підприємств оптової торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Головною метою управління товарними операціями на підприємствах оптової торгівлі є забезпечення планомірного і безперебійного товаропостачання до роздрібних торговельних підприємств. Воно включає управління товарними запасами, асортиментом товарів, їх зберіганням, навантажувально-розвантажувальними операціями, товарними потоками на складах [4].

Товарні запаси є одним з основних елементів оборотного капіталу торговельних підприємств. Забезпеченість підприємства цим видом ресурсів сприяє безперебійному обслуговуванню споживачів. Важливого значення при цьому набуває контроль за зберіганням товарів на всіх етапах товароруку.

Управління запасами повинно бути спрямоване на підвищення рентабельності та швидкості обігу вкладеного капіталу. Для цього у процесі управління товарними запасами завжди вирішуються такі завдання:

- визначення цілей управління, аналіз стану товарних запасів;
- оперативний облік і контроль стану товарних запасів;
- здійснення економічних та організаційно-технічних заходів із формування та регулювання товарних запасів і підтримання їх на оптимальному рівні (у певній відповідності з обсягом і структурою його продажу) [1, с. 266].

Управління асортиментом товарів забезпечується за допомогою підтримки на складах оптимальної кількості та номенклатури товарів, які потрібні для безперебійного постачання оптових торговельних підприємств до роздрібних торговельних мереж. Управління асортиментом товарів на оптових торговельних підприємствах є основним завданням комерційної служби. Склади мають визначати необхідний асортимент товарів, правильне його комплектування, а також здійснювати постійний контроль за рухом кожного різновиду товарів.

Важливим елементом контролю на складах є управління зберіганням товарів, що включає:

- управління зберіганням;
- визначення місць для зберігання товарів;
- їх пошук під час відпуску за замовленнями покупців.

Варто зазначити, що під час організації зберігання товарів на складах необхідно врахувати різницю в тривалості зберігання окремих товарів та їх фізико-хімічні властивості. У зв'язку із цим необхідно розробити таку систему розміщення товарів, яка дозволила би швидко розмістити в місця зберігання або відшукати необхідні товари, вести правильний облік їх кількості, надходження, відпуску та забезпечувала би збереження кількості і якості товарів за умови ефективного використання складських площ.

Найефективніший метод розміщення товарів на складах – змішаний. За змішаного методу для товарів, які завжди є на складі, закріплюються постійні місця зберігання, а для іншої частини товарів виділяються тимчасово вільні місця зберігання.

Під товарним потоком на складі розуміють рух товарів від моменту надходження до моменту відпуску товару. Товарний потік включає систему взаємопов'язаних, послідовно виконуваних операцій із товаром. На складах здійснюється кількісне та якісне перетворення товарних потоків. Процес, пов'язаний з перетворенням товарних потоків, поділяють на три частини, що взаємодіють:

- формування вхідного товарного потоку (заявки, замовлення);
- освоєння вхідного товарного потоку (операції технологічного процесу);
- формування вихідного товарного потоку (виписування документів на відвантаження, відбір).

Управління товарними потоками передбачає скорочення часу виконання операцій торгово-технологічного процесу складу і регулювання швидкості та циклічності руху транспортних засобів. Управління товарними потоками здійснюється через розроблення схеми технологічного планування складу і визначення при цьому раціональних маршрутів руху товарів під час надходження, відбору та відпуску їх покупцям.

Управління навантажувально-розвантажувальними і транспортними операціями на складі передбачає скорочення тривалості виконання цього циклу робіт завдяки вибору оптимальної структури етапів опрацювання вантажів, уникнення простоїв підйомно-транспортних механізмів, забезпечення ритмічної роботи складів і полегшення роботи складського персоналу. Воно передбачає максимальне полегшення праці вантажників та водіїв складської техніки за рахунок правильного вибору засобів механізації і відповідної підготовки персоналу.

Управління навантажувально-розвантажувальними операціями зазвичай здійснюється диспетчерською службою оптового підприємства, у підпорядкуванні якої перебуває підйомно-транспортне обладнання.

Вищою формою організації складського технологічного процесу на оптовому торговельному підприємстві є автоматизована система управління складськими операціями, яка орієнтована на створення потокової системи внутрішньоскладської переробки вантажів. Автоматизація управління технологічними процесами на складах на основі комп'ютерної техніки пов'язана з необхідністю вирішення завдань щодо оптимізації процесів розміщування товарів на складах, формування замовлень на відбір, контролю від-

бору та відвантажування товарів у роздрібну торговельну мережу.

Для створення такої системи потрібний високий рівень комплексної механізації складських операцій, використання системи конвеєрів та автоматичних міжстелажних навантажувачів для внутрішньоскладського переміщення вантажів та застосування комп'ютерної техніки.

Основою для автоматичного укладання та вибору товарів із застосуванням дистанційних систем програмного управління є укладання товарів у комірки ящиків або прохідних стелажів та використання автоматизованих кранів-штабелерів. Найефективнішими є автоматизовані системи на складах із вузькою номенклатурою високооборотних товарів. Завданням складської логістики є оптимізація всього комплексу операцій, які виконуються під час руху товарних потоків через склади в загальній системі товаропросування.

Складська логістика спрямована на оптимізацію операцій закупівель, доставки закуплених товарів, процесів розвантажування товарів, їх приймання за кількістю та якістю, розміщування товарів, операцій забезпечення умов зберігання, контролю якості товарів, управління запасами, обробки замовлень, обслуговування замовників, організації процесів комплектування та пакування товарів, організації відвантажування та завантаження товарів перевізникам або замовникам, планування і диспетчеризації робіт, маршрутизації перевезень вантажів у межах і поза складами, обліку оприбуткування, витрачання і наявності товарів та контролю цих операцій, ведення претензійної роботи, використання складських приміщень та споруд, вибору і використання обладнання та оргтехніки, підготовки та використання кадрів, формування та використання інформаційних систем тощо [2, с. 263].

Сама система управління товарними операціями, на нашу думку, має включати такі групи елементів: механізм управління, процес управління та

структуру управління. Зв'язок між основними групами елементів управління товарними операціями наведено на рис. 1.

Механізм управління економічними процесами являє собою взаємопов'язану систему конкретних економічних форм та методів, створену на основі кон'юнктурного прогнозу економічного середовища, за допомогою якої реалізується система інтересів, вирішуються стратегічні завдання розвитку підприємства оптової торгівлі.

Стратегічне управління займається збалансуванням товарних запасів, функціональне управління контролює прибутковість товарних запасів, оперативне – якість обслуговування клієнтів.

Основними завданнями підприємства в управлінні товарними операціями є безперебійне постачання товарних запасів, мінімізація витрат, забезпечення спрощення замовлення та поповнення товарних ресурсів, постійний торговельний процес.

Основними функціями управління товарних операцій є планування, організація та контроль за збереженням товарних запасів.

У системі управління товарними операціями можуть використовуватися техніко-економічні, економіко-статистичні, економіко-математичні та експертні методи дослідження.

Можливе використання математичних, статистичних та імітаційних моделей.

Оскільки основним елементом в управлінні товарними операціями є все ж таки запаси, приділимо їм трохи більше уваги.

Варто зазначити, що ідеальний варіант руху запасу має вигляд здійснення рівномірних витрат, а нова партія надходить на склад точно в момент повної витрати попередньої. На практиці фактична витрата запасу нерівномірна і може перевищувати планову. Надходження замовлених товарів з вини постачальників або перевізників може запізнюватися. У зв'язку з цим підприємства створюють страхові запаси. Мета створення страхових запасів – забезпечити безперервність торгового чи виробничого процесу в таких випадках, як:

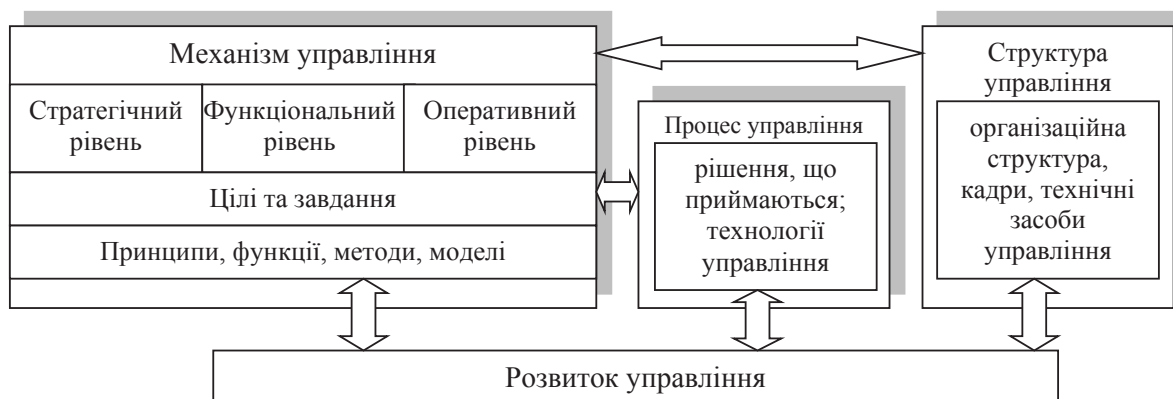

Рис. 1. Система управління товарними операціями

– затримка постачальником терміну відвантаження замовлення;

– затримка товару в дорозі під час доставки від постачальника;

– непередбачене зростання обсягу збуту.

Перераховані ситуації не планують, але, оскільки вони можливі, їх чекають і до них готуються, створюючи страхові запаси.

Страховий запас дає змогу стабільно функціонувати в умовах погано відрегульованих господарських відносин і неминучих помилок під час прогнозування і наступного планування попиту. Він не є недоторканим. Витрата цієї компоненти загального запасу неминуча, як неминучі і похибки планування продажів і організації поставок. Однак за запланованих поставок і збутові величина страхового запасу, на відміну від поточного, не змінюється [3].

Страховий запас, так само як і поточний, має двоїстий характер, тобто має як позитивні, так і негативні моменти. Значний страховий запас здатний покрити всі випадкові відхилення. Підприємство зможе уникнути втрат обороту та іміджу, викликаних відсутністю в потрібний момент запасів на складі, тобто втрат від дефіциту. Однак це може привести до невиправдано великих витрат на утримання страхового запасу на складі компанії.

Резервний (страховий) запас формується на випадок можливих перебоїв у постачанні (інших непередбачених обставин). Величина резервного запасу визначається:

– на основі середнього відхилення фактичного інтервалу поставки від планового (передбаченого договором);

– на основі підрахунку днів, необхідних для оформлення замовлення та доставки матеріалів від постачальника до споживача [7, с. 62].

Поряд зі страховими запасами є також поняття страхування запасів, яке має дещо інше значення. Відповідно до ст. 4 закону України «Про страхування», предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані:

– з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування);

– з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);

– з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності) [6].

Необхідно відзначити, що майно підприємства становлять: виробничі і невиробничі фонди (основні засоби), а також інші товарно-матеріальні цінності (запаси), вартість яких відображається

в самостійному балансі підприємства відповідно до ст. 66 Господарського кодексу України. Саме тому можемо запропонувати введення страхування майна як необхідного складника управління запасами в питанні втрат, на який варто зважати усім підприємствам.

Управління запасами є складовою частиною цілісної системи управління товарними операціями, адже від ефективності цього процесу залежить рівень ліквідності та платоспроможності торговельного підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Варто зазначити, що ефективність функціонування будь-якого торговельного підприємства залежить від правильного управління товарними операціями, головним елементом якого є управління товарними запасами. Управління товарними запасами передбачає жорсткий контроль за їх зберіганням, пересуванням та запобігання втрат. Однак жодне підприємство не застраховане від втрат запасів, що приводить до певних проблем у його функціонуванні та в подальшому набуває вигляду матеріальних втрат. Запропоноване нами створення страхового запасу допоможе оптовим торговельним підприємствам врегулювати свою діяльність, а страхування запасів дасть змогу зменшити збитки у разі непередбачених подій, що тягнуть за собою значні втрати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апопій В.В., Міщук І.П., Ребицький В.М., Рудницький С.І. Організація торгівлі: підруч. 3-тє вид. Київ, 2009. 632 с.
2. Гаджинский А.М. Логистика: Учебник. 20 изд., перераб. и доп. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007. 472 с.
3. Кудирко О.М. Удосконалення контролю товарних запасів. Україна. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6225>
4. Любезна І.В. Облік і внутрішньогосподарський контроль матеріальних запасів: дис. канд. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит»; Тернопільський нац. економ. ун-т. Тернопіль, 2009. 226 с.
5. Небава М.І., Адлер О.О., Лесько О.Й. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства. Ч. 1. Економіка підприємства: навчальний посібник. ВНТУ, 2011. 117 с.
6. Про страхування: Закон України від 01.01.2017 №85/96 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Тарасова Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі: дис. д-ра екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит»; Харківський держ. ун-т харч. та торгівлі. Харків, 2017. 492 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗАПАСІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL OF THE STOCKS AT THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК 330.65:338.4

Михайловина С.О.
к.е.н., доцент кафедри
обліку і оподаткування
Уманський національний
університет садівництва
Підлубна О.Д.
викладач кафедри
обліку і оподаткування
Уманський національний
університет садівництва

У статті досліджено та оцінено стан та проблеми використання в практиці сільськогосподарських підприємств внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів. Охарактеризовано сучасну ситуацію організації обліку і внутрішньогосподарського контролю руху виробничих запасів на сільськогосподарському підприємстві. Розроблено загальні рекомендації щодо вдосконалення внутрішньогосподарського контролю господарських операцій із виробничими запасами. Розглянуто можливості створення й організації роботи відділу внутрішнього контролю на сільськогосподарських підприємствах. Внесено пропозиції щодо поліпшення процесу придбання виробничих запасів для мінімізації витрат на зберігання. Удосконалено схему контролю над виконанням бюджету по придбанню і використанню виробничих запасів. Висвітлено питання поетапного внутрішньогосподарського контролю правильності облікового відображення операцій із виробничими запасами.

Ключові слова: виробничі запаси, внутрішньогосподарський контроль, сільськогосподарське підприємство, вдосконалення, об'єкт контролю, первинні документи.

В статье исследованы и оценены состояние и проблемы использования в прак-

тике сельскохозяйственных предприятий внутривозвратного контроля производственных запасов. Охарактеризована современная ситуация организации учета и внутривозвратного контроля движения производственных запасов на сельскохозяйственном предприятии. Разработаны общие рекомендации по совершенствованию внутривозвратного контроля хозяйственных операций с производственными запасами. Рассмотрены возможности создания и организации работы отдела внутреннего контроля на сельскохозяйственных предприятиях. Внесены предложения по улучшению процесса приобретения производственных запасов для минимизации затрат на хранение. Усовершенствована схема контроля над исполнением бюджета по приобретению и использованию производственных запасов. Освещены вопросы поэтапного внутривозвратного контроля правильности учетного отражения операций с производственными запасами.

Ключевые слова: производственные запасы, внутривозвратный контроль, сельскохозяйственное предприятие, усовершенствование, объект контроля, первичные документы.

The internal control system is an integral part of the management systems that ensure the correct and effective management of the economic activities of agricultural enterprises, the preservation of their property, the detection and correction of errors. The formation and development of the market economy in Ukraine is inextricably linked with the search for fundamentally new methods of organization and management of production in order to improve the efficiency of economic activity of the enterprise. The development of production is impossible without the production of competitive products and its implementation in the domestic and foreign markets. At the same time, a necessary condition for the implementation of the production process is the presence and use of a significant amount of inventory, which form the basis of the finished product. The necessity of proper organization and conducting of on-farm control of production stocks, which is important for enterprises due to the size and agricultural sector, is analyzed. The article investigates and evaluates the state and problems of use in practical activity of agricultural enterprises of internal control of production stocks. The definition of the concept of «internal control» is investigated. The modern situation of the organization of accounting and internal control of movement of inventories for the agricultural enterprise is described. General recommendations for improving on-farm control of economic operations with production stocks were developed. Possibilities of creation of Department of internal control at the agricultural enterprises are considered. Improvement of process of acquisition of production stocks for minimization of costs of storage is offered. The questions of step-by-step internal economic control of correctness of reflection in accounting of operations with production stocks are covered. For effective internal control over the use of production stocks in agricultural enterprises, it is necessary to develop budgets for the purchase of production stocks, which will help to minimize the cost of storing production stocks.

Key words: inventories, internal control, farm improvements, the object of control, the primary documents.

Постановка проблеми. Основною умовою ведення прибуткового виробничого процесу є наявність та раціональне використання виробничих запасів. Головну роль у їх збереженні та ефективності використання відведено бухгалтерському обліку та внутрішньогосподарському контролю.

Одним із напрямів підвищення ефективності господарської діяльності є створення взаємозв'язаних узгоджених систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю виробничих запасів. Проблема застосування внутрішньогосподарського контролю в сільськогосподарських підприємствах полягає у відсутності єдиної поетапної схеми контролю над визначенням і виконанням потреб щодо придбання і використання виробничих запасів. Оскільки виробничі запаси є досить

вагомим чинником впливу на забезпечення стійкості й безперервної діяльності сільськогосподарського підприємства для отримання максимально можливого прибутку, питання збереження виробничих запасів є досить важливим.

Організація своєчасного і достовірного бухгалтерського обліку виробничих запасів прямо пов'язана з вирішенням важливих завдань у галузі економіки, таких як: виявлення внутрішньогосподарських резервів підприємств, запобігання зловживанням і перевитратам, зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці, рентабельності виробництва (робіт, послуг). Тому досягненню комерційного успіху сприяють чітко налагоджений облік і контроль виробничих запасів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання внутрішньогосподарського контролю розглядалися у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: В.В. Бобиль, О.В. Боднар, Ф.Ф. Бутинець, Г.Г. Кірейцев, М.М. Коцупатрий, Л.І. Марущак, В.М. Мельник, Л.В. Нападковська, І.Т. Новіков, І.І. Рагуліна, М.М. Рагуліна, Л.О. Сухарева, М.В. Ступінська, О.В. Сметанко, В.Г. Швець та ін.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що питання доцільності, можливості та послідовності практичного впровадження внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів у сільськогосподарських підприємствах залишаються недостатньо розкритими і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та виявлення основних проблем в організації й упровадженні внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів на сільськогосподарських підприємствах, уточнення етапів його проведення та обґрунтування пропозицій щодо напрямів поліпшення його використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішньогосподарський контроль в умовах сьогодення є одним із найважливіших елементів управління, що забезпечує інформацією всі рівні керівництва.

Важливим питанням є правильність, доцільність та ефективність форм і методів проведення внутрішніх перевірок. Така потреба викликана тим, що керівник або власник сільськогосподарського підприємства не працює над постійним контролем, але йому необхідна інформація про діяльність нижчих рівнів управління. Тому необхідність правильної організації і проведення внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів є важливим для всіх підприємств, у тому числі й аграрного сектору.

У працях науковців досить часто зустрічаються визначення дефініції «внутрішньогосподарський контроль», але не існує єдиної думки стосовно трактування даного поняття.

Л.О. Сухарева, І.Н. Дмитренко та М.В. Борисенко вважають що внутрішньогосподарський контроль – це контроль роботи управлінського персоналу, головним чином, бухгалтерського, структура якого налічує три елементи: умова (середовище) контролю, система бухгалтерського обліку, процедури контролю [12].

Пропонуємо вважати, що внутрішньогосподарський контроль у сільськогосподарських підприємствах відображає систему спостережень і перевірки відповідності господарських процесів ухваленням управлінським рішенням для виявлення відхилень від виконання поставлених завдань і вживання заходів з усунення виявлених порушень.

Слід зазначити, що основні положення відносно створення, організації та постійної діяльності внутрішньогосподарського контролю на підприємстві повною мірою не регламентовані чинним законодав-

ством. Але, згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» № 996-14 від 16.07.1999, підприємство самостійно розробляє систему і форму внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю здійснених господарських операцій, визначає права працівників на підпис бухгалтерських документів [4].

Окрім того, щоб уникнути помилок і порушень під час збору та реєстрації оперативних фактів про виробничі запаси, що підлягають обліку, на думку В.Г. Швець, доцільно розробити детальні інструкції конкретним виконавцям (у вигляді посадових інструкцій, виписок із графіків документообігу) про порядок і терміни опрацювання даних, а також використовувати систему заохочень і покарань за виконання своїх обов'язків виконавцями. Застосування на практиці контрольних заходів (ревізії, звірки, повної і часткової інвентаризації) суттєво знижує ризик неефективної системи збору і реєстрації оперативного факту [13].

Як указують В.В. Бобиль та Д.В. Калашнюк, внутрішній контроль – це незалежна експертна діяльність контрольної служби підприємства для перевірки й оцінки відповідності та дієвості системи внутрішнього контролю і повноти виконання обов'язків співробітниками підприємства [1].

Основні напрями внутрішнього контролю зображено у вигляді такої схеми (рис. 1).

На думку М.В. Ступінської, в умовах розвитку ринкових відносин та посилення конкурентної боротьби на внутрішніх галузевих ринках актуальною стає проблематика поліпшення системи внутрішнього контролю з урахуванням як нормативно-правових вимог, так і потреб власників підприємств [11].

Діяльність внутрішнього контролю, на думку А.О. Лось, необхідно розглядати не тільки як перевірку організації бухгалтерського обліку і звітності, а й як сукупність контрольних дій, здійснюваних за вимогою керівництва підприємства та у зв'язку з потребами управління [5].

І.І. Рагуліна, М.М. Рагуліна, І.Т. Новіков вважають, що система внутрішнього контролю повинна стати частиною діяльності підприємства, в іншому разі виникає ймовірність того, що дана система буде або надзвичайно витратною, або неефективною [9].

Узагальнюючи існуючі нині погляди на складники системи внутрішнього контролю підприємства, М.В. Ступінська вважає, що остання може бути наведена у вигляді такої схеми (рис. 2).

У досліджуваному сільськогосподарському підприємстві «ТОВ «Агрофірма «Ліга» не створено спеціальної внутрішньої контролюючої служби з метою проведення того чи іншого контролю за винятком інвентаризаційної та ревізійної комісії.

Посадові особи ТОВ «Агрофірма «Ліга» (директор, головний бухгалтер, бухгалтер, в обов'язки якого входить облік виробничих запасів) здійснюють контроль під час виконання своїх функціональ-

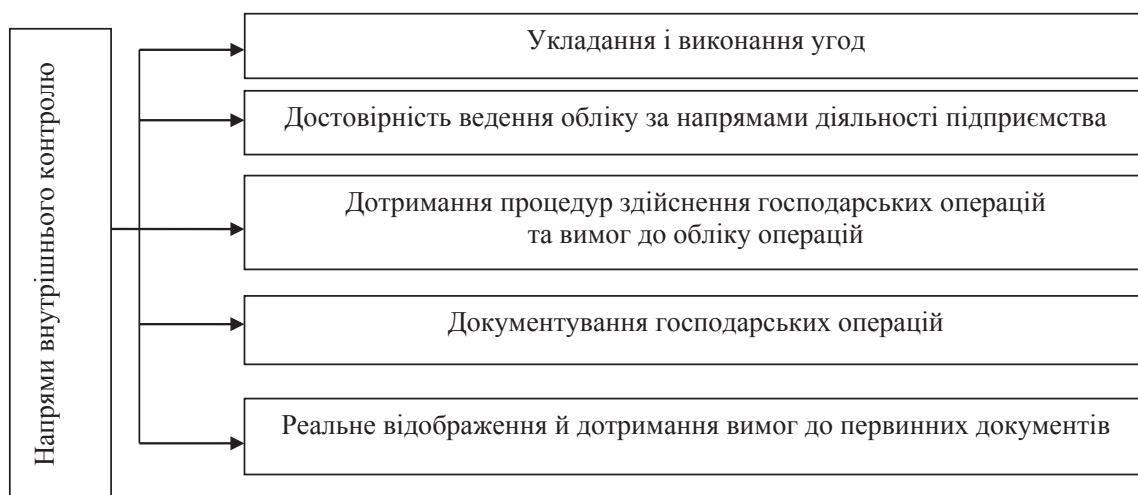

Рис. 1. Основні напрями внутрішнього контролю

Джерело: розроблено авторами на основі [8]

Рис. 2. Система внутрішнього контролю підприємства

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

них обов'язків. Зокрема, керівник ТОВ «Агрофірма «Ліга» на основі документів здійснює попередній контроль (у момент підписання документа, на підставі якого повинна проводитися певна господарська операція з виробничими запасами). Контроль також здійснюють працівники бухгалтерії під час опрацювання документів. Інвентаризаційна комісія здійснює контроль над збереженням та використанням виробничих запасів у процесі проведення інвентаризації.

Забезпечення контролю зберігання та використання запасів у ТОВ «Агрофірма «Ліга» здійснюють такими методами:

а) укладанням трудових договорів із працівниками, які мають безпосередній доступ до скла-

дання й оформлення документів про рух матеріальних цінностей. У ТОВ «Агрофірма «Ліга» своєчасно укладають письмові договори про повну матеріальну відповідальність з особами, які приймають, зберігають і відпускають цінності;

б) суцільне документальне оформлення всіх господарських операцій руху товарно-матеріальних цінностей (отримання, відпуск, списання);

в) окремим наказом затверджується список посадових осіб, які мають право підписувати первинні і зведені документи з отримання, відпуску та списання виробничих запасів;

г) налагодження складського господарства;

д) проведення інвентаризації (вибіркової та суцільної).

Працівники бухгалтерії ТОВ «Агрофірма «Ліга» стежать за зберіганням матеріальних цінностей. Основою такого контролю є первинна документація. Працівники бухгалтерії систематично перевіряють правильність оформлення первинних документів на матеріали, які надходять або витрачаються, а також достовірність і своєчасність записів у складських картках обліку.

Бухгалтер ТОВ «Агрофірма «Ліга» своїм підписом у складських картках підтверджує відповідність записів, зроблених матеріально відповідальною особою, та наведених нею залишків. Наприкінці місяця у бухгалтерію передають усі лімітно-забірні карти.

У період роботи з первинними документами взаємозв'язок складського сортового (кількісного) обліку і даних синтетичного бухгалтерського обліку контролюється за допомогою відомості обліку залишків матеріалів, яку бухгалтерія відкриває для кожного складу. До цієї відомості завідувач складу або відповідальний бухгалтер переносить із карток складського обліку дані про залишки виробничих запасів кожного місяця. Підсумкові дані підраховують за окремими групами матеріалів, субрахунками та синтетичним обліком у цілому.

Важливий і необхідний етап контролю над станом складського обліку та наявністю і правильним збереженням запасів (матеріальних цінностей) – контрольні вибіркові інвентаризації залишків матеріалів, які проводить комісія, призначена керівником ТОВ «Агрофірма «Ліга».

Пильна увага у ТОВ «Агрофірма «Ліга» надається обліку й контролю видачі довіреностей на одержання матеріальних цінностей.

Уважно звіряють дати в документах, за якими оприбутковано товарно-матеріальні цінності згідно з попередньою інвентаризацією.

Таким чином, попередній і подальший контроль запобігає зловживанням із боку матеріально відповідальних осіб, тобто сприяє збереженню виробничих запасів ТОВ «Агрофірма «Ліга».

Як показали дослідження, питанню організації внутрішньогосподарського контролю над рухом виробничих запасів у ТОВ «Агрофірма «Ліга» приділяється увага. Однак вивчення практики обліку та внутрішньогосподарського контролю використання запасів ТОВ «Агрофірма «Ліга» показали, що вона не повною мірою відповідає сучасним вимогам управління. Для проведення ефективного внутрішнього контролю над використанням запасів, на нашу думку, потрібно розробляти бюджети на придбання виробничих запасів, що сприяло б мінімізації витрат на зберігання виробничих запасів.

Пропонована схема контролю над виконанням бюджету з придбання і використання виробничих запасів у ТОВ «Агрофірма «Ліга» наведена на рис. 3.

Внутрішньогосподарський контроль правильності облікового відображення операцій із виробничими запасами проявляється в сукупності послідовних етапів, які за їх функціональним призначенням можна згрупувати у певні стадії: організаційну, методичну, результативну та заключну (рис. 4).

Рис. 3. Пропонована схема контролю над виконанням бюджету з придбання і використання виробничих запасів у ТОВ «Агрофірма «Ліга»

Джерело: розроблено авторами на основі [6]

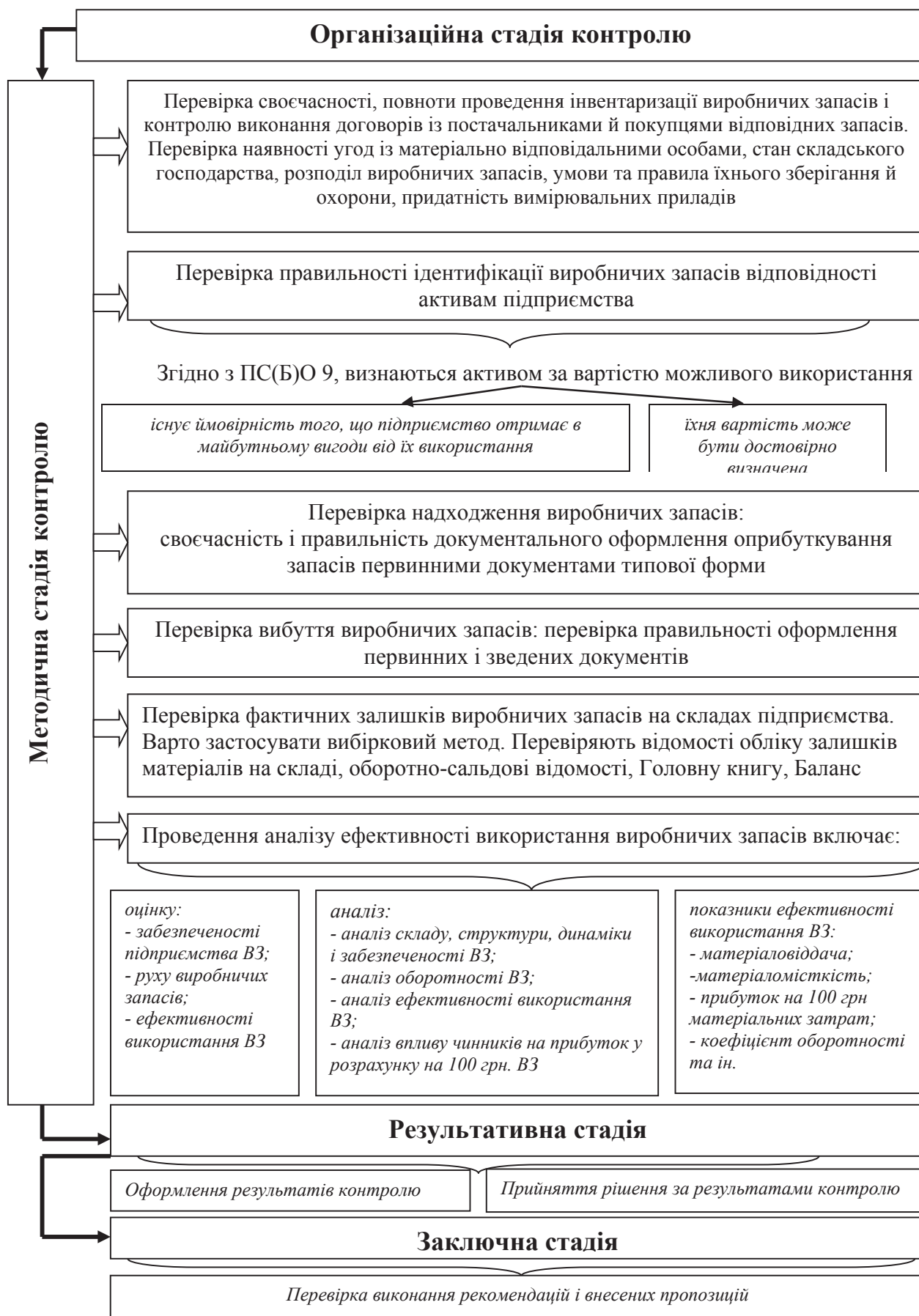

Рис. 4. Модель внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів на с.г. підприємстві

Джерело: власна розробка авторів

Організаційна стадія контролю має на меті визначення суб'єктів та об'єктів контролю, основних завдань, які слід розв'язати в ході здійснення контролю, джерел інформації, потрібної для проведення контролю, вибору прийомів контролю.

Методична стадія контролю господарських операцій із виробничими запасами полягає у перевірці правильності оформлення первинних документів, відображенні активів на рахунках бухгалтерського обліку.

Результативна стадія передбачає виявлення й установлення причин і посадових осіб, винних у виявлених недостачах та нераціональному використанні запасів, що забезпечить отримання достовірної інформації й прийняття рішень щодо уникнення виявлених проблем у майбутньому [10].

Заклучна стадія контролю над організацією обліку виробничих запасів передбачає перевірку виконання рекомендацій і внесених пропозицій.

Висновки з проведеного дослідження.

Для проведення ефективного внутрішнього контролю над використанням виробничих запасів на сільськогосподарських підприємствах необхідно:

- створити й організувати роботу відділу внутрішнього контролю на підприємстві, що дасть змогу підвищити ефективність використання виробничих запасів;
- розробляти бюджети на придбання виробничих запасів, що сприяло б мінімізації витрат на зберігання виробничих запасів;
- практично використовувати запропоновану модель внутрішньогосподарського контролю виробничих запасів для сільськогосподарських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобиль В.В., Калашнюк Д.В. Організація внутрішньогосподарського контролю запасів на підприємствах залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання. *Збірник наукових праць Дніпропетровського*

національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна. 2013. Вип. 6. С. 44–48.

2. Боднар О.В. Внутрішній контроль відходів виробництва. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 1 (59). С. 20–21.

3. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник. Житомир : Рута, 2009. 912 с.

4. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 17.02.2019).

5. Лось А.О. Контроль як спосіб виявлення і попередження шахрайських операцій в господарській діяльності підприємства. *Проблеми і перспективи реалізації облікової, контрольної та аналітичної функцій у соціокультурному просторі сучасного бізнесу*. Донецьк : ДНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2013. С. 144–146.

6. Марущак Л.І. Оперативний контролінг виробничих запасів у системі управління діяльністю підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2006. № 4. С. 144–150.

7. Мельник В.М., Пантелєєв А.С., Звездин А.Л. Ревизия и контроль : учебное пособие. Москва : ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. 520 с.

8. Нападковская Л.В. Управленческий учет: суть, значение и рекомендации по его использованию в практической деятельности отечественных предприятий. *Бухгалтерский учет и аудит*. 2005. № 8–9. С. 50–62.

9. Рагуліна І.І., Рагуліна М.М., Новіков І.Т. Необхідність внутрішнього контролю в сільськогосподарських підприємствах. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 5. С. 20–25.

10. Сметанко О.В. Внутрішній аудит операцій з виробничими запасами в акціонерних товариствах України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2010. Вип. 18 (1). С. 146–152.

11. Ступінська М.В. Організація внутрішньогосподарського контролю запасів на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 8. С. 84–86.

12. Сухарева Л., Дмитренко І.Н., Борисенко М.В. Внутренний финансовый контроль: история исследования, состояние и перспективы. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2004. № 16. С. 84–91.

13. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Київ : Знання, 2006, 525 с.

КОНСОЛІДАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПРОБЛЕМИ

CONSOLIDATION OF FINANCIAL STATEMENTS: FOREIGN EXPERIENCE AND DOMESTIC PROBLEMS

УДК 657

Сторожук Т.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
бухгалтерського обліку
Університет державної
фіскальної служби України

Коротаєва І.Р.

магістрант
Університет державної
фіскальної служби України

Висвітлено історію розвитку консолідованої фінансової звітності в зарубіжних країнах та її особливості виникнення в кожній із них. Проаналізовано зарубіжне та вітчизняне нормативно-правове регулювання складання консолідованої фінансової звітності. Здійснено порівняльний аналіз особливостей консолідації в Україні та в країнах Європейського Союзу. Охарактеризовано етапи складання материнським підприємством консолідованої фінансової звітності. Зазначено інформацію щодо появи такого нового звіту в Україні, як консолідований звіт з управління, який суб'єкти господарювання будуть складати вперше за 2018 р. Відображено основні вимоги до складання консолідованої фінансової звітності. Висвітлено основні проблеми формування консолідованої фінансової звітності в Україні. На основі досліджених проблем надано пропозиції щодо напрямів удосконалення складання консолідованої фінансової звітності в Україні.

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, об'єднання підприємств, група, методи консолідації, процес консолідації.

Отражены история развития консолидированной финансовой отчетности в зару-

бежных странах и особенности ее возникновения в каждой из них. Проанализировано зарубежное и отечественное нормативно-правовое регулирование составления консолидированной финансовой отчетности. Осуществлен сравнительный анализ особенностей консолидации в Украине и в странах Европейского Союза. Охарактеризованы этапы составления материнским предприятием консолидированной финансовой отчетности. Указана информация о появлении такого нового отчета в Украине, как консолидированный отчет по управлению, который субъекты хозяйствования будут составлять впервые за 2018 г. Отражены основные требования к составлению консолидированной финансовой отчетности. Освещены основные проблемы формирования консолидированной финансовой отчетности в Украине. На основе исследованных проблем даны предложения по направлениям совершенствования составления консолидированной финансовой отчетности в Украине.

Ключевые слова: консолидированная финансовая отчетность, объединение предприятий, группа, методы консолидации, процесс консолидации.

Functioning in the market of various associations in the form of associations, corporations, holding companies, concerns, consortia, etc. have a significant impact on the country's economy. The consolidated financial statements meet the need to obtain complete, truthful and unbiased information on the results of the activities of business associations. The need for consolidated financial statements in the contemporary domestic economic space arose together with the process of creating holdings, concerns, other groups with a significant number of subsidiaries. The background and history of the development of consolidated financial reporting in foreign countries are highlighted in the article. In each of the countries, the development of consolidated financial statements had its own peculiarities. The two main directions of the process of consolidation of financial reporting in the end of the 20th century are outlined. It is necessary to compare drafting of financial statements in Ukraine with international practice. The legal regulation of consolidation of financial reporting in the countries of the European Union is described. The peculiarities of the legal regulation of consolidation of the financial reporting in Ukraine are indicated. A comparative analysis of the features of consolidation of financial reporting in Ukraine and in the countries of the European Union is carried out. Methods of consolidation of financial reporting according to legislation of the European Union and Ukrainian legislation are considered. The characteristic of the stages of compilation of consolidated financial statements by the parent company is described. Information on the appearance of such a new report in Ukraine, as a consolidated management report, which will be presented to business entities for the first time in 2018, is mentioned. The main requirements for composing the consolidated financial statements are presented. The main issues concerning the consolidation of financial reporting in Ukraine are highlighted. On the basis of the problems studied, suggestions were made on how to improve the consolidation of financial reporting in Ukraine.

Key words: consolidated financial statements, business combinations, group, consolidation methods, consolidation process.

Постановка проблеми. Утворення різноманітних об'єднань підприємств в Україні є результатом ринкових умов господарювання. Такі утворення є одним із перспективних напрямів бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки. Функціонування на ринку різного роду об'єднань у вигляді асоціацій, корпорацій, холдингових компаній, концернів, консорціумів тощо мають значний вплив на економіку країни. Крім того, створення об'єднань підприємств дає можливість економити фінансові ресурси, оптимізувати систему оподаткування, диверсифікувати виробництво, збільшити масштаби діяльності та розподіляти управління ризиками тощо. Отже, виникає необхідність отримання повної, достовірної та неупередженої інформації про результати їхньої діяльності, яку може задовільнити консолідована фінансова звітність. Вона

складається за допомогою спеціальних облікових методів та прийомів. Від достовірності показників консолідованої фінансової звітності залежить оцінка діяльності об'єднання такими користувачами, як кредитори, постачальники, інвестори, покупці, а також власниками та безпосередньо керівництвом. Процес консолідації фінансової звітності є технологічно і методологічно складним процесом й потребує значної уваги та часу. Але в Україні питання щодо складання консолідованої фінансової звітності є недостатньо розкритим, що значно ускладнює роботу об'єднань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості складання консолідованої фінансової звітності досліджувало багато науковців, таких як К.В. Безверхий, Н.С. Грибинюк, І. Годнюк, В.М. Костюченко, С.В. Кучер, В.І. Лук'янов, М.Р. Лучко, В.В. Пан-

телеев, Н.В. Спіцина, О.А. Хаблюк, С.Р. Яцишин та ін. Зокрема, В.М. Костюченко [1] досліджувала міжнародний досвід та практику складання консолідованої фінансової звітності в Україні. М.Р. Лучко [2] висвітлено системний підхід до складання консолідованої фінансової звітності. С.В. Кучер та Н.С. Грибинюк [3] досліджували методологічні основи складання консолідованої фінансової звітності та її склад. І. Годнюк [4] подано характеристику нормативно-правового регулювання консолідованої фінансової звітності групи, здійснено пошук методики консолідації фінансової звітності та відображено проблеми її складання згідно з МСФЗ в Україні. О.А. Хаблюк та С.Р. Яцишиним [5] досліджено виникнення передумов та зародження інституту консолідації фінансової звітності у світовому масштабі та у вітчизняному просторі, визначено причини, які вплинули на її розвиток. Проте існує ще багато нерозкритих питань та проблем, які стосуються консолідованої фінансової звітності, її складання та використання відповідно до міжнародних вимог.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення основних проблем складання консолідованої фінансової звітності в Україні порівняно з міжнародною практикою та надання відповідних рекомендацій щодо поліпшення вітчизняної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наслідком нестримного процесу глобалізації сьогодні є розвиток великих підприємств, які поглинають малі, з'являються транснаціональні корпорації, холдинги, концерни, консорціуми тощо. Такі суб'єкти господарювання складають та подають консолідовану фінансову звітність, яка призначена для відображення загального фінансового стану та фінансових результатів діяльності об'єднання підприємств як єдиної економічної одиниці. Теорія та практика складання консолідованої звітності в різних країнах суттєво відрізняється за ступенем її розповсюдженості, підходами до розуміння «групи підприємств», які беруть участь у консолідації, методами консолідації та обсягами інформації,

яка публікується, тому міжнародні бухгалтерські організації спрямовують свої зусилля на усунення таких суперечностей [6, с. 72].

Потреба у складанні консолідованої фінансової звітності у сучасному вітчизняному економічному просторі виникала разом із процесом створення холдингів, концернів, інших груп зі значною кількістю дочірніх підприємств, формування яких було пов'язане з перебудовою економіки і приватизацією державних підприємств. До середини 90-х років ХХ ст. цей процес набув масштабного характеру і відбувався за двома основними напрямками:

- частина холдингів створювалася шляхом перетворення та розділення великих підприємств на декілька більш дрібних (тобто виділення підрозділів як юридично самостійних підприємств);
- інша частина формувалася шляхом об'єднання пакетів акцій юридично самостійних підприємств у його статутний капітал як єдину господарську одиницю [2, с. 14].

Консолідована фінансова звітність об'єднань підприємств, до складу яких входять материнське підприємство та його дочірні підприємства, у різних країнах має певні відмінності, які зумовлені економічними, політичними, соціальними та іншими чинниками. Поштовхом для складання першої консолідованої звітності у світі стала американська промислова революція у США. Історію виникнення консолідованої фінансової звітності в зарубіжних країнах подано в табл. 1.

Із даних табл. 1 видно, що в кожній країні зародження консолідованої фінансової звітності відбувалося під впливом різних чинників і умов. Можна стверджувати, що підходи до складання консолідованої фінансової звітності у країнах Європейського Союзу є більш розвинутими порівняно з Україною. Методику складання та подання консолідованої фінансової звітності представлено такими нормативними документами, як: Директива 2013/34/ЄС про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язаних

Таблиця 1

Історія виникнення консолідованої фінансової звітності в зарубіжних країнах

Роки	Країна	Особливості виникнення
Кінець ХІХ ст. – 1903 р.	США	Ідея консолідованої фінансової звітності була реалізована сталеливарною корпорацією. До цієї звітності додавалося підтвердження аудиторської компанії, що «звітність була перевірена і знайдена конкретною».
1920-ті роки, 1922 р.	Великобританія	Гілберт Гарнзей видав першу книгу, присвячену консолідації фінансової звітності.
1920-ті роки, 1926 р.	Нідерланди	Консолідована фінансова звітність набула розповсюдження з розвитком холдингового бізнесу.
1930-ті роки	Німеччина	Практика консолідації виникла у 30-ті роки, але на законодавчому рівні вона була закріплена лише у 60-ті роки, коли виникла вимога складати таку звітність за всіма філіями компанії, які діяли в країні.
1985 р.	Франція	Стало обов'язковим складання консолідованої фінансової звітності компаніями, цінні папери яких котируються на біржі.
1980-ті роки	Японія	Принципи консолідації орієнтовані на англо-американську модель.

Джерело: узагальнено авторами за даними [5]

із ними звіти певних типів компаній [7]; Директива 2014/95/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 жовтня 2014 р., що вносить поправки до Директиви 2013/34/ЄС щодо розкриття нефінансової та різноманітної інформації деякими великими підприємствами і групами [8]; МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» [9]; МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» [10]; МСФЗ 8 «Операційні сегменти» [11]; МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність» [12]. Згідно з директивами Європейського Союзу та міжнародними стандартами, консолідована фінансова звітність дає характеристику загального фінансового стану та спільного фінансового результату, що поряд із фінансовою звітністю суб'єктів групи (індивідуальної фінансової звітності) дає чітке уявлення як про перспективи інвестування в таку групу, так і про її внесок в економічний розвиток країни [13, с. 40]. При цьому зазначається, що консолідована фінансова звітність має розрахунковий характер і формується на основі індивідуальних фінансових звітів компаній.

С.В. Кучер та Н.С. Грибинюк [3] подано порівняльну характеристику методів консолідації відповідно до Директиви 2013/34/ЄС та в Україні (табл. 2).

В Україні використовуються методи консолідації країн ЄС, але для спільно контрольованих компаній використовується метод участі в капіталі замість методу пропорційної консолідації.

Необхідно зазначити, що законодавство України щодо консолідації фінансової звітності представлено переважно міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності, Цивільним і Господарським кодексами, а також НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [14], де подаються основні поняття щодо консолідації фінансової звітності та її форми; НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» [15], який визначає порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації; П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [16], де зазначено методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності; П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [17], де подано порядок відображення в обліку і звітності придбання інших підприємств та/або об'єднання видів діяльності.

Консолідована фінансова звітність складається материнським підприємством у декілька етапів:

1. Сумування показників фінансової звітності дочірніх підприємств до аналогічних показників

фінансової звітності материнського підприємства за формами окремої (індивідуальної) фінансової звітності.

2. Виключення балансової вартості фінансових інвестицій материнської компанії в кожне дочірнє підприємство та частки материнської компанії у власному капіталі кожного дочірнього підприємства.

3. Виключення суми нереалізованих прибутків і збитків від внутрішньогрупових операцій. Згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [16], сума нереалізованого прибутку і збитку відображається у складі фінансових результатів підприємства лише після перепродажу оборотних активів іншим особам або в сумі амортизації необоротних активів.

4. Визначення за НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» [15] неконтрольованої частки в чистих активах та фінансових результатах дочірніх підприємств.

5. Визначення та відображення дивідендів за випущеними дочірніми підприємствами привілейованими акціями. Якщо дочірні підприємства випустили привілейовані акції, за якими накопичується сума дивідендів та які перебувають у володінні за межами холдингової групи, то материнське підприємство розраховує свою частку прибутку або збитку після коригування на суму дивідендів за привілейованими акціями дочірнього підприємства незалежно від оголошення дивідендів.

6. Відповідно до П(С)БО 17 «Податок на прибуток» [18], визначення та відображення в консолідованій звітності відстрочених податкових активів і зобов'язань. Їх виникнення пов'язане з виключенням нереалізованих прибутків і збитків із внутрішньогрупових операцій, тимчасовими і податковими оцінками інвестицій у дочірні підприємства.

7. Згідно з П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» [19], визначення та відображення курсових різниць, які виникають у результаті консолідації фінансової звітності, якщо материнське підприємство має дочірні підприємства за межами України.

8. Заповнення Консолідованого балансу (ф. 1-к).

9. Формування Консолідованого звіту про фінансові результати (ф. 2 к).

10. Побудова Консолідованого звіту про рух грошових коштів (ф. 3 к або ф. 4 кн) на підставі консолідованого балансу та консолідованого звіту про фінансові результати.

11. Заповнення Консолідованого звіту по власний капітал (ф. 4 к) [2, с. 196].

Таблиця 2

Методи консолідації за Директивою 2013/34/ЄС та в Україні

	У разі одноосібного контролю (в межах групи)	У разі спільно контрольованих компаній	Для асоційованих компаній
Методи консолідації в ЄС	Метод придбання, метод злиття	Пропорційна консолідація	Метод участі в капіталі
Методи консолідації в Україні	Метод придбання	Метод участі в капіталі	Метод участі в капіталі

Джерело: складено за [3]

12. Формування приміток до консолідованої фінансової звітності.

13. Складання консолідованого звіту про управління.

Консолідований звіт про управління є новим для нашої країни, і вперше суб'єкти господарювання будуть складати за 2018 р. У ньому необхідно надавати справедливий огляд розвитку групи підприємств та їх стану, який відповідав би розміру і складності бізнесу. Ця інформація повинна не лише обмежуватися фінансовими аспектами діяльності групи підприємств, а й включати аналіз екологічних та соціальних аспектів діяльності групи підприємств, необхідних для розуміння користувачами звітності розвитку, результатів діяльності або стану групи підприємств [20, с. 38].

Основними вимогами до складання консолідованої фінансової звітності є такі:

- консолідована фінансова звітність складається материнським підприємством;
- у консолідовану фінансову звітність об'єднується фінансова звітність материнського та всіх дочірніх підприємств, складена за той самий звітний період та на ту ж саму звітну дату;
- консолідовану фінансову звітність формують виходячи з єдиної облікової політики групи;
- під час консолідації слід виключити внутрішньогрупові операції: дебіторську та кредиторську заборгованість, капітал, доходи, витрати й грошові потоки, що належать до операцій між учасниками групи;
- об'єднують аналогічні статті активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат і грошових потоків материнського підприємства та його дочірніх компаній [4, с. 37].

Як відзначають науковці та практикуючі бухгалтери, методика складання консолідованої фінансової звітності та процес консолідації взагалі є досить складними та передбачають збір та обробку великої кількості обліково-економічної інформації, застосування прийому елімінування, здійснення розрахунку значної кількості показників тощо. Основна проблема, з якою зіштовхуються

вітчизняні підприємства, полягає у відсутності достатньої кількості спеціалістів, які володіють основами теоретичних знань і мають практичні навички здійснення процесів консолідації та формування облікової політики групи. Впровадження єдиної облікової політики групи є одним із принципів та умов підготовки консолідованої фінансової звітності. Консолідація передбачає, що всі дочірні підприємства та материнська компанія однієї групи повинні подавати облікову інформацію в єдиному форматі, для чого створюється єдина облікова політика групи. Проте це не єдина проблема, яка є характерною для процесу консолідації фінансової звітності вітчизняних підприємств. Виділяються дві групи таких проблем: проблеми організаційного характеру та проблеми методичного характеру, які представлено в табл. 3 [21, с. 148].

Дослідивши проблеми консолідації фінансової звітності в Україні, можна запропонувати такі шляхи їх вирішення:

- адаптація нормативно-правової бази з бухгалтерського обліку і фінансової звітності в Україні до документів ЄС та міжнародних стандартів фінансової звітності;
- розроблення Міністерством фінансів України методичних рекомендацій зі складання та подання консолідованої фінансової звітності;
- підготовка фахівців зі складання консолідованої фінансової звітності на рівні вищих навчальних закладів та курсів підвищення кваліфікації;
- розроблення регламенту формування консолідованої фінансової звітності, який включав би всі необхідні процедури та документообіг щодо оформлення результатів кожного етапу консолідації;
- обмін досвідом щодо складання консолідованої фінансової звітності на науково-практичних конференціях та семінарах;
- створення фактичного механізму контролю над дотриманням принципів та вимог міжнародних та національних стандартів зі складання консолідованої фінансової звітності;

Таблиця 3

Проблеми складання консолідованої фінансової звітності

Вид проблеми	Складники проблеми
Проблеми організаційного характеру	Складність нормативного регулювання; складність процесу організації бухгалтерського обліку для потреб консолідації фінансової звітності; використання різних програм і продуктів та складність їх упровадження; недостатня кількість спеціалістів; консолідація управлінських даних та отримання достовірної консолідованої звітності ускладнено незгодженими методиками ведення обліку та управління фінансами дочірніх компаній; консолідована фінансова звітність є неоперативною через високу тривалість формування даних за групами компаній; відсутність кваліфікованих кадрів, які не лише знають МСФЗ, а й удадо можуть використовувати такі знання на практиці.
Проблеми методичного характеру	Складність збору та структуризації облікових даних із метою їх зіставлення; мультивалютність; неможливість визначення впливу окремої компанії на показники групи на основі даних консолідованої фінансової звітності, оскільки здебільшого вона містить зведені показники, які важко об'єктивно проаналізувати; складність визначення величини нереалізованого прибутку та часток участі в капіталі; висока трудомісткість та тривалість складання звітності та/або її трансформації; відсутність методики проведення аналізу консолідованої звітності.

Джерело: узагальнено авторами за даними [4; 21]

– впровадження автоматизованої системи, яка дасть змогу компаніям самостійно і з мінімальними витратами складати консолідовану фінансову звітність.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вітчизняна практика консолідації фінансової звітності має відмінності від зарубіжної, що потребує здійснення необхідних кроків щодо поліпшення та вдосконалення складання консолідованої фінансової звітності. Оскільки формування консолідованої фінансової звітності – тривалий багатоетапний процес, то для більш досконалого й ефективного складання консолідованої фінансової звітності необхідно розробити методичні рекомендації та положення, що будуть ураховувати специфіку галузей і містити конкретні інструкції. Не менш важливим є запровадження спеціальної автоматизованої системи, яка б дала можливість полегшити збір та обробку значної кількості обліково-економічної інформації материнським підприємством, визначення показників консолідованої фінансової звітності та зробити процес складання консолідованої фінансової звітності менш трудомістким. Визначну роль при цьому відіграють знання та навички працівників щодо формування консолідованої фінансової звітності, міжнародних стандартів, а також застосування цих знань на практиці, що потребує активізації роботи з підготовки та перепідготовки кадрів. Отже, можна стверджувати, що вдосконалення складання консолідованої фінансової звітності повинно відбуватися на різних рівнях: на рівні держави, на рівні підприємства та у вищих навчальних закладах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Костюченко В.М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України : навчально-практичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 528 с.
2. Лучко М.Р., Яцишин С.Р. Консолідація фінансової звітності : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 282 с.
3. Кучер С.В., Грибинюк Н.С. Особливості методики складання консолідованої фінансової звітності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 952–955.
4. Годнюк І. Нормативне регулювання та методичні аспекти консолідації фінансової звітності. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2016. Вип. 1. С. 32–39.
5. Яцишин С.Р., Хаблюк О.А. Консолідація фінансової звітності: історичні передумови виникнення та розвитку. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2017. Вип. 3 (56). С. 185–189.
6. Циган Р.М., Компанієць І.О. Адаптація методів консолідації фінансової звітності до міжнародних стандартів. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 1. С. 72–75.
7. Директива 2013/34/ЕС Європейського Парламенту та Ради о ежегодной финансовой отчетности, консолидированной финансовой отчетности и

связанных с ними отчетах определенных типов компаний, вносящая поправки в Директиву 2006/43/ЕС Европейского Парламента и Совета и отменяющая Директивы Совета 78/660/ЕЕС и 83/349/ЕЕС. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU13169.html (дата звернення: 03.02.2019).

8. Директива 2014/95 / ЄС Європейського парламенту та Ради від 22 жовтня 2014 року. URL : http://msfz.ligazakon.ua/magazine_article/FZZ00125 (дата звернення: 03.02.2019).

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» від 01.01.2012 (у редакції від 01.01.2012). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_045 (дата звернення: 03.02.2019).

10. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 «Об'єднання бізнесу» від 01.01.2012 (у редакції від 01.01.2012). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_006 (дата звернення: 03.02.2019).

11. Міжнародний стандарт фінансової звітності 8 «Операційні сегменти» від 01.01.2012 (в редакції від 01.01.2012). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k53 (дата звернення: 03.02.2019).

12. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» від 01.01.2013 (в редакції від 01.01.2013). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_065 (дата звернення: 03.02.2019).

13. Пантелєєв В.П., Безверхий К.В. Консолідація фінансової звітності : навчальний посібник. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2016. 442 с.

14. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 03.02.2019).

15. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2 «Консолідована фінансова звітність» : Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 628. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13> (дата звернення: 03.02.2019).

16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» від 26.04.2000 (у редакції від 09.08.2013). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00> (дата звернення: 03.02.2019).

17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» від 07.07.1999 (у редакції від 09.08.2013). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99> (дата звернення: 03.02.2019).

18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток» від 28.12.2000 (у редакції від 09.08.2013). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01> (дата звернення: 03.02.2019).

19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» від 10.08.2000 (у редакції від 19.08.2014). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00> (дата звернення: 03.02.2019).

20. Безверхий К.В., Пантелєєв В.П. Консолідований звіт про управління. Новації управлінської практики звітування. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 1–2. С. 37–46.

21. Кучер С.В. Основні проблеми складання консолідованої фінансової звітності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Економічні науки. 2016. Вип. 19. Ч. 2. С. 148–151.

СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК АУДИТУ
В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХESSENCE AND DEVELOPMENT OF AUDIT
IN EUROPEAN INTEGRATION CONDITIONS

У статті для більш детального розуміння сутнісних ознак аудиту авторами запропоновано розглянути основні теоретичні аспекти аудиту згідно діючого законодавства. У дослідженні розглянуто зарубіжний досвід проведення аудиту шляхом представлення географічного розвитку аудиту у світі. Розглянуто основні етапи розвитку і становлення аудиту в світі починаючи з античності і по теперішній час. Зазначено, що в Україні за умовами євроінтеграційного прагнення, постійного виникнення підприємств недержавних форм власності, збільшення попиту на аудиторські послуги проводиться інформування системи аудиту з урахуванням міжнародних вимог. Тому, проведено аналіз становлення системи аудиту в Україні на сучасному етапі, який полягає у розв'язанні основних проблем та факторів, які сприяли становлення та розвитку аудиту в країні. Визначено основні проблеми, від яких залежить подальший розвиток аудиту. Запропоновано шляхи вдосконалення аудиту з урахуванням європейського досвіду та міжнародних вимог.

Ключові слова: аудит, євроінтеграція, система, аудиторська діяльність, розвиток.

В статье для более детального понимания сущностных признаков аудита авто-

рами предложено рассмотреть основные теоретические аспекты аудита согласно действующему законодательству. В исследовании рассмотрен зарубежный опыт проведения аудита путем рассмотрения географического развития аудита в мире. Рассмотрено основные этапы развития и становления аудита в мире начиная с античности и по настоящее время. Отмечено, что в Украине по условиям евроинтеграционного стремления, постоянного возникновения предприятий негосударственных форм собственности, увеличение спроса на аудиторские услуги проводится информирование системы аудита с учетом международных требований. Поэтому, проведен анализ становления системы аудита в Украине на современном этапе, который заключается в решении основных проблем и факторов, которые способствовали становлению и развитию аудита в стране. Определены основные проблемы, от которых зависит дальнейшее развитие аудита. Предложены пути совершенствования аудита с учетом европейского опыта и международных требований.

Ключевые слова: аудит, евроинтеграция, система, аудиторская деятельность, развитие.

УДК 657.033.1

Шевченко І.О.

к.е.н., старший викладач кафедри обліку і бізнес-консалтингу Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Липницька М.В.
студентка Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

In the article for more detailed understanding of the essential features of the audit, the authors proposed to consider the main theoretical aspects of the audit in accordance with the current legislation. There is a large number of audit tasks from the audit of financial statements to financial project development on contractual basis of projects and expert opinions. The audit is to provide practical assistance to the management and economic services of the company in the conduct of cases and the management of its finances, as well as the establishment of financial and managerial accounting, the provision of various consultations, etc. The study examines the foreign experience of conducting an audit through the presentation of geographic audit development in the world. The main stages of development and becoming an audit in the world from the beginning of antiquity to the present are dissolved. It is noted that in Ukraine, under the conditions of the European integration desire, the constant emergence of non-state property enterprises, an increase in demand for audit services, informing the audit system taking into account international requirements is carried out. Therefore, the analysis of the formation of the audit system in Ukraine at the present stage has been carried out, which is to solve the main problems and factors that contributed to the establishment and development of audit in the country. The main precondition for the audit is the mutual interest of the enterprise (firm) in the person of its owners (shareholders), the state in the person of the respective fiscal authorities, which make taxes and fees and personally the auditor in ensuring the reality and reliability of accounting and reporting. An audit is a mandatory part of the civilized functioning of the market economy of each country. According to historical generalizations, the prerequisites for the audit may be called the following. The basic problems, on which the further development of audit depends. Among them, increased competition with foreign audit firms, which leads to a decrease in the number of national audit firms; insufficient efficiency of the current system of certification of auditors; there is no desire on the part of state authorities to support independent auditing; there is no corresponding demand for professional audit services, as most enterprises are not familiar with the appointment of audit activity; Adoption of the NBU order, according to which he himself and the other banks of Ukraine should be subject to inspections of foreign auditors. Only afterwards, the auditors can conduct their inspections. All this leads to higher cost of audit services and "money laundering" from Ukraine. The ways of improving the audit are proposed taking into account European experience and international requirements.

Key words: audit, eurointegration, system, audit activity, development.

Постановка проблеми. В сучасних умовах євроінтеграційного прагнення України, аудит визначається інструментами управління, які працюють за для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, оскільки забезпечують власників і управлінців інформацією про економічні процеси, ресурси та ефективність їх використання у всіх секторах економіки. Недаремно у світі аудит називають "мовою бізнесу".

Аудит є незалежним процесом контролю, а також надає послуги бухгалтерського обліку на рівні підприємства. Необхідність аудиту поси-

люється під час реформування підприємницької діяльності. Стрімкий розвиток аудиту в Україні пов'язан із введенням в дію нових Міжнародних стандартів аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закордонний досвід, становлення та розвитку аудиту та аудиторської діяльності в Україні досліджувались як зарубіжними так і вітчизняними вченими-економістами. Серед них Адамс Р., Аренс А., Лоббек Дж., Бутинець Ф.Ф., Дорош Н.І., Кулаковська Л.П., Мултанівська Т.В., Усач Б.Ф. та багатьох інших. Однак недостатньо опрацьованими зали-

шаються питання удосконалення аудиту у відповідності з міжнародними вимогами та з євроінтеграційними умовами.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження становлення та розвитку аудиту в світі та Україні в умовах євроінтеграційного прагнення, та запропонуванні шляхів удосконалення аудиту за допомогою закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкових відносин та різноманітності форм власності при злагодженій обліковій роботі виникає необхідність у ефективному контролі за процесом управління виробництва, що викликало потребу у створенні самостійного незалежного органу фінансового контролю, а саме незалежного аудиту.

Для більш детального розуміння сутнісних ознак аудиту, авторами наведено на рис. 1. головні теоретичні аспекти аудиту згідно діючого законодавства.

Як видно з рис. 1, для досягнення мети аудиту необхідно виконати велику кількість завдань починаючи від перевірки фінансової звітності та закінчуючи фінансовою розробкою на договірних засадах проектів, та експертних висновків, це підтверджує складність та важливість проведення аудиту.

Об'єктом аудиту є бухгалтерська (фінансова) звітність, це підкреслює те, що аудит нерозривно пов'язан з обліком. Аудит як наука являє собою систему знань про методи і прийоми незалежного

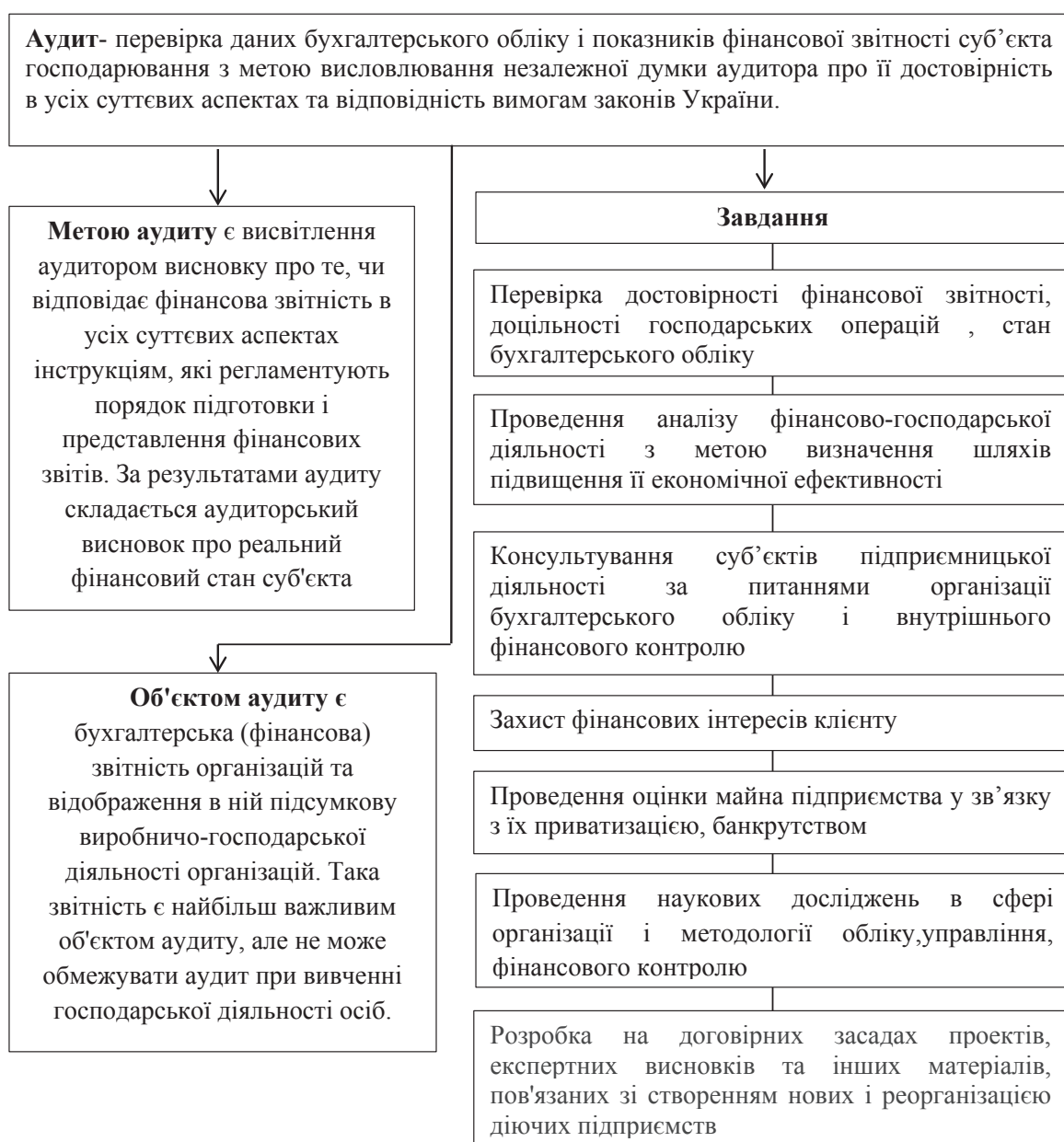

Рис. 1. Сутність, мета, об'єкт та завдання аудиту

Джерело: узагальнено з авторами [1; 2; 6; 7]

фінансового контролю. Аудит як практика – вид управлінської діяльності, що зводиться до незалежного фінансового контролю ведення бухгалтерського обліку та оцінці бухгалтерської (фінансової) звітності [8].

Отже, саме принцип незалежності визначає основну сутність аудиту, чим він відрізняється від інших видів контролю та є самостійною науковою (і навчальною) дисципліною і практикою.

Предметом аудиту є одна з основних функцій управління, один з видів суспільно необхідної діяльності щодо забезпечення користувачів достовірною інформацією бухгалтерської (фінансової) звітності аудитуемого особи для прийняття рішень користувачами цієї звітності, тобто забезпечується зворотний зв'язок між економічними суб'єктами та користувачами [6].

Таким чином, аудит – це надання практичної допомоги керівництву і економічним службам підприємства у веденні справ і управлінні його фінансами, а також налагодженні фінансового і управлінського обліку, надання різних консультацій тощо.

Основною передумовою виникнення аудиту є взаємна зацікавленість підприємства (фірми) в особі його власників (акціонерів), держави в особі відповідних фіскальних органів, що справляють податки і збори та особисто аудитора в забезпеченні реальності та достовірності обліку і звітності.

Аудит є обов'язковою частиною цивілізованого функціонування ринкової економіки кожної країни.

За історичними узагальненнями передумовами виникнення аудиту можливо назвати наступне:

1) для вирішення непорозумінь між податковими органами і керівними структурами, що представляють інтереси власників щодо підвищення ефективності виробництва, державного контролю вже було недостатньо, адже він захищав лише інтереси держави. Це й стало поштовхом до виникнення незалежного контролю, який дістав назву аудиту (від лат. Audio – той, що вислуховує), тобто службовець, який вислуховує звіти посадових осіб, і, таким чином, контролює їх. В той час вважалося, що усна форма звітів була краще письмовою, оскільки будь-який документ можна підробити, а сказати неправду, коли на тебе дивляться суворі очі аудитора, неможливо;

2) аудитори стали потрібні й незацікавленим сторонам – суду й арбітражу, які відстоювали справедливість;

3) розвиткові аудиту сприяло також розмежування функцій та інтересів підприємств (менеджерів, адміністрації, управлінців), коли власник для керівництва своїми підприємствами почав наймати спеціальний апарат управління.

Для попередження недоліків, зловживань, викривлення витрат, приховування доходів, неправильного розподілу прибутків, навмисного присвоєння їх найманими керуючими власники змушені

здаватись до перевірки фінансової звітності незалежним аудитором [2].

За історичними джерелами можна прослідкувати, що аудит як незалежний фінансовий контроль налічує багато віків.

Розвиток контролю за господарською діяльністю пов'язаний із виникненням обліку в державах, розташованих у долинах річок Ніл, Тигр і Євфрат, де його вели ще на папірусі, а в подальшому – на папері.

Географічний розвиток аудиту у світі наведений на рис. 2.

Зростання ролі професії аудитора спостерігається у період інтенсивного розвитку промислових та торговельних підприємств. На невеликих підприємствах аудитор міг виконувати функцію бухгалтера, готувати звіти. На великих підприємствах, де власник не завжди міг бути управляючим, з метою перевірки роботи апарату управління запрошували аудитора. Розвиток податкової системи посилив зацікавленість держави у повноті і своєчасності сплати податків, тоді виникає новий напрям діяльності аудиторів – контроль розрахунків і сплати податків в інтересах держави [9].

На підставі розглянутого можна виділити наступні етапи становлення аудиту (рис. 3).

Першим документально зафіксованим випадком проведення незалежного аудиту спекулятивної діяльності акціонерних товариств вважається крах "Південно-морської компанії" у Великій Британії у 1720 р. [10].

Після промислової революції, яка викликала розширення підприємств, зростання обсягів випуску продукції, створення акціонерних товариств і відокремлення акціонерів від процесу господарювання, виникає необхідність обов'язкового подання фінансової звітності всіма такими компаніями, і ця звітність має бути підтверджена незалежним експертом, ревизором, аудитором. Відповідні закони було прийнято у Великобританії (1844 р.), Франції (1867 р.), США (1887 р.), Німеччині (1931 р.) [9].

Офіційною датою виникнення зовнішнього аудиту вважається 23 жовтня 1854р., коли Спілці Бухгалтерів Единбургу був наданий статус Королівської, а її членам присвоєно звання "Привілейованих бухгалтерів". В тому ж році у Шотландії створена перша професійна організація аудиторів – Інститут присяжних бухгалтерів, а згодом такі організації були створені по всій Європі і США [10].

Особливого значення аудит набув після економічної кризи 1930-х років. Аудитори виконували в цей період роль захисників інтересів як окремих підприємств, так і економіки цілих держав.

Початком інтернаціоналізації аудиту було створення у 1977 р. Міжнародної федерації бухгалтерів зі штаб-квартирою у Нью-Йорку, на яку покладені функції розробки положень та стандартів щодо аудиту [9].

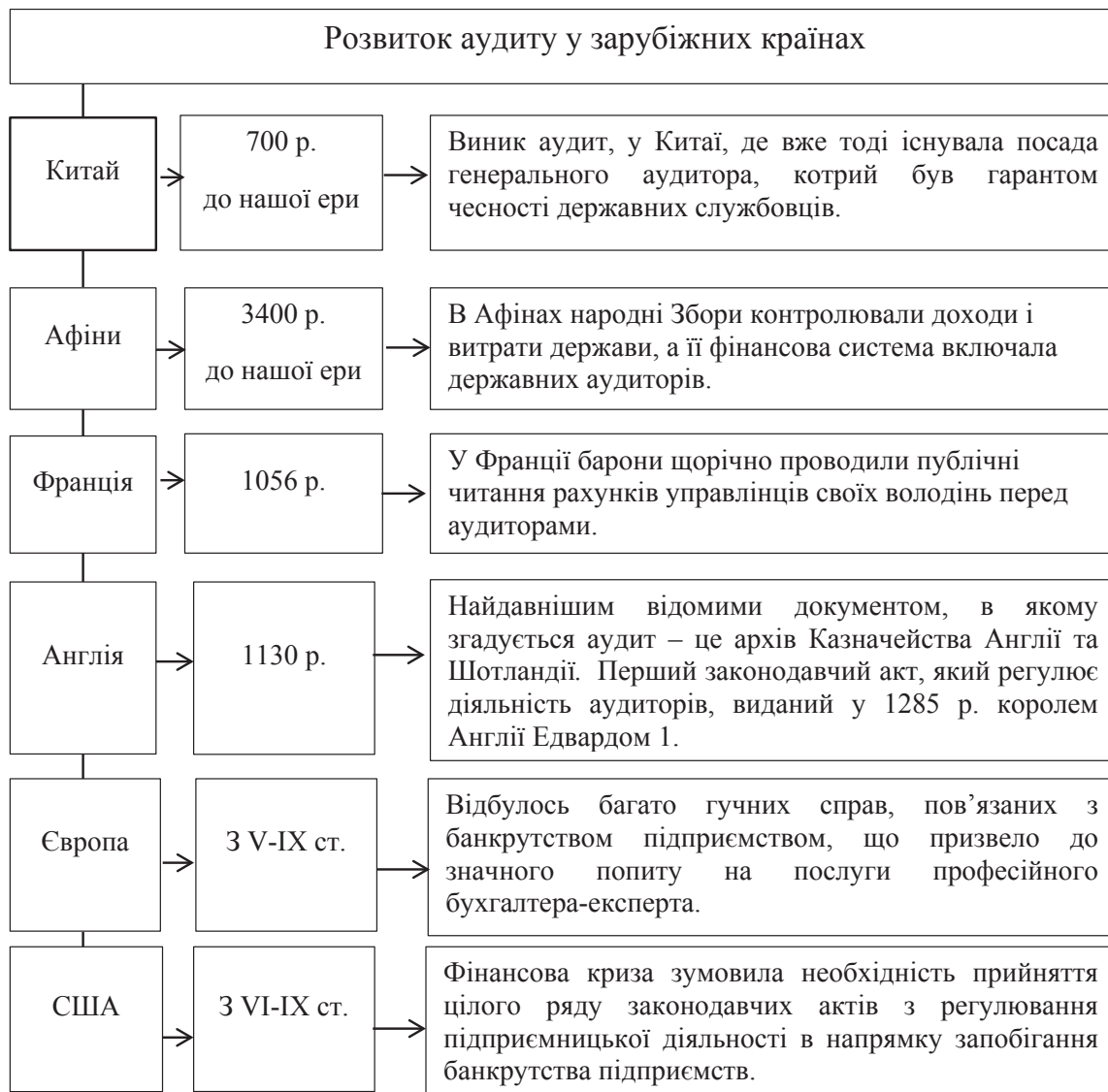

Рис. 2. Географічний розвиток аудиту у світі обліку

Джерело: узагальнено авторами за [2; 4; 8; 9]

Розгляд закордонного досвіду дозволив авторам виділити три основні моделі становлення та розвитку аудиту у світі (рис. 4).

Становлення системи аудиту в Україні на сучасному етапі полягає у розв'язанні основних проблем, від яких залежить подальший розвиток ринкових відносин. Серед них:

1. Зростання конкуренції з іноземними аудиторськими фірмами, що призводить до зменшення кількості національних аудиторських фірм.

2. Недостатня ефективність чинної системи сертифікації аудиторів. Дані про сертифікацію свідчать або про підвищення якості знань кандидатів на сертифікацію, або про зниження вимог комісій. А звідси і низька якість проведених аудиторських робіт.

3. Не спостерігається бажання з боку державних органів підтримати незалежний аудит (про це свідчать такі дані: на один аудиторський сертифікат припадає по 60, а на одного суб'єкта

аудиту – по 129 бухгалтерських балансів та інших форм фінансової звітності).

4. Немає відповідного попиту на професійні аудиторські послуги, оскільки більшість підприємств не обізнана з призначенням аудиторської діяльності.

5. Прийняття розпорядження НБУ, згідно з яким він сам і решта банків України мають підлягати перевіркам іноземних аудиторів. Тільки після них аудитори можуть проводити свої перевірки. Все це призводить до подорожчання аудиторських послуг і «вимивання» коштів з України.

В Україні за умовами євроінтеграційного прагнення, постійного виникнення підприємств недержавних форм власності, збільшення попиту на аудиторські послуги проводиться інформування системи аудиту з урахуванням міжнародних вимог. Саме тому перш за все реформування торкнулось перенайменування Закону України «Про аудиторську діяльність», відбулось це 21 грудня

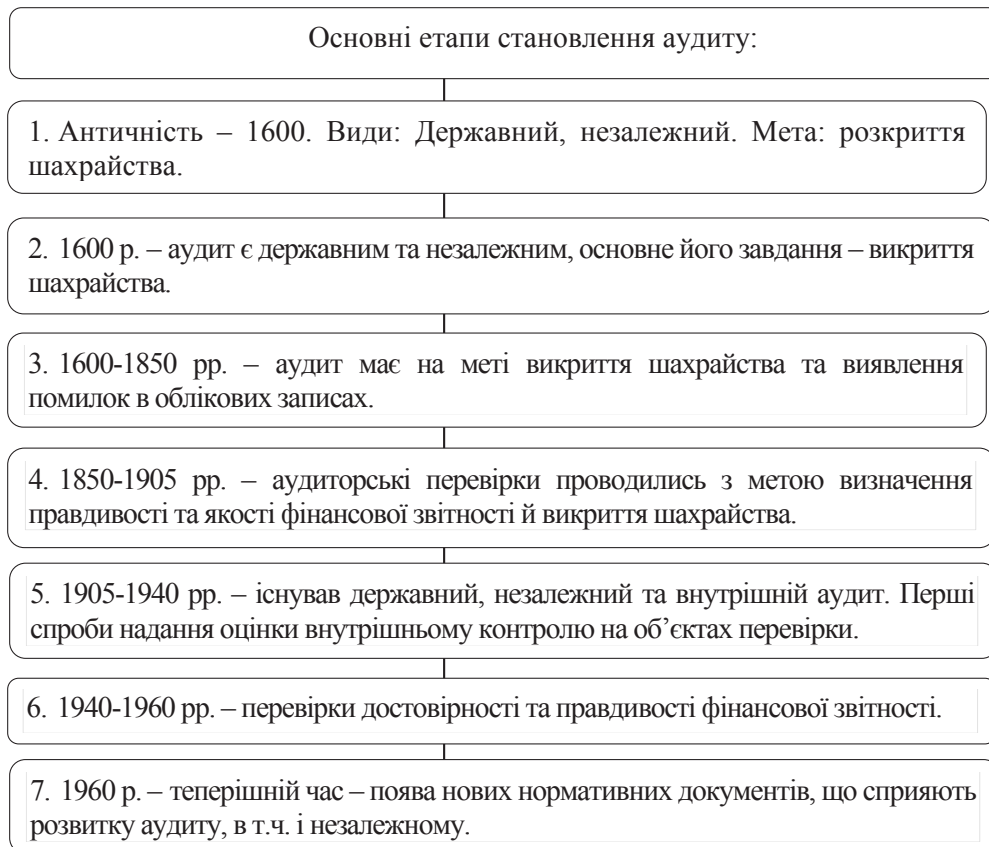

Рис. 3. Основні етапи становлення аудиту

Джерело: узагальнено з автором [4; 9]

Рис. 4. Основні моделі становлення та розвитку аудиту у світі

2017 р., було перенайменовано у Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [3]. Цей Закон визначає правові засади аудиту фінансової звітності, провадження аудиторської діяльності в Україні та регулює відносини, що виникають при її провадженні.

Зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення порядку оприлюднення фінансової звітності або

консолідованої фінансової звітності, а також за ненадання аудитором інформації до Органу громадського нагляду за аудиторською діяльністю почали діяти з 7 лютого 2019 року.

Зміни торкнулись аудиторських фірм, приватних аудиторів та сертифікації відповідних осіб. Аудитори, строк дії сертифікатів яких не закінчився до 1 жовтня, вважаються такими, що підтвердили кваліфікаційну придатність до провадження ауди-

торської діяльності і отримали практичний досвід в порядку, визначеному Законом. Аудиторська палата України зобов'язана внести їх до реєстру. Відомості, що підлягають оприлюдненню в реєстрі, слід подати до Аудиторської палати України до 31 жовтня. Також мова де і про аудиторські фірми та приватних аудиторів.

Одним із головних аспектів реформування чинного закону є свідоцтво про проходження перевірки системи контролю якості, видане Аудиторською палатою України до 1 жовтня, це є підставою для внесення відповідної інформації до реєстру. Визначення строку проходження перевірки контролю системи якості відповідно до вимог нового Закону здійснюється з урахуванням результатів проходження перевірок, що проводилися Аудиторською палатою України до дня набрання ним чинності.

Реформування торкнулось створення Аудиторської палати відповідно до міжнародних вимог, а саме строку (не пізніше шести місяців з дня набрання чинності Законом) та порядку скликання Аудиторської палати (проводиться засновницький з'їзд аудиторів) України.

Впровадження нової редакції цього Закону дозволить гармонізувати вітчизняну систему аудиторської діяльності із законодавством Європейського Союзу, сприятиме розвитку аудиту в Україні, а також забезпечить покращення інвестиційної привабливості національної економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні в рамках євроінтеграційного простору підсилюється розвиток аудиту, варто зазначити що наша держава повинна удосконалювати та розвивати аудиторську діяльність на основі закордонного досвіду. Проте необхідно зробити увагу на тому що досвід кожної закордонної країни має як свої переваги, так і недоліки. Можна зробити допущення, що не кожний досвід, навіть позитивний може бути притаманним до нашої країни. Саме тому, необхідно детально та об'єктивно оцінювати і деталізувати всі передумови та наслідки впровадження такого досвіду. Зрозумілим є те, що аспекти закордонного досвіду є індивідуальними для кожної країни, оскільки необхідно враховувати зовнішні та внутрішні фактори.

На думку авторів, раціональним є поєднання інтересів країни та суспільства при розвитку аудиту, що забезпечить соціально-економічний ефект від реалізації запропонованих удосконалень. Варто зазначити, що підсилює розвиток аудиту наявність у державі іноземних аудиторських фірм, це посилює використання закордонного досвіду з практичної сторони та вдосконалення діяльності вітчизняних фірм та приватних аудиторів відповідно до вимог міжнародних стандартів з аудиту. Напрямок подальших досліджень є покращення якості аудиторських послуг в Україні згідно з вимогами європейської спільноти, що підвищить ступінь довіри суспільства та дозволить вийти на міжнародну арену аудиту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виноградова М.О. Аудит : навч.-метод. посіб. В 2-х ч. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. Ч. II. 177 с.
2. Дорош Н.І. Контроль якості ринку аудиторських послуг в Україні та за кордоном. *Університетські наукові записи*. 2007. №3 (23). С. 264–267.
3. Закон України від 21.12.2017 року № 2258-VIII «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
4. Мултанівська Т.В. Аудит в схемах та таблицях : навч. посіб. Харків : ІНЖЕК, 2011. 394 с.
5. Міжнародні стандарти аудиту: схеми і таблиці: навчальний посібник / О.А. Петрик, та інші. Полтава : ПУЕТ, 2013. 301 с.
6. Подольський В.І., Савин А.А. Аудит : навч. посіб. URL : https://stud.com.ua/6618/audit_ta_buhoblik/audit
7. Пшенична А.Ж. Аудит. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 315 с.
8. Аудит і оцінювання управлінської діяльності : навч. посіб.; рекомендовано МОН / О.Г. Романовський та інші. Харків : НТУ «ХПІ», 2014. 289 с.
9. Шалімова Н.С. Системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю: світовий досвід та шляхи його використання в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. №2, Т. 2. С. 173–177.
10. Auditing in public institution / Macarie Felicia Cornelia. – Bucuresti: Tritonic Books, 2013. 220 p. URL : <http://www.apubb.ro/wpcontent/uploads/2011/02/Auditing-in-Public-Institutions-Suport-de-curs.pdf>

РОЗДІЛ 10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІДИНАМИЧЕСКАЯ ЗАДАЧА УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМ
ПОРТФЕЛЕМ С ЗАДАННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮDYNAMIC PROBLEM OF MANAGING THE INVESTMENT
PORTFOLIO WITH GIVEN EFFICIENCY

Проведено чисельний експеримент із використанням програмного продукту Matlab із формування структури інвестиційного портфеля, що складається з ризикових і безризикових активів. Моделлю вибрано динамічну стохастичну мережеву модель, що дає змогу вивчати динаміку кожного окремого вкладення у взаємозв'язку з поведінкою інших вкладень. Задача формування портфелем сформульована як динамічна задача стеження за еталонним портфелем із заданою прибутковістю. Моделлю зміни ринкової вартості активів портфеля вибрано модель «броунівського руху», коли постулюється безперервність цін і їх послідовні зміни суть незалежні гаусові випадкові величини. Стратегія управління вибрана у вигляді лінійного закону, в якому матриця коефіцієнтів зворотного зв'язку вибирається з умови мінімуму функціонала, що є мірою ризику. Метою моделювання є формування інвестиційного портфеля максимальної прибутковості з мінімальним ризиком. Отримано великий числовий і графічний матеріал, що дає змогу проводити детальний аналіз різних випадків формування портфеля й вибрати найкраще поєднання цінних паперів для формування портфеля з бажаною прибутковістю і ризиком.

Ключові слова: інвестиційний портфель, управління, динамічний, чисельне моделювання, завдання стеження.

Проведен численний експеримент с использованием программного продукта Matlab по

формированию структуры инвестиционного портфеля, состоящего из рискованных и безрисковых активов. В качестве модели выбрана динамическая стохастическая сетевая модель, позволяющая изучать динамику каждого отдельного вложения во взаимосвязи с поведением других вложений. Задача формирования портфеля сформулирована как динамическая задача слежения за эталонным портфелем с заданной доходностью. В качестве модели изменения рыночной стоимости активов портфеля выбрана модель «броуновского движения», когда постулируется непрерывность цен и их последовательные изменения суть независимые гауссовские случайные величины. Стратегия управления выбрана в виде линейного закона, в котором матрица коэффициентов обратной связи выбирается из условия минимума функционала, являющегося мерой риска. Целью моделирования является формирование инвестиционного портфеля максимальной доходности с минимальным риском. Получен обширный числовой и графический материал, позволяющий проводить детальный анализ различных случаев формирования портфеля и выбирать подходящее сочетание ценных бумаг для формирования портфеля с желаемой доходностью и риском.

Ключевые слова: инвестиционный портфель, управление, динамический, численное моделирование, задача слежения.

УДК 519.865.5

Семенов А.С.

к.физ.-мат.наук, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий Одесского национального политехнического университета

Сытник В.Р.

студент

Одесский национальный политехнический университет

A numerical experiment was carried out using the Matlab software product to form an investment portfolio structure consisting of risky and risk-free assets. A dynamic stochastic network model was chosen as a model, which allows studying the dynamics of each individual investment in relation to the reference portfolio and the behavior of other investments. The investment portfolio consists of several different types of assets (the yield of which is a random variable) and a bank account with non-random variable returns. Portfolio management is carried out by redistributing investments between different packages of assets through a bank account. The model of the "Brownian motion" is chosen as a model for changing the market value of portfolio assets, when price continuity is postulated and their consecutive changes are independent Gaussian random variables with homogeneous independent increments. The system is considered closed, there are no externals. The dynamic problem of determining the optimal strategy for managing an investment portfolio is mathematically reduced to solving the differential equation of Brownian motion. The control actions on the solution of the equation are chosen in the form of a linear law, in which the matrix of feedback coefficients is chosen from the condition of the minimum of a quadratic functional, which is a measure of risk. The purpose of the simulation is to form an investment portfolio of maximum return with minimal risk. The behavior of the model is considered in two variants. In the first variant, when it is assumed that the exact values of profitability and risk are known, and in the second variant, when the parameters of the portfolio are identified, i.e. estimated values of return and risk are determined. An extensive numerical and graphical material was obtained, which allows for a detailed analysis of various cases of portfolio formation and the selection of the appropriate combination of securities for portfolio formation with the desired return and risk. The research materials will be useful to the investor when choosing a rational policy for the formation of a profitable investment portfolio. The model can be generalized to the case when additional investments of borrowed funds from the outside and the use of part of the income for consumption are possible.

Key words: investment portfolio, management, dynamic, numerical modeling, tracking task.

Постановка проблеми. С появлением и развитием рынка ценных бумаг возникла проблема оптимального размещения и управления финансами. Разнообразие возможностей вложения ценных бумаг делает выбор особенно сложным, требующим скрупулезного финансового анализа

рынка. В финансовой экономике проблема управления и выбора структуры портфеля ценных бумаг является одной из наиболее важных. Под структурой инвестиционного портфеля ценных бумаг понимается соотношение долей инвестиций в ценные бумаги различного вида [1; 2]. Основными

параметрами классической стратегии управления портфелем являются желаемая доходность и риск. Доходностью рискованных инвестиций является случайная величина, которая может представлять собой не только выплаты дивидендов за определенный промежуток времени, но и изменение курса ценных бумаг за это же время. Степень неопределенности, рискованности можно измерить, если принять гипотезу, что эффективность финансовой операции является случайной величиной, и тогда под риском можно понимать вероятность любого нежелательного для инвестора события, например вероятность разорения. В какой-то степени неопределенность, а следовательно, и риск характеризует дисперсия (или среднеквадратическое отклонение) эффективности. Любая система мер, направленная на снижение риска, называется хеджированием. Формируя портфель, инвестор, оперируя основными параметрами портфеля – доходностью и риском, ставит ряд задач в зависимости от преследуемых целей, например задачу получения желаемого дохода при минимальном риске, либо задачу максимизации дохода при ограниченном риске. При этом задача выбора оптимального портфеля, т. е. задача определения оптимальных долей вложений ценных бумаг, решается в статической постановке и сводится к решению задач линейного или квадратичного программирования.

Развитием классической задачи формирования инвестиционного портфеля является задача управления в динамической постановке, когда есть возможность управлять процессом в зависимости от изменения конъюнктуры ценных бумаг. В [3] предложен метод формирования портфеля путем перераспределения капитала посредством банковского счета и слежения за эталонным портфелем с желаемой доходностью. В предлагаемой работе используется численный метод решения поставленной динамической задачи идентификации средствами программного продукта Matlab.

Анализ последних исследований и публикаций. С момента появления работ [4; 5] по проблеме анализа инвестиционного портфеля появилось значительное число монографий, статей, их обзор и оценка, например [6; 7]. За последние годы классический подход к решению задачи управления инвестиционным портфелем значительно развит и модифицирован [8–12]. В основу инвестиционного процесса входят следующие этапы [1]: выбор инвестиционной политики, анализ рынка ценных бумаг, формирование портфеля ценных бумаг, пересмотр портфеля ценных бумаг, оценка эффективности портфеля ценных бумаг. Наибольший интерес для наших исследований представляют третий и пятый этапы: формирование портфеля и оценка его эффективности. Ясно,

что на эффективность будет влиять и содержимое сформированного портфеля. Ожидаемая доходность может быть определена разными способами, которые в итоге дают один и тот же результат. Например, метод с использованием стоимости бумаг на конец периода, метод с использованием ожидаемой доходности ценных бумаг. Этот метод включает вычисление ожидаемой доходности портфеля как средневзвешенной ожидаемых доходностей ценных бумаг, являющихся компонентами портфеля. Относительные рыночные курсы ценных бумаг портфеля используются в качестве весов. Ожидаемая доходность портфеля, состоящего из N ценных бумаг, определяется как сумма произведений долей начальной стоимости инвестируемых ценных бумаг на ожидаемые доходности.

Поскольку ожидаемая доходность портфеля представляет собой средневзвешенные ожидаемые доходности ценных бумаг, то вклад каждой ценной бумаги в ожидаемую доходность портфеля зависит от ее ожидаемой доходности, а также от доли начальной рыночной стоимости портфеля, вложенной в данную ценную бумагу [1].

Мера риска должна некоторым образом учитывать вероятность возможных нежелательных результатов и их величину. То есть мера риска должна неким образом оценивать степень возможного отклонения действительного результата от ожидаемого. Такой мерой является стандартное отклонение, или среднеквадратическое отклонение, поскольку эта мера является оценкой вероятного отклонения фактической доходности от ожидаемой [1].

При оценке риска используется также ковариация – статистическая мера взаимодействия двух случайных переменных. То есть это мера того, насколько две случайные переменные (например, доходности двух ценных бумаг i и j) зависят друг от друга. Положительное значение ковариации показывает, что доходности этих ценных бумаг имеют тенденцию изменяться в одну сторону. Например, лучшая, чем ожидаемая, доходность одной из ценных бумаг должна, вероятно, повлечь за собой лучшую, чем ожидаемая, доходность другой ценной бумаги. Отрицательная ковариация показывает, что доходности имеют тенденцию компенсировать друг друга. Например, лучшая, чем ожидаемая, доходность одной ценной бумаги сопровождается, как правило, худшей, чем ожидаемая, доходностью другой ценной бумаги. Относительно небольшое или нулевое значение ковариации показывает, что связь между доходностью этих ценных бумаг слаба или отсутствует вообще.

Заметим, что ковариация между двумя ценными бумагами не зависит от порядка, в котором эти две бумаги упоминаются. Это означает, что ковариация между первой и второй ценными

бумагами является такой же, как и ковариация между второй и первой [1].

Близкой ковариации является такая статистическая мера как корреляция. Ковариация двух случайных переменных равна корреляции между ними, умноженной на произведение их стандартных отклонений:

Коэффициент корреляции нормирует ковариацию для облегчения сравнения с другими параметрами случайных переменных. Задача оптимизации портфеля в классической постановке формулируется в виде задачи линейного или квадратичного программирования, например существуют модификации классической постановки, когда за меру риска выбираются средний квадрат приращений, основанный на отклонении ряда в момент t от его значения в момент $(t-1)$ [9; 12]. В работе [9] риск определяется как потеря доходности портфеля за счет потери доходности составных ценных бумаг. Предложены методы использования законов устойчивости, позволяющие лучше соответствовать реальному закону распределения доходности финансовых активов [7; 10]. Теперь мерой риска будет служить не дисперсия, а параметр масштаба.

Таким образом, задача оптимизации структуры портфеля в этих и подобных им постановках решается в статической постановке и в зависимости от выбора функции риска сводится к решению задач квадратичного или линейного программирования.

Постановка задания. В предлагаемой к публикации работе задача управления портфелем формулируется как динамическая задача слежения за влиянием каждого отдельного вложения на структуру портфеля во взаимосвязи с поведением других вложений. Задача управления портфелем ставится как динамическая задача оптимального слежения за эталонным портфелем, имеющим желаемую эффективность.

Рассмотрим инвестиционный портфель, состоящий из $(n-1)$ вида активов (доходность которых – случайная величина) и банковского счета с неслучайной доходностью, которая может меняться. Управление портфелем осуществляется путем перераспределения вложений между различными пакетами посредством банковского счета. Предполагаем систему замкнутой, поступления извне отсутствуют, ценные бумаги перераспределяются между вкладчиками посредством поступления на банковский счет и снятия со счета с целью вложения в иные пакеты с другими параметрами доходности и риска. Структура и динамика такого инвестиционного портфеля описывается в виде графа переходов, узлы которого представляют собой капитал, помещенный i -й финансовый актив. Между узлами и банковским счетом происходит перераспределение капитала определенной величины и в определенном

направлении. Портфель в данном случае будет самофинансируемым, т. е. деньги из других источников на банковский счет не поступают, а со счета снимаются только для вложения в ценные бумаги.

Самой простой моделью случайных флуктуаций, в том числе изменение стоимости ценных бумаг на бирже, является «броуновское движение». Оно не зависит от прошлых событий, самоподобно в течение одного, независимо от другого, промежутка времени. В такой модели постулируется непрерывность цен и то, что их последовательные изменения суть независимые гауссовские случайные величины (где предшествующее изменение цены не связано с прошлым или будущим ее изменением) [13].

Таким образом, в качестве управляющего уравнения модели можно выбрать уравнение броуновского движения. Стратегию управления портфелем будем формировать на основе минимизации риска, представляемого в виде квадратичного функционала. Целью моделирования является формирование портфеля максимальной доходности с минимальным риском.

Изложение основного материала исследования. Для описания динамики стохастической модели формирования инвестиционного портфеля и изменения цен рискованных активов воспользуемся уравнением (экономического) броуновского движения:

$$dS_i(t) = S_i(t) [\mu_i(t)dt + \sigma_i(t)d\omega_i(t)], \quad (1)$$

где $S_i(t)$ – цена i -й рискованной ценной бумаги, $\sigma_i(t) > 0$, $\omega_i(t)$ – стандартные независимые винеровские процессы, $i = 1, \dots, n-1$. Величину $\sigma_i(t)$ в финансовой математике принято называть волатильностью (изменчивостью). Уравнение броуновского движения используется, поскольку цена на акции в каждый момент времени меняется и происходит перераспределение активов с участием банковского счета.

Пусть $x(t) = [x_1(t), x_2(t), \dots, x_n(t)]^T$ – вектор-столбец, компоненты которого равны объему инвестиций в i -й актив в момент времени t , $x_n(t)$ описывает состояние банковского счета. Тогда процесс перераспределения рискованных вложений, в соответствии с уравнением (1), будет описываться уравнением:

$$dx_i = [\mu_i(t)dt + \sigma_i(t)d\omega_i(t)]x_i(t) + u_i(t), \quad i = 1, \dots, (n-1) \quad (2)$$

Изменение банковского счета управляется уравнением:

$$dx_n(t) = \left[r(t)x_n(t) - \sum_{i=1}^{n-1} u_i(t) \right] dt, \quad (3)$$

где $r(t)$ – доходность банковского счета, $u_i(t)$ – сумма перераспределяемого капитала в единицу времени. Если $u_i(t) > 0$, то с банковского счета в i -й вид рискованных вложений переводится капитал в

сумме $u_i(t)$, если $u_i(t) < 0$, то с i -го рисковог вложения переводится на банковский счет капитал в сумме $u_i(t)$.

Объединим уравнения (2) и (3) и запишем их в матричном виде:

$$dx(t) = A(t)x(t) + Bu(t)dt, \quad (4)$$

где $u(t) = [u_1(t), u_2(t), \dots, u_{n-1}(t)]^T$, A – диагональная матрица с элементами $\mu_i(t)dt + \sigma_i(t)d\omega_i(t)$ на диагонали, B – матрица размерности $n \times (n-1)$ с элементами $B = \begin{pmatrix} I_{n-1} \\ E \end{pmatrix}$, $E = [1, 1, \dots, 1]$ размерности $(n-1)$ и I_{n-1} – единичная матрица размерности $(n-1)$.

Стратегия управления портфелем определяется путем перераспределения капитала между различными видами инвестиций так, чтобы отклонения от эталонного портфеля были наименьшими. Изменения эталонного портфеля при этом описываются уравнением:

$$dV^0(t) = \mu^0(t)V^0(t)dt, \quad (5)$$

где $\mu^0(t) > r(t)$ – заданная желаемая доходность портфеля.

В качестве меры риска выбирается квадратичный функционал:

$$Y = M \left\{ \int_0^T \left([V(t) - V^0(t)]^2 + u^T(t)R(t)u(t) \right) dt + [V(t) - V^0(t)]^2 \right\}, \quad (6)$$

где $V(t) = Cx(t)$ – общий капитал портфеля, $C = (E, 1)$, матрица $R(t) > 0$, $V(0) = V^0$ – начальный капитал. Если считать систему незамкнутой, то отрицательные значения $x_n(t)$ будут означать заем извне, т. е. снимается условие самофинансирования.

Динамика портфеля, соотношения (4), (5), (6), в векторно-матричной форме в дискретном времени запишется в форме:

$$x(k+1) = A(k+1)[x(k) + Bu(k)], \quad (7)$$

де $A(k+1) = \text{diag}\{1 + v_1(k+1), 1 + v_2(k+1), \dots, 1 + v_{n-1}(k+1), 1 + r(k+1)\}$, $B = \begin{bmatrix} I_{n-1} \\ -E \end{bmatrix}$

$B = \begin{bmatrix} I_{n-1} \\ -E \end{bmatrix}$, $v_i(k+1)$ – ставки доходности рисковог

активов, $r(k+1)$ – ставка доходности безрисковог активов на интервале $[k, k+1]$.

Уравнение эталонного портфеля:

$$V^0(k+1) = [1 + \mu^0(k+1)]V^0(k)$$

Функция риска запишется в виде:

$$Y = M \left\{ \sum_{k=0}^{T-1} \left([V(k) - V^0(k)]^2 + u^T(k)R(k)u(k) \right) + [V(k) - V^0(k)]^2 \right\}$$

где $V(k) = Cx(k)$ – общий капитал портфеля ($C = (E, 1)$). При достаточно малых интервалах дискре-

тизации для описания цен рисковог активов можно воспользоваться дискретным аналогом уравнения (1):

$$v_i(k) = \mu_i(k) + \sigma_i(k)\omega_i(k),$$

где $\omega_i(k)$ – некоррелированные гауссовские случайные последовательности с нулевым средним и единичными дисперсиями.

Уравнение портфеля (7) преобразуем к виду:

$$x(k+1) = A_0(k+1)x(k) + B_0(k+1)u(k) + \left(\sum_{i=1}^{n-1} A_i(k+1)\omega_i(k+1) \right)x(k) + \left(\sum_{i=1}^{n-1} B_i(k+1)\omega_i(k+1) \right)u(k),$$

где $A_0 = \text{diag}\{1 + \mu_1, 1 + \mu_2, \dots, 1 + \mu_{n-1}, 1 + r\}$,

$$B_0 = \begin{bmatrix} 1 + \mu_1 & \dots & 0 \\ 0 & \dots & 1 + \mu_{n-1} \\ -(1+r) & \dots & -(1+r) \end{bmatrix},$$

$$B_i = \begin{bmatrix} b_i \\ 0_{n-1} \end{bmatrix}, \quad b_i = \text{diag}\{0, \dots, \sigma_i, 0, \dots, 0\}.$$

Задача слежения и соответствия эталонному портфелю, в соответствии с [14; 15], дается следующими уравнениями:

$$\begin{aligned} K(k) = & - \left[R(k) + \sum_{i=1}^{n-1} \bar{B}_i^T(k+1)Q(k+1)\bar{B}_i(k+1) + \right. \\ & \left. + \bar{B}_0^T(k+1)Q(k+1)\bar{B}_0(k+1) \right]^{-1} \times \left[\bar{B}_0^T(k+1)Q(k+1)\bar{A}_0(k+1) + \right. \\ & \left. + \sum_{i=1}^{n-1} \bar{B}_i^T(k+1)Q(k+1)\bar{A}_i(k+1) \right], \\ Q(k) = & (\bar{A}_0(k+1) + \bar{B}_0(k+1)K(k))^T Q(k+1) \times \\ & \times (\bar{A}_0(k+1) + \bar{B}_0(k+1)K(k)) + \\ & + \sum_{i=1}^{n-1} (\bar{A}_i(k+1) + \bar{B}_i(k+1)K(k)) \times \\ & \times Q(k+1) (\bar{A}_i(k+1) + \bar{B}_i(k+1)K(k)) + \\ & + K^T(k)R(k)K(k) + Q(T), \end{aligned}$$

$$\text{где } \bar{A}_0 = \begin{bmatrix} A_0 & 0_n^T \\ 0_n & 1 + \mu^0 \end{bmatrix}, \bar{A}_i = \begin{bmatrix} A_i & 0_n^T \\ 0_n & 0 \end{bmatrix},$$

$$\bar{B}_0 = \begin{bmatrix} B_0 \\ 0_{n-1} \end{bmatrix}, \bar{B}_i = \begin{bmatrix} B_i \\ 0_{n-1} \end{bmatrix}.$$

Полагаем, что оптимальная стратегия управления основывается на линейном законе управления $u(k) = K(k)z(k)$, где $z(k) = [x^T(k), V^0(k)]^T$ и функция риска на оптимальной траектории вычисляется по формуле:

$$Y = \text{tr} \left\{ \sum_{i=1}^{T-1} [\bar{C}^T \bar{C} P(k) + R(k)K(k)P(k)K^T(k)] + \bar{C}^T \bar{C} P(T) \right\},$$

где tr – след матрицы, $\bar{C} = [C, -1]$, матрица $P(k) = M\{z(k)z^T(k)\}$ удовлетворяет уравнению:

$$\begin{aligned} P(k+1) = & (\bar{A}_0(k+1) + \bar{B}_0(k+1)K(k))P(k) \times \\ & \times (\bar{A}_0(k+1) + \bar{B}_0(k+1)K(k))^T + \\ & + \sum_{i=1}^{n-1} (\bar{A}_i(k+1) + \bar{B}_i(k+1)K(k))P(k) (\bar{A}_i(k+1) + \bar{B}_i(k+1)K(k))^T \end{aligned}$$

Для проведения численного эксперимента был использован программный продукт Matlab. Рассмотрено поведение модели в двух вариантах: когда предполагается, что известны точные значения доходности и риск ценных бумаг и акций, и когда предварительно производится идентификация параметров инвестиционного портфеля, т. е. определяются оценочные значения доходности и риска.

Предполагается, что инвестор обладает капиталом в 100 единиц. Объем капитала в акции первого вида составляет $x_1=20$, второго вида $x_2=30$, банковского счета $x_3=50$ единиц. Доходность банковского счета, на который вкладчик может расположить свой капитал, равна $r=0.002$, доходность эталонного портфеля $\mu_0=0.007$, желаемые доходности для акций первого вида $\mu_1=0.010$ второго вида $\mu_2=0.015$, а соответствующий риск вложенных акций $s_1=0.01$ и $s_2=0.02$. Время моделирования задавалось равным 150 единицам.

По результатам моделирования при точных параметрах (рис. 1) можно сказать следующее. Полученный инвестиционный портфель отклоняется от эталонного портфеля тем больше, чем длительнее промежуток времени счета. При управлении акциями второго счета (кривая 6) продаются, в то время как акции первого счета (кривая 5) в течение некоторого времени приобретаются. Капитал на банковском счете (кривая 7) в течение всего времени растет, очевидно, как за счет банковского процента, так и за счет средств от продажи активов.

По результатам моделирования управляющих воздействий можно сказать следующее. Время идентификации выбираем равным 300 единицам. Оценочные значения пара-

метров доходности акций первого вида μ_{11} в течение времени идентификации сходятся к истинным μ_1 ближе, чем полученные оценки доходности акций второго вида μ_{22} к μ_2 . Чем длительнее время идентификации, тем лучше оценочные значения сходятся к истинным. Точные оценочные значения волатильности (риска) для акций первого вида в процессе идентификации сходятся лучше, чем оценки для акций второго вида (рис. 2, 3).

Построенный в первом случае портфель с использованием точных параметров ближе к эталонному, нежели инвестиционный портфель с использованием оценочных параметров доходности, построенный во втором случае (рис. 4). Банковский счет растет быстрее, нежели в первом случае. Акции второго счета продаются интенсивнее акций первого счета и продаются в течение всего времени идентификации.

Из сравнения результатов управляющих воздействий вытекает, что общая сумма перераспределяемого капитала с активов на банковский счет при использовании идентификации больше аналогичной суммы первого случая.

Полученный обширный материал по моделированию при различных значениях входных параметров позволяет выработать и рекомендовать инвестору рациональную политику по формированию доходного инвестиционного портфеля.

Выводы из проведенного исследования. В работе рассмотрена классическая стратегия формирования инвестиционного портфеля, состоящего из рискованных и безрисковых активов, как динамическая стохастическая модель.

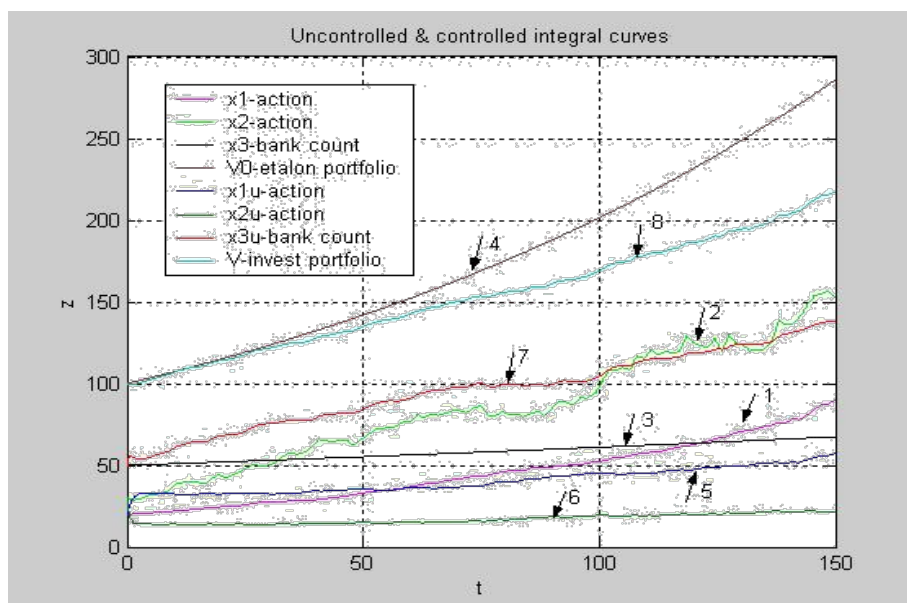

Рис. 1. Динамика портфеля, состоящего из двух видов акций и банковского счета с использованием точных параметров (1 – акции первого вида, 2 – акции второго вида, 3 – банковский счет, 4 – эталонный портфель, 5 – управляемые акции первого вида, 6 – управляемые акции второго вида, 7 – управляемый банковский счет, 8 – построенный инвестиционный портфель)

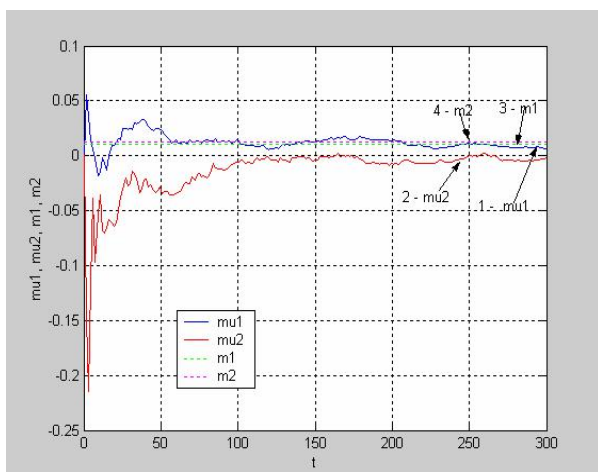

Рис. 2. Динамика поведения доходностей акций и их оценок (1, 2 – точные значения доходностей акций 1-го и 2-го видов, 3, 4 – их оценки)

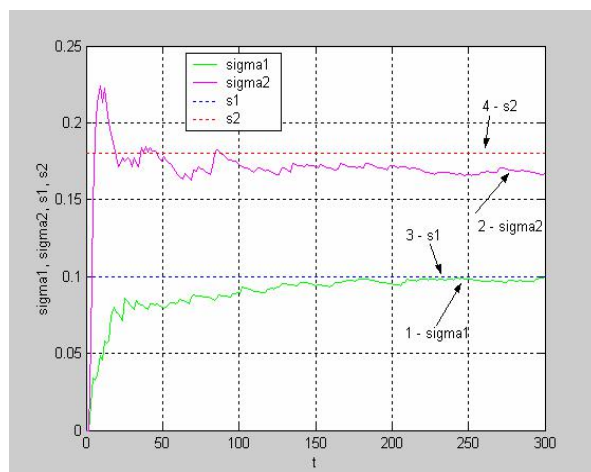

Рис. 3. Динамика поведения рисков акций и их оценок (1, 2 – точные значения рисков акций 1-го и 2-го видов, 3, 4 – их оценки)

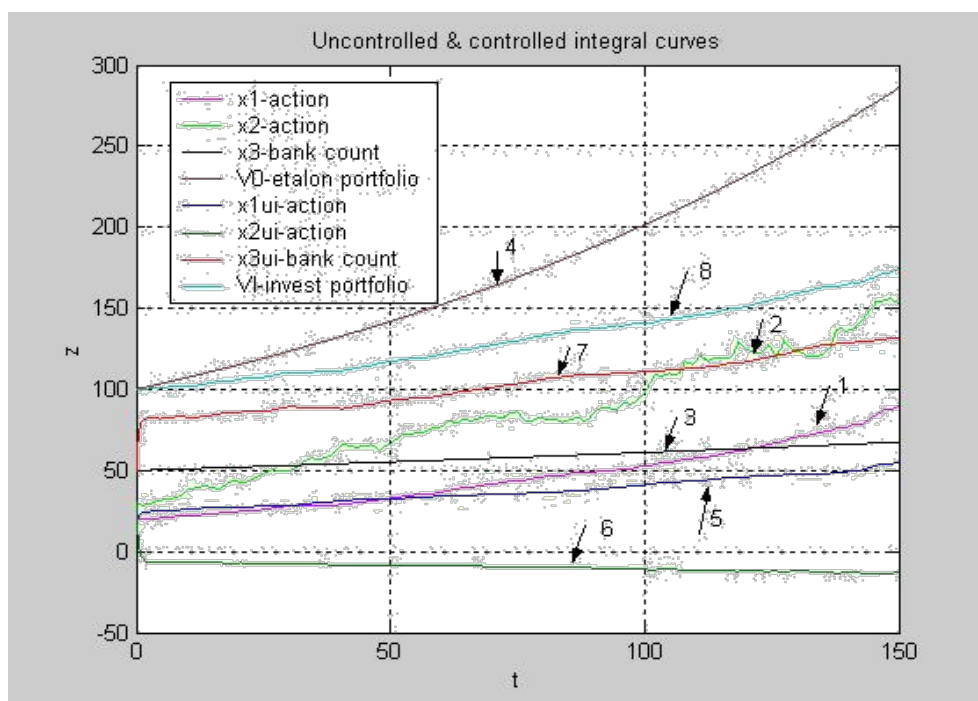

Рис. 4. Динамика портфеля, состоящего из двух видов акций и банковского счета с использованием идентифицированных параметров (1 – акции первого вида, 2 – акции второго вида, 3 – банковский счет, 4 – эталонный портфель, 5 – управляемые акции первого вида, 6 – управляемые акции второго вида, 7 – управляемый банковский счет, 8 – построенный инвестиционный портфель)

Задача идентификации портфеля сформулирована как задача нахождения оценок параметров доходности и риска инвестиционного портфеля. Ограничения на управление в явном виде не накладывались. Проводилось численное моделирование на основе программного продукта Matlab. Продемонстрировано поведение каждого актива и банковского счета в отдельности. Составленная программа счета позволяет провести довольно обширный и детальный анализ различных случаев формирования инвестиционного портфеля при самых разнообразных сочетаниях входных пара-

метров задачи. На основе такого анализа инвестор может выбрать подходящее сочетание ценных бумаг для формирования портфеля с желаемой доходностью и риском. Без принципиальных затруднений как модель, так и программа численной реализации может быть обобщена на случай возможных внешних займов.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции ; пер. с англ. Москва, 2001. 1028 с.

2. Первозванский А.А., Первозванская Т.Н. Финансовый рынок: расчет и риск. Москва, 1994. 192 с.
3. Герасимов Е.С., Домбровский В.В. Динамическая сетевая модель управления инвестициями при квадратичной функции риска. Автоматика и телемеханика. 2002. № 2. Вып. 271. С. 119–128.
4. Markowitz H. Portfolio Selection. Finance. 1952. V. 7. № 1. P. 77–91.
5. Tobin J. Liquidity Preference as Behavior Towards Risk. Rev. Econom. Stud. 1958. V. 26. № 1. P. 65–86.
6. Уотшем Т.Дж., Паррамоу К. Количественные методы в финансах. Москва, 1999. 527 с.
7. Гибсон Р. Формирование инвестиционного портфеля. Управление финансовыми рисками ; пер. с англ. Москва, 2015. 541 с.
8. Первозванский А.А. Оптимальный портфель ценных бумаг на нестационарном неравновесном рынке. Экономика и математические методы. 1999. Т. 35. № 3. С. 63–68.
9. Лукашин Ю.П. Оптимизация структуры портфеля ценных бумаг. Экономика и математические методы. 1995. Т. 31. № 1. С. 138–150.
10. Гомбовски Б., Рачев С. Финансовые модели, использующие устойчивые законы. Обзор прикладной и промышленной математики. 1995. Т. 2. Вып. 4. С. 556–604.
11. Young M.R. A Minimax Portfolio Selection Rule with Linear Programming Solution. Management Sci. 1998. V. 44. № 5. P. 673–683.
12. Домбровский В.В., Егорычев Ф.Н. Сравнение стратегий управления портфелем ценных бумаг. Вестник Томского университета. 2000. Вып. 271. С. 138–143.
13. Ширяев А.Н. Вероятностно-статистические модели эволюции финансовых индексов. Обзор прикладной и промышленной математики. 1995. Т. 2. Вып. 4. С. 781–820.
14. McLane P.J. Optimal Stochastic Control of Linear System with State – and Control – Dependent Disturbances. IEEE Trans. Automat. Control. 1971. V. AC-16. № 6. P. 793–798.
15. Пакшин П.В. Оценивание состояния и синтез управления для дискретных систем с аддитивными и мультипликативными шумами. Автоматика и телемеханика. 1978. № 2. С. 75–86.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

CURRENT TRENDS AND DETERMINANTS OF PRUDENCE REGULATION OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

У статті окреслено сучасні тенденції пруденційного регулювання страхового ринку. Вказано, що контроль за дотриманням вимог платоспроможності страховими компаніями має бути безперервним та здійснюватися як на макро-, так і на мікрорівні. Наведено підхід автора до виокремлення етапів розвитку пруденційного регулювання в Україні. Встановлено головні фактори зростання ефективності пруденційного регулювання страхової діяльності, охарактеризовано їхній вплив на забезпечення цільового рівня платоспроможності страхових компаній країни та окреслено ступінь захисту інтересів споживачів страхових послуг, а також виявлено яким чином пруденційний нагляд держави може протидіяти поширенню кризових подій на страховому ринку.

Ключові слова. страхування, страховики, страховий ринок, пруденційне регулювання, нагляд, платоспроможність, ризики.

В статье обозначены современные тенденции пруденциального регулиро-

вания страхового рынка. Указано, что контроль за соблюдением требований платежеспособности страховыми компаниями должен быть непрерывным и осуществляться как на макро-, так и на микроуровне. Приведен подход автора к выделению этапов развития пруденциального регулирования в Украине. Установлены главные факторы роста эффективности пруденциального регулирования страховой деятельности, охарактеризовано их влияние на обеспечение целевого уровня платежеспособности страховых компаний страны и степень защиты интересов потребителей страховых услуг, а также выявлено каким образом пруденциальный надзор государства может противодействовать распространению кризисных событий на страховом рынке.

Ключевые слова. страхования, страховщики, страховой рынок, пруденциального регулирования, надзор, платежеспособность, риски

УДК 336.7

Коваленко Д.

здобувач Чернігівського національного технологічного університету
м. Чернігів

Management of systemic risks of the insurance market and elimination of consequences of their development require modernization of approaches to the state management of risks of insurance activity. The basis of managing the stability and solvency of insurance companies in the country are the prudential requirements of the state to insurance activities. Scientific substantiation of the determinants of the development of the domestic system of prudential regulation is relevant. Findings. Choice of prudential instruments of insurance market regulation due to a number of factors, among which the key should be considered the state of the country's economy and the development of its financial system. The solvency of insurance companies should be the subject of constant attention of the regulator to prevent the likelihood of crises in the insurance market, and not only in the event of their occurrence. Prudential impact should create conditions for the reliable functioning of the insurance market, which will be characterized by stable growth of quantitative and qualitative indicators, promotion of insurance services among the population, ensuring the availability of such services for consumers regardless of their location. The generalization of the characteristic features of the use of instruments for supervising the solvency of insurance companies during this period allowed to identify the stages of development of prudential regulation in Ukraine. A set of potential opportunities to increase the effectiveness of prudential regulation of the domestic insurance market is presented. The author has developed recommendations for the formation of an effective and efficient model of prudential regulation of the domestic insurance market: updating the licensing requirements for conducting insurance business; establishing strict requirements for the business reputation of the insurance company's shareholders; improving the procedure for identifying professional competencies of persons who perform strategically important functions in insurance companies; to legislate the responsibilities of the actual owners of the insurance company for the results of its activities; setting requirements for internal modeling and control of insurers; definition of forms and methods of risk management; strengthening the quality standards of insurance companies' assets, requirements for calculating reserves, improving approaches to assessing the structure and capital adequacy; modernization of the procedure for restoring the solvency of the insurance company; updating approaches to accounting and reporting of insurance companies, taking into account the rules of IFRS; ensuring effective interaction between the regulator and insurance companies.

Key words: insurance, insurers, insurance market, prudential regulation, supervision, solvency, risks.

Постановка проблеми. Ефективне запобігання поширенню кризових явищ у страховому середовищі та усунення наслідків їх розвитку неможливі без модернізації підходів до державного менеджменту ризиків страхової діяльності. Основою управління стійкістю та платоспроможністю страхових компаній країни є пруденційні вимоги держави до управління ризиками страхової діяльності. Тому, особливої ваги набуває необхідність наукового обґрунтування контурів та змістовного наповнення детермінант розвитку вітчизняної системи пруденційного регулювання, що, в свою чергу, дозволить встановити потенційні можливості зростання кількісних та якісних результатів функціонування вітчизняного страхового ринку та виявити передумови його рівноправної інтеграції у глобальне страхове середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти пруденційного регулювання є предметом наукових розвідок широкого кола вітчизняних учених, серед яких: В. Виговська, Н. Внукова, О. Журавко, О. Іваницька, О. Кнейслер, О. Корват, Д. Леонов, О. Мозговий, Н. Опешко, Н. Ткаченко, В. Фурман, Н. Шелудько, Л. Ширіян та інші. Наукові висновки вказаних дослідників було використано в якості основи для наукового пошуку шляхів оновлення наявних підходів до пруденційного регулювання страхового ринку в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначимо, що проблематика формування дієвої системи пруденційного регулювання задля забезпечення високого рівня безпеки та надійності функціонування страхо-

вого ринку в Україні, його інкорпорації у світове страхове середовище залишаються актуальними та потребують подальших наукових досліджень. Зокрема, наукового переосмислення потребують напрями модернізації системи пруденційного регулювання страхового ринку в Україні з огляду на сучасні тенденції його функціонування та стратегічні домінанти перспективного розвитку.

Мета статті. Головною метою даної статті є визначення сучасних тенденцій та детермінант пруденційного регулювання страхового ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вибір пруденційних інструментів регулювання страхової діяльності країни обумовлений низкою факторів, серед яких ключовими слід вважати стан економіки країни та розвинутість її фінансової системи. Це пояснюється тим, що в різних умовах однакові нормативи мають діаметрально протилежні наслідки їх застосування, від забезпечення високого рівня безпеки та стійкості страхового ринку до втрати національними страховиками конкурентних позицій. Особливо вираженим пруденційне регулювання має бути в умовах високого рівня турбулентності економічної системи та чутливості до дії системних ризиків. Платоспроможність страхових компаній має бути предметом постійної уваги регулятора задля попередження ймовірності виникнення кризових явищ на страховому ринку, а не тільки у разі їх настання.

Формування вітчизняної системи пруденційного регулювання розвитку страхового ринку відбувалося протягом трьох десятиліть. Вивчення та узагальнення характерних особливостей використання інструментів нагляду за платоспроможністю страхових компаній за вказаний період дозволило виокремити етапи розвитку пруденційного регулювання в Україні, які наведено у таблиці 1.

Сучасні реалії функціонування страхового ринку актуалізують зусилля держави щодо підвищення надійності страхової діяльності задля забезпечення умов виконання страховиками своїх зобов'язань перед споживачами страхових послуг. Це можливо на засадах постійного вдосконалення пруденційних інструментів регулювання страхового ринку у відповідь на зміни параметрів зовнішнього середовища.

Застосування методичних положень SWOT-аналізу [1] дозволило науково аргументувати ключові фактори підвищення ефективності пруденційного регулювання страхового ринку України, встановити їх дієвість у площині дотримання страховиками належного рівня платоспроможності та запропонувати напрями оновлення форм та методів протидії поширенню осередків кризи на страховому ринку та економіці в цілому.

У таблиці 2 представлено сукупність потенційних можливостей підвищення результативності

пруденційного регулювання вітчизняного страхового ринку з позиції попередження дії загроз страхової діяльності та їх поширення в економічній системі країни.

Зазначимо, що пруденційний вплив має створювати умови для надійного функціонування страхового ринку, для якого характерним буде стабільне зростання кількісних та якісних показників, популяризація страхових послуг серед населення, забезпечення доступності таких послуг для споживачів незалежно від їх територіального розташування. Ефективний розвиток страхового ринку України сприятиме вирішенню соціально-економічних проблем країни, зменшенню фінансового тягаря для державного бюджету у разі настання природних або техногенних катастроф та необхідності відшкодування втрат від таких подій.

На нашу думку, першочерговими кроками у пряму формування дієвої та ефективної моделі пруденційного регулювання вітчизняного страхового ринку передбачає наступне:

- оновлення ліцензійних вимог до ведення страхового бізнесу, зокрема в частині встановлення вимог до обов'язкового розкриття страховими компаніями, які функціонують на території України, даних про структуру власності та кінцевих бенефіціарних власників;
- встановлення жорстких вимог до ділової репутації акціонерів страхової компанії;
- вдосконалення процедури виявлення професійних компетенцій осіб, які виконують стратегічно важливі функції в страхових компаніях;
- законодавчо закріпити відповідальності фактичних власників страхової компанії за результати її діяльності;
- встановлення вимог до внутрішнього моделювання та контролю страховиків та розроблення ключових положень стандартів корпоративного управління;
- чітке визначення форм та методів управління ризиками;
- посилення стандартів якості активів страхових компаній, вимог до обрахування резервів, вдосконалення підходів до оцінювання структури та достатності капіталу;
- формування системи раннього виявлення загроз безпеці функціонування страхових компаній;
- модернізація процедури відновлення платоспроможності страхової компанії;
- обґрунтування методичних положень з реорганізації страхової або перестрахової компанії та затвердження процедурної послідовності їх виходу з ринку;
- оновлення підходів до ведення обліку та звітності діяльності страхових компаній з урахуванням норм МСФЗ;
- забезпечення дієвої взаємодії між регулятором та страховими компаніями з метою виконання

Таблиця 1

Етапи становлення та розвитку пруденційного регулювання в Україні

I ЕТАП (1990-1993) Відсутність правового регулювання страхового ринку
Значне нарощування кількості страхових організацій на вітчизняному страховому ринку
<i>Правове забезпечення</i>
Характеризується відсутністю державного регулювання страхової діяльності, зокрема нормативно-правових актів, які безпосередньо визначали та регулювали відносини у сфері страхування
II ЕТАП (1993-1996) Перші нормативно-правові акти щодо регулювання страхового ринку
Прийняття перших законодавчих актів
Створено комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд)
Створено єдиний державний реєстр страхових компаній
<i>Правове забезпечення</i>
Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» (1993)
III ЕТАП (1996–2002) Становлення системи контролю за рівнем платоспроможності страховиків (перші пруденційні інструменти)
Формування системи контролю за рівнем платоспроможності страховиків, затвердження порядку розрахунку резервів, посилення норм, що регулюють нагляд за страховою діяльністю, впорядковано види обов'язкового страхування
Реєструються перші об'єднання страховиків в Україні, зокрема:
Моторне (транспортне) страхове бюро України (вересень 1996 р.),
Авіаційне страхове бюро України (квітень 1998 р.),
Морське страхове бюро України (квітень 1998 р.)
<i>Правове забезпечення</i>
Закон України «Про страхування» (березень 1996 р.)
Програма розвитку страхового ринку України на 2001–2005 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2001 р. № 98)
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» (жовтень 2001 р.)
IV ЕТАП (2002–2007) Вдосконалення пруденційного регулювання страхового ринку
Створено регулятор – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (затверджене Положенням від 4 квітня 2003 року № 292/2003)
<i>Правове забезпечення</i>
Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року
V ЕТАП (2007–2014) Посилення вимог до фінансової стійкості страховиків
Проведення єдиної державної політики у сфері надання фінансових послуг
Приєднання до світової організації торгівлі та прийняття зобов'язань відповідно до Правил Генеральної угоди про торгівлю послугами забезпечувати національний режим та доступ на ринок у секторі фінансових послуг (зокрема і страхових)
<i>Правове забезпечення</i>
Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України»
Внесення змін до Закону України «Про страхування» (2013)
VI ЕТАП (2014 р. – теперішній час) Реформування системи регулювання та нагляду за страховим ринком
Приведення вітчизняного страхового законодавства до норм ЄС
<i>Правове забезпечення</i>
Розпорядження Нацкомфінпослуг «Стратегія реформування державного регулювання РНФП на 2015-2020 роки»

Джерело: складено авторкою

SWOT-аналіз пруденційного регулювання страхового ринку України

Потенційні внутрішні переваги (Strengths) 1. Кількість страхових компаній, які реалізують страхові послуги страхувальникам (фізичним та юридичним особам) відповідно до їхніх потреб захисту (life, non-life страхування). 2. Широкий діапазон інструментів нарощення капіталу страховиками. 3. Наявність пруденційних інструментів (вимоги до платоспроможності та достатності капіталу). 4. Наявність системоутворюючих страхових організацій. 5. Наявність системоутворюючої інфраструктури страхового ринку, здатної виступити гарантом дотримання норм платоспроможності страховими компаніями, фінансової стійкості та достатності капіталу. 6. Впровадження концепції оцінювання індивідуальних ризиків страхових компаній та використання диференційованих пруденційних інструментів до їх регулювання залежно від такої оцінки. 7. Конвергенція норм пруденційного регулювання страхового ринку України до стандартів ЄС. 8. Лібералізація страхового ринку. 9. Оновлення вимог до платоспроможності страхових компаній, що функціонують на національному страховому ринку.	Потенційні внутрішні недоліки (Weaknesses) 1. Невідповідність діяльності страхових компаній потребам національної економіки. 2. Територіальні та технологічні відмінності в наданні страхових послуг. 3. Високий рівень монополізму окремих страхових компаній. 4. Висока концентрація страхового ринку. 5. Недосконалість страхового законодавства. 6. Відсутність єдиних критеріїв виділення системоутворюючих страхових компаній. 7. Слабкий рівень поширення кібертехнологій та InsurTech. 8. Низький ступінь цифровізації страхового ринку. 9. Відсутність пруденційних інструментів регулювання цифрових страхових компаній. 10. Нерозвинутість систем внутрішнього контролю та моделювання страхових компаній. 11. Недостатня ефективність страхового нагляду, особливо в розрізі оцінки ризиків страхової діяльності.
Потенційні зовнішні можливості (Opportunities) 1. Імплементация ефективних практик зарубіжних моделей пруденційного регулювання. 2. Диференційований підхід до системи пруденційного регулювання страхового ринку залежно від розміру індивідуальних ризиків страховиків та специфіки діяльності (life, non-life страхування). 3. Розширення переліку пруденційних інструментів. 4. Реформування законодавства. 5. Розвиток поведінкового нагляду в умовах цифровізації страхової діяльності. 6. Виокремлення системнозначущих учасників страхового ринку. 7. Підвищення вагомості інституту саморегулювання на страховому ринку. 8. Очікування зростання страхування життя після прийняття європейських стандартів платоспроможності (Solvency II).	Потенційні зовнішні загрози (Threats) 1. Зниження якості страхових послуг, що надаються. 2. Посилення концентрації страхового ринку та зниження його конкурентності. 3. Стагнація національної економіки. 4. Посилення фінансової турбулентності. 5. Загострення політичної нестабільності. 6. Втрата довіри до страхового ринку сектору з боку фізичних та юридичних осіб. 7. Втрата контролю над національним страховим ринком. 8. Зниження інвестиційної привабливості національної економіки. 9. Нарощення вартості капіталу. 10. Тінізація страхової діяльності внаслідок посилення пруденційного тиску.

Джерело: складено авторкою

положень державної політики у сфері забезпечення надійного та платоспроможного поступу страхового ринку.

Висновок. Реалізація окреслених напрямів вдосконалення пруденційного регулювання у коротко- та середньостроковій перспективі неможливе без інституційного реформування вітчизняної страхової системи. Для реалізації окреслених напрямів модернізації пруденційного регулювання страхового ринку необхідним є: забезпечення незалежності регулятора та розроблення довгострокової стратегії розвитку вітчизняного страхового ринку як обов'язкової компоненти пруденційної політики держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій підприємства : навч. посіб. / під ред. Л.В. Балабанової. Донецьк : ДонДУЕТ, 2001. 180 с.
2. Виговська В.В. Теоретико-методологічні засади та прагматика забезпечення безпеки страхового ринку України : монографія. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 358 с.
3. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія. Черкаси : Черкаський ЦНТЕГ, 2009. 570 с.
4. Формування системи довіри та захисту прав споживачів фінансових послуг : монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. Н. М. Внукова. Харків : АдВАТМ, 2010. 188 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

CONCEPTUAL PROVISIONS FOR ENSURING A BALANCED ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES

У статті обґрунтовано концептуальні положення щодо забезпечення збалансованого економічного розвитку територій. Проаналізовано сутність збалансованого та сталого розвитку. Визначено, що збалансованість характеризує узгодженість, яка дозволяє регіону акумулювати та зберегти у своїй структурі всі потрібні елементи, що організовані у певному співвідношенні та взаємодіють для досягнення сформульованих цілей – отримання бажаних результатів. Визначено еволюцію становлення концепції збалансованого розвитку. Виокремлено чинники збалансованого економічного розвитку. Обґрунтовано ключові передумови збалансованого економічного розвитку територій, серед яких: структурно-економічні, факторно-економічні, соціально-економічні. Систематизовано принципи збалансованого економічного розвитку, що було здійснено на основі синтезу економічного розвитку, територіального розвитку, збалансованого, сталого розвитку та принципів синергетики.

Ключові слова: економічний розвиток, збалансованість, сталий розвиток, збалансований розвиток, принципи, чинники, умови забезпечення збалансованого економічного розвитку територій.

В статье обоснованы концептуальные положения по обеспечению сбалансиро-

ванного экономического развития территорий. Проанализирована сущность сбалансированного и устойчивого развития. Определено, что сбалансированность характеризует согласованность, которая позволяет региону аккумулировать и сохранить в своей структуре все необходимые элементы, организованные в определенном соотношении и взаимодействующие для достижения сформулированных целей – получения желаемых результатов. Определена эволюция становления концепции устойчивого развития. Выделены факторы сбалансированного экономического развития. Обоснованы ключевые предпосылки сбалансированного экономического развития территорий, среди которых: структурно-экономические, факторно-экономические, социально-экономические. Систематизированы принципы сбалансированного экономического развития территорий путем синтеза принципов экономического развития, территориального развития, сбалансированного, устойчивого развития и принципов синергетики.

Ключевые слова: экономическое развитие, сбалансированность, устойчивое развитие, сбалансированное развитие, принципы, факторы, условия обеспечения сбалансированного экономического развития территорий.

УДК 338.24:332.02

Бабенко К.Є.

к.ф.-м.н., доцент,
завідувачка кафедри менеджменту
Українська інженерно-педагогічна
академія

The article substantiates the conceptual provisions for ensuring balanced economic development of territories. The essence of balanced and sustainable development is analyzed. It is determined that balance characterizes the coherence, which allows the region to accumulate and retain in its structure all the necessary elements that are organized in a certain ratio and interacted to achieve the stated goals – to obtain the desired results. The evolution of the balanced development concept formation is determined. The factors of balanced economic development are singled out. The key preconditions of balanced economic development of territories are substantiated, among which: structural-economic, factor-economic, social-economic. The principles of balanced economic development are systematized due to the synthesis of the principles of economic development, territorial development, balanced, sustainable development and principles of synergetics. The key principles of balanced economic development of the territories are the following: optimal decentralization of interests of the main system participants; systemic complexity and self-actualization; high integration of system participants; innovation prospects; information transparency.

Key words: economic development, balance, sustainable development, balanced development, principles, factors, conditions of ensuring balanced economic development of territories.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток національної економіки супроводжується нестабільними змінами соціально-економічного характеру, значними трансформаційними процесами, реформуванням територіально-галузевої структури господарства регіонів. Необхідність вирішення актуальних проблем життєдіяльності країни викликає появу нових завдань щодо пошуку ефективних інструментів забезпечення збалансованого економічного розвитку територій. З іншого боку, ефективне функціонування територій в Україні стає можливим також на основі формування дієвих державних механізмів управління, які будуть спроможні забезпечити збалансований розвиток територій. Адже від їх наявності залежить якість і швидкість здійснення адміністративних змін в країні, відновлення та розвиток територій. Все це

зумовлює потребу в розробленні концептуальних положень щодо забезпечення збалансованого економічного розвитку територій країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням забезпечення збалансованого розвитку регіонів присвячені напрацювання таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: В. Белкін, О. Говтвань, В. Івантер, Г. Клейнер, Ю. Лейбкінд, В. Перламутров. При цьому проблема збалансованого розвитку регіонів відноситься до числа найбільш дискутованих, причому навіть в джерелах, що відносяться до одного історико-часового періоду, збалансований розвиток розглядається з різних позицій. Окрім цього, поза увагою теоретиків та практиків залишається аспект формування політики збалансованого економічного розвитку територій.

Постановка завдання. У зв'язку з зазначеним вище, метою статті є обґрунтування концептуальних положень щодо забезпечення збалансованого економічного розвитку територій

Виклад основного матеріалу. В рамках дослідження сутності поняття «збалансований економічний розвиток» визначено, що найчастіше збалансований розвиток ототожнюється зі стійким розвитком, що, є не зовсім коректно, тому що стійкість передбачає збереження заданого стану, а збалансованість – дотримання встановлених пропорцій, забезпечення балансу між поточною і заданою ситуацією. Незважаючи на це, важливість дослідження сталого розвитку не втрачає актуальності. Слід зазначити, що поширення даний термін отримав після опублікування доповіді «Наше спільне майбутнє» Комісії ООН по навколишньому середовищу та розвитку, в рамках якої було впроваджено стратегію сталого розвитку в багатьох країнах світу (1987 р.).

В історичному аспекті дана категорія розпочала розглядатися через призму соціоекологічного економічного розвитку, де базовими поняттями є усвідомлення єдності природи, економіки та суспільства. Ряд російських вчених [1; 2; 4] визначають сталий розвиток як стратегічну спрямованість, яка націлена на досягнення гармонії між людьми, а також між суспільством та природою. Відповідно до їх розуміння сталий розвиток є розвитком єдиної системи «природа та людина», обидві складові якої співіснують за принципом симбіозу, що забезпечує, з одного боку, покращення якості життя людей, з іншого – якості навколишнього середовища, що приводить до підвищення стійкості цієї системи протягом необмежено тривалого періоду часу». Дійсно, не можна відокремлювати пріоритети розвитку жодної складової концепції через те, що основним принципом її існування стає триєдність, а сталість може бути досягнути лише шляхом гармонійного поєднання потенціалів економіки, природи та суспільства. В цьому контексті важливим завданням стає пошук оптимальності внеску кожної складової в досягнення сталого розвитку країни в цілому та регіону зокрема.

Слід зазначити, що в основу концепції сталого розвитку покладено безліч різномірних моделей та теорій, сутність та зміст яких, а також нагальні потреби сучасності й людства обумовили когнітивне сприйняття актуальності та своєчасності її прийняття та впровадження. На сучасному етапі країні необхідно вибирати шлях розвитку, який забезпечить високий розвиток економічної системи, належний рівень життя та екологічну безпеку. Серед принципів в даному напрямі простежується необхідність регіонального розмежування менеджменту, що вимагає вибудовування теоретичних аспектів, проведення діагностування та

розробки пропозицій щодо регіонального контексту формування й розвитку робітничих кадрів.

Вітчизняні науковці [3; 7; 10] розгорнули диспут відносно українського формулювання назви концепції – стабільний, сталий, незмінний, стійкий, усталений розвиток й зупиняються на більш прийнятному скороченому варіанті «сталий розвиток», більш правильному розширеному варіанті – «збалансований економічний, соціальний та екологічний розвиток на основі сталого використання ресурсів планети Земля». До факторів, що зумовлюють проблеми переходу України до моделі збалансованого розвитку, входять: високий рівень антропогенного навантаження на певні регіони та значне забруднення навколишнього середовища; незбалансована структура економіки, яка має значний відсоток експорту добувної промисловості; нерівномірність регіональної концентрації виробництва; низький рівень конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках; негативні тенденції міжнародної економічної спеціалізації країни; дефіцит та нерівномірність розподілу окремих видів природних ресурсів в межах території.

Аналіз історії становлення концепції збалансованого розвитку дозволив визначати ключові етапи цього процесу та його особливості (рис. 1). З аналізу процесу становлення концепції збалансованого розвитку простежується логічний перехід до екологізації наукових знань і соціально-економічного розвитку територій. Слід зазначити, що Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. В контексті встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року було розглянуто кожну глобальну ціль з урахуванням специфіки національного розвитку.

Слід зазначити, що в умовах модернізації економіки нові підходи до процесів забезпечення збалансованого економічного розвитку територій формуються відповідно до вимог ринкових перетворень. Для організаційних управлінських структур економічних систем на рівні регіону, що базуються на існуючій нормативно-правовій базі, природних, трудових та фінансових ресурсах, вкрай важливим є визначення сценарних прогнозів і виявлення перспективних напрямків, що забезпечують ефективний економічний розвиток. У свою чергу, міжнародний поділ праці, глобалізація економіки, посилення конкуренції, обмеженість інвестиційного та природно-ресурсного потенціалів істотно впливають на збалансований розвиток соціально-економічних систем в довгостроковій перспективі.

Науковий аналіз світового досвіду свідчить про те, що розробка проблеми збалансованого розвитку регіонів в умовах відсутності рівноваги і адаптації економічної системи до циклічних змін в економіці обумовлена об'єктивною природою циклів, яку важливо враховувати економічним суб'єктам

Передумови становлення концепції збалансованого економічного розвитку:

Ідея створення ідеальної моделі суспільства народилась у Платона. Далі, Т. Мор також присвятив свої роботи опису ідеальної держави, побудованої на принципах справедливості й сприяння стабільному розвитку суспільства. У свою чергу, збільшення можливостей людини зумовило народження ідеї про необмежене економічне зростання, яке у подальшому призвело до значного антропогенного навантаження на природні екосистеми та відповідно до катастрофічної експлуатації природних ресурсів.

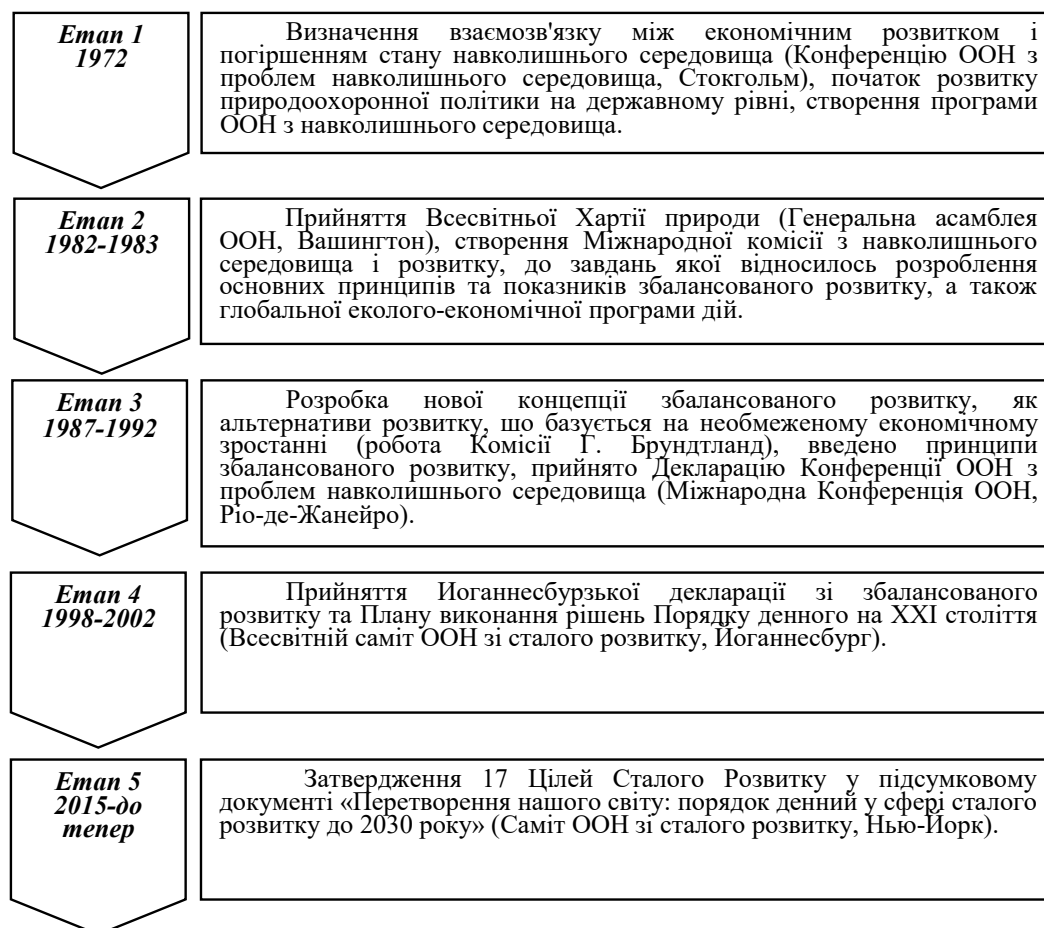

Рис. 1. Еволюція становлення концепції збалансованого розвитку

для створення умов зниження наслідків економічних протиріч, впровадження передових технологій і підтримки інноваційної діяльності.

В умовах ресурсних обмежень і кризових процесів стратегію економічного розвитку на регіональному рівні необхідно визначати тільки з урахуванням показників оптимального балансу економічних, природно-ресурсних і соціальних факторів розвитку економічних систем. Прогнозні оцінки дозволять виявити умови економічного зростання і забезпечити оптимізацію системи економічних та інституційних заходів. Але специфічні особливості територіальних економічних систем вимагають розробки і апробації відповідних концептуальних і методологічних підходів визначення співвідношення між повноваженнями державних, галузевих

і корпоративних структур, відновлення економічних зв'язків на мезо- і мікрорівнях економіки.

Охоплюючи комплекс різних законодавчих, адміністративних і економічних заходів, що проводяться місцевими органами влади, було визначено, що державна політика спрямована на регулювання і оптимізацію процесів, що відбуваються всередині регіону, між регіонами, а також між регіоном і державою. Така гармонізація, прагнення до досягнення балансу особливо важливі при наявності нерівноважних процесів, що постійно відбуваються в регіоні. Саме стійкість є основоположною умовою уникнення певної території кризового стану. Однак досягнення стійкості розвитку обумовлено низкою чинників, які так чи інакше залежать від кон'юнктури ринку і різка їх зміна тягне за

собою втрату стійкості регіоном. Більш жорсткою визначальною умовою стійкості розвитку регіону виступає збалансованість його ресурсного потенціалу. При цьому збалансованість формується і визначається відповідно до визначеного вектору розвитку території. Оцінка збалансованості передбачає виявлення пропорцій між чинниками, що визначають економічний розвиток території.

Необхідно акцентувати увагу, що вибір інструментів подолання проблем функціонування регіонів є непростим завданням, оскільки, кожна адміністративна територія має власну специфіку. Так, у ряді випадків, нерівномірність або асиметрія розміщення продуктивних сил є причиною гальмування економічного розвитку територій. Однак, асиметрія має й позитивні наслідки, і саме на цю особливість слід звертати увагу у ході планування заходів щодо забезпечення збалансованого економічного розвитку територій. Адже врахування позитивних наслідків та запобігання негативним, або хоча б зменшення їх впливу дозволить реалізувати заплановані заходи більш ефективно і з меншими втратами.

Серед чинників збалансованого економічного розвитку необхідно виділити наступні [2; 5; 7]: зміна кількісних та якісних характеристик продуктивних сил національної економіки; зміна технології їх споживання; зміни в реальному секторі економіки, спричинені зміною структури або величини сукупного попиту; зміни в інституційному середовищі; психологічні настрої та сприйняття економічними суб'єктами поточної економічної ситуації та можливих варіантів подальшого розвитку; стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів, наслідком яких є оптимізація структури економіки країни; ефективність і результативність впливу держави на темпи та якісні характеристики економічного розвитку шляхом застосування певних інструментів державного впливу.

Для забезпечення збалансованого розвитку територій головна увага має бути зосереджена на регіональному рівні, де, враховуючи особливості господарювання соціально-економічної системи регіону, стає можливим провести глибокі структурні зміни, збалансувати попит та пропозицію на ресурси, максимально залучити до діяльності населення регіону та здійснити заходи щодо охорони навколишнього середовища. Збалансований розвиток територій, який спрямований на поліпшення інвестиційного клімату і соціально-економічних умов на певній території, є одним із ключових завдань на різних рівнях влади.

Слід зазначити, що збалансованість характеризує узгодженість (узгодження ресурсних можливостей), яка дозволяє регіону акумулювати та зберегти у своїй структурі всі потрібні елементи, що організовані у певному співвідношенні та взаємодіють для досягнення сформульованих цілей –

отримання бажаних результатів. Така узгодженість базується на підтримці певного рівня господарської діяльності, здатна збалансовувати внутрішні неузгодженості за рахунок єдності використання ресурсів підприємств, є ідентифікацією факторів успіху і зосереджує увагу на внутрішніх економічних, виробничо-технологічних, структурних та ринкових можливостях підприємств.

Отже, збалансованість є важливою, оскільки в контексті економічного розвитку територій можливі декілька цілей одночасно, відповідно до співвідношення функцій і ресурсного забезпечення регіону. Впровадження принципів збалансованого розвитку у процес управління територією має базуватися на активізації всіх суб'єктів, всіх зацікавлених сторін, представників різноманітних об'єднань і угруповань. Задля цього доцільно обирати та раціонально використовувати певні інструменти.

Необхідно акцентувати увагу, що до ключових передумов збалансованого економічного розвитку слід віднести:

структурно-економічні – простежується переважання розвитку наукомістких галузей економіки країни, які забезпечують високий рівень доданої вартості;

факторно-економічні – простежується переважання в структурі факторів економічного розвитку тих, що поліпшують якість продуктивних сил (інвестиції, науково-технічний прогрес, людський капітал, інновації);

соціально-економічні – простежується забезпечення справедливого розподілу національного доходу, зменшення рівня диференціації доходів, поліпшення якісних характеристик рівня життя населення країни та розвитку людського потенціалу.

Слід зазначити, що нестійкість економічного зростання як наслідок розбалансованості економічного розвитку лідируючих країн, стала причиною формування нового економічного порядку, орієнтованого на регулювання економічної динаміки. Протиріччя між цілями економічного зростання і соціального розвитку, орієнтованого на підвищення якості життя, а також загострення екологічних проблем актуалізують питання про перспективи зростання економіки і вимагають зміни вектору економічної політики держави на стимулювання економічного розвитку. Отже, особливої уваги потребує оцінка проблем стійкості та збалансованості регіональної економічної системи, можливостей оптимального співвідношення темпів економічного зростання і соціального розвитку, збалансування робочих місць і трудових ресурсів, відповідності масштабів матеріального виробництва і «екологічної ємності» території, відповідності обсягів матеріального виробництва та рівня розвитку фінансово-кредитної інфраструктури.

У цьому контексті актуальності набуває питання систематизації принципів збалансованого еко-

номічного розвитку, що було здійснено на основі синтезу економічного розвитку, територіального розвитку, збалансованого, сталого розвитку та принципів синергетики (рис. 2).

Можна стверджувати, що економічний розвиток має базуватися на таких принципах: комплексності, необхідності аналізу всіх сторін об'єкта дослідження; системності, важивості обліку внутрішніх взаємозалежностей і зовнішніх чинників з позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента системи більш високого рівня; пріоритетності вирішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження і поліпшення умов життєдіяльності населення, підтримки нормальних умов його існування; прийнятного ризику, виявлення і реалізації доступних заходів, спрямованих на захист населення в ринковому середовищі та недопущення подолання порогових ситуацій. Реалізація даних принципів означає, що заходи з економічного розвитку будуть сприяти підвищенню якості життя не тільки окремих груп населення, а суспільства в цілому.

Що стосується важливості врахування принципів синергетики, слід зазначити, що всякій системі властиве прагнення до самозбереження, яке досягається за рахунок дії двох механізмів: консервативного і інноваційного.

У цьому ракурсі система являє собою єдність стійкості і мінливості, яку можна описати за допомогою основних принципів синергетики. Так, стійкість буття системи характеризують наступні принципи:

Принцип гомеостатичності, який описує стабільне існування системи, фазу «порядку» функціонування її внутрішніх елементів, коригування яких здійснюється за рахунок негативних зворотних зв'язків. Кінцевою метою всіх складних реакцій системи є самостабілізація (підтримання внутрішнього середовища організму в стані рівноваги), що досягається за допомогою негативних зворотних зв'язків, які елімінують обурення середовища. Слід акцентувати увагу, що цей принцип властивий всім складним саморегулюючим системам і полягає в підтримці істотно важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах через абсорбування викликів середовища. Отже, система прагне до вироблення механізмів, які блокують наростання в ній негативних тенденцій. Збалансоване існування цілісної системи передбачає динамічну рівновагу, у свою чергу, закон цілісної системи полягає у здатності зазнавати зміни, зберігаючи саму себе.

Принцип ієрархічності системи передбачає певну рівневу організацію її внутрішньої структури. Кожен з рівнів, що становлять органічну цілісність, є необхідною умовою для існування і, певною мірою, подальшого розвитку. Важливу роль в ієрархії систем відіграє час: саме топологія виявляє моменти, що пов'язані із зародженням і подальшим розвитком всіх систем.

Принцип самодетермінації системи пов'язаний із взаємодією її різних сторін, що відтворює умови становлення, «самонастроювання» і саморозгортання системи. Для елементів цілісної системи більш істотними є внутрішні зв'язки, ніж зовнішні. Набір можливих еволюційних шляхів обмежений, тому що вони повинні відповідати внутрішнім властивостям даної системи. Характер реакції системи на зовнішній вплив визначається в основному специфікою її внутрішньої самодетермінації.

У процесі самоорганізації система еволюціонує так, що в ній поступово зароджуються «точки» цілеспрямованого розвитку. У поточному стані системи присутні (в ідеально-інформаційному вигляді) її майбутні ситуації, які виконують функції цільової детермінації поведінки системи.

До принципів, що характеризують фазу трансформації, мінливості, альтернативності сценаріїв розвитку і виникнення нової якості буття системи, відносяться:

Принцип нелінійності, в основі якого лежить не тільки подібність, а й відхилення від нього. І чим більше відхилення від рівноваги, тим швидше йде процес системної зміни. Напрямок розвитку системи виступає не в формі однозначно і безумовно спрямованого вектора, а як результат перетину різних подієвих потоків, що підсилюють один одного. Слід зазначити, що нелінійний характер системи забезпечує можливість її багатосценарного розвитку.

Принцип відкритості системи, який дозволяє розглядати її як таку, що еволюціонує за законами синергетики. Синергетика досліджує процеси, що протікають у відкритих системах, в яких при визначених умовах з хаосу можуть спонтанно виникати впорядковані структури, що і характеризує прагнення до самоорганізації. Самоорганізація та самовідтворення органічної цілісності системи передбачає її принципову відкритість. У точці нестійкості система стає відкритою, що дозволяє їй ускладнюватися, отримувати нову інформацію. Відкритість системи пов'язана з феноменом її самодетермінації, що пояснюється наявністю в системі вільної енергії та інформації, яку вона отримує із зовнішнього середовища, кодує в своїй структурі та використовує для організації своєї життєдіяльності.

Принцип нестійкості системи довгий час не застосовувався в рамках аналізу, адже нестійкість вважалася недоліком системи. У синергетики нестійкість трактується як одна з умов і передумов стабільності і динамічності розвитку. Цілісність системи виступає як необхідний пошук заходів (пропорційності, спільності) і норми (рівноваги, відповідності) і лежить в основі певного типу впорядкованості. Стабілізація руху досягається через нестабільність.

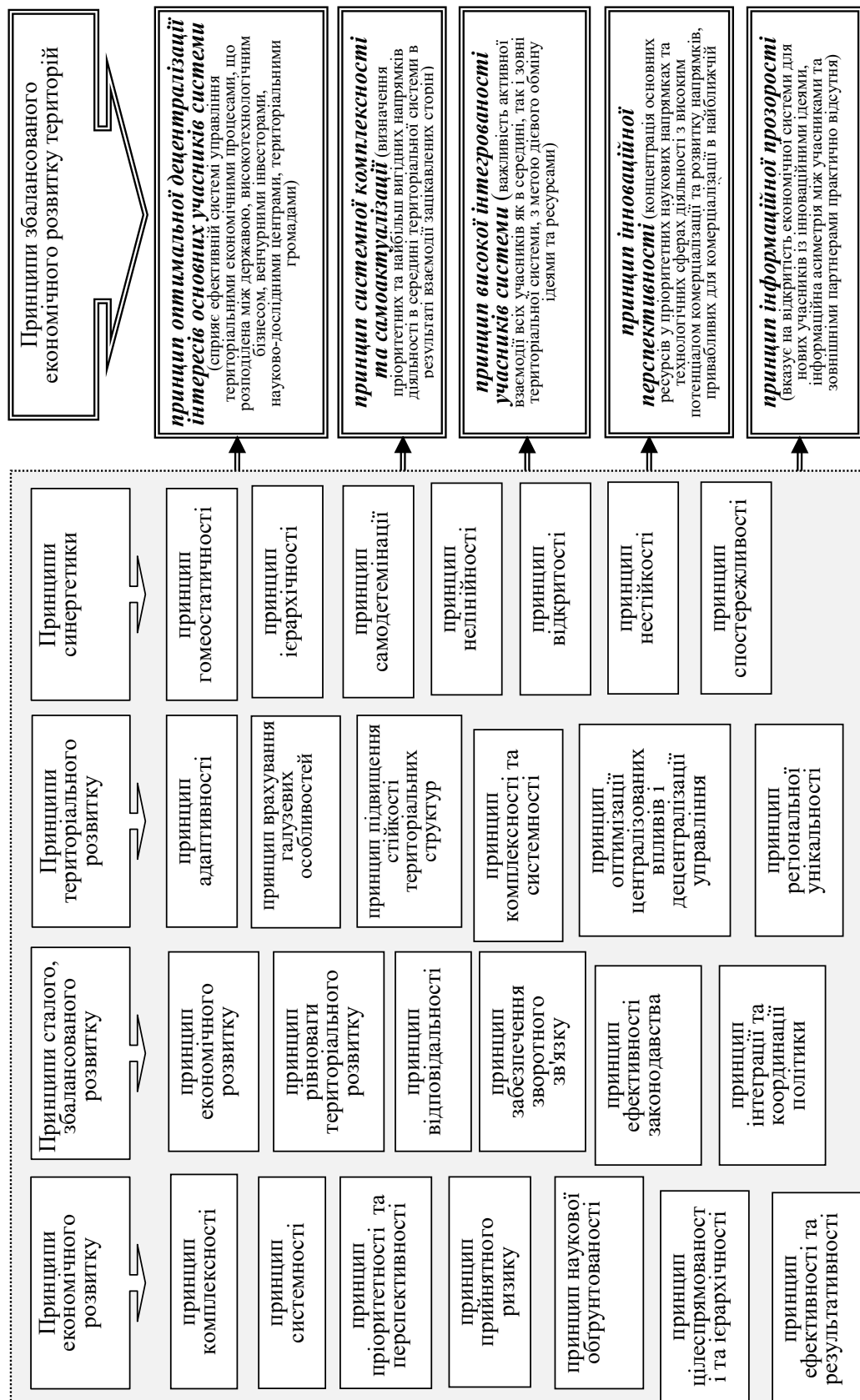

Рис. 2. Визначення специфічних принципів збалансованого економічного розвитку територій

Принцип спостережливості, згідно якому наукова теорія повинна мати емпіричне обґрунтування і до неї необхідно застосовувати такі величини і поняття, які операціонально допускають досліду перевірку. Принцип спостережливості підкреслює відносність людських уявлень про систему. Це пов'язано з непередбачуваністю змін нелінійних процесів, з неконтрольованістю взаємодії засобів спостереження з системою, що значно обмежує роль спостерігача цих процесів в його можливості впливати на поведінку синергетичних систем.

До важливих принципів територіального розвитку відносяться: принцип адаптивності; принцип врахування галузевих особливостей; принцип підвищення стійкості територіальних структур; принцип наукової обґрунтованості; принцип комплексності та системності; принцип оптимізації централізованих впливів і децентралізації управління; принцип правомірності; принцип забезпечення зворотного зв'язку.

Для забезпечення реалізації поставлених цілей і завдань концепції стратегічного управління збалансованим економічним розвитком територій, важливим завданням стає систематизація ключових принципів збалансованого економічного розвитку територій:

принцип оптимальної децентралізації інтересів основних учасників системи (ефективна система управління територіальними економічними процесами розподілена між державою, високотехнологічним бізнесом, венчурними інвесторами, науково-дослідними центрами, територіальним громадами);

принцип системної комплексності та самоактуалізації (визначення пріоритетних та найбільш вигідних напрямків діяльності в середині територіальної системи в результаті взаємодії зацікавлених сторін);

принцип високої інтегрованості учасників системи (важливість активної взаємодії всіх учасників як в середині, так і зовні територіальної системи, з метою дієвого обміну ідеями та ресурсами);

принцип інноваційної перспективності (концентрація основних ресурсів у пріоритетних наукових напрямках та технологічних сферах діяльності з високим потенціалом комерціалізації та розвитку напрямків, привабливих для комерціалізації в найближчій перспективі);

принцип інформаційної прозорості (вказує на відкритість економічної системи для нових учасників із інноваційними ідеями, інформаційна асиметрія між учасниками та зовнішніми партнерами практично відсутня).

Отже, запропоновані принципи мають комплексний характер та охоплюють всі аспекти збалансованого економічного розвитку територій. Врахування цих принципів дозволить створити відповідні умови для забезпечення збалансова-

ності розвитку територій та оптимального розподілу наявних ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, дослідження збалансованого економічного розвитку з теоретичної точки зору та обґрунтування концептуальних положень щодо його забезпечення дає практикам системний інструментарій вирішення наявних проблем і стає базисом для вироблення нових методів поліпшення економічної ситуації в довгостроковій перспективі, що не використовувалися раніше. Окрім цього, детальний аналіз чинників збалансованого економічного розвитку та врахування відповідних принципів дозволить визначити головні стратегічні напрями управління збалансованим економічним розвитком територій з урахуванням факторів зовнішнього середовища. Це дозволить системно вирішувати цілі забезпечення конкурентоспроможності регіону в довготривалій перспективі, його стабільності й розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабина Е.Н., Патрик Э. Концепция перехода к устойчивому сбалансированному развитию территории. Вестник Международной академии наук. 2014. № 1. С. 29–31.
2. Белкин В.Д. Избранные труды в 3 томах. Том 2. Параллельный рубль и системная сбалансированность экономики. Центральный эконом.-математич. ин-т РАН. Москва : ЦЭМИ РАН, 2015. 616 с.
3. Берданова О.В., Вакуленко В.М. Инструменты регионального развития в Украине. Київ : НАДУ, 2013. 286 с.
4. Говтвань О.Д. и др. Сбалансированность народнохозяйственных комплексов (на примере продовольственного комплекса). Москва : ЦЭМИ АН СССР, 1984. С. 4–5.
5. Клейнер Г.Б. Системная сбалансированность экономики: методы анализа и измерения. Стратегическое планирование и развитие предприятий: Секция 1 / Материалы Шестнадцатого всероссийского симпозиума. Москва, 14–15 апреля 2015 г. Москва : ЦЭМИ РАН, 2015. С. 74–78.
6. Колпаков В.М. Методы управления. Киев : МАУП, 2003. 368 с.
7. Кравців В.С. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» / наук. редактор В.С. Кравців. Львів, 2017. 120 с.
8. Плисецкий Е.Л. Зарубежный и отечественный опыт государственной поддержки развития территории. Региональная экономика: теория и практика. 2014. № 42 (369). С. 32–44.
9. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2006. 480 с.
10. Романюк С. А. Розвиток регіонів у відкритій економіці: теорія, політика, практика : монографія. Київ : НАДУ, 2013. 408 с.

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються

однаковими джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5500 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3500 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 38
Частина 2

Коректура • Ю. Никитенко

Комп'ютерна верстка • М. Єфимова

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,98. Ум. друк. арк. 19,53.

Підписано до друку 20.03.2019. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Сегедська 18, каб. 422, м. Одеса, Україна, 65009

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.